

Nr 14 (8) 2016

PRZEGLĄD BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO

ISSN 2080-1335

AGENCJA BEZPIECZEŃSTWA WEWNĘTRZNEGO

CENTRALNY OŚRODEK SZKOLENIA
im. gen. dyw. Stefana Roweckiego „GROTA”

**PRZEGLĄD
BEZPIECZEŃSTWA
WEWNĘTRZNEGO**

WARSZAWA 14 (8) 2016

Rada naukowa

prof. dr hab. Brunon Hołyst
prof. dr hab. Krzysztof Indecki
dr hab. Jerzy Konieczny
prof. dr hab. Andrzej Mania
prof. dr hab. Stanisław Sulowski
prof. dr hab. Sebastian Wojciechowski
prof. dr hab. Konstanty A. Wojtaszczyk

Recenzenci PBW 14

dr Marek Borowski
dr Zbigniew Grzegorowski
prof. dr hab. Stanisław Hoc
dr hab. Krzysztof Kociubiński
dr hab. Jerzy Konieczny
dr hab. Ryszard Machnikowski
prof. dr hab. Piotr Majer
prof. dr hab. Andrzej Misiuk
dr hab. Bronisław Młodziejowski
dr Witold Ostant
dr hab. Waldemar Zubrzycki

**INTERNAL
SECURITY
REVIEW**

WARSAW 14 (8) 2016

Zespół redakcyjny Anna Przyborowska (redaktor naczelna)
Marta Kuszner-Dolińska (sekretarz redakcji)
Anna Przyborowska, Grażyna Osuchowska, Izabela Laskus
(redakcja, korekta)
Agata Gąsiewska, Izabela Laskus (skład)

© **Copyright by Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego**
Centralny Ośrodek Szkolenia im. gen. dyw. Stefana Roweckiego „Grota” w Emowie,
Emów 2016

ISSN 2080-1335

Wszystkie artykuły zamieszczone w czasopiśmie są recenzowane
All the articles published in the magazine are subject to reviews

Deklaracja o wersji pierwotnej:

Wersja drukowana czasopisma jest jego wersją pierwotną

Wszystkie artykuły zamieszczone w numerze wyrażają poglądy autorów

„Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” (PBW) znajduje się na liście czasopism naukowych Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z liczbą 5 punktów za umieszczone w nim publikacje. PBW można odnaleźć także w Index Copernicus Journal Master List z liczbą 44,99 punktów. Czasopismo jest również dostępne w bazach: Central European Journal of Social Science and Humanities i Polska Bibliografia Naukowa (PBN)

Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Centralny Ośrodek Szkolenia
im. gen. dyw. Stefana Roweckiego „Grota” w Emowie
05-462 Wiązowna, ul. Nadwiślańczyków 2

Redakcja

tel. (+48) 22 58 58 613
fax. (+48) 22 58 58 645
e-mail: redakcja.pbw@abw.gov.pl
www.abw.gov.pl

Numer zamknięto i oddano do druku w listopadzie 2016 r.

Druk: Biuro Logistyki
Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego
00-993 Warszawa, ul. Rakowiecka 2A
tel. (+48) 22 58 57 657

SPIS TREŚCI

I. ANALIZY I ROZPRAWY	9
Piotr Chorbot, Bartłomiej Gadecki <i>Przesłanka bezpieczeństwa państwa oraz prawnokarne aspekty nowego prawa geologicznego i górniczego na kanwie wykonywania działalności gospodarczej związanej z wydobywaniem kopalin w Polsce</i>	11
Ewa Gruza, Maciej Aleksander Kędzierski <i>Zakres kompetencji organów policyjnych uprawnionych do wnioskowania o kontrolę operacyjną</i>	31
Leszek Wiszniewski <i>Polskie planowanie strategiczne. Miejsce służb specjalnych w strategiach bezpieczeństwa</i>	44
Bartosz Jagodziński <i>Współpraca służb i formacji specjalnych w zakresie działań specjalnych</i>	58
Jerzy Surma <i>Znaczenie analiz sieci społecznych online dla bezpieczeństwa narodowego</i>	92
Tomasz Safjański <i>Prawne, organizacyjne i techniczne uwarunkowania udziału Polski we współpracy międzynarodowej w ramach Interpolu</i>	102
Wojciech Pocheć <i>Status prawny komisji lekarskich Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz charakter prawny wydawanych przez nie orzeczeń w postępowaniu o ustalenie zdolności do służby w orzecznictwie sądów administracyjnych</i>	123
Cristian Nită, Valentin Stoian <i>Russian policy in Eastern and Central Europe: a historical analysis. Romanian case</i>	130
II. RECENZJE	141
Stanisław Hoc <i>Michael J. Sulick, „American spies. Espionage against the United States from the Cold War to the present”</i>	143
Marek Świerczek <i>T.H. Bagley, „Wojny szpiegów”</i>	147
III. PRZEGLĄD PRAC KONKURSOWYCH	151
<i>V edycja ogólnopolskiego konkursu szefa ABW na najlepszą pracę licencjacką lub magisterską z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego państwa</i>	153
Kamil Baraniuk <i>Raporty z działalności służb specjalnych państw „nowej” UE</i>	155

Sandra Kochanowicz <i>Powstanie, organizacja i działalność Urzędu Ochrony Państwa (1990–2002)</i>	166
IV. DOKUMENTY I SPRAWOZDANIA	181
Marcin Gołaszewski <i>Aktualne kierunki badań nad detekcją nieuczciwości – spostrzeżenia po międzynarodowej konferencji naukowej „Decepticon 2015”, Uniwersytet w Cambridge, 24–26 sierpnia 2015 r.</i>	183
Aleksandra Komar <i>VII Ogólnopolski Kongres Kobiet „Przywództwo kobiet w służbach mundurowych”, Warszawa, 11–12 września 2015 r.</i>	190
O autorach	192
Informacje dla autorów „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”	193

CONTENTS

I. ANALYSES AND DISSERTATIONS	9
Piotr Chorbot, Bartłomiej Gadecki	
<i>Security of the state and legal aspects of the new geological and mining law on the basis of entrepreneurs extracting minerals in Poland</i>	11
Ewa Gruza, Maciej Aleksander Kędzierski	
<i>The scope of powers of the Police authorities legitimate to apply for covert activities</i>	31
Leszek Wiszniewski	
<i>Strategic planning in Poland. The role of special services in security strategies</i>	44
Bartosz Jagodziński	
<i>Cooperation between special services and military special units</i>	58
Jerzy Surma	
<i>Analysis of online social networks in the context of national security</i>	92
Tomasz Safjański	
<i>Legal, organizational and technical conditions determining the international cooperation of Poland within Interpol</i>	102
Wojciech Pocheć	
<i>The legal status of Internal Security Agency medical boards and the legal character of the issued statements in the proceedings to determine the ability to service within the judicial decision of administrative courts</i>	123
Cristian Nită, Valentin Stoian	
<i>Russian Policy in Eastern and Central Europe: a historical analysis.– Romanian Case</i>	130
II. REVIEWS	141
Stanislaw Hoc	
<i>Michael J. Sulick, “American spies. Espionage against the United States from the Cold War to the present”</i>	143
Marek Świerczek	
<i>T.H. Bagley, “Spy Wars”</i>	147
III. OVERVIEW OF THE WORKS	151
<i>The 5th edition of the competition of the Head of Internal Security Agency for the best bachelor’s/master’s degree on the field of internal security</i>	153
Kamil Baraniuk	
<i>Activities of Russian Federation intelligence services in the light of reports presented by special services of the chosen EU Member States</i>	155

Sandra Kochanowicz

Office of State Protection (1990–2002) – establishing, organization and activities ... 166

IV. DOCUMENTS AND REPORTS 181**Marcin Golaszewski**

Up-to-date research trends on detection of deception – remarks after the international scientific conference “Decepticon 2015”, University of Cambridge, 24th–26th August 2015 183

Aleksandra Komar

VII National Women’s Congress – “Women’s leadership in uniformed services”, Warsaw, 11th–12th September 2015 190

About the authors 192

Information for the authors of “Internal Security Review” 193

I
ANALIZY I ROZPRAWY

Piotr Chorbot
Bartłomiej Gadecki

Przesłanka bezpieczeństwa państwa oraz prawnokarne aspekty nowego prawa geologicznego i górniczego na kanwie wykonywania działalności gospodarczej związanej z wydobywaniem kopalin w Polsce

W ostatnich latach zagadnienia dotyczące energii i bezpieczeństwa jej dostaw są przedmiotem wielu konferencji, dyskusji, opinii, ekspertyz, raportów oraz stanowisk poszczególnych rządów. Duża liczba publikowanych materiałów i różnorodność prezentowanych stanowisk, niejednokrotnie sprzecznych i jednostronnych, powoduje trudności w podejmowaniu decyzji i kreowaniu odpowiedniej polityki państwa dotyczącej energetyki. Konieczne okazuje się zatem zwracanie uwagi na te obszary energetyki, które w perspektywie kolejnych dziesięcioleci umożliwią ekonomiczne wykorzystanie zasobów wewnętrznych kraju oraz zdywersyfikują dostawy tych surowców, które są niezbędne do rozwoju gospodarki¹. Nieodłącznym elementem sektora energetycznego jest ryzyko. Rynku energii bowiem w sposób szczególny dotyczą różne rodzaje ryzyka. Energia elektryczna jest towarem specyficznym, wymagającym długiego i kapitałochłonnego okresu inwestycyjnego oraz uwzględnienia ewentualnego ryzyka, które w przypadku innej gałęzi przemysłu niż energetyka byłoby znacznie mniej ważne. W obrocie energią elektryczną szczególnie ważne jest ryzyko:

- fluktuacji cen na rynku hurtowym,
- regulacyjne, związane z ustalaniem cen regulowanych w obrocie detalicznym,
- fluktuacji wolumenu sprzedaży,
- wynikające z odpowiedzialności z tytułu świadczenia usług przesyłowych,
- zmiany cen usług jakościowych i systemowych niezbędnych do zapewnienia niezawodnej pracy systemu elektroenergetycznego i jakości dostaw,
- utraty płynności na rynku bilansującym,
- wynikające z odpowiedzialności cywilnej za szkody (straty) poniesione przez osoby trzecie,
- techniczne, związane z transportem energii, przepustowości sieci, występowaniem awarii,
- w transgranicznym obrocie energią elektryczną, związane z nieplanowanymi przepływami energii, zawieranymi umowami kupna-sprzedaży i kosztami emisji dwutlenku węgla².

Inne rodzaje ryzyka zauważa M. Kaczmarski, który dzieli zagrożenia bezpieczeństwa energetycznego i wyzwania z nimi związane na krótkoterminowe i długoterminowe. Według niego zagrożenia i wyzwania krótkoterminowe odnoszą się do funkcjonowania infrastruktury transportu przesyłowego i obejmują:

¹ Ciekawe studium poszczególnych obszarów energetyki zaprezentowano w pracy zbiorowej pod red. K. Jelenia i M. Cały pt. *Zarys stanu i perspektyw energetyki polskiej. Studium AGH* (Kraków 2009, 269 s.), w którym opisano poszczególne sektory energetyki: energetykę opartą na paliwach kopalnych – węgla kamiennym, brunatnym oraz gazie ziemnym, energetykę jądrową, energetykę słoneczną, energetykę wiatrową itp.

² M. Zawada, *Charakterystyka i klasyfikacja ryzyka występującego na rynku energii elektrycznej w Polsce*, w: *Ryzyko na rynku energii*, M. Zawada (red.), Częstochowa 2014, s. 28–37.

- braki dostaw spowodowane wypadkami,
- problemy polityczne,
- ataki terrorystyczne,
- warunki pogodowe,
- awarie sieci.

Natomiast do zagrożeń i wyzwań długoterminowych M. Kaczmarek zalicza ryzyko:

- geologiczne – wyczerpanie zasobów,
- techniczne – problemy z systemami wydobywania i przesyłu surowców energetycznych będące skutkiem niedoinwestowania, złego stanu technicznego,
- ekonomiczne – niewłaściwe kontraktowanie, fluktuacja cen, nadużywanie pozycji rynkowej,
- geopolityczne – zawieszenie dostaw z przyczyn politycznych, skutki konfliktów regionalnych,
- środowiskowe – wypadki, których wynikiem jest zanieczyszczenie środowiska (wyciek ropy, awaria jądrowa)³.

Na podstawie przedstawionych rodzajów ryzyka widać, że potrzebne jest wspieranie sektora energetycznego przez państwo, aby ten „nerw” gospodarki krajowej był właściwie zarządzany. Z tego też względu drugim elementem nierozłącznie związanym z sektorem energetyki jest bezpieczeństwo energetyczne. Stanowi ono pewnego rodzaju rację stanu, ważny składnik suwerenności narodowej i państwowej, mający na celu określenie współczesnych zagrożeń oraz ryzyka w odniesieniu do polskiej energetyki. Bezpieczeństwo zaś jest rozumiane jako (...) *stan braku zagrożenia przerwaniem dostaw paliw i energii*, a więc odporności gospodarki państwa na prognozowane problemy w sferze energetycznej. Szersze ujęcie tego zagadnienia może być rozważane w ramach niezawodności dostaw, konkurencyjności cen czy chociażby zachowania wymogów dotyczących ochrony środowiska. Bezpieczeństwo energetyczne jest jednym z filarów polityki prowadzonej przez państwo, ale jednocześnie podlega fluktuacji z uwagi na przynależność państwa do struktur ponadnarodowych. Szeroko rozumiane bezpieczeństwo energetyczne jest postrzegane jako podstawowy czynnik rozwoju gospodarczego kraju, dobrobytu społecznego, a niejednokrotnie także jako element wpływający na sferę obronności państwa. Z tego też względu istotne jest monitorowanie stanu bezpieczeństwa energetycznego i korygowanie przyjętych wcześniej założeń w celu lepszego dostosowania polskiej racji stanu do dynamicznie zmieniających się wymagań Unii Europejskiej, a zwłaszcza sytuacji geopolitycznej⁴. Aby przybliżyć szczegóły związane z bezpieczeństwem energetycznym, należy wymienić niektóre czynniki odgrywające decydującą rolę w określaniu wewnętrznych i zewnętrznych trudności związanych z bezpieczeństwem energetycznym. Do takich czynników można zaliczyć chociażby: ilość i jakość pozyskiwanych surowców energetycznych, kraje ich pochodzenia, stan infrastruktury energetycznej kraju, potencjał gospodarki umożliwiający przetworzenie surowców oraz zdolność do racjonalizacji i oszczędności energii przy uwzględnieniu wymogów ochrony środowiska⁵. J. Płaczek wskazuje trzy podstawowe aspekty, które odnoszą

³ M. Kaczmarek, *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Warszawa, s. 18.

⁴ J. Płaczek, *Percepcja bezpieczeństwa energetycznego – dyskurs teoretyczny*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne Polski w Unii Europejskiej – wizja czy rzeczywistość?*, Warszawa 2012, s. 13–34.

⁵ Tamże, s. 17–18.

się do zagrożeń tego bezpieczeństwa:

- 1) aspekty fizyczne, do których należy zaliczyć zarówno krótkoterminowe, jak i trwale przerwy w dostawach energii od jednego dostawcy (źródła) lub z jednego regionu,
- 2) aspekty ekonomiczne, których szczególnym zagrożeniem będzie szybki wzrost cen energii spowodowany uwarunkowaniami politycznymi,
- 3) inne aspekty, mające wpływ na zużycie ropy i jej dostawy, a także wynikające z wymogów ochrony środowiska⁶.

Ten sam autor uznał za zasadne podzielenie bezpieczeństwa energetycznego na wewnętrzne i zewnętrzne. Według niego czynniki warunkujące bezpieczeństwo wewnętrzne to: odporność systemu energetycznego na ewentualne strajki, zagrożenia infrastruktury energetycznej terroryzmem oraz klęski żywiołowe. Bezpieczeństwu zewnętrznemu przypisał natomiast takie czynniki, jak: stabilność i niezagrożone warunki importu surowców przy zachowaniu konkurencyjnych cen, dywersyfikację kierunków dostaw oraz rodzajów nośników energii pozwalających na ich wzajemną substytucję⁷.

W tym miejscu należy odnieść się do dokumentu rangi rządowej, jakim jest *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2022*, przyjęta uchwałą Rady Ministrów z 9 kwietnia 2013 r.⁸ Z jego treści wynika, że priorytetem w zakresie polityki energetycznej jest zapewnienie stabilnych i nieprzerwanych dostaw nośników energii. Stąd dywersyfikacja dostaw surowców energetycznych jest nadrzędnym działaniem na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego w krajach zależnych od importu, do których zalicza się również Polska. P. Kłós stwierdza, że w Polsce nie występują złoża, które mogą w pełni pokryć zapotrzebowanie energetyczne kraju. Dlatego też są pożądane wszelkie rozwiązania pozwalające na uniezależnienie się od dostawców zewnętrznych, a badania nad możliwością wykorzystania własnych zasobów mają znaczenie priorytetowe. Nie sposób nie zgodzić się z tą opinią, dlatego też Polska w dalszym ciągu prowadzi działania, których celem jest rozpoznanie krajowych złóż energetycznych. Jest to priorytetowy cel każdego kraju – jednoznacznie ocenić swoje złoża i ekonomicznie je wykorzystywać.

W ostatnich latach wiele miejsca poświęcono określeniu możliwości wykorzystania zasobów gazu łupkowego jako potencjalnego sposobu na uniezależnienie się kraju od importu tego surowca. Raporty o znacznych zasobach gazu łupkowego pozwoliły na podjęcie wielu istotnych decyzji na szczeblu rządowym zmierzających do właściwej oceny skali i możliwości jego wydobycia. Co istotne – gaz niekonwencjonalny, do którego zalicza się gaz łupkowy, jest trudny do wydobycia. W literaturze podkreśla się, że ze względu na wysokie koszty oraz skomplikowany proces technologiczny wydobycie gazu ze źródeł niekonwencjonalnych jest mniej opłacalne niż wydobycie gazu konwencjonalnego. Biorąc jednak pod uwagę cenę importu gazu, wykorzystanie gazu niekonwencjonalnego staje się ekonomicznie uzasadnione. Jego wydobycie wzrasta, o czym świadczą niektóre opracowania prezentujące coraz szerszą skalę eksploatacji gazu niekonwencjonalnego w porównaniu z eksploatacją gazu z pokładów węgla oraz gazu zamkniętego⁹. Przyjęcie korzyst-

⁶ Tamże, s. 20.

⁷ Tamże, s. 22. Zob. także: *Energia w czasach kryzysu*, K. Kuciński (red.), Warszawa 2006, 220 s.

⁸ *Uchwała Nr 67 Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022”* (M.P. z 2013 r. poz. 377).

⁹ Szerzej: P. Kłós, *Możliwości wykorzystania zasobów gazu łupkowego jako sposób na dywersyfikację dostaw surowców energetycznych dla Polski*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne wyzwaniem XXI wieku*, Z. Lach (red.), Warszawa 2013, s. 102–105; C.T. Szyjko, *Współczesne problemy bezpieczeństwa energetycznego Europy. Studium ekonomiczno-prawne*, Warszawa 2011, s. 264–282; K.M. Pronińska, *Bezpieczeństwo energe-*

nych strategii bądź założeń wymaga wzmocnienia od strony prawnej, która warunkuje bezpieczeństwo. Prawo normuje dziś niemal wszystkie dziedziny życia społecznego, stąd powstawanie nowych regulacji i rozwój prawa dotyczącego sektora energetycznego jest procesem dynamicznym, w którym często podejmuje się inicjatywy legislacyjne.

W nawiązaniu do powyższego należy zwrócić uwagę na działalność górnictw. Podstawowym warunkiem, nierozzerwalnie związanym z możliwością jej wykonywania, jest uzyskanie koncesji. Według E.R. Hubera koncesja to publicznoprawne upoważnienie, na którego mocy przedsiębiorca wyłoniony podczas procedury koncesyjnej może prowadzić określoną działalność gospodarczą, która nie jest wykonywana wyłącznie przez państwo, ale na której prowadzenie administracja publiczna ma prawo udzielić pozwolenia¹⁰. W doktrynie polskiej ukształtował się pogląd, zgodnie z którym koncesja jest indywidualnym aktem administracyjnym uchylającym zakaz swobodnego podejmowania i wykonywania działalności gospodarczej w danej dziedzinie i tym samym dopuszczającym adresata tego aktu do legalnego wykonywania takiej działalności. Wskazuje się jednocześnie, że jest także odstępianiem przez państwo od monopolu w danej dziedzinie. Według C. Kosikowskiego koncesja oznacza formę reglamentowania przez państwo działalności gospodarczej w celu zaspokojenia potrzeb społecznych w sferze objętej przez państwo wyłącznością¹¹.

Działalność geologiczna i górnictwa jest w Polsce szczegółowo uregulowana w przepisach wybranych aktów prawnych. Złoża węglowodorów, węgla kamiennego, metanu występującego jako kopalina towarzysząca, węgla brunatnego, rud metali, z wyjątkiem darniowych rud żelaza, metali w stanie rodzimym, rud pierwiastków promieniotwórczych, siarki rodzimej, soli kamiennej, soli potasowej, soli potasowo-magnezowej, gipsu i anhydrytu, kamieni szlachetnych, bez względu na miejsce ich występowania, są bowiem objęte własnością górnictw, do której prawo przysługuje Skarbowi Państwa.

Koncesje na poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopaliny podstawowych mają znaczenie strategiczne dla bezpieczeństwa energetycznego państwa, gospodarki narodowej i lecznictwa. Obowiązek uzyskania koncesji jest nierozzerwalnie związany z obszarami, które mają szczególne znaczenie dla gospodarki państwa albo które mogą narazić na niebezpieczeństwo dobra obywateli¹². Istotną cechą koncesji jest szeroki zakres władztwa administracyjnego, które przysługuje organowi koncesyjnemu w kwestii przyznawania uprawnień wynikających z treści koncesji. Zgodnie z powyższym przepisy prawne regulujące ten problem muszą zabezpieczać interes państwa w taki sposób, aby chronić zasoby naturalne oraz środowisko przed nadmierną i szkodliwą ingerencją, a także tworzyć warunki do bezpiecznego, racjonalnego i efektywnego wykorzystania zasobów krajowych przez racjonalne gospodarowanie nimi. Jednocześnie powinny umożliwiać kontrolę wykorzystania kopaliny w celach gospodarczych, związanych z ochroną interesów państwa, do których należą między innymi zapewnienie odpowiedniego poziomu niezależności państwa w zakresie posiadanych surowców energetycznych, prawidłowości wykonywania obowiązków, które ciążyą na przedsiębiorcach realizujących zadania wynikające z koncesji, a tym samym – zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego kraju.

tyczne w stosunkach UE–Rosja. Geopolityka i ekonomia surowców energetycznych, Warszawa 2012, 422 s. Zob. także: G. Tokarz, *Cywilne służby specjalne a bezpieczeństwo III Rzeczypospolitej*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne Europy Środkowej*, P. Mickiewicz, P. Sokołowska (red.), Toruń 2010, s. 270–278.

¹⁰ E.R. Huber, *Wirtschaftsverwaltungsrecht*, Bd. 1, Tubingen 1953, s. 533, za: K. Chałubińska-Jentkiewicz, *Audiowizualne usługi medialne: Reglamentacja w warunkach konwersji cyfrowej*, Warszawa 2013, s. 151.

¹¹ C. Kosikowski, *Wolność gospodarcza w prawie polskim*, Warszawa 1995, s. 254.

¹² A. Kisielewicz, J.P. Tamo, *Sądowa kontrola administracji w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2013, s. 304.

Zagadnienia związane z bezpieczeństwem wewnętrznym państwa

Doktryna krajowa nie jest jednolita w definiowaniu i rozumieniu terminu bezpieczeństwa państwa. W literaturze można znaleźć różne definicje i próby określenia zakresu tego pojęcia, np. można je utożsamiać z bezpieczeństwem obywateli¹³. Według J. Karpa bezpieczeństwo państwa jest to *Stan, w którym brak jest zagrożeń dla istnienia państwa oraz jego demokratycznego ustroju. Bezpieczeństwo państwa obejmuje w swym zakresie dyrektywy dbania o jego suwerenność, integralność terytorialną i potencjał obronny, nawet gdy nie występuje zagrożenie ze strony innych państw lub terrorystów*¹⁴. Ranga tego określenia wynika przede wszystkim z zapisów Konstytucji RP, w której ten termin został użyty wielokrotnie w niżej wymienionych zapisach¹⁵. W Konstytucji RP pojęcie bezpieczeństwo lub bezpieczeństwo państwa jest wymienione wielokrotnie w następujących przepisach:

- 1) art. 26 – *Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic,*
- 2) art. 31 ust. 3 – *Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa (...). Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw,*
- 3) art. 45 ust. 2 – *Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny,*
- 4) art. 53 ust. 5 – *Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób,*
- 5) art. 126 ust. 2 – *Prezydent Rzeczypospolitej czuwa nad przestrzeganiem Konstytucji, stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium,*
- 6) art. 136 – *W razie bezpośredniego, zewnętrznego zagrożenia państwa Prezydent Rzeczypospolitej, na wniosek Prezesa Rady Ministrów, zarządza powszechną lub częściową mobilizację i użycie Sił Zbrojnych do obrony Rzeczypospolitej Polskiej,*
- 7) art. 146 ust. 4 pkt 4 – *W zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach Rada Ministrów w szczególności: chroni interesy Skarbu Państwa,*
- 8) art. 146 ust. 4 pkt 7 – *W zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach Rada Ministrów w szczególności: zapewnia bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz porządek publiczny,*
- 9) art. 146 ust. 4 pkt 8 – *W zakresie i na zasadach określonych w Konstytucji i ustawach Rada Ministrów w szczególności: zapewnia bezpieczeństwo zewnętrzne państwa,*
- 10) art. 230 ust. 1 – *W razie zagrożenia konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego, Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów może wprowadzić, na czas oznaczony, nie dłuższy niż 90 dni, stan wyjątkowy na części albo na całym terytorium państwa.*

¹³ B. Banaszek, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 177.

¹⁴ J. Karp, *Bezpieczeństwo państwa, w: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), Warszawa 2009, s. 108–109.

¹⁵ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483, ze zm.).

Warto odnieść się do poziomu ustaw. W brzmieniu *Ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze*¹⁶ (dalej: pr. geol. i gór.) do momentu jej nowelizacji z 11 lipca 2014 r.¹⁷, która weszła w życie 1 stycznia 2015 r., niewiele było bezpośrednich związków tego zagadnienia prawnego z bezpieczeństwem państwa. Jedynym przepisem, który przed nowelą ustawy dotyczył bezpieczeństwa państwa, był art. 29 ust. 1 pr. geol. i gór., zgodnie z którym organ koncesyjny był uprawniony do odmowy udzielenia koncesji, jeżeli zamierzona działalność sprzeciwiała się interesowi publicznemu, szczególnie:

- związanemu z bezpieczeństwem państwa bądź
- związanemu z ochroną środowiska, w tym z racjonalną gospodarką złożami kopalin,
- jeśli uniemożliwiłaby wykorzystanie nieruchomości zgodnie z ich przeznaczeniem określonym odpowiednio przez miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego lub przepisy odrębne, a w przypadku braku tego planu uniemożliwiłaby wykorzystanie nieruchomości w sposób określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy lub w przepisach odrębnych.

Warto w tym miejscu odnotować, że użyte w pr. geol. i gór. przesłanki dotyczące ochrony interesu publicznego, bezpieczeństwa państwa czy ochrony środowiska są zdefiniowane w sposób nieostry przez tzw. klauzule generalne, pozwalające na dużą swobodę interpretacji i uznaniowość. W piśmiennictwie prawniczym dominuje rozumienie tych klauzul w dwóch, zgoła odmiennych, znaczeniach. Zgodnie z pierwszym znaczeniem klauzule generalne to przepisy, które zawierają zwroty określonego rodzaju albo inaczej – w których wszystkie elementy składające się na hipotezę i dyspozycję normy prawnej nie są dokładnie sprecyzowane, a ocena danego stanu faktycznego jest przerzucona na organ stosujący prawo. Według drugiego znaczenia klauzulami generalnymi są zwroty niedookreślone tekstu prawnego, zwroty ustawowe o nieostrym charakterze¹⁸. Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że (...) *klauzule generalne nie mogą być traktowane (...) jako jeden z przejawów posługiwania się przez prawodawcę zwrotami niedookreślonymi. Klauzule generalne wyróżniają się spośród zwrotów niedookreślonych tym, że odsyłają do systemu ocen czy norm o charakterze pozaprawnym*¹⁹. Powołanie się na klauzulę generalną w postaci „bezpieczeństwa państwa” pozwala organowi na pewien stopień dowolności w stosowaniu wykładni prawa. Z tego też względu autorzy uważają, że niecelowe jest opracowywanie zwięzłej definicji przesłanki bezpieczeństwa państwa, gdyż to organ powinien w toku procedury uznać, czy należy ją zastosować oraz w jakim zakresie dokonać wykładni. To organ decyduje o spełnieniu przez wnioskodawcę stawianych przed nim wymagań na podstawie swobodnej oceny dowodów zgromadzonych w administracyjnym postępowaniu koncesyjnym. Zastosowanie przesłanki bezpieczeństwa państwa jako pojęcia niedookreślonego w ustawie pr. geol. i gór. wymaga jej interpretacji na potrzeby każdego przypadku, wobec którego stosuje się prawo. Tylko bowiem na tle okoliczności towarzyszących działalności gospodarczej określonego podmiotu można stwierdzić, czy zagraża on bezpieczeństwu państwa. Wydaje się, że większa odpowiedzialność spoczywa na ustawodawcy, który musi

¹⁶ Tekst jednolity: Dz.U. z 2011 Nr 163 poz. 981, ze zm.

¹⁷ *Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo geologiczne i górnicze oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2014 r. poz. 1133).

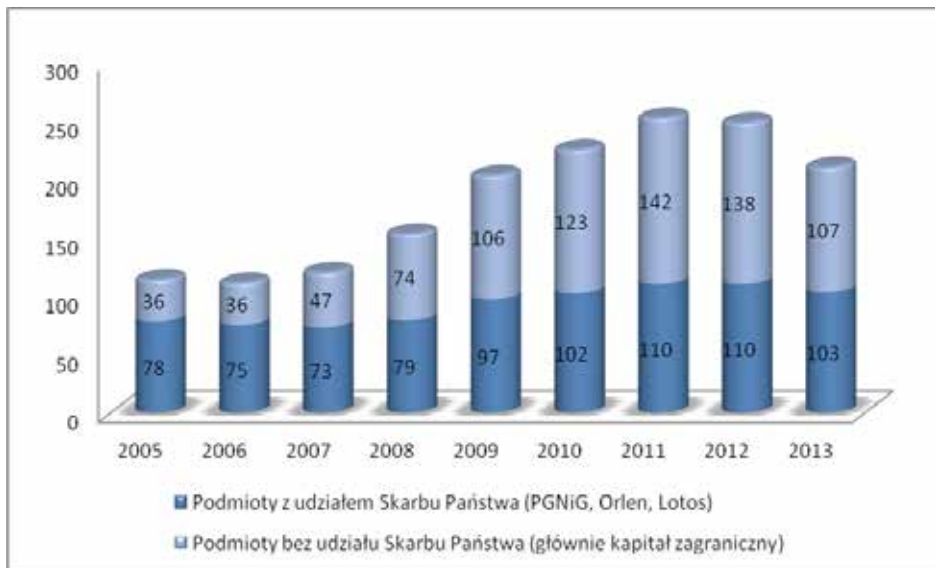
¹⁸ Por. J. Skorupka, *O sprawiedliwości procesu karnego*, Warszawa 2013, s. 246–247.

¹⁹ Orzeczenie TK z 17 października 2000 r., SK 5/99, OTK 2000, nr 7 poz. 254.

zdecydować, gdzie w systemie prawa umiejscowić przesłankę bezpieczeństwa państwa, tak aby ochronić państwo przed zagrożeniami. Następnie w art. 36 wyżej wymienionej ustawy uzależniono od tej przesłanki przeniesienie koncesji przez organ koncesyjny na podmiot ubiegający się o to przeniesienie.

Z doniesień medialnych wynika, że dotychczas Ministerstwo Środowiska tylko raz skorzystało z możliwości zastosowania przesłanki bezpieczeństwa państwa w celu odmowy udzielenia koncesji przedsiębiorcy²⁰.

Wracając jednak do noweli z 11 lipca 2014 r., jest ona odpowiedzią na znaczny wzrost zainteresowania poszukiwaniem złóż węglowodorów w skałach łupkowych, zaobserwowany w ostatnich latach. Stąd również potoczna nazwa – „gaz łupkowy”. To zainteresowanie odzwierciedla zarówno wzrastająca liczba wydanych koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż węglowodorów, jak i stale rosnąca liczba podmiotów bez udziału Skarbu Państwa, uzyskujących koncesje na poszukiwanie i rozpoznawanie tych złóż na terytorium RP.

Wykres. Liczba koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż węglowodorów (złoża konwencjonalne i niekonwencjonalne), stan na 31 grudnia 2013 r.

Źródło: *Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo geologiczne i górnicze oraz niektórych innych ustaw* (druk sejmowy nr 2352).

W latach 2007–2011 wydano łącznie 171 koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż węglowodorów, podczas gdy w latach 2000–2006 jedynie 14. Według stanu na 1 stycznia 2014 r. w Polsce obowiązywało 209 koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż ropy naftowej i gazu ziemnego (liczba uwzględnia zarówno koncesje na poszukiwanie złóż konwencjonalnych, jak i niekonwencjonalnych²¹).

²⁰ http://www.biztok.pl/biznes/rosjanie-non-gratae-ropy-i-gazu-w-polsce-niet_a16285 [dostęp: 21 I 2015].

²¹ *Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo geologiczne i górnicze oraz niektórych innych ustaw* (druk sejmowy nr 2352).

Według stanu na 1 stycznia 2014 r. obowiązują łącznie 94 koncesje uprawniające do poszukiwania lub rozpoznawania węglowodorów z formacji łupkowych. 81 koncesji uprawnia do poszukiwania lub rozpoznawania konwencjonalnych złóż węglowodorów oraz złóż w formacjach łupkowych, a jedynie 13 przyznano na poszukiwanie (lub poszukiwanie i rozpoznanie) wyłącznie złóż w formacjach łupkowych²². Do 2021 r. firmy zaplanowały wykonanie 321 otworów rozpoznawczych, w tym 106 otworów obligatoryjnych, i dodatkowo 215 otworów opcjonalnych²³.

Nowela ustawy w zasadzie uwzględni kilka celów rozszerzających dotychczasowy stan prawny dotyczący ochrony bezpieczeństwa państwa w zakresie dostępu do działalności gospodarczej w tym sektorze.

W przypadku koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż węglowodorów oraz wydobywanie węglowodorów ze złóż wprowadzono w Polsce nową instytucję postępowania kwalifikacyjnego, o którym mowa w art. 49a i następnym artykułach pr. geol. i gór. To postępowanie ma na celu ocenę zdolności zainteresowanego podmiotu do prowadzenia działalności w tym zakresie.

Zgodnie z art. 49a ust. 2 pr. geol. i gór. w postępowaniu kwalifikacyjnym dąży się do ustalenia, czy podmiot zamierzający ubiegać się o koncesję na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż węglowodorów oraz wydobywanie tych pierwiastków lub o koncesję na wydobywanie węglowodorów ze złoża:

- 1) znajduje się pod kontrolą korporacyjną państwa trzeciego, podmiotu lub obywatela państwa trzeciego, a w przypadku znajdowania się pod taką kontrolą, czy kontrola ta może zagrażać bezpieczeństwu państwa oraz
- 2) posiada doświadczenie w zakresie poszukiwania lub rozpoznawania złóż węglowodorów lub wydobywania węglowodorów ze złóż, polegające na:
 - a) rozpoznaniu i udokumentowaniu co najmniej jednego złoża węglowodorów lub
 - g) wykonywaniu nieprzerwanie przez okres co najmniej 3 lat działalności polegającej na wydobywaniu węglowodorów ze złóż
– jeżeli zamierza ubiegać się o koncesję samodzielnie albo wspólnie z innymi podmiotami – jako operator.

Opinie w zakresie, o którym mowa w pkt 1, przedstawiają następujące podmioty:

- 1) Generalny Inspektor Informacji Finansowej,
- 2) Komisja Nadzoru Finansowego,
- 3) Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego,
- 4) Szef Agencji Wywiadu.

Pozytywną ocenę z tego postępowania uzyskują podmioty, które otrzymały pozytywne opinie wszystkich wymienionych organów. Na mocy art. 49a ust. 14 organy te mogą odstąpić od uzasadnienia opinii ze względu na interes bezpieczeństwa państwa lub porządek publiczny. Uzyskanie pozytywnej oceny z postępowania kwalifikacyjnego lub odmowa jej uzyskania następuje w drodze decyzji, która zachowuje ważność przez pięć lat. Decyzja o uzyskaniu pozytywnej oceny z postępowania kwalifikacyjnego stanowi podstawę do wpisu danego podmiotu do wykazu podmiotów kwalifikowanych. Daje także jej posiadaczowi prawo do samodzielnego lub niesamodzielnego (np. jako operator) ubiegania się o koncesję w przypadku ubiegania się o nią przez kilka podmiotów.

²² Tamże.

²³ Tamże.

W kontekście powyższego należy zwrócić uwagę, że uchylene decyzji o uzyskaniu pozytywnej oceny z postępowania kwalifikacyjnego, wygaśnięcie lub utrata mocy tej decyzji bez względu na przyczynę jest także przesłanką do odmowy udzielenia koncesji oraz do jej cofnięcia. Natomiast w myśl art. 49b, w przypadku gdy nastąpi zmiana danych, np. danych identyfikujących podmiot, dotyczących struktury kapitału czy struktury organizacyjnej podmiotu, organ, który uzyskał pozytywną ocenę z postępowania kwalifikacyjnego, będzie obowiązany złożyć wniosek o ponowne przeprowadzenie postępowania.

Z powyższego można wnioskować, że postępowanie kwalifikacyjne ma być nowym instrumentem prawnym organu koncesyjnego służącym zabezpieczeniu interesów państwa, które umożliwi temu organowi podejmowanie właściwych decyzji opartych m.in. na specjalistycznej wiedzy innych centralnych organów administracji publicznej w zakresie udzielania koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie złóż węglowodorów oraz wydobywania węglowodorów ze złóż. W dotychczasowym porządku prawnym w Polsce nie wprowadzono tego typu instytucji. Niemniej jednak należy oczekiwać pozytywnego wyniku wprowadzenia postępowania kwalifikacyjnego w postaci możliwości ograniczenia podmiotów niespełniających standardów lub stanowiących potencjalne zagrożenie bezpieczeństwa państwa, które mogłyby uzyskać koncesje w celach niezgodnych z intencją ustawodawcy. Należy dodać, że wprowadzenie tej procedury pozwoli wyeliminować również ryzyko podjęcia eksploatacji złóż przez koncerny niepożądane z punktu widzenia interesów państwa.

Zagadnienia prawnokarne

Trzeba zaznaczyć, że w ustawie *Prawo geologiczne i górnicze* przewidziano odpowiedzialność za popełnienie przestępstwa (art. 176 zawarty w dziale XI ustawy zatytułowanym *Przepisy karne*), wykroczeń (art. 177–188 zawarte również w dziale XI ustawy) oraz deliktów administracyjnych²⁴ (art. 175 zawarty w dziale X ustawy zatytułowanym *Kary pieniężne*).

Art. 176 pr. geol. i gór. stanowi:

1. Kto bez wymaganej koncesji lub bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych lub z naruszeniem określonych w nich warunków, wykonując działalność w zakresie:
 - 1) poszukiwania lub rozpoznawania złóż kopalin albo poszukiwania lub rozpoznawania kompleksu podziemnego składowania dwutlenku węgla,
 - 2) wydobywania kopalin ze złóż,
 - 3) podziemnego bezzbiornikowego magazynowania substancji albo podziemnego składowania odpadów, albo podziemnego składowania dwutlenku węgla,wyrządza znaczną szkodę w mieniu lub poważną szkodę w środowisku, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.
2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 spowoduje bezpośrednie niebezpieczeństwo znacznej szkody w mieniu lub poważnej szkody w środowisku, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo karze pozbawienia wolności do lat 2.
3. Jeżeli sprawca nieumyślnie dopuszcza się czynu określonego w ust. 1 lub 2, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo karze pozbawienia wolności do roku.

²⁴ Odnośnie do charakteru deliktów administracyjnych zob. interesujące i trafne uwagi W. Radeckiego, W. Radecki, *Dezintegracja polskiego prawa penalnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 9, s. 15–28.

Przestępstwo w postaci wykonywania działalności wskazanej w art. 176 ust. 1 pkt 1–3 pr. geol. i gór. „bez wymaganej koncesji” lub „bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych” jest przestępstwem powszechnym, natomiast wykonywanie działalności z naruszeniem warunków określonych w koncesji lub zatwierdzonym projekcie robót geologicznych może popełnić tylko osoba, która tę koncesję lub zatwierdzony projekt uzyskała²⁵.

Zasady koncesjonowania są określone przede wszystkim w pr. geol. i gór²⁶. Zgodnie z art. 21 ust. 1 tego prawa działalność w zakresie:

- 1) poszukiwania lub rozpoznawania złóż kopalin, o których mowa w art. 10 ust. 1²⁷, z wyłączeniem złóż węglowodorów;
 - 1a) oszukiwania lub rozpoznawania kompleksu podziemnego składowania dwutlenku węgla;
 - 2) wydobywania kopalin ze złóż;
 - 2a) poszukiwania i rozpoznawania złóż węglowodorów oraz wydobywania węglowodorów ze złóż;
- 3) podziemnego bezzbiornikowego magazynowania substancji;
- 4) podziemnego składowania odpadów;
- 5) podziemnego składowania dwutlenku węgla;
 - może być wykonywana po uzyskaniu koncesji.

Koncesji udziela się na czas określony, nie krótszy niż 3 lata i nie dłuższy niż 50 lat, chyba że przedsiębiorca złożył wniosek o jej udzielenie na czas krótszy (art. 21 ust. 4 pr. geol. i gór.)²⁸. Koncesja uprawnia do wykonywania działalności gospodarczej w oznaczonej przestrzeni (art. 21 ust. 5 pr. geol. i gór.). Zgodnie z art. 30 ust. 1 pr. geol. i gór. określa ona:

- 1) rodzaj i sposób wykonywania zamierzonej działalności;
- 2) przestrzeń, w granicach której ma być wykonywana zamierzona działalność;
- 3) czas obowiązywania koncesji;
- 4) termin rozpoczęcia działalności określonej koncesją, a w razie potrzeby – przesłanki, których spełnienie oznacza rozpoczęcie działalności.

Koncesja może określać inne wymagania dotyczące wykonywania działalności, która jest nią objęta, zwłaszcza w zakresie bezpieczeństwa powszechnego i ochrony środowiska (art. 30 ust. 2 pr. geol. i gór.).

Dodatkowe warunki zawiera koncesja na poszukiwanie lub rozpoznawanie złóż kopaliny, z wyłączeniem złóż węglowodorów, albo na poszukiwanie lub rozpoznawanie

²⁵ Por. W. Radecki, *Dział V*, w: M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe przepisy karne z komentarzem*, Warszawa 1992, s. 174; W. Kotowski, B. Kurzępa, *Przestępstwa pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2007, s. 251.

²⁶ Zgodnie z art. 21 ust. 2 pr. geol. i gór. w sprawach nieuregulowanych w niniejszej ustawie do koncesjonowania działalności, o której mowa w art. 21 ust. 1, stosuje się przepisy *Ustawy z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej* (Dz.U. z 2013 r. poz. 672, ze zm.), z wyjątkiem art. 11 ust. 3–9 tej ustawy.

²⁷ *Złóża węglowodorów, węgla kamiennego, metanu występującego jako kopalina towarzysząca, węgla brunatnego, rud metali z wyjątkiem darniowych rud żelaza, metali w stanie rodzimym, rud pierwiastków promieniotwórczych, siarki rodzimej, soli kamiennej, soli potasowej, soli potasowo-magnezowej, gipsu i anhydrytu, kamieni szlachetnych, bez względu na miejsce ich występowania, są objęte własnością górniczą.*

²⁸ Zgodnie z art. 21 ust. 4a pr. geol. i gór. koncesji na podziemne składowanie dwutlenku węgla udziela się na okres uwzględniający obowiązek prowadzenia monitoringu po zamknięciu podziemnego składowiska dwutlenku węgla przez okres nie krótszy niż 20 lat.

kompleksu podziemnego składowania dwutlenku węgla. Określa ona również (art. 31 ust. 1 pkt 1–3 pr. geol. i gór.):

- 1) cel, zakres i rodzaj zamierzonych prac geologicznych, w tym robót geologicznych, a w przypadku koncesji na poszukiwanie lub rozpoznawanie złoża kopaliny, z wyłączeniem złoża węglowodorów – minimalną kategorię rozpoznania złoża;
- 2) zakres i harmonogram przekazywania informacji geologicznych i próbek uzyskanych w wyniku wykonywania robót geologicznych;
- 3) wysokość opłaty za działalność określoną w koncesji.

Koncesja na wydobywanie kopaliny ze złoża, podziemne bezzbiornikowe magazynowanie substancji, podziemne składowanie odpadów albo podziemne składowanie dwutlenku węgla wyznacza również granice obszaru i terenu górniczego (art. 32 ust. 1 pr. geol. i gór.).

Nie ulega wątpliwości, że koncesja jest decyzją administracyjną²⁹. Na gruncie art. 36 *Ustawy z dnia 16 listopada 1960 r. o prawie geologicznym*³⁰ (dalej: pr. geol.) przyjmowano, że prowadzenie prac geologicznych bez wymaganej koncesji albo niezgodnie z jej warunkami, może polegać na prowadzeniu:

- 1) prac geologicznych bez wystąpienia o udzielenie koncesji,
- 2) prac geologicznych mimo odmowy udzielenia koncesji,
- 3) prac geologicznych po upływie ważności koncesji,
- 4) prac geologicznych mimo cofnięcia koncesji,
- 5) prac geologicznych na innym terenie niż określony w koncesji, w stosunku do kopaliny innej niż objęta koncesją albo przekroczenie zakresu i rodzaju prac objętych koncesją,
- 6) naruszeniu jakichkolwiek warunków, które zostały określone w koncesji³¹.

Wyżej wymienione stwierdzenia można odnieść odpowiednio do przestępstwa z art. 176 pr. geol. i gór. Należy wskazać, że w tym prawie przewidziano przypadki: odmowy udzielenia koncesji (art. 29), cofnięcia koncesji (art. 37 ust. 2, art. 37a ust. 2), ograniczenia jej zakresu (art. 37 ust. 2), zmiany (art. 37a ust. 2) i wygaśnięcia (art. 38 ust. 1).

Z kolei prace geologiczne z zastosowaniem robót geologicznych mogą być wykonywane tylko na podstawie projektu robót geologicznych (art. 79 ust. 2 pr. geol. i gór.), który określa:

- 1) cel zamierzonych robót oraz sposób jego osiągnięcia;
- 2) rodzaj dokumentacji geologicznej mającej powstać w wyniku robót geologicznych;
- 3) harmonogram robót geologicznych;
- 4) przestrzeń, w obrębie której mają być wykonywane roboty geologiczne;
- 5) przedsięwzięcia konieczne ze względu na ochronę środowiska, w tym wód podziemnych, sposób likwidacji wyrobisk, otworów wiertniczych, rekultywacji gruntów, a także czynności mające na celu zapobieżenie szkodom powstałym wskutek wykonywania zamierzonych robót.

²⁹ Zob. także: A. Lipiński, R. Mikosz, *Ustawa prawo geologiczne i górnicze. Komentarz*, Warszawa 2003, s. 142. Na marginesie należy zaznaczyć, że z punktu widzenia prawa karnego koncesja stanowi dokument.

³⁰ Dz.U. z 1960 r. Nr 52 poz. 303, ze zm. (ta ustawa została uchylona *Ustawą z dnia 4 lutego 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze* – Dz.U. z 1994 r. Nr 27 poz. 96, która z kolei została uchylona *Ustawą z dnia 9 czerwca 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze* – Dz.U. z 2011 r. Nr 163 poz. 981 – przyp. red.).

³¹ W. Radecki, *Dział V*, w: M. Bojarski, W. Radecki, *Pozakodeksowe...*, s. 173; por. W. Radecki, *Ochrona środowiska w prawie geologicznym i górniczym. Przepisy z komentarzem*, Zielona Góra 1994, s. 131.

W art. 176 pr. geol. i gór. jest mowa o zatwierdzonym projekcie robót geologicznych³². Art. 80 ust. 1 pr. geol. i gór. stanowi, że projekt robót geologicznych, których wykonywanie nie wymaga uzyskania koncesji, zatwierdza organ administracji geologicznej w drodze decyzji. Należy zwrócić uwagę na to, że projekt zatwierdza się na czas oznaczony, nie dłuższy niż pięć lat, w zależności od zakresu i harmonogramu zamierzonych robót (ust. 6). Przewidziano także przypadki odmowy zatwierdzenia takiego projektu (art. 80 ust. 7).

Do zaistnienia przestępstwa z art. 176 pr. geol. i gór. jest konieczne wystąpienie skutku w postaci wyrządzenia znacznej szkody w mieniu lub poważnej szkody w środowisku (ust. 1) albo spowodowania bezpośredniego niebezpieczeństwa wyrządzenia znacznej szkody w mieniu lub poważnej szkody w środowisku (ust. 2)³³.

Znamiona „znaczna szkoda w mieniu” oraz „poważna szkoda w środowisku” nie są objaśnione przez pr. geol. i gór. Z kolei w myśl *Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny*³⁴ (dalej: kk) w art. 115 § 5 *Mieniem znacznej wartości jest mienie, którego wartość w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 000 złotych*. Znaczna wartość oznacza wielkość czegoś materialnego, a dla jej określenia ma znaczenie przede wszystkim wysokość tej korzyści wyrażona w pieniądzu³⁵. Natomiast zgodnie z art. 115 § 7 kk przepis § 5 stosuje się do określenia z n a c z n a s z k o d a . Należy zatem przyjąć, że znaczna szkoda na gruncie art. 176 pr. geol. i gór. to szkoda, która w czasie popełnienia czynu zabronionego przekracza 200 000 zł (zob. także art. 116 kk).

Wyjaśnienie zwrotu *poważna szkoda w środowisku* należy rozpocząć od wyjaśnienia terminu *środowisko*. Termin ten był przedmiotem licznych wypowiedzi przedstawicieli doktryny³⁶. Obecnie jest zdefiniowany w art. 3 *Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska*³⁷ (dalej: pr. o.ś.), który stanowi, że ilekroć w ustawie jest mowa o *ś r o d o w i s k u*

³² W pr. geol. i gór. przewidziano przypadki, w których projekt robót geologicznych nie wymaga zatwierdzenia, jeżeli roboty geologiczne obejmują: 1) wiercenia w celu wykorzystania ciepła Ziemi albo 2) wykonywanie wkopów oraz otworów wiertniczych o głębokości do 30 m w celu wykonywania ujęć wód podziemnych na potrzeby poboru wód podziemnych w ilości nieprzekraczającej 5 m³ na dobę na obszarach górniczych utworzonych w celu wykonywania działalności metodą otworów wiertniczych (art. 85 ust. 1); w takim wypadku projekt robót geologicznych podlega zgłoszeniu staroście (ust. 2).

³³ Należy zauważyć, że to przestępstwo przeszło ciekawą ewolucję; przestępstwo z art. 36 pr. geol. było przestępstwem formalnym i umyślnym. Z kolei przestępstwo z art. 118 *Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze* (Dz.U. z 2005 r. Nr 228 poz. 1947, ze zm.) było przestępstwem skutkowym – konieczne było zaistnienie skutku w postaci wyrządzenia poważnej szkody w mieniu (ust. 1) albo spowodowania bezpośredniego niebezpieczeństwa wyrządzenia poważnej szkody w mieniu (ust. 2); zdefiniowano także typ nieumyślny (ust. 3). Obecnie, jeżeli zachowanie nie spowoduje skutku w postaci wyrządzenia znacznej szkody w mieniu lub w środowisku albo spowodowania bezpośredniego niebezpieczeństwa znacznej szkody w mieniu lub poważnej szkody w środowisku, sprawca odpowie za wykroczenie z art. 177 pr. geol. i gór., przy czym czyn może być popełniony także nieumyślnie, zob. art. 5 *Ustawy z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń* (Dz.U. z 2013 r. poz. 482, ze zm.) oraz § 77 ust. 2 załącznika do *Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”* (Dz.U. z 2016 r. poz. 283, załącznik – dalej: z.t.p.).

³⁴ Dz.U. z 1997 r. Nr 88 poz. 553, ze zm.

³⁵ A. Melezini, *Prawne instrumenty zapobiegania i zwalczania korupcji przez kontrolę skarbową*, Warszawa 2012, s. 49.

³⁶ Zob. np. W. Radecki, *Wykroczenia i przestępstwa przeciwko środowisku. Przewodnik po przepisach*, Warszawa–Wrocław 1995, s. 29–30; tenże, *Prawnokarna ochrona środowiska naturalnego w PRL*, Wrocław 1981, s. 37–41; L. Mering, *Środowisko jako przedmiot ochrony karnoprawnej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2005, t. 14, s. 727–729 oraz wskazana tam literatura.

³⁷ Tekst jednolity: Dz.U. z 2013 r. poz. 1232, ze zm.

(...) rozumie się przez to ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami (pkt 39)³⁸.

Ustawa *Prawo ochrony środowiska*, definiując środowisko, czyni to na swoje potrzeby (użycie przez ustawodawcę zwrotu: *ilekroć w ustawie³⁹ jest mowa o*), choć jest to główna ustawa poświęcona ochronie środowiska. Można zatem przyjąć, że pojęcie *środowiska* zawarte w pr. geol. i gór. należy definiować tak, jak w pr. o.ś.

Także termin *szkoda w środowisku* ma definicję legalną. W *Ustawie z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie*⁴⁰ (dalej: ustawa o zap. szkod.) w art. 6 pkt 11 stwierdzono, że ilekroć w ustawie jest mowa o szkodzie w środowisku:

(...) rozumie się przez to negatywną, mierzalną zmianę stanu lub funkcji elementów przyrodniczych, ocenioną w stosunku do stanu początkowego, która została spowodowana bezpośrednio lub pośrednio przez działalność prowadzoną przez podmiot korzystający ze środowiska:

a) w gatunkach chronionych lub chronionych siedliskach przyrodniczych, mającą znaczący negatywny wpływ na osiągnięcie lub utrzymanie właściwego stanu ochrony tych gatunków lub siedlisk przyrodniczych, z tym że szkoda w gatunkach chronionych lub chronionych siedliskach przyrodniczych nie obejmuje uprzednio zidentyfikowanego negatywnego wpływu, wynikającego z działania podmiotu korzystającego ze środowiska zgodnie z art. 34 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub zgodnie z decyzją o środowiskowych uwarunkowaniach, o której mowa w art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 2013 r. poz. 1235 i 1238):

– decyzją, o której mowa w art. 34 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub

– decyzją, o której mowa w art. 56 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, lub

– zatwierdzonym planem urządzenia lasu, dla którego przeprowadzono strategiczną ocenę oddziaływania na środowisko, o której mowa w art. 46 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz.U. z 2013 r. poz. 1235, z późn. zm.), lub

– decyzją o środowiskowych uwarunkowaniach, o której mowa w art. 71 ust. 1 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie,

³⁸ W nieobowiązującej już *Ustawie z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska* (Dz.U. Nr 3 poz. 6), w art. 1 ust. 2 stwierdzono, że środowiskiem jest (...) *ogół elementów przyrodniczych, w szczególności powierzchnia ziemi łącznie z glebą, kopaliny, wody, powietrze atmosferyczne, świat roślinny i zwierzęcy, a także krajobraz, znajdujących się zarówno w stanie naturalnym, jak też przekształconych w wyniku działalności człowieka.*

³⁹ Czyli w pr. o.ś.

⁴⁰ *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie* (Dz.U. z 2014 r. poz. 210, ze zm.).

udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, lub

– postanowieniami, o których mowa w art. 90 ust. 1 i art. 98 ust. 1 ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko,

b) w wodach, mającą znaczący negatywny wpływ na stan potencjał ekologiczny, stan ekologiczny, chemiczny lub ilościowy wód,

c) w powierzchni ziemi, przez co rozumie się zanieczyszczenie gleby lub ziemi, w tym w szczególności zanieczyszczenie mogące stanowić zagrożenie dla zdrowia ludzi.

Pojęcie szkoda w środowisku można uznać za wąskie. Obejmuje ono jedynie trzy istotne elementy: gatunki i siedliska chronione, powierzchnię ziemi oraz wody. W literaturze dotyczącej prawa ochrony środowiska wskazuje się, że możliwe jest zmierzenie zmian w środowisku przez porównanie jego stanu po tych zmianach ze stanem początkowym⁴¹. Szkoda w środowisku musi być na gruncie art. 176 pr. geol. i gór. „poważna”⁴². Z kolei w kodeksie karnym jest penalizowane powodowanie zniszczenia w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach (art. 181 § 1⁴³), przy czym to „powodowanie” jest rozumiane w doktrynie jako narażenie na nieodwracalne straty, które dotknęły wielkich obszarów roślinności (np. wycięcie lub doprowadzenie do wyschnięcia kilku hektarów lasu) albo dużej liczby zwierząt (np. wytrucie ryb w jeziorze)⁴⁴.

Należy jednak zauważyć, że nie można terminu zniszczenie w znacznych rozmiarach utożsamiać z terminami znaczna szkoda w mieniu lub poważna szkoda w środowisku⁴⁵. Termin poważna szkoda w środowisku nie jest też synonimem terminu znaczna szkoda w mieniu, przy jego wykładni powinno się bowiem brać pod uwagę zniszczenia o charakterze ilościowym, jakościowym, przestrzennym, a nie wartość materialną szkody (wartość materialna szkody jest uwzględniana przy ocenie, czy czyn wyczerpuje znamię „znacznej szkody w mieniu”). Z kolei gdy porównuje się sankcje za wymienione czyny (oraz za typy nieumyślne – art. 181 § 4 kk oraz art. 176 ust. 3 pr. geol. i gór.), można dojść do wniosku, że „zniszczenie w znacznych rozmiarach” to zniszczenie powodujące większe skutki niż „poważna szkoda”.

Prawo geologiczne i górnicze nie określa, co należy rozumieć pod terminami spowodowanie bezpośredniego niebezpieczeństwa znacznej szkody w mieniu lub poważna szkoda w środowisku. Dla porównania

⁴¹ B. Rakoczy, *Szkoda w środowisku a szkoda wyrządzona oddziaływaniem na środowisko*, w: *Wybrane problemy prawa ochrony środowiska*, M. Pchałek, B. Rakoczy (red.), Warszawa 2010, s. 331.

⁴² Termin poważna szkoda w środowisku pojawia się także w dokumentach międzynarodowych – zob. art. 1 i 2 *Międzynarodowej konwencji w sprawie zwalczania aktów terroryzmu jądrowego*, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 13 kwietnia 2005 r. (Dz.U. z 2010 r. Nr 112 poz. 740) oraz *Konwencję o zakazie lub ograniczeniu użycia pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub mające niekontrolowane skutki*, wraz z załącznikami, sporządzoną w Genewie dnia 10 października 1980 r. (Dz.U. z 1984 r. Nr 23 poz. 104). W prawie międzynarodowym używa się także pojęcia znaczna szkoda w środowisku – zob. art. 94 *Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza*, sporządzonej w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 59 poz. 543 – załącznik).

⁴³ Przepis ten brzmi: *Kto powoduje zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.*

⁴⁴ A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005, s. 436. Por. W. Radecki, *Art. 181*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221*, A. Wąsek (red.), Warszawa 2006, s. 655; L. Mering, *Ochrona środowiska w nowym kodeksie karnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 1999, t. 4, s. 130.

⁴⁵ Zob. § 10 z.t.p.

należy wskazać, że w kodeksie karnym w art. 164 § 1 jest mowa o sprowadzeniu bezpośredniego niebezpieczeństwa zdarzenia, a w art. 174 § 1 o sprowadzeniu bezpośredniego niebezpieczeństwa katastrofy. Przepisy kodeksu karnego dotyczące sprowadzenia bezpośredniego niebezpieczeństwa były przedmiotem licznych wypowiedzi doktryny i orzecznictwa (także w czasie obowiązywania poprzedniego kodeksu karnego⁴⁶). I tak, sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa zdarzenia albo katastrofy rozumiano jako:

- spowodowanie sytuacji, która niezależnie od dalszej ingerencji człowieka może w każdej chwili przekształcić się w katastrofę⁴⁷,
- sprowadzenie niebezpieczeństwa o charakterze konkretnym; nie jest wystarczające wykazanie, że owo „niebezpieczeństwo” było wyłącznie „potencjalne”; w toku postępowania trzeba jednoznacznie ustalić, że w sytuacji będącej skutkiem czynu sprowadzone zagrożenie wystąpiło już w takiej skali, że niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia wielu osób mogło się ziszczyć bez żadnych dalszych, bezprawnych zachowań danego sprawcy i bez konieczności pojawienia się jakichkolwiek nowych „czynników dynamizujących”⁴⁸,
- sytuacja, w której występuje wysokie prawdopodobieństwo nastąpienia zdarzenia⁴⁹,
- niebezpieczeństwo tak bliskie, że niemal nieuniknione⁵⁰,
- niebezpieczeństwo grożące wprost, bez konieczności włączenia się dalszego impulsu ze strony sprawcy bądź dodatkowej przyczyny, co oznacza tak zaawansowaną sytuację, że można w zasadzie mówić o bliskim skutku⁵¹.

Powyższe zapatrywania można odnieść odpowiednio do art. 176 ust. 2 pr. geol. i gór. z modyfikacją, że sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa ma dotyczyć znacznej szkody w mieniu lub poważnej szkody w środowisku⁵². Na marginesie – w ustawie o zapobieganiu szkodom wskazano, że ilekroć w ustawie jest mowa o bezpośrednim zagrożeniu szkodą w środowisku (...) *rozumie się przez to wysokie prawdopodobieństwo wystąpienia szkody w środowisku w dającej się przewidzieć przyszłości* (art. 6 pkt 1).

Interesujący jest zbieg art. 176 ust. 1 pr. geol. i gór. z art. 181 § 1 kk. Analiza tych przepisów wskazuje na to, że zakresy ich zastosowania się krzyżują. Należy zaznaczyć, że świat roślinny i zwierzęcy to elementy środowiska (choć *ś r o d o w i s k o* jest pojęciem szerszym). Z kolei „zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach” to coś więcej niż wyrządzenie w nich poważnych szkód. Wspólnym polem wyznaczonym przez zakresy zastosowania norm sankcjonujących, odczytanych z wymienionych przepisów, są objęte te sytuacje, w których sprawca bez wymaganej koncesji lub bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych lub z naruszeniem określonych w nich warunków, wykonując działalność w zakresie:

⁴⁶ *Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny* (Dz.U. z 1969 r. Nr 13 poz. 94, ze zm.).

⁴⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 21 maja 1974 r., III KR 407/73, Lex Omega nr 16833.

⁴⁸ Zob. Postanowienie Sądu Najwyższego z 16 kwietnia 2014 r., II KK 314/13, LEX Omega nr 1491259. Zob. także: G. Bogdan, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz. Tom II. Komentarz do art. 117–277 kk*, A. Zoll (red.), Warszawa 2008, s. 380–381.

⁴⁹ A. Marek, *Kodeks karny...*, s. 414.

⁵⁰ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1987, s. 46. Por. R.A. Stefański, *Art. 174*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117–221*, A. Wąsek (red.), Warszawa 2006, s. 540.

⁵¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 28 listopada 2003 r., IV KK 23/03, LEX Omega nr 82320; por. K. Buchała, § 23. *Sprowadzenie bezpośredniego niebezpieczeństwa zdarzenia powszechnie niebezpiecznego*, w: I. Andrejew, L. Kubicki, J. Waszczyński, *System prawa karnego. O przestępstwach w szczególności*, Wrocław 1985, s. 219–221.

⁵² Por. W. Radecki, *Ochrona środowiska...*, s. 133–134.

- 1) poszukiwania lub rozpoznawania złóż kopalin albo poszukiwania lub rozpoznawania kompleksu podziemnego składowania dwutlenku węgla,
- 2) wydobywania kopalin ze złóż,
- 3) podziemnego bezzbiornikowego magazynowania substancji albo podziemnego składowania odpadów lub podziemnego składowania dwutlenku węgla,
– wyrządza znaczną szkodę w mieniu i jednocześnie powoduje zniszczenie w świecie roślinnym lub zwierzęcym w znacznych rozmiarach. Wtedy jest konieczna kumulatywna kwalifikacja prawna.

Przykładem specyficznych form ujawnionej nielegalnej działalności górniczej, na podstawie art. 176 ust. 1 pr. geol. i gór., jest bezprawna eksploracja kopalin, takich jak: piasek, żwir, kruszywo, węgiel⁵³ czy bursztyn⁵⁴. Jednocześnie w literaturze zauważa się również działania sprawców, które mogą skutkować niszczeniem stanowisk archeologicznych. Wówczas przy kwalifikacji prawnej czynu należy mieć na uwadze art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad nimi⁵⁵, w którym jest mowa o zniszczeniu lub uszkodzeniu zabytku⁵⁶.

Aby skutecznie przeciwdziałać nielegalnemu wydobywaniu kopalin, należy również zwrócić uwagę również na sprawy administracyjnoprawne, które są niezbędne do przeprowadzenia właściwych czynności umożliwiających następnie złożenie zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. Organem właściwym do wszczęcia postępowania administracyjnego w sprawie nielegalnego wydobycia kopaliny i nałożenia podwyższonej opłaty eksploatacyjnej (działalność wykonywana bez wymaganej koncesji albo bez zatwierdzonego projektu robót geologicznych) zgodnie z art. 140 pr. geol. i gór. jest:

- 1) minister właściwy do spraw środowiska w odniesieniu do działalności:
 - g) wykonywanej w granicach obszarów morskich Rzeczypospolitej Polskiej,
 - a) w zakresie podziemnego bezzbiornikowego magazynowania substancji,
 - c) w zakresie podziemnego składowania odpadów,
 - d) w zakresie poszukiwania lub rozpoznawania podziemnego kompleksu składowania dwutlenku węgla,
 - e) w zakresie podziemnego składowania dwutlenku węgla;
- 2) właściwy organ nadzoru górniczego w zakresie niewymienionym w pkt 1.

Jednocześnie wymienione organy mogą złożyć zawiadomienie o popełnieniu wykroczenia (lub przestępstwa, gdy wydobycie odbywa się na dużą skalę i powoduje szkody w środowisku) do organów ścigania – Policji, która zgodnie ze swoją właściwością rzeczową jest upoważniona do ścigania przestępstwa z art. 176 pr. geol. i gór. Wprawdzie art. 4 pr. geol. i gór. dopuszcza wydobycie kopalin bez koncesji, ale należy mieć na uwadze to, że reguluje on postępowanie w przypadku wydobycia piasków i żwirów przeznaczonych na zaspokojenie potrzeb własnych osób fizycznych z nieruchomości stanowiących przedmiot jej prawa własności⁵⁷.

⁵³ <http://www.greenpointpl.com/nielegalne-wydobycie-wegla-na-dolnym-slasku/> [dostęp: 21 I 2015].

⁵⁴ <file:///E:/zrzut/zrzut2/Odpowiedza-za-nielegalnie-wydobycie-bursztynu.pdf> [dostęp: 21 I 2015].

⁵⁵ *Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 10 września 2014 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. z 2014 r. poz. 1446).

⁵⁶ M. Trzciniński, *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawno-kryminalistyczna*, Warszawa 2010, s. 72.

⁵⁷ http://geoportal.pgi.gov.pl/geosam/ekspert_odpowiada/prawogeol/nielegalna_eksploatacja_kopalin#014 [dostęp: 21 I 2015].

Trzeba również ustalić, kogo należy uznać za stronę postępowania w sprawie nielegalnej eksploatacji kopalnin. Co do zasady będzie to właściciel działki, a jeżeli jest znany przedsiębiorca dokonujący wydobywania – ten przedsiębiorca. W kontekście nielegalnego wydobywania odpowiedzialność może ponosić również osoba prowadząca eksploatację. Problem może dotyczyć bezprawnego wkroczenia na teren właściciela działki i wydobywanie kopalnin bez zgody i wiedzy właściciela nieruchomości⁵⁸.

Aby w sposób właściwy przeprowadzić czynności na miejscu, organ powinien dokonać wizji w celu ustalenia, czy na danym terenie nastąpiło pozyskiwanie kopalnin bez wymaganej koncesji. Stosownie do przepisu art. 85 § 1 kpa⁵⁹ organ administracji publicznej może w razie potrzeby przeprowadzić oględziny. Należy bowiem pamiętać, że przed rozstrzygnięciem sprawy trzeba przeprowadzić postępowanie wyjaśniające w celu ustalenia – zgodnie z zasadą prawdy obiektywnej – stanu faktycznego będącego podstawą do jej rozstrzygnięcia. Jeżeli jednak dowód z oględzin miałby posłużyć jako rozstrzygający co do istotnych okoliczności faktycznych, to oględziny powinny być przeprowadzone z udziałem osób mających wiedzę specjalistyczną (a więc biegłego mającego szczególną wiedzę i doświadczenie praktyczne, w tym przypadku geologa), gdyż oparcie się w rozstrzygnięciu jedynie na spostrzeżeniach pracowników urzędu może być później kwestionowane⁶⁰.

W podsumowaniu warto przypomnieć, że bezpieczeństwo energetyczne kraju jest stanem, na który ma wpływ wiele czynników. Najistotniejsze są czynniki makroekonomiczne podlegające ciągłym zmianom. Są one wypadkową wyzwań i zagrożeń w kontekście koncepcji służących realizacji działań podejmowanych przez państwo w celu eliminowania zagrożeń. Jest oczywiste, że polityka państwa w odniesieniu do bezpieczeństwa powinna cechować się działaniami na rzecz uprzedzania zjawisk negatywnych, które powodują powstawanie zagrożeń wartości chronionych przez państwo. Należy zatem wyrazić pogląd, że działalność górnicza, reglamentowana w polskim prawie, jest gwarantem dbałości ustawodawcy o sektor gospodarki, który jest strategiczny z punktu widzenia rozwoju państwa i ochrony jego interesów. Powoływanie się ustawodawcy w nowej ustawie – *Prawo geologiczne i górniczne* na przesłankę bezpieczeństwa państwa ma z pewnością na celu podniesienie na wyższy poziom bezpieczeństwa przy doborze podmiotów uprawnionych w Polsce do wydobywania kopalnin. Jest to działanie, które z punktu widzenia ogólnego bilansu i określenia strategii zaopatrzenia energetycznego Polski wydaje się pożądane. Nie ulega bowiem najmniejszej wątpliwości, że ta sfera działalności gospodarczej ma ogromne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa.

Na płaszczyźnie stosowania przesłanki bezpieczeństwa państwa niewątpliwie należy negatywnie odnieść się do propozycji określenia jej definicji legalnej, a więc próby zawężenia jej znaczenia. Wypada zauważyć, że współczesne rozumienie tej przesłanki jest definiowane w sposób ciągły, gdyż następuje proces ewaluacji bezpieczeństwa państw i systemów międzynarodowych, na który ma wpływ wiele czynników, m.in. rewolucja naukowo-techniczna, rozwój prawa międzynarodowego, wzrost znaczenia podmiotów porządowych i wzrost współzależności poszczególnych gospodarek od siebie⁶¹.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2013 r. poz. 267, ze zm.).

⁶⁰ http://geoportal.pgi.gov.pl/geosam/ekspert_odpowiada/prawogeol/nielegalna_eksploatacja_kopalin#014 [dostęp: 21 I 2015].

⁶¹ Zob. E. Cziomer, M. Lasoń, *Przedmiot i zakres bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, E. Cziomer (red.), Kraków 2008, s. 15–16.

Trzeba również pamiętać, że oprócz legalnego wykonywania działalności górniczej można spotkać się z jej nielegalnym wykonywaniem. Przy uwzględnieniu tego, że wymagania stawiane przedsiębiorcom, którzy zamierzają wykonywać taką działalność, są wygórowane i związane z wysokimi nakładami finansowymi, może się okazać, że dynamicznie będzie się rozwijać przestępczość w zakresie nielegalnego wydobywania kopalin. Problemem związanym z tego typu przestępczością mogą być katastrofy ekologiczne. Nie będzie też budzić większych wątpliwości teza, że ta przestępczość może mieć charakter zorganizowany. Analiza zagadnienia dotyczącego triady: biznes–polityka–przestępczość skłania do wniosków, że podczas wykonywania działalności górniczej może dochodzić do wywierania wpływu na władze i instytucje w celu osiągnięcia minimum ryzyka osobistego i ekonomicznego. Może się to przekładać również na zjawiska o podłożu korupcyjnym. Czynniki, które mogą wpływać na niski stopień wykrywalności przestępstw w tej sferze, mogą być np. osłabiona kontrola społeczna (zwłaszcza na terenach miejskich), łatwy dostęp do złoza (np. piasek, żwir) i anonimowość tłumu (stwarzanie pozoru legalnej działalności: billboardy, tablice informacyjne itp.). Przedstawione argumenty powodują, że prawo powinno wychodzić naprzeciw nowym zjawiskom, zwłaszcza w sektorach, które są strategiczne dla bezpieczeństwa państwa.

Bibliografia:

Publikacje zwarte:

1. Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1987, Wydawnictwo Prawnicze.
2. Banaszek B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, C.H. Beck.
3. Chałubińska-Jentkiewicz K., *Audiowizualne usługi medialne: Reglamentacja w warunkach konwersji cyfrowej*, Warszawa 2013, Wolters Kluwer.
4. Cziomer E., Lasoń M., *Przedmiot i zakres bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Międzynarodowe bezpieczeństwo energetyczne w XXI wieku*, E. Cziomer (red.), Kraków 2008, Oficyna Wydawnicza AFM.
5. *Energia w czasach kryzysu*, K. Kuciński (red.), Warszawa 2006, Difin.
6. Kaczmarek M., *Bezpieczeństwo energetyczne Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
7. Karp J., *Bezpieczeństwo państwa*, w: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz encyklopedyczny*, W. Skrzydło, S. Grabowska, R. Grabowski (red.), Warszawa 2009, Wolters Kluwer.
8. Kisielewicz A., Tarno J.P., *Sądowa kontrola administracji w sprawach gospodarczych*, Warszawa 2013, Wolters Kluwer.
9. Kłós P., *Możliwości wykorzystania zasobów gazu łupkowego jako sposób na dywersyfikację dostaw surowców energetycznych dla Polski*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne wyzwaniem XXI wieku*, Z. Lach (red.), Warszawa 2013, AON.
10. Kosikowski C., *Wolność gospodarcza w prawie polskim*, Warszawa 1995, PWE.
11. Lipiński A., Mikosz R., *Ustawa Prawo geologiczne i górnicze. Komentarz*, wyd. 2, Warszawa 2003, ABC.
12. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2005, ABC.

13. Melezini A., *Prawne instrumenty zapobiegania i zwalczania korupcji przez kontrolę skarbową*, Warszawa 2012, Wolters Kluwer.
14. Mering L., *Ochrona środowiska w nowym kodeksie karnym*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 1999, t. 4.
15. Mering L., *Środowisko jako przedmiot ochrony karnoprawnej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2005, t. 14.
16. Płaczek J., *Percepcja bezpieczeństwa energetycznego – dyskurs teoretyczny*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne Polski w Unii Europejskiej – wizja czy rzeczywistość?*, Warszawa 2012, Wyższa Szkoła Informatyki, Zarządzania i Administracji.
17. Pronińska K.M., *Bezpieczeństwo energetyczne w stosunkach UE–Rosja. Geopolityka i ekonomia surowców energetycznych*, Warszawa 2012, ELIPSA.
18. Radecki W., *Dezintegracja polskiego prawa penalnego*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 9.
19. Radecki W., *Ochrona środowiska w prawie geologicznym i górniczym. Przepisy z komentarzem*, Zielona Góra 1994, ARR.
20. Radecki W., *Wykroczenia i przestępstwa przeciwko środowisku. Przewodnik po przepisach*, Warszawa–Wrocław 1995, Wydawnictwo Naukowe PWN.
21. Rakoczy B., *Szkoda w środowisku a szkoda wyrządzona oddziaływaniem na środowisko*, w: *Wybrane problemy prawa ochrony środowiska*, M. Pchałek, B. Rakoczy (red.), Warszawa 2010, Wolters Kluwer.
22. Szyjko C.T., *Współczesne problemy bezpieczeństwa energetycznego Europy. Studium ekonomiczno-prawne*, Warszawa–Piotrków Trybunalski 2011, Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
23. Tokarz G., *Cywilne służby specjalne a bezpieczeństwo III Rzeczypospolitej*, w: *Bezpieczeństwo energetyczne Europy Środkowej*, P. Mickiewicz, P. Sokołowska (red.), Toruń 2010, Adam Marszałek.
24. Trzeciński M., *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym. Problematyka prawno-kryminalistyczna*, Warszawa 2010, Wolters Kluwer.
25. *Zarys stanu i perspektyw energetyki polskiej. Studium AGH*, K. Jeleń, M. Cała (red.), Kraków 2009, Wydawnictwo AGH.
26. Zawada M., *Charakterystyka i klasyfikacja ryzyka występującego na rynku energii elektrycznej w Polsce*, w: *Ryzyko na rynku energii*, M. Zawada (red.), Częstochowa 2014, Sekcja Wydawnictw Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej.

Akty prawne i projekty aktów prawnych:

1. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483, ze zm.).
2. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej”* (Dz.U. z 2002 r. Nr 100 poz. 908).
3. *Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo geologiczne i górnicze oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2014 r. poz. 1133).
4. *Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń* (Dz.U. z 2013 r. poz. 482, ze zm.).
5. *Ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej* (Dz.U. z 2013 r. poz. 672, ze zm.).
6. *Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Prawo geologiczne i górnicze oraz niektórych innych ustaw* (druk sejmowy nr 2352).

Abstrakt

Przedmiotem artykułu są zagadnienia prawne związane z przesłanką bezpieczeństwa państwa oraz prawnokarne aspekty działalności w zakresie nowego prawa geologicznego i górnictwa. Autorzy stawiają tezę, że ochrona kopalni w Polsce ma dwójaki charakter. Z jednej strony – wewnętrzny, związany z udzieleniem właściwemu przedsiębiorcy koncesji pozwalającej na wykonywanie działalności gospodarczej polegającej na wydobywaniu kopalni, z drugiej zaś – zewnętrzny, polegający na wykrywaniu i ściganiu przestępstw związanych z nielegalnym wydobywaniem kopalni. Autorzy postulują, aby doktryna prawa karnego szerzej zainteresowała się odpowiedzialnością za przestępstwa pozakodeksowe, które z uwagi na swoje umiejscowienie w systemie prawa niejednokrotnie są pozbawione komentarza, a stanowią istotny instrument w walce z przestępczością dotyczącą określonego sektora gospodarki. Autorzy analizują w artykule zasadność wprowadzenia przesłanki bezpieczeństwa państwa do nowego prawa geologicznego i górnictwa oraz przedstawiają argumenty pojawiające się w dyskusji nad tą przesłanką. Drugą część artykułu poświęcają możliwości ścigania przestępstwa nielegalnego wydobywania kopalni oraz charakteryzują poszczególne elementy składające się na ten czyn zabroniony.

Słowa kluczowe: prawo geologiczne i górnictwa, przestępczość, nielegalne wydobywanie, bezpieczeństwo państwa.

Abstract

The article relates to new law in the area of geological and mining. The authors pose the argument that the protection of deposits in Poland is twofold. On the one hand, internal, related to the granting of concessions to the competent entrepreneurs to the performance of activities relating to the extraction of minerals, on the other hand, external, relies on the detection and prosecution of criminal offenses the illegal exploitation of minerals. The authors postulate that the doctrine of criminal law should more broadly be interested in the responsibility for a crime that are situated in other acts – beyond the penal code, which, because of their location in the legal system often lack the comment, but are an important tool in the fight against crime on a particular sector of the economy. The authors analyze the article legitimacy of national security grounds in a new geological and mining law and the arguments that appear in the discussion of this premise. The second part of the article is devoted to the prosecution of crime of illegal mining of minerals and characterize individual elements constituting the offense.

Keywords: geological and mining law, crime, illegal mining, national security.

Ewa Gruza
Maciej Aleksander Kędziński

Zakres kompetencji organów policyjnych uprawnionych do wnioskowania o kontrolę operacyjną

W praktyce organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i porządek publiczny niejednokrotnie zachodzi potrzeba dyskretnego zdobywania informacji oraz poufnego monitorowania zachowań osób podejrzewanych o popełnianie przestępstw. Takie tajne pozyskiwanie wiadomości nie jest niczym nowym, charakterystycznym dla czasów współczesnych, a wręcz odwrotnie – towarzyszy człowiekowi od początków jego aktywności społecznej. Pierwsze doniesienia na temat tajnej policji stosującej metody operacyjne pochodzą z XVII-wiecznej Francji i są związane z działalnością utworzonej w 1667 r. *Terre Haute Police Department*¹. Do dziś zmieniło się niewiele – przeprowadzanie czynności operacyjno-rozpoznawczych nadal jest jedną ze skuteczniejszych metod dyskretnego uzyskiwania informacji przez wszystkie światowe policje oraz wybrane służby ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego. W warunkach polskich do realizacji takich czynności są uprawnione między innymi policja i służby specjalne, w tym: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Agencja Wywiadu Wojskowego i Agencja Kontrwywiadu Wojskowego. Oprócz przeprowadzania czynności dochodzeniowo-śledczych i administracyjno-porządkowych właśnie przeprowadzanie czynności operacyjno-rozpoznawczych jest zaliczane do podstawowych uprawnień policji (art. 14 ust. 1 ustawy o Policji²). Metody i formy tych działań oraz próby ich zdefiniowania są regulowane przez ustawy kompetencyjne poszczególnych służb oraz wewnętrznie – w ramach tzw. prawa policyjnego. Ogólnie przyjmuje się, że te czynności stanowią odrębny system niejawnych i nieprocesowych działań organów policji i innych służb uprawnionych ustawowo, służących aktualnym lub przyszłym celom procesu karnego, wykonywanych w celu wykrywania przestępczości oraz innych prawnie określonych negatywnych zjawisk społecznych, a także zapobiegania im i ich zwalczania³. Czynności operacyjno-rozpoznawcze mogą być realizowane na każdym etapie postępowania, zarówno przed postępowaniem procesowym, jak i jednocześnie z czynnościami dochodzeniowo-śledczymi, w ramach wszczętych postępowań.

Jedną z metod realizowania tego typu czynności jest stosowanie kontroli operacyjnej. W odniesieniu do Policji przepisy dotyczące kontroli operacyjnej zostały uregulowane w art. 19 ustawy o Policji. Zgodnie z nimi kontrola operacyjna polega na prowadzeniu działań podejmowanych przez tę służbę w celu zapobiegania przestępstwom umyślnym (wskazanym w ustawie), wykrycia ich, ustalenia ich sprawców, a także uzyskania i utrwalenia dowodów ściąganych z oskarżenia publicznego, gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo są nieprzydatne.

Kontrola operacyjna jest prowadzona niejawnie i polega na:

- 1) kontrolowaniu treści korespondencji,
- 2) kontrolowaniu zawartości przesyłek,

¹ G. Feix, *Sûreté. Wielkie ucho Paryża*, Katowice 1988, s. 18.

² *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji* (tekst jednolity: Dz.U. z 2015 r. poz. 355, ze zm.).

³ Zob. np.: T. Hanausek, *Kryminalistyka: zarys wykładu*, Kraków 2005, s. 133.

- 3) stosowaniu środków technicznych umożliwiających uzyskiwanie w sposób niejawnym informacji i dowodów oraz ich utrwalanie, w szczególności treści rozmów telefonicznych i innych informacji przekazywanych przez sieć telekomunikacyjną.

Tym samym, zgodnie z art. 19 ustawy o Policji, zarządzenie kontroli operacyjnej następuje w wyniku postanowienia sądu okręgowego wydawanego na pisemny wniosek komendanta głównego Policji, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora generalnego albo na pisemny wniosek komendanta wojewódzkiego Policji złożony po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora okręgowego, właściwego ze względu na siedzibę organu Policji składającego wniosek⁴. To oznacza, że ta czynność podlega złożonej, kilkustopniowej kontroli przeprowadzanej już na poziomie komendanta głównego (wojewódzkiego) Policji lub komendanta Centralnego Biura Śledczego Policji (CBŚP), którzy muszą skontrolować zasadność takiego wniosku (przedłożonego im przez funkcjonariuszy prowadzących dane postępowanie, wykonujących czynności operacyjno-rozpoznawcze). Następnie prokurator generalny (okręgowy), wydając pisemną zgodę, także sprawdza prawidłowość i zasadność wniosku, aby niezawisły sąd okręgowy mógł dokonać ostatecznej, kompleksowej kontroli całości procedury. Nie ulega wątpliwości, że taki wielostopniowy system zarządzania kontroli operacyjnej, w tym obwarowania jej wydaniem postanowienia sądu, ma chronić przed nadużywaniem władzy. Podobnie zresztą jak uzależnienie wydania postanowienia od klauzuli subsydiarności, wyrażonej w każdej z resortowych ustaw przez sformułowanie (...) *gdy inne środki okazały się bezskuteczne albo będą nieprzydatne*⁵. Ta klauzula nakłada na organ ubiegający się o wydanie zgody na przeprowadzenie kontroli operacyjnej obowiązek takiego uzasadnienia wniosku, który przekona właściwy sąd do jej zarządzenia.

Za jeden z elementów weryfikacji zasadności kierowania wniosków o zarządzenie kontroli operacyjnej należy uznać zgodę komendanta głównego Policji, komendanta CBŚP lub komendanta wojewódzkiego Policji. Zgodnie z literalnym brzmieniem art. 19 ust. 1 ustawy o Policji pisemny wniosek powinien podpisać komendant główny Policji, komendant CBŚP lub komendant wojewódzki Policji. W praktyce takie wnioski były i są podpisywane także przez ich zastępców. I właśnie to rozwiązanie, polegające na cedowaniu uprawnień organów Policji, jakimi są komendant główny Policji, komendant wojewódzki Policji i komendant CBŚP, na zastępców, charakterystyczne dla wszystkich służb stosujących kontrolę operacyjną, stało się przedmiotem zainteresowania Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu.

W dniu 24 kwietnia 2014 r. w sprawie II AKa 97/14 Sąd Apelacyjny we Wrocławiu II Wydział Karny, działając w związku z apelacją od wyroku Sądu Okręgowego w Opolu z 30 października 2013 r. (sygn. akt III K 91/07) wniesioną przez prokuratora wobec wszystkich oskarżonych, stwierdził, że ścisłe przestrzeganie reguł gwarancyjnych wyznaczonych przez ustawodawcę w przepisie art. 19 ust. 1 ustawy o Policji dotyczących prowadzenia czynności operacyjnych, które polegają na kontrolowaniu treści rozmów telefonicznych podlegających także nadzorowi sądowemu, wyklucza możliwość stosowania rozszerzającej wykładni zakresu osób uprawnionych do występowania z wnioskiem o zarządzenie takiej kontroli. To powoduje, że należy uznać racje sądu *meriti*, iż to nie zastępca, ale tylko komendant główny Policji jest uprawniony do wystąpienia ze

⁴ M. Tomkiewicz, *Podsluchy operacyjne w orzecznictwie sądowym. Materiały szkoleniowe*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 4, s. 156.

⁵ D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 173.

stosownym wnioskiem. Skoro w rozpoznawanej sprawie tak nie postąpiono, to także i z tego powodu dowody zgromadzone w czasie jej prowadzenia nie mogły być skutecznie wprowadzone do procesu sądowego i stanowić podstawy ustaleń, w tym o odpowiedzialności. Ponadto sąd apelacyjny zważył, że jeśli sąd okręgowy (w tym przypadku w Opolu) doszedł do trafnego wniosku o nielegalnym charakterze przedstawionych mu dowodów w postaci komunikatów z rozmów zarejestrowanych w toku zarządzanej – sprzecznie z wymogami prawa – kontroli operacyjnej, to procedowanie w zakresie dotyczącym tych dowodów stało się zbędne. Przeciwnie inne czynności w żaden sposób nie mogły konwalidować nielegalności pozyskania tych dowodów.

Sąd apelacyjny wyraził pogląd negujący możliwość wykorzystania w procesie materiałów uzyskanych podczas kontroli operacyjnej zainicjowanej wnioskiem zastępcy komendanta głównego Policji. Stwierdził, że ścisłe przestrzeganie reguł gwarancyjnych wyznaczonych przez ustawodawcę co do czynności operacyjnych wyklucza możliwość stosowania wykładni rozszerzającej zakres osób uprawnionych do występowania o zarządzanie tego typu kontroli. Dlatego uznał, że skoro o zgodę wystąpił zastępca komendanta głównego Policji, to dowody zgromadzone w ten sposób (...) *nie mogły zostać skutecznie wprowadzone do procesu sądowego i stanowić podstawy ustaleń*⁶.

Podobna kwestia została podjęta przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z 30 grudnia 2014 r., w sprawie II AKa 386/14. Sąd wówczas stwierdził, że: po pierwsze – wniosek o zrzucenie podsłuchów nie pochodzi od komendanta wojewódzkiego Policji, jak tego wymaga przepis art. 19 ust. 1 ustawy o Policji, lecz od jego zastępcy; po drugie – zgodę na podsłuch wyraził nie jakikolwiek prokurator Prokuratury Okręgowej w Opolu, jak to sugeruje sąd okręgowy, lecz zastępca prokuratora okręgowego. Jak dalej stwierdza Sąd Apelacyjny we Wrocławiu, uzupełniając argumentację przedstawioną przez Sąd Okręgowy w Opolu, nie stracono z pola widzenia treści art. 8 lit. b pkt 1 ustawy o prokuraturze. Ten przepis wprawdzie upoważnia prokuratora wojewódzkiego do powierzenia podległym prokuratorom wykonywania czynności należących do zakresu jego działania, zastrzega jednak, że takie powierzenie nie odnosi się do tych czynności, które z mocy ustawy należą do jego wyłącznych kompetencji. Sąd Apelacyjny stwierdził, że przepis art. 19 ustawy o Policji zastrzega, iż wyrażenie zgody, o której mowa w tym przepisie, należy do wyłącznej kompetencji prokuratora okręgowego. W związku z tym ta czynność nie może być przez tego prokuratora powierzona podległym mu prokuratorom, w tym i jego zastępcy. Wyłączna właściwość komendanta wojewódzkiego do występowania z wnioskami, o których mowa w art. 19 ustawy o Policji, jest jeszcze bardziej oczywista, gdy chodzi o ten organ. Zważyć bowiem należy, że przepisy ustawy o Policji nie dają komendantom wojewódzkim takich uprawnień w zakresie powierzania swoich obowiązków, jakie dają prokuratorom wojewódzkim⁷.

Rozstrzygnięcie kwestii, czy komendant ma prawo przekazać swoje uprawnienia w zakresie, o którym mowa wyżej, na zastępcę (podobnie prokurator), jest istotne z punktu widzenia prawidłowości i legalności wykonywania zadań przez policję (i nie tylko), jeśli chodzi o wnioskowanie o kontrolę operacyjną. Jest to niezwykle ważne, gdyż materiały uzyskane i utrwalone w wyniku tej kontroli mają znaczenie dowodowe, bez konieczności przeprowadzania dodatkowych działań „przekształcających” informacje na środki dowodowe dopuszczalne przepisami procedury karnej⁸.

⁶ II AKa 97/14 SA Wrocław, Lex nr 1467025 [online], <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/sn-zbada-czy-jedynie-szef-policji-moze-wnosic-o-zgode-na-podsluch?refererPId=68376116> [dostęp: 22 XII 2015].

⁷ II AKa 386/14 SA Wrocław, Lex nr 1649357.

⁸ E. Gruza, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, w: *Wybrane aspekty zwalczania przestępczości zorganizowanej*.

O doniosłości problemu świadczy to, że Sąd Apelacyjny w Wrocławiu na podstawie art. 441§1 kpk przekazał Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia następujące zagadnienie prawne:

Czy dopuszczalnym w procesie karnym jest dowód z materiałów kontroli operacyjnej, o której mowa w art. 19 ust. 1 lub 3 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U. z 2007 r. Nr 43, poz. 277, ze zm.), objętej zgodą sądu wyrażoną w postanowieniu wydanym na podstawie art. 19 ust. 1 lub 3 ustawy o Policji, po rozpoznaniu wniosku zastępcy Komendanta Głównego Policji?

To pytanie wpłynęło do Sądu Najwyższego 25 sierpnia 2015 r. i zostało oznaczone sygnaturą I KZP 12/15. Orzeczenie miało wydać trzech sędziów. Adwokat oskarżonych podniósł między innymi zarzut dotyczący obrazy przepisów prawa materialnego i jednocześnie obrazę przepisów postępowania, mającą wpływ na treść orzeczenia w postaci art. 19 ust. 1 pkt 8 i ust. 15c ustawy o Policji w zw. z art. 393 § 1 kpk, przez dopuszczenie przez sąd dowodów z wyników kontroli operacyjnej zarządzanej wobec oskarżonego i poczynienie na ich podstawie ustaleń. Obrońca uznał, że dokonanie ustaleń na podstawie takich dowodów było aktem niedopuszczalnym, gdyż z wnioskiem o zarządzenie kontroli operacyjnej wobec oskarżonego wystąpił podmiot nieuprawniony, tj. zastępca komendanta głównego Policji. Ten dowód był zatem dotknięty istotną wadą prawną⁹. Przy rozstrzyganiu apelacji Sąd Apelacyjny nabrał wątpliwości, czy materiały z policyjnego podsłuchu, które były podstawą wyroku, w ogóle mogły w takiej sytuacji być wykorzystane jako dowody w postępowaniu karnym, skoro o zgodę na taką formę kontroli operacyjnej wystąpił do odpowiedniego sądu właśnie zastępca komendanta głównego Policji. Trzech sędziów Sądu Apelacyjnego wskazało, że takie działania operacyjne służb, jak stosowanie podsłuchu, pozostają w kolizji z prawem obywatela do prywatności, konstytucyjnej wolności komunikowania się oraz z zasadą sądowej ochrony praw jednostki. Jednym z mechanizmów gwarancyjnych w tym zakresie jest przepis ustawy o Policji mówiący o tym, że wniosek do sądu o zarządzenie kontroli operacyjnej pochodzi od (...) *określonych, kwalifikowanych podmiotów*, w tym przypadku od komendanta głównego Policji, i że jest składany po uzyskaniu zgody prokuratora generalnego¹⁰. Wprowadzenie podmiotów kwalifikowanych do złożenia wniosku ma charakter gwarancyjny – wskazuje na założenie ustawodawcy, iż takie podmioty, jako swoiste pierwsze ogniwo mechanizmu kontrolnego, będą zapewniać (w razie spełnienia wymogu tzw. przestępstwa katalogowego), że *in concreto* przez stosowanie kontroli operacyjnej nie będzie naruszona klauzula subsydiarności jej stosowania. Jak stwierdził w uzasadnieniu sąd – zaakceptowanie takiego poglądu zaktualizowało w praktyce sądowej konieczność dokonania oceny, czy i jakie znaczenie dla możliwości dowodowego wykorzystania materiału uzyskanego w trakcie kontroli operacyjnej ma to, że zgodę na nią wyraził sąd, po rozpoznaniu wniosku – jak *in concreto* – podpisanego nie przez komendanta głównego Policji, ale przez jego zastępcę¹¹. Prezentowana argumentacja wynika z tego, że gdyby ustawodawca chciał rozszerzyć krąg podmiotów także o inne osoby, to

zowanej i terroryzmu, Warszawa 2010, s. 174.

⁹ Uzasadnienie do pytania prawnego Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu, sygn. I KZP 12/15.

¹⁰ <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/898606.podsluchy-w-nielasce-sedziowie-kwestionuja-wnioski-policji.html> [dostęp: 22 XII 2015].

¹¹ Podobnie zastępcę prokuratora generalnego czy zastępcę prokuratora okręgowego.

dokonałby tego w treści właściwych przepisów ustawy o Policji. Skoro wskazał jedynie komendanta głównego Policji, a nie także jego zastępcę, to ograniczył się jedynie do osoby będącej tylko tym organem Policji.

Ustawodawca, nadając uprawnienia do wnioskowania o kontrolę operacyjną, wskazał trzy organy, trzech komendantów, kierując się zakresem ich działania wynikającym ze statusu poszczególnych organów policyjnych ulokowanych w wewnętrznej strukturze organizacyjnej. Komendant główny Policji jest centralnym organem administracji rządowej właściwym w sprawach ochrony bezpieczeństwa ludzi oraz utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego, podległym ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych. Stąd też zakres jego kompetencji obejmuje terytorium całego kraju. Kolejno komendant CBŚP jest organem Policji podległym komendantowi głównemu Policji, kieruje CBŚP i jest przełożonym policjantów CBŚP. Centralne Biuro Śledcze Policji jest jednostką organizacyjną służby śledczej realizującą w całym kraju zadania w zakresie rozpoznawania przestępczości zorganizowanej, zapobiegania jej i jej zwalczania. Dlatego też komendant CBŚP ma uprawnienie do wnioskowania o kontrolę operacyjną w sprawach realizowanych na terenie całego kraju. Organami administracji rządowej w województwie są natomiast komendanci wojewódzcy Policji, działający w imieniu własnym w sprawach wykonywania czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych i czynności z zakresu ścigania wykroczeń. Każdy z prezentowanych organów może powołać swoich zastępców. Zastępców komendanta głównego Policji, na podstawie art. 5 ust. 1 ustawy o Policji, powołuje i odwołuje minister właściwy do spraw wewnętrznych, na wniosek komendanta głównego Policji. Zastępców komendanta CBŚP powołuje (spośród oficerów Policji) komendant główny Policji na wniosek komendanta CBŚP (art. 5a ust. 5). Odpowiednio w stosunku do zastępców komendantów wojewódzkich (i stołecznego) Policji – komendant główny Policji, na wniosek komendanta wojewódzkiego lub odpowiednio komendanta stołecznego Policji, powołuje i odwołuje do trzech zastępców komendanta wojewódzkiego lub komendanta stołecznego Policji, w tym pierwszego zastępcę. W stałej praktyce działania organów, o których mowa, pozostaje przekazywanie poszczególnych uprawnień organu policyjnego na ich zastępców. Ta procedura jest realizowana w sposób sformalizowany, w drodze decyzji wydawanej przez organ Policji. W zakresie cedowania zadań powinno się mieć także uprawnienie do wnioskowania o przeprowadzenie kontroli operacyjnej. W szczególności powinna być wykorzystana regulacja związana z tzw. przedstawicielstwem administracyjnym, uregulowana w art. 268a kodeksu postępowania administracyjnego.

I tak, przykładowo decyzją nr 90 komendanta głównego Policji z 6 marca 2015 r. w sprawie podziału zadań pomiędzy komendantem głównym Policji a jego pierwszym zastępcą i pozostałymi zastępcami oraz upoważnień do podejmowania decyzji w imieniu komendanta głównego Policji¹² komendant ten upoważnił swojego pierwszego zastępcę, a w czasie jego nieobecności w siedzibie urzędu lub w służbie – kolejno innych zastępców, do podejmowania w swoim imieniu decyzji związanych ze stosowaniem art. 19, art. 19a i art. 19b ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Policji w sprawach należących do zadań Biura Spraw Wewnętrznych Komendy Głównej Policji. Dotyczy to przypadków pilnych, w których ze względu na okoliczności nie jest możliwe natychmiastowe rozpatrzenie sprawy przez komendanta głównego Policji (§8). Analogiczny akt prawny (decyzja nr 111 z 2015 r.) wydał w stosunku do swoich zastępców komendant CBŚP. Na tej pod-

¹² Dz.Urz. KGP z 2015 r. poz. 17.

stawie zarówno wyznaczony zastępca, jak i w ustalonej kolejności pozostali zastępcy zostali upoważnieni do występowania z wnioskami o zastosowanie kontroli operacyjnej. Można przyjąć, że skoro następuje podział pomiędzy zastępców w zakresie nadzorowania poszczególnych podmiotów wykonujących działania operacyjne, to powinno się uprawniać jedynie tych, którzy takie czynności nadzorują. Jako podstawę omawianego upoważnienia podano: (...) art. 133 ust. 6¹³ ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji oraz § 8 ust. 2¹⁴ i § 10¹⁵ zarządzenia nr 8 Komendanta Głównego Policji z dnia 15 marca 2013 r. w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji¹⁶. Z przedstawionej podstawy prawnej wynika, że jedynie w odniesieniu do kwestii dyscyplinarnych (tego dotyczy także decyzja nr 90 KGP) podano podstawę prawną rangi ustawy. W pozostałym zakresie prezentowano podstawy rangi zarządzenia komendanta głównego Policji, a więc akty prawa wewnętrznego. W takim stanie rzeczy scedowanie uprawnień z art. 19 ustawy o Policji ma niekoniecznie status równorzędny. Wydaje się, że jeżeli ustawodawca upoważnił (uprawnił) organ Policji do wnioskowania o kontrolę operacyjną w akcie rangi ustawowej, to także w przypadku upoważnienia do realizacji tego zadania w zastępstwie organu Policji zastępujący również powinien uzyskać takie upoważnienie na poziomie przepisów rangi ustawowej. Tym samym służby prawne komendanta głównego Policji powinny w treści upoważnienia zamieścić adnotację powołującą się na przepis art. 268a kpa, jako na akt rangi ustawy, analogicznie jak dokonano tego w przypadku upoważnień dotyczących spraw dyscyplinarnych.

Jak stwierdził Naczelny Sąd Administracyjny¹⁷, przepis art. 268a kpa reguluje tzw. przedstawicielstwo administracyjne, które służy dekoncentracji zadań realizowanych przez organ administracji publicznej. Upoważnienie jest instrumentem dekoncentracji wewnętrznej, a jego udzielenie jest czynnością o charakterze wewnętrznym. Nie powoduje ono utraty kompetencji do załatwienia sprawy, w szczególności do wydawania decyzji administracyjnych przez organ udzielający, gdyż podmiot upoważniony działa tu w imieniu organu i na jego odpowiedzialność. O tym, kto jest upoważniony do działania w imieniu organu, rozstrzyga w razie wątpliwości regulamin organizacyjny lub podział czynności w danym urzędzie. Upoważnienie udzielone przez szefa ABW, ograniczające się do podania jedynie stanowiska zajmowanego przez funkcjonariusza wyznaczonego do załatwiania spraw, spełnia wymogi zawarte w przepisie 268a kpa w sytuacji, gdy w danej jednostce organizacyjnej było tylko jedno takie stanowisko, co niewątpliwie pozwalało na zidentyfikowanie upoważnionego funkcjonariusza. Z pewnością zastosowanie przedstawicielstwa administracyjnego w przypadku uprawnień komendanta głównego Policji wynikających z art. 19 ustawy o Policji nie jest powodowane niechęcią czy też pozbyciem się odpowiedzialności tego komendanta za wnioskowanie o zastosowanie kontroli operacyjnej. Wynika ono przede wszystkim z odpowiedzialności i racjonalności tego organu policyjnego, szczególnie że realizacja zadania przez jego

¹³ Przełożony dyscyplinarny może w formie pisemnej upoważnić swoich zastępców lub innych policjantów z kierowanej przez niego jednostki organizacyjnej Policji do załatwiania spraw dyscyplinarnych w jego imieniu w ustalonym zakresie.

¹⁴ Paragraf 8: 2. Komendant Główny Policji może upoważnić podległych policjantów i pracowników Policji do podejmowania w jego imieniu decyzji lub wykonywania czynności w określonych sprawach.

¹⁵ Paragraf 10: Podział zadań między Komendantem Głównym Policji a I Zastępcą Komendanta Głównego Policji oraz zastępcami Komendanta Głównego Policji określa Komendant Główny Policji w drodze decyzji.

¹⁶ Zarządzenie nr 8 Komendanta Głównego Policji z dnia 15 marca 2013 r. w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji, Dz.Urz. KGP z 2013 r. poz. 25 oraz Dz.Urz. KGP z 2014 r. poz. 4 i 128.

¹⁷ Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 10 I 2012 r., sygn. I OSK 1563/11.

zastępców odbywa się w czasie jego nieobecności w siedzibie urzędu lub w służbie (i tak też pod jego nieobecność powinna być realizowana¹⁸). Ponadto, co istotne, jeśli chodzi o wnioskowanie o kontrolę operacyjną, upoważnienie dekoncentracyjne nie obejmuje innych podmiotów niż zastępcy komendanta (głównego, CBS i wojewódzkiego) Policji. Nie odnosi się ono w tym zakresie np. do kierowników komórek organizacyjnych urzędu, w których są realizowane czynności o charakterze operacyjno-rozpoznawczym. Takie postępowanie należy przyjąć za słuszne. Kwestia potrzeby uregulowania zastępstwa, o którym mowa, została dostrzeżona podczas prac nad zmianą ustawy o Policji w grudniu 2015 r.¹⁹ Projekt przewiduje wprowadzenie przepisu o następującej treści: *9a. Komendant Główny Policji albo Komendant CBŚP może upoważnić swojego zastępcę do składania wniosków, o których mowa w ust. 1, 3, 8 i 9 lub do zarządzania kontroli operacyjnej w trybie ust. 3*²⁰.

Gdy uwzględni się przywołane powyżej orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego, to okaże się, że przekazanie uprawnień komendanta głównego Policji dotyczących wnioskowania o kontrolę operacyjną na zastępców jest w pełni zrozumiałe. Należy zauważyć, że komendant główny Policji nie realizuje zadań wyłącznie w tym zakresie, a z racji pełnionej funkcji nie zawsze fizycznie realizuje zadania w siedzibie urzędu. Dlatego też uprawnienie dotyczące wnioskowania o kontrolę operacyjną mógł i powinien cedować także na swoich zastępców²¹. Inaczej takie rozwiązanie byłoby sprzeczne z celem ustawy o Policji. Zgodnie z tą ustawą komendant prowadzi także zbiory danych, których jest administratorem, tj. dotyczące DNA (art. 21a) i daktyloskopijne (art. 21h), a przecież nikt nie oczekuje, żeby te dane fizycznie wprowadzał lub usuwał. Warto także odnieść się do celowościowej, funkcjonalnej i systemowej wykładni prawa. Celowościowo przepisy ustawy muszą być tłumaczone w taki sposób, aby były najbardziej zdatnym środkiem do osiągnięcia celu ustawy. Zgodnie zaś z wykładnią funkcjonalną w interpretacji przepisu należy uwzględniać jego funkcje. Nie można pominąć także dyrektyw wykładni systemowej, zakładającej, że przepis jest umiejscawiany w akcie prawnym nieprzypadkowo i że wynika to z racjonalnego działania ustawodawcy. Norma prawna powinna być interpretowana zgodnie z zasadami prawa, z uwzględnieniem zasad konstytucyjnych oraz norm prawa wewnętrznego i europejskiego. Także interpretacja nie może prowadzić do luk w prawie ani do sprzeczności z innymi przepisami²². Przy założeniu racjonalności ustawodawcy i wskazań wykładni należy przyjąć, że użycie określenia komendant główny Policji nie jest równoznaczne z obowiąz-

¹⁸ Co w rzeczywistości oznacza, że kierownik uprawnionej komórki organizacyjnej KGP (Biura Służby Kryminalnej, Biura Spraw Wewnętrznych) powinien przedkładać wnioski zastępcom wyłącznie w przypadku nieobecności komendanta głównego Policji w siedzibie urzędu lub służbie. Nie oznacza to jednak, że przedkładanie dokumentacji może się odbywać w sposób świadomy (zawsze) pod nieobecność fizyczną organu w siedzibie KGP. Ponadto przy składaniu podpisu zastępcy komendanta głównego Policji powinien posłużyć się pieczęcią o treści: *Z upoważnienia Komendanta Głównego Policji*.

¹⁹ Ustawa o zmianie ustawy o Policji i niektórych innych ustaw, druk sejmowy nr 154 Sejmu VIII kadencji.

²⁰ Wydaje się, że konsekwentnie w toku dalszych prac sejmowych niniejsza regulacja powinna zostać rozszerzona także na zastępców komendantów wojewódzkich Policji.

²¹ Por. teza do I OSK 1563/11 dotycząca ABW: *Przy uwzględnieniu regulacji zawartej w art. 268a kpa i art. 19 ust. 2 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (tj. Dz.U. z 2010 r. Nr 29, poz. 154) w tej sprawie dla upoważnienia wymagana jest forma pisemna oraz ustalony zakres spraw z wyłączeniem spraw z art. 27 i 29–31 tej ustawy. Natomiast kwestia organizacyjno-techniczna związana z umieszczeniem tego upoważnienia w odrębnym piśmie, zarządzeniu, regulaminie organizacyjnym itp. jest wewnętrzną sprawą organu. W tym zakresie może on korzystać z przysługujących mu instrumentów dekoncentracji wewnętrznej.*

²² T. Chauvain, T. Stawicki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2012, s. 237–239.

kiem osobistego wykonywania wszystkich czynności przypisanych ustawowo osobie pełniącej tę funkcję. Kolejnym argumentem przemawiającym za legalnością informacji uzyskanych w wyniku zastosowania kontroli operacyjnej wnioskowanej przez zastępcę komendanta głównego Policji jest odniesienie się do procedury rozpoznawania wniosku przez sąd. Jak słusznie zauważa K. Szczechowicz, gdy organ policji wniesie wniosek o zarządzenie kontroli operacyjnej do niewłaściwego miejscowo sądu okręgowego, tenże sąd, zgodnie z art. 35 § 1 kpk, winien go przekazać właściwemu sądowi, ale rozpoznanie tego wniosku przez niewłaściwy miejscowo sąd okręgowy nie jest podstawą do uchylenia wydanego postanowienia w przypadku, gdy jest ono zaskarżone. Obraza przepisów postępowania może stanowić podstawę uchylenia orzeczenia tylko wtedy, gdy mogła mieć wpływ na jego treść²³. Jeżeli zatem jedynym uchybieniem w procedurze zarządzania kontroli jest brak podpisu komendanta, ale jest podpis jego zastępcy, to sytuacja ta nie ma wpływu na treść postanowienia dopuszczającego zastosowanie tej metody. Niemniej kontrola powinna być przeprowadzona z należytą dokładnością i w sytuacji ustanowionej przez organ w siedzibie jego funkcjonowania.

W orzecznictwie dominuje pogląd, że na podstawie wykładni przepisu art. 268a kpa można stwierdzić, iż upoważnienie, o którym mowa wyżej, nie musi przybierać formy specjalnego pisma. Może ono wynikać z regulaminu organizacyjnego. Taką rolę odgrywa zarówno regulamin Komendy Głównej Policji (oraz odpowiednio Centralnego Biura Śledczego Policji i komendy wojewódzkiej Policji), jak i decyzja upoważniająca, która uzupełnia go w zakresie wykonawstwa²⁴. W orzeczeniu NSA (Ośrodek Zamiejscowy w Białymstoku) wskazano, że (...) *upoważnienie do reprezentowania organów skarbowych przez zastępcę Naczelnika Urzędu Skarbowego i Wicedyrektora Izby Skarbowej wynika z obowiązujących regulaminów organizacyjnych tych organów. Tym samym brak jedynie zaznaczenia w decyzji tego upoważnienia nie może czynić ją nieważną*²⁵. Gdy istotę tego orzeczenia odnosi się do przedstawicielstwa administracyjnego – w przypadku podmiotu wnioskującego o kontrolę operacyjną – w samym wniosku nie trzeba wskazywać podstaw do takiego upoważnienia, ale musi ono wypływać z prawidłowo sporządzonych przepisów wewnętrznych. Warto także zauważyć, że w samym wzorze wniosku o zarządzenie kontroli operacyjnej, stanowiącym załącznik nr 1 do rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych, brakuje miejsca na taką adnotację²⁶. Trudno też w tego rodzaju dokumencie za każdym razem cytować lub powoływać się na przepisy wewnętrzne Policji w celu uznania prawidłowości sporządzenia wniosku.

Powstaje pytanie, w jaki sposób racjonalnie i skutecznie umocować zastępców komendanta jako podmioty upoważnione do wnioskowania o zastosowanie kontroli operacyjnej. W rzeczywistości nie wydaje się właściwe, aby to upoważnienie zostało oparte wyłącznie na podstawie przepisów prawa wewnętrznego (np. § 8 ust. 2 i § 10 zarządzenia nr 8 komendanta głównego Policji z 15 marca 2013 r. w sprawie regulaminu Komen-

²³ K. Szczechowicz, *Podstuch telefoniczny w polskim procesie karnym*, Olsztyn 2009, s. 89.

²⁴ Przykładowo – prezentowana decyzja nr 90 komendanta głównego Policji z 6 III 2015 r. w sprawie podziału zadań między Komendantem Głównym Policji a Zastępcą Komendanta Głównego Policji i zastępcami Komendanta Głównego Policji oraz upoważnień do podejmowania decyzji w imieniu Komendanta Głównego Policji. Zob. orzeczenie VI SA/Wa 1449/13, wyrok WSA w Warszawie z 14 I 2014 r.

²⁵ Wyrok NSA (Ośrodek Zamiejscowy w Białymstoku) z 13 III 1997 r., SA/BK 781/96, Lex nr 27446.

²⁶ *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 10 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu dokumentowania prowadzonej przez Policję kontroli operacyjnej, przechowywania i przekazywania wniosków, zarządzeń i materiałów uzyskanych podczas stosowania tej kontroli, a także przetwarzania i niszczenia tych materiałów* (Dz.U. z 2011 r. Nr 122 poz. 697, ze zm.).

dy Głównej Policji). Jest to powodowane tym, że tego typu upoważnienie ma charakter wewnątrzorganizacyjny i nie jest związane z przedstawicielstwem administracyjnym. Takie upoważnienia będą mogły być nadawane na rzecz różnych podmiotów, zarówno szczebla kierowniczego, jak i wykonawczego. Tym samym w przypadku zastąpienia organu policyjnego umocowanego do określonych działań na poziomie ustawy powinna być zastosowana konstrukcja nie „zwykłego” upoważnienia, ale przedstawicielstwa administracyjnego, z powołaniem się na art. 268a kpa²⁷.

Podczas analizy zakresu kompetencyjnego organów policyjnych uprawnionych do wnioskowania o kontrolę operacyjną (na podstawie stanowiska Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu w przywołanych powyżej sprawach) powinno się uwzględnić także następujące kwestie: przede wszystkim – strukturę organizacyjną wewnątrz Policji, która ma charakter zhierarchizowany, i pośrednią lub bezpośrednią podległość służbową pod komendanta głównego Policji. Odnosi się to także do możliwości wnioskowania o kontrolę operacyjną. W ramach centralnie działającego urzędu, czyli Komendy Głównej Policji, jako podmioty kierujące Policją (jako organizacją), a także urzędem obsługującym, wymienia się komendanta głównego Policji, pierwszego zastępcę komendanta głównego Policji oraz zastępców komendanta głównego Policji. Nie oznacza to, że każdy z tych podmiotów jest organem Policji. Z ustawy o tym organie administracji państwowej wynika, że jest nim wyłącznie komendant główny Policji.

Najważniejsza wydaje się obecnie rola prokuratora, który po ostatnich zmianach wprowadzonych ustawą z 4 lutego 2011 r.²⁸ staje się podmiotem odpowiedzialnym za prawidłowy i zgodny z prawem przebieg czynności, o których mowa wyżej²⁹. Według rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 9 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu realizacji kompetencji prokuratora w zakresie nadzoru nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi, nadzór prokuratora nad zgodnością z prawem inicjowania i przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych, w tym wynikających z art. 19 ustawy o Policji, przez uprawnione organy, jest realizowany szczególnie przez merytoryczną i efektywną kontrolę podstaw czynności operacyjno-rozpoznawczych, w związku z którymi złożono wnioski, oraz legalności i prawidłowości ich inicjowania i prowadzenia. Kontrolę prokuratorską należałoby odnieść także do takich spraw, jak: prawidłowość druku wniosku, prawidłowość nadania klauzuli wnioskowi zgodnie z wymogami przepisów o ochronie informacji niejawnych, a także prawidłowość złożenia (tj. w odpowiednich miejscach) podpisów i pieczętek. Określenie „szczególnie” nie zamyka się jedynie w pkt 1–7 § 3 ust. 1 rozporządzenia. Tym samym należałoby dopuścić także prokuratorską ocenę wniosku, również pod względem uprawnienia organu policji, który z tym wnioskiem wystąpił. To na prokuratorze generalnym i prokuratorach okręgowych ciąży obowiązek dbałości o zgodny z prawem przebieg kontroli operacyjnej³⁰. O ile można mieć uwagi

²⁷ Zob. orzeczenie III SA/Wa 2373/14 z 18 III 2015 r.: Sąd stwierdził, że w treści pełnomocnictwa (...) i w regulaminie organizacyjnym wydziału wpłat obowiązkowych PFRON zostały one upoważnione do wykonywania czynności i podpisywania pism w postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Zdaniem Sądu, nie mogły one być do tego umocowane na podstawie upoważnienia przewidzianego w art. 53 ustawy o rehabilitacji, który stwarza podstawę do ustanowienia pełnomocników Zarządu PFRON i które to upoważnienie nie może być utożsamiane z tzw. przedstawicielstwem administracyjnym, o którym mowa w art. 268a k.p.a., tj. upoważnieniem do działania w imieniu Prezesa Zarządu PFRON jako organu administracji publicznej będącego wierzycielem.

²⁸ Ustawa z dnia 4 lutego 2011 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2011 r. Nr 53 poz. 273).

²⁹ J. Onyszczyk, *Nadzór prokuratora nad kontrolą operacyjną*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 7–8, s. 204.

³⁰ Tamże, s. 207.

do ograniczonych możliwości dokonywania oceny przez prokuratora lub sąd w zakresie merytorycznego zakresu wniosku o przeprowadzenie kontroli operacyjnej, o tyle nie można odnieść tego stwierdzenia do uprawnień organu policyjnego dotyczących wystąpienia z takim wnioskiem. Prokurator nie może zaakceptować sytuacji, w której z wnioskiem występuje nieuprawniony organ policyjny. Jeżeli o wszczęcie kontroli operacyjnej wnioskowałby właśnie taki organ, wówczas wniosek nie powinien być rozpatrywany. Działania prokuratora nie mogą pod żadnym względem usprawiedliwiać takiej wady wniosku. Podstawowym warunkiem realizacji dalszych czynności w sprawie jest wystąpienie z wnioskiem o przeprowadzenie kontroli operacyjnej przez organ uprawniony.

Prokurator przed zajęciem stanowiska w sprawie wniosku, informacji lub zawiadomienia dokonuje ich analizy i oceny. Uwzględni między innymi faktyczną i prawną podstawę przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych, w związku z którymi wniosek został złożony. W paragrafie 3 ust. 1 rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 9 czerwca 2011 r. nie wymienia się jednak wprost realizacji sprawdzenia, czy z wnioskiem wystąpił podmiot uprawniony. Niemniej należy uznać, że w faktycznej i prawnej ocenie podstawy do zastosowania kontroli operacyjnej dokonanej przez prokuratora mieści się także realizacja sprawdzenia, czy z wnioskiem wystąpił uprawniony podmiot policyjny. W związku z tym już na tym etapie prokurator powinien ocenić dopuszczalność wnioskowania o kontrolę operacyjną także pod względem właściwości organu występującego o jej zastosowanie. W przypadku stwierdzenia nieprawidłowości mieszczącej się w ocenie, że organ nie jest uprawniony do wnioskowania, prokurator powinien zwrócić na to uwagę i uzasadnić swoją decyzję wobec kierującego korespondencją. Wystąpienie z wnioskiem należałoby traktować jako czynność o charakterze materialno-technicznym. Z tego powodu powinno ono mieć podstawę prawną w odpowiednich przepisach, w tym przypadku w art. 19 ustawy o Policji. W ramach prawidłowości oceny wniosku należałoby jej jednak dokonać w odniesieniu do następujących elementów:

- 1) uprawnienia organu Policji, który wniosek podpisał, w tym osoby wykonującej to zadanie w ramach przedstawicielstwa administracyjnego (ta kwestia pozostaje istotna np. z punktu widzenia zmiany personalnej na stanowisku zastępcy komendanta – głównego, CBŚP i wojewódzkiego – oraz przygotowania w tym zakresie odpowiedniej decyzji upoważniającej,
- 2) właściwego umieszczenia podpisu i pieczętki organu lub osoby wykonującej to zadanie w ramach przedstawicielstwa administracyjnego,
- 3) właściwej treści pieczętki organu lub osoby wykonującej to zadanie w ramach przedstawicielstwa administracyjnego, odpowiadającej zapisom zawartym w art. 19 ustawy o Policji³¹.

W przypadku stwierdzenia przez prokuratora nieprawidłowości w sporządzeniu wniosku prokurator generalny albo prokurator okręgowy mogą zwrócić się do uprawnionego organu o uzupełnienie go w określonym zakresie i w wyznaczonym przez siebie terminie.

W omawianych przypadkach stanowisko Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu nie jest jednoznaczne i konsekwentne. Z jednej strony sąd nie uwzględnia materiału

³¹ Dla porównania: w orzeczeniu WSA w Warszawie sąd stwierdził, że (...) *sąd powinien więc w razie wątpliwości badać, czy podpisujący decyzję miał w świetle regulaminu lub podziału czynności w danym urzędzie bądź izbie upoważnienie do działania w imieniu tych organów administracji skarbowej*. Zob. orzeczenie VI SA/Wa 1449/13 – wyrok WSA w Warszawie z 14 I 2014 r.

dowodowego zgromadzonego na podstawie kontroli operacyjnej, o którą wnioskował zastępca komendanta głównego Policji, z drugiej zaś zwraca się do Sądu Najwyższego z rozstrzygnięciem zagadnienia prawnego o dopuszczalności przekazania uprawnień w tym zakresie przez komendanta głównego Policji. Tę niekonsekwencję widać także w dalszym postępowaniu sądu. Skoro Sąd Apelacyjny we Wrocławiu zauważył brak kompetencji zastępcy komendanta głównego Policji do wnioskowania o przeprowadzenie kontroli operacyjnej, to tym samym powinien zawiadomić organ ścigania o możliwości popełnienia przez tę osobę przestępstwa z art. 231 kk. Nie można w takim przypadku powodować sytuacji połowicznego jej załatwienia. Ponadto w związku z wystąpieniem do Sądu Najwyższego z pytaniem prawnym reakcja tego sądu powinna nastąpić jak najszybciej, aby wyeliminować stan zawieszenia uniemożliwiający prawidłowe podejmowanie czynności w tym zakresie przez osoby zastępujące organ – komendanta głównego Policji.

Ocena sytuacji prezentowana przez Sąd Apelacyjny we Wrocławiu wydaje się nie uwzględniać wykładni celowościowej podejmowanych czynności w postaci wnioskowania o kontrolę operacyjną przede wszystkim w sytuacjach niecierpiących zwłoki. Dotyczy to najpoważniejszych przestępstw, np. powodujących powszechne zagrożenie bezpieczeństwa, porwań dla okupu czy zabójstw, w których przypadku tego typu czynności muszą być podejmowane w trybie natychmiastowym. To w konsekwencji powoduje konieczność uzyskania w celu ich przeprowadzenia tzw. zgody następczej. Jeżeli takie czynności trzeba przeprowadzić pod nieobecność komendanta głównego lub komendanta wojewódzkiego Policji, to musi istnieć możliwość podjęcia decyzji przez decydenta zastępującego organ nieobecny w siedzibie urzędu. Każda zwłoka bowiem może się przyczynić do bezpośredniego narażenia na utratę życia lub zdrowia innych osób. Utrata lub niedopuszczenie dowodów w opisywanej sytuacji wynikającej ze sprawy II AKa 97/14 przez taką ich ocenę w związku z nieuprawnionym wnioskowaniem o kontrolę operacyjną przez osobę zastępującą organ Policji może mieć dalekie i poważne konsekwencje dla bezpieczeństwa publicznego.

Opisywany przypadek skłania do kilku refleksji oraz do sformułowania postulatów *de lege lata* i *de lege ferenda*. Po pierwsze – należy postulować wprowadzenie do ustawy o Policji, jako ustawy kompetencyjnej, przepisów dotyczących możliwości wnioskowania o kontrolę operacyjną także przez osoby zastępujące organ – komendanta głównego Policji – czyli zastępców komendanta głównego Policji, komendanta CBŚP oraz komendanta wojewódzkiego (stołecznego) Policji. Powinno to dotyczyć tych zastępców, którzy w swoich uprawnieniach nadzorczych mają sprawowanie nadzoru nad komórkami organizacyjnymi wykonującymi czynności o charakterze operacyjno-rozpoznawczym. Następnie powinno się dokonać zmiany w załącznikach do rozporządzenia z 10 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu dokumentowania kontroli operacyjnej prowadzonej przez Policję, przechowywania i przekazywania wniosków, zarządzeń i materiałów uzyskanych podczas stosowania tego typu kontroli, a także przetwarzania i niszczenia tych materiałów, przez dodanie, że podmiotami wnioskującymi o przeprowadzenie kontroli operacyjnej mogą być także zastępcy komendanta.

Po drugie – do czasu uregulowania możliwości przekazywania upoważnień lub uprawnień komendanta na rzecz zastępców na poziomie ustawy o Policji należy dokonać zmiany decyzji komendanta głównego Policji (a także innych organów policyjnych uprawnionych w tym zakresie) i uzupełnić podstawę prawną do przekazywania uprawnień na zastępców przez powołanie się na art. 19 ustawy o Policji w zw. z art. 268a kodeksu

postępowania administracyjnego (analogicznie także w odniesieniu do art. 19a i 19b oraz art. 20 ust. 5, jako powołujących się na przepis art. 19). W takim przypadku zostałaaby przyjęta konstrukcja przedstawicielstwa administracyjnego, a nie zwykłego upoważnienia.

Po trzecie – trzeba zwrócić uwagę na to, że zgodnie z § 2 rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 9 czerwca 2011 r. w sprawie sposobu realizacji kompetencji prokuratora dotyczących nadzoru nad czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi³² prokurator prowadzi nadzór nad zgodnością z prawem inicjowania i przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych przez uprawnione organy. Nadzór jest prowadzony zwłaszcza przez merytoryczną i efektywną kontrolę podstaw wnioskowanych czynności, a także kontrolę legalności oraz prawidłowości ich inicjowania i prowadzenia. Mimo że w § 3 ust. 1 wśród wymienionych czynności, jakie ma wykonać prokurator, w tym analizy i oceny wniosku przez uwzględnienie faktycznej i prawnej podstawy stosowania czynności operacyjno-rozpoznawczych, nie ma wprost wymienionego obowiązku kontrolowania uprawnień komendanta policji jako organu upoważnionego do podpisania wniosku, to komendant ten z tego obowiązku nie jest zwolniony. Wszak, jak to zaznaczono na wstępie, kontrola operacyjna, jako jedyna czynność operacyjno-rozpoznawcza, została tak uregulowana ustawowo, aby zapewnić trzystopniowy, merytoryczno-formalny nadzór nad prawidłowością jej zarządzenia. Nadzór ten powinien być realizowany w praktyce procesowej ze szczególną starannością.

Bibliografia:

1. Chauvain T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2012, C.H. Beck.
2. Feix G., *Sûreté. Wielkie ucho Paryża*, Katowice 1988, Śląsk.
3. Gruza E., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, w: *Wybrane aspekty zwalczania przestępczości zorganizowanej i terroryzmu*, Warszawa 2010, bw.
4. Hanausek T., *Kryminalistyka: zarys wykładu*, Kraków 2005, Zakamycze.
5. Onyszczuk J., *Nadzór prokuratora nad kontrolą operacyjną*, „Prokuratura i Prawo” 2003, nr 7–8.
6. Szczechowicz K., *Podsluch telefoniczny w polskim procesie karnym*, Olsztyn 2009, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
7. Szumiło-Kulczycka D., *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, LexisNexis.
8. Tomkiewicz M., *Podsluchy operacyjne w orzecznictwie sądowym. Materiały szkoleniowe*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 4.

Abstrakt

Jednym z elementów weryfikacji zasadności kierowania wniosków o zarządzenie kontroli operacyjnej jest zgoda komendanta głównego Policji, komendanta Centralnego Biura Śledczego Policji lub komendanta wojewódzkiego Policji. Zgodnie z literalnym brzmieniem art. 19 ust. 1 ustawy o Policji taki wniosek powinien podpisać odpowiednio komendant główny Policji, komendant CBŚP lub komendant wojewódzki Policji.

³² Dz.U. z 2011 r. Nr 122 poz. 697, ze zm.

Aktualnie przekazanie uprawnień komendanta głównego Policji dotyczących wniosku o kontrolę operacyjną na jego zastępców jest w pełni zrozumiałe. W przypadku zastąpienia organu policyjnego umocowanego do określonych działań na poziomie ustawy powinna być jednak zastosowana konstrukcja nie „zwykłego” upoważnienia, a przedstawicielstwa administracyjnego, z powołaniem się na art. 268a kodeksu postępowania administracyjnego. Konsekwentnie natomiast należałoby się skłaniać ku takiemu rozwiązaniu, aby upoważnienie do działania w tym zakresie także przez zastępującego organ Policji miało swoje uregulowanie w ustawie kompetencyjnej.

Słowa kluczowe: kontrola operacyjna, przedstawicielstwo administracyjne, uprawniony podmiot policyjny.

Abstract

The scope of powers of Police bodies which are authorized to applying for covert activities”. The one element of controlling the validity of the requests for covert activity is the approval of the Chief Commander of the Police, Commander of the Police Central Bureau of Investigation, Regional Police Commander. According to the wording of Art. 19 paragraph 1 of the Police Act, a written request should be signed by the Chief Commander of the Police, Commander of the Police Central Bureau of Investigation or Regional Police Commander. Presently, the delegation of powers of the Chief Commander of the Police in the area of requesting for covert activity to his deputies is necessary and understandable. However, in case of replacement of the police body which is authorized to specific activities by statute, should be applied the structure of administrative proxy, in reference to Art. 268a k.p.a. Consistently, it should be supported such a solution that the authorization in this field is regulated by statute.

Keywords: covert activity, administrative representation, authorized police body.

Leszek Wiszniewski

Polskie planowanie strategiczne. Miejsce służb specjalnych w strategiach bezpieczeństwa

Dynamicznie zmieniająca się sytuacja międzynarodowa oraz wiele wyzwań i zagrożeń związanych z tym procesem wymagają od polityków dokonywania ciągłych zmian priorytetów działania organów administracji publicznej. Cele tzw. Państwa Islamskiego oraz wydarzenia na Ukrainie zwróciły uwagę społeczeństwa i decydentów na zagrożenia asymetryczne, a także na najważniejszą rolę służb specjalnych w rozpoznawaniu i zwalczaniu tego typu zjawisk. Jednym z narzędzi wspomagających zarządzanie zasobami państwa i ułatwiających podejmowanie decyzji w tym zakresie jest planowanie strategiczne. W ciągu ostatnich 25 lat opracowano w Polsce kilka dokumentów o charakterze strategicznym dotyczących bezpieczeństwa, w których zdefiniowano wiele zagrożeń i zadań dla podmiotów państwowych. Przyjęcie najnowszej *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* (SBN RP) oraz napięta sytuacja międzynarodowa stały się okazją do przeanalizowania roli, jaką przypisuje się służbom specjalnym w opracowywaniu strategii narodowych.

W pierwszej części opracowania zostaną omówione planowanie strategiczne w ujęciu teoretycznym oraz podstawy prawne regulujące problematykę polskich służb specjalnych i strategii bezpieczeństwa narodowego. W drugiej części – zasadniczej – analizie zostaną poddane wybrane dokumenty strategiczne przyjęte w Polsce w latach 1990–2014 oraz miejsce służb specjalnych wśród organów odpowiedzialnych za zapewnianie bezpieczeństwa państwowego.

Rola strategii w organizacji

Gdy obserwuje się światowe trendy w zarządzaniu organizacjami, można stwierdzić, że każdy podmiot, bez względu na jego charakter (przedsiębiorstwo nastawione na zysk finansowy czy jednostka administracji publicznej realizująca zadania ustawowe), powinien posiadać dokument precyzujący jego działania w danej dziedzinie w określonym czasie¹. Jak zatem należy rozumieć pojęcie strategia? W *Słowniku języka polskiego PWN* można znaleźć definicję, zgodnie z którą (...) *strategia to dziedzina sztuki wojennej dotycząca przygotowania i prowadzenia działań wojennych, w tym jednorazowych kampanii i bitew*². Wraz z upływem czasu pojęcie *strategia* ulegało modyfikacjom, przestało być jednoznacznie utożsamiane z wojskowością i zostało przejęte przez nauki o zarządzaniu organizacjami, w których jest definiowane bardzo szeroko. Według Johna von Neumanna i Oskara Morgensterna (...) *strategia to kompletny plan, który wyraża, jakie decyzje będą podjęte w każdej możliwej sytuacji*³. W definicji Petera Druckera natomiast nacisk jest położony na analizę sytuacji, w jakiej znajduje się w danym momencie organizacja, i na wprowadzenie zmian, jeżeli są konieczne. Z kolei Alfred Chandler podkreśla znaczenie (...) *formułowania głównych, długofalowych*

¹ Państwo działa m.in. w sferze bezpieczeństwa.

² L. Drabik, E. Sobol, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2005, s. 965.

³ A.K. Koźmiński, W. Piotrowski, *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000, s. 127.

celów i przyjęcie takich kierunków działania oraz taką alokację zasobów, które są konieczne dla ich zrealizowania⁴. Herbert Simon zwraca uwagę na (...) ciąg decyzji podejmowanych w określonym horyzoncie czasowym⁵. Wreszcie George Steiner, John Miner i Edmund Gray definiują strategię przez pryzmat celów i polityki organizacji, a także niezbędnych metod, które należy zastosować, aby osiągnąć wcześniej sformułowane cele⁶. Na podstawie wyżej przytoczonych definicji można stwierdzić, że strategia pozwala na określenie wielu działań i ułatwia podejmowanie decyzji. Cele są łatwiej osiągalne, gdy zostaną uprzednio zdefiniowane⁷. Ponadto w strategii powinno się wyznaczać tylko te przedsięwzięcia, które są możliwe do zrealizowania ze względu na posiadane zasoby.

W tym miejscu należy postawić pytanie, z jakich elementów powinna się składać każda dobrze opracowana strategia. Za Jamesem A.F. Stonerem i Charlsem Wankelem – autorytetami w dziedzinie zarządzania – można wyróżnić kilka elementów strategii. Są to: określony przedział czasowy, sprecyzowane cele i efekty, które mają być osiągnięte, wskazanie na połączenie wysiłków różnych jednostek organizacyjnych, układ decyzji oraz wszechobecność (tj. zaangażowanie w realizację strategii wszystkich wskazanych w niej podmiotów)⁸. We wszystkich strategiach powinny być określone ramy czasowe, w których mają one obowiązywać. Każdemu zadaniu powinna być przyporządkowana data jego realizacji. Zaleca się także, aby określano przewidywany czas pojawienia się rezultatów podejmowanych działań.

Równie ważnym elementem jest skupienie wysiłków wszystkich podmiotów wymienionych w strategii. Skuteczne działanie jest związane z efektem synergii, tj. z rezultatem współpracy. Współdziałanie różnych podmiotów na zasadzie uzupełniania się przynosi lepsze efekty niż nieskoordynowane działania prowadzone przez pojedyncze instytucje. Wreszcie wdrożenie strategii wymaga od kierownictwa podejmowania wielu decyzji. Powinny one być komplementarne i stanowić spójną całość. Stąd mowa o układzie decyzji.

Kolejny element dotyczy wszechobecności. Zakłada się, że strategia przyniesie pożądany skutek, jeśli wszystkie podmioty będą z jednakowym zaangażowaniem realizować jej założenia. Wreszcie, *last but not least*, w strategii powinny być wymienione narzędzia i mierniki⁹ umożliwiające dokonanie oceny działań podjętych przez poszczególne instytucje państwowe.

Problemy prawno-definityjne

Organy administracji publicznej działają na podstawie i w granicach obowiązującego prawa. Dlatego pierwszym problemem, jaki pojawia się przy okazji rozważań nad strategicznym zarządzaniem bezpieczeństwem państwa, jest brak w polskim systemie

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Niektóre cele i interesy narodowe są niezmiennie (np. niepodległość, nienaruszalność terytorium, przetrwanie). W strategii bezpieczeństwa można jednak przyjąć również inne, bardziej szczegółowe założenia. Przykładem może być ograniczenie tzw. szarej strefy o X% w przeciągu X lat, które będzie rozumiane jako zwalczanie zagrożeń godzących w bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. Osobną kwestią są kierunki działania służb, które – w myśl art. 7 ustawy o ABW oraz AW – w drodze wytycznych wydaje Prezes Rady Ministrów.

⁸ J.A.F. Stoner, Ch. Wankel, *Kierowanie*, Warszawa 1996, s. 96–97.

⁹ Takim miernikiem może być wartość zabezpieczonego mienia pochodzącego z przestępstw godzących w bezpieczeństwo ekonomiczne państwa.

prawnym legalnych definicji takich pojęć, jak służby specjalne i strategia bezpieczeństwa narodowego.

W Polsce działa wiele służb, inspekcji i straży odpowiedzialnych za zapewnianie bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i porządku publicznego. Z uwagi na to osobom niezajmującym się na co dzień opisywaną problematyką niezwykle trudno stwierdzić, które instytucje są służbami specjalnymi. Analiza definicji proponowanych w literaturze przedmiotu potwierdza, że cechami umożliwiającymi wyodrębnienie służb specjalnych z grupy instytucji publicznych są: niejawność ich działania, posiadanie przez nie uprawnień do prowadzenia czynności operacyjno-rozpoznawczych oraz wykonywanie przez nie zadań wywiadowczych lub kontrwywiadowczych. Niektórzy autorzy uwzględniają dodatkowo podział ze względu na środowiska, w których poszczególne służby funkcjonują, tj. na środowisko wojskowe i cywilne. Wskazane elementy pozwalają stwierdzić, które formacje są służbami specjalnymi, a które nie. W związku z tym, nie zagłębiając się w szczegóły i przyjmując pewne ramy na potrzeby tego opracowania, do polskich służb specjalnych zaliczymy: Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencję Wywiadu, Służbę Kontrwywiadu Wojskowego, Służbę Wywiadu Wojskowego i Centralne Biuro Antykorupcyjne¹⁰.

Następnym problemem jest brak precyzyjnego określenia terminu strategia bezpieczeństwa narodowego w polskim systemie prawnym, miejsca tej strategii wśród aktów powszechnie obowiązującego prawa oraz elementów, które powinny zostać w niej zawarte. Czym zatem jest strategia bezpieczeństwa narodowego? W literaturze można natrafić na definicje różniące się od definicji proponowanych przez ekspertów w dziedzinie organizacji i zarządzania. W minisłowniku terminów związanych z bezpieczeństwem, który został opublikowany na stronach internetowych Biura Bezpieczeństwa Narodowego, czytamy, że strategia bezpieczeństwa narodowego to:

(...) obowiązująca w państwie koncepcja zapewniania jego bezpieczeństwa, zawierająca w szczególności identyfikację interesów narodowych i celów strategicznych, ocenę przyszłościowego kształtowania się strategicznego środowiska bezpieczeństwa oraz zasady i sposoby osiągania celów strategicznych w przewidywanych warunkach (realizacji zadań operacyjnych), a także przygotowywania (utrzymywania i transformacji) systemu bezpieczeństwa narodowego (realizacji zadań preparacyjnych)¹¹.

Inną definicję proponuje prof. Jerzy Konieczny, który określa strategię bezpieczeństwa narodowego jako:

(...) decyzję polityczną dysponenta systemu bezpieczeństwa, na której podstawie wyodrębnia się zagrożenia ignorowane (czyli mieszczące się w zakresie ryzyka akceptowalnego), zagrożenia, dla których związane z nimi ryzyka są transferowane i (lub) rozpraszane, zagrożenia kontrolowane oraz zagrożenia kontrolowane częściowo¹².

¹⁰ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (tekst jednolity: Dz.U. z 2015 r. poz. 1929, ze zm.).

¹¹ (Mini) Słownik BBN: propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa [online], <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html> [dostęp: 31 X 2015].

¹² J. Konieczny, *Analiza informacji w dziedzinie bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2014, s. 266.

Jeszcze inni autorzy proponują, żeby strategię bezpieczeństwa narodowego rozumieć jako (...) *wybór dokonany na podstawie wiedzy i analizy strategicznej środków właściwych i koniecznych, a będących w dyspozycji państwa do osiągnięcia celów i realizacji zadań określonych przez politykę bezpieczeństwa*¹³.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że doktryna nie przedstawia jednego, powszechnie określonego wzoru takiego dokumentu. Z reguły w przypadku strategii podaje się opis środowiska bezpieczeństwa (zagrożenia, wyzwania, szanse na korzystne zmiany), wymienia się cele strategiczne i interesy narodowe, środki i metody działania struktur państwowych oraz zadania dla poszczególnych podsystemów (kierowania i wykonawczych).

Najwięcej wątpliwości budzą ramy prawne strategii bezpieczeństwa narodowego. Podstawą do jej opracowania i przyjęcia jest wielokrotnie nowelizowana *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*. Projekt tego dokumentu, który na wniosek premiera zatwierdza Prezydent RP, przygotowuje Rada Ministrów¹⁴. Polski prawodawca nie zaproponował w nim definicji legalnej pojęcia strategia bezpieczeństwa narodowego. Nie wskazał też elementów, z jakich ten dokument powinien się składać, oraz nie określił jego formy prawnej, tj. tego, czy ma być ustawą, rozporządzeniem, czy też aktem prawa wewnętrznego. W związku z tym niektórzy prawnicy podają w wątpliwość moc prawną norm i dyrektyw zawartych w strategii oraz twierdzą, że jej postanowienia mogą nie być bezpośrednio wiążące dla organów administracji publicznej, które – zgodnie z Konstytucją RP – działają tylko na podstawie i w granicach obowiązywania prawa¹⁵.

Śłużby specjalne w strategiach

Jeśli chodzi o planowanie strategiczne, przełomowy dla Polski okazał się rok 1989. Upadek komunizmu pozwolił na samodzielne prowadzenie przez polskie władze polityki wewnętrznej i międzynarodowej. Ta zmiana umożliwiła również podjęcie działań w zakresie planowania strategicznego. **Wynikiem pierwszej próby określenia celów i interesów narodowych oraz zagrożeń bezpieczeństwa państwa było przyjęcie 21 lutego 1990 r. Doktryny Obronnej Rzeczypospolitej Polskiej**¹⁶. Zdaniem prof. Stanisława Koziej była ona:

(...) pierwszym w powojennej historii Polski jawnym dokumentem określającym i deklarującym publicznie – wobec własnego narodu, sojuszników i społeczności międzynarodowej – podstawowe elementy narodowej strategii obronności Rzeczypospolitej Polskiej i jednocześnie wytyczającym (...) generalne kierunki polityki obronnej państwa, które obowiązywały organy państwowe, podmioty gospodarcze, organizacje społeczne i zawodowe oraz każdego obywatela¹⁷.

¹³ J. Marczak, *Strategia bezpieczeństwa narodowego*, w: *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, R. Jakubczak, J. Flis (red.), Warszawa 2006, s. 161.

¹⁴ Artykuł 4a i 6 *Ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 1534).

¹⁵ L. Grzonka, *Status normatywny Strategii Bezpieczeństwa Narodowego*, w: *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Polski*, J. Gryz (red.), Warszawa 2013, s. 274–290.

¹⁶ Wszystkie wyróżnienia w artykule pochodzą od autora.– przyp. red.

¹⁷ S. Koziej, *Obronność Polski w warunkach samodzielności strategicznej lat 90. XX wieku*, w: *Bezpieczeństwo Narodowe*, Warszawa 2012, s. 22.

Zagrożenia określone w dokumencie miały charakter tylko i wyłącznie militarny. Dokonując ich oceny, jednoznacznie wskazano, że największym zagrożeniem jest poważny konflikt zbrojny w Europie pomiędzy dwiema przeciwstawnymi koalicjami – NATO i Układem Warszawskim. Obawiano się, że może się on zamienić w kolejną wojnę światową. Dlatego głównymi podmiotami odpowiedzialnymi za zapewnianie bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej były siły zbrojne oraz obrona cywilna¹⁸. Z oczywistych względów w dokumencie nie zostały określone zadania służb specjalnych, które w tamtym okresie były jeszcze związane z ustrojem komunistycznym (m.in. przygotowano ustawę o Urzędzie Ochrony Państwa). Jak zauważa prof. S. Koziej, doktryna z 1990 r.:

(...) była typową koncepcją okresu przejściowego, która w momencie przyjęcia była już nieaktualna. Nie uwzględniono w niej dynamicznie zmieniającego się świata oraz nowych wyzwań i zagrożeń, dlatego od razu należało rozpocząć prace nad nową strategią¹⁹.

Następnymi dokumentami o charakterze strategicznym, które bardziej precyzyjnie regulowały opisywaną problematykę, były *Założenia Polskiej Polityki Bezpieczeństwa* oraz *Polityka Bezpieczeństwa i Strategia Obronna Rzeczypospolitej Polskiej* przyjęte 2 listopada 1992 r. przez Komitet Obrony Kraju. Jak wskazuje prof. S. Koziej:

(...) w porównaniu z poprzednią strategią nastąpiła zdecydowana zmiana w ocenie charakteru zagrożeń. Nie mówiono już o wojnie globalnej czy nawet europejskiej albo o wojnie z użyciem broni jądrowej. Ekspozowano raczej zagrożenia pozamilitarne oraz groźbę konfliktów zbrojnych o charakterze lokalnym i regionalnym²⁰.

Autorzy wyżej wymienionych dokumentów wskazali przede wszystkim na osłabioną strukturę państwa, a także na jego zwiększoną podatność na presję zewnętrzną i infiltrację²¹. Po raz pierwszy w sposób bardzo ogólny zasygnalizowano również konieczność prowadzenia przygotowań do prewencji antyterrorystycznej²². Jednocześnie w skład polskiego systemu bezpieczeństwa, który miał obowiązywać w czasie pokoju i który miał być proporcjonalnie wykorzystywany podczas wojny i w przypadku pojawienia się zagrożeń, wchodziły trzy główne elementy: siły zbrojne, pozamilitarne ogniwa obronne i system kierowania obronnością. Pomimo silniejszego zaakcentowania w treści dokumentów zagrożeń pozamilitarnych, rola służb specjalnych w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa pozostawała ograniczona. Co prawda wskazywano na konieczność przeciwdziałania penetracji wywiadu i innych sił specjalnych przeciwnika, ale tylko w kontekście ochrony ludności i struktur państwa w czasie wojny²³. Urząd Ochrony Państwa (poprzednik ABW i AW), jako jedno z pozamilitarnych ogniw obronnych, został zobligowany do zapobiegania przestępstwom kryminalnym, które uznano za poważne zagrożenia zdrowia i mienia ludzi niezwiązane bezpośrednio z działaniami zbrojnymi, oraz do ich ujawniania i zwalczania²⁴.

¹⁸ Uchwała Komitetu Obrony Kraju z dnia 21 lutego 1990 r. w sprawie doktryny obronnej Rzeczypospolitej Polskiej (M.P. z 1990 r. Nr 9 poz. 66).

¹⁹ S. Koziej, *Obronność Polski...*, s. 24.

²⁰ Tamże, s. 26.

²¹ *Założenia Polskiej Polityki Bezpieczeństwa*, pkt 6.

²² *Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej*, pkt 4.

²³ Tamże, pkt 5.

²⁴ Tamże, pkt 6.

Cele wyznaczone w 1992 r., jakimi były przystąpienie Rzeczypospolitej Polskiej do NATO oraz integracja z Europą Zachodnią, determinowały sposób myślenia i działania polskich władz w zakresie planowania strategicznego przez następne kilka lat. Kolejne prace nad nową strategią rozpoczęły się w 1997 r., w momencie zapoczątkowania przez Polskę procesu akcesyjnego do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego. **Ich efektem była pierwsza w naszej historii Strategia Bezpieczeństwa RP, przyjęta 4 stycznia 2000 r.** Oprócz problemu dotyczącego wielu zagrożeń natury militarnej poruszono w niej kwestię terroryzmu i przestępczości zorganizowanej. Po raz pierwszy odnotowano również aktywność obcych służb specjalnych jako zjawisko niepożądane, w którego zwalczaniu ważną rolę miały odgrywać wywiad i kontrwywiad. Do zadań tych służb zaliczono pozyskiwanie i analizowanie informacji dotyczących m.in. stosunków międzynarodowych i ekonomii, a następnie dostarczanie ich właściwym organom państwa. Miały one także być odpowiedzialne za kontrwywiadowczą ochronę kraju, zwłaszcza w sferze gospodarczej. Ponadto, działając wspólnie z innymi służbami, inspekcjami i strażami, miały aktywnie uczestniczyć w zwalczaniu pozostałych zagrożeń dotyczących bezpieczeństwa państwa (szczególnie transgranicznych) i jego obywateli. W strategii została również zasygnalizowana konieczność ochrony informacji niejawnych²⁵.

Kolejną strategią bezpieczeństwa narodowego RP została przyjęta już w 2003 r. Jej szybkie powstanie było konsekwencją zamachów terrorystycznych na World Trade Center w Nowym Jorku w 2001 r. Zwrócono w niej szczególną uwagę na nowe wyzwania i najważniejsze zagrożenia bezpieczeństwa państwa, jakimi stały się międzynarodowy terroryzm i proliferacja broni masowego rażenia, a także nieprzewidywalna polityka reżimów autorytarnych i zjawisko tzw. państw w stanie rozkładu, zwanych również państwami upadłymi. W tym kontekście bezpośrednio nie wyznaczono polskim służbom wywiadowczym i kontrwywiadowczym nowych zadań oraz nie określono priorytetowych obszarów ich działania. W rozdziale strategii poświęconym służbom państwowym powtórzono ich obowiązki wynikające z ustaw (m.in. uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie i przekazywanie właściwym organom informacji mogących mieć istotne znaczenie dla bezpieczeństwa i międzynarodowej pozycji RP, jej potencjału ekonomicznego i obronnego, a także rozpoznawanie zagrożeń zewnętrznych godzących w bezpieczeństwo, obronność, niepodległość i nienaruszalność terytorium RP oraz przeciwdziałanie im)²⁶. W zakresie zapewniania bezpieczeństwa wewnętrznego obywateli główną rolę miała odgrywać Policja. Służbom kontrwywiadowczym przypisano odpowiedzialną funkcję w systemie bezpieczeństwa państwa i, tak jak w przypadku wywiadu, ograniczono się do ponownego wskazania im zadań ustawowych²⁷.

Następną strategią bezpieczeństwa narodowego RP przyjęto 13 listopada 2007 r. Polska od trzech lat była członkiem Unii Europejskiej, a lada dzień miała wstąpić do strefy Schengen. Siły zbrojne i służby specjalne RP były zaangażowane w światową walkę z terroryzmem (wojny w Iraku i w Afganistanie). Środowisko bezpieczeństwa ulegało dynamicznym zmianom (m.in. kolejne zamachy terrorystyczne), pojawiały się nowe – do tej pory bezpośrednio niedostrzegane – zagrożenia. Wszystkie te czynniki wymusiły zmiany w polskim myśleniu strategicznym. Po raz pierwszy twórcy strategii bezpieczeństwa narodowego zaproponowali kompleksowe podejście do opisywanej

²⁵ Opracowano na podstawie: *Strategia Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polskiej* z 4 I 2000 r.

²⁶ Artykuł 6 ustawy z 24 V 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego...

²⁷ Opracowano na podstawie: *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z 8 IX 2003 r.

problematyki. Bezpieczeństwo narodowe zostało podzielone na osiem sektorów. Oprócz tych tradycyjnych (militarny i wewnętrzny), wyodrębniono oraz szczegółowo opisano m.in. sektor bezpieczeństwa ekologicznego, ekonomicznego i społecznego. Służbom specjalnym przypisano zadania, które po części wynikały z ustaw regulujących ich funkcjonowanie. Szczególne znaczenia nabrała walka z terroryzmem oraz z wszelkimi przejawami ekstremizmu. Jednocześnie podkreślono, że te zagrożenia należy określać w sposób szeroki, mając na uwadze nie tylko samą groźbę przeprowadzania ataków, lecz także ich międzynarodowy charakter, źródła i metody ich finansowania, grupy je wspierające, międzynarodowe zaangażowanie poszczególnych państw w przeciwdziałanie im oraz techniczne metody dokonania zamachu terrorystycznego²⁸. Członkostwo Polski w NATO i w UE determinowało konieczność stałego podnoszenia efektywności służb specjalnych w zakresie ochrony krajowego systemu informacji niejawnych, a szczególnie wiadomości przechowywanych lub przekazywanych w formie elektronicznej²⁹. Po raz pierwszy wskazano na problem korupcji w życiu publicznym. W tym kontekście do działań priorytetowych zaliczono współdziałanie Policji i ABW z CBA, których celem było wyeliminowanie tego zjawiska, mającego destrukcyjny wpływ na morale i poczucie uczciwości społecznej³⁰. W zakresie bezpieczeństwa finansowego państwa wskazano ponadto na wagę współpracy służb specjalnych z jednostkami wywiadu finansowego i partnerami zagranicznymi, której celem miało być przeciwdziałanie wprowadzeniu do obrotu finansowego wartości majątkowych pochodzących ze źródeł nielegalnych lub nieujawnionych³¹.

Przełomowy w strategicznym podejściu do bezpieczeństwa narodowego RP okazał się rok 2012. Ogłoszono w nim wyniki pierwszego *Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego RP (SPBN RP)*. Podstawę prawną opisywanego dokumentu stanowiły dwa zarządzenia:

1. *Zarządzenie Nr 4 Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 listopada 2010 r. w sprawie przeprowadzenia Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego.*
2. *Zarządzenie Nr 29/2010 Szefa Biura Bezpieczeństwa Narodowego z dnia 17 grudnia 2010 r., w którym zostały określone zakres merytoryczny oraz sposób i tryb przeprowadzania SPBN RP.*

Celem SPBN RP była ewaluacja (przeprowadzenie audytu) stanu bezpieczeństwa narodowego, wypracowanie wniosków w sprawie strategicznych celów państwa i sformułowanie kierunków jego działania w opisywanej dziedzinie. Audyt został przeprowadzony przez Komisję Strategicznego Przeglądu Bezpieczeństwa Narodowego pod przewodnictwem szefa BBN, w której skład wchodziłi eksperci, politycy i ludzie nauki³². Dla opinii publicznej w 2013 r. została opublikowana biała księga, w której zaprezentowano informacje jawne dotyczące stanu bezpieczeństwa narodowego, prognozowanych scenariuszy rozwoju środowiska bezpieczeństwa, a także strategie operacyjne i preparacyjne. *Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego RP* był pierwszym dokumentem, w którym w kompleksowy i szczegółowy sposób zostały opisane priorytety, zadania i kierunki transformacji służb specjalnych.

²⁸ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP* z 2007 r., pkt 61.

²⁹ Tamże, pkt 80.

³⁰ Tamże, pkt 107.

³¹ Tamże, pkt 124.

³² *Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego* [online], <http://www.spbn.gov.pl/sbn/archiwum-spbm/komisja-spbm/zespol-doradczokonsul/3169,Zespol-Doradczokonsultacyjny.html> [dostęp: 31 X 2015].

W rozdziale dotyczącym diagnozy stanu bezpieczeństwa państwa autorzy białej księgi przedstawili miejsce poszczególnych służb w systemie bezpieczeństwa państwowego oraz system nadzoru i kontroli nad nimi. Wojskowe służby specjalne zostały umieszczone w podsystemie obronnym bezpieczeństwa narodowego, a cywilne – w ochronnym. Ocena funkcjonowania służb była niejednoznaczna. Audytorzy zwrócili uwagę na (...) *nieprecyzyjne rozdzielanie (nakładanie się) kompetencji w służbach cywilnych, ale też między służbami cywilnymi i wojskowymi*. Ich zdaniem istnienie wielu (...) *podmiotów działających w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa państwa i jego porządku konstytucyjnego, o nakładających się kompetencjach i rozmaitej podległości ustrojowej, dysponujących uprawnieniami operacyjno-rozpoznawczymi, rodzi pytanie o funkcjonalność przyjętego rozwiązania*³³.

W rozdziale odnoszącym się do prognozy rozwoju środowiska bezpieczeństwa autorzy SPBN RP ocenili, że do zagrożeń, których rozpoznawanie i zwalczanie oraz którym przeciwdziałanie leży we właściwości służb specjalnych, należy zaliczyć: problem państw upadłych, proliferację broni masowego rażenia, terroryzm (w tym cyberterrorizm), międzynarodową przestępczość zorganizowaną i szpiegostwo³⁴.

W rozdziale traktującym o przygotowaniach poszczególnych podsystemów bezpieczeństwa narodowego (tzw. strategia preparacyjna) autorzy zwrócili uwagę na konieczność ścisłego powiązania Służby Wywiadu Wojskowego i Służby Kontrwywiadu Wojskowego – jako ogniwi podsystemu obronnego – z Ministerstwem Obrony Narodowej (podobnie jak wszystkich innych struktur sił zbrojnych). Ponadto, według nich służby wojskowe powinny się specjalizować tylko w zadaniach związanych z zapewnianiem bezpieczeństwa militarnego³⁵. W przypadku służb cywilnych natomiast pożądanymi kierunkami transformacji powinny być m.in.:

- ograniczenie nadmiernej liczby służb specjalnych o charakterze ogólnopaństwowym do 1–2 ogólnosystemowych (zewnętrzna i wewnętrzna) oraz 1–2 sektorowych (wojskowa i gospodarcza lub antykorupcyjna). W tym kontekście podkreślano, że rewolucja nie jest wskazana i że lepiej wprowadzać reformy etapowo,
- skorygowanie systemu nadzoru nad służbami:

W bezpośredniej gestii prezesa Rady Ministrów powinny pozostać jedynie kwestie kadrowe dotyczące kierownictw służb oraz koordynacja i nadzór nad służbą specjalną odpowiedzialną za wywiad, a także ewentualnie za walkę z korupcją na najwyższych szczeblach władzy (gdyby taka służba miała być utrzymana jako oddzielna formacja, choć bardziej zasadne wydaje się zintegrowanie CBA z ABW). Koordynację i nadzór nad pozostałymi służbami powinni sprawować ministrowie konstytucyjni (minister spraw wewnętrznych i minister obrony narodowej)³⁶,

– utworzenie:

(...) komórki (biura, centrum, departamentu itp.) odpowiedzialnej za dokonywanie strategicznych syntez informacji dostarczanych przez służby specjalne i wypracowywanie zintegrowanych ocen na potrzeby kierowania bezpieczeństwem narodowym. Jej zadaniem

³³ Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2013, s. 58.

³⁴ Tamże, s. 112–130.

³⁵ Tamże, s. 208.

³⁶ Tamże, s. 211.

byłoby zbieranie informacji od wszystkich służb państwa odpowiedzialnych za poszczególne sfery bezpieczeństwa, a następnie dokonywanie ich analizy i oceny na potrzeby najwyższych organów kierowania państwem³⁷,

– standaryzacja:

(...) problematyki związanej z czynnościami operacyjno-rozpoznawczymi poszczególnych służb poprzez ujednoczenie terminologii, procedur operacyjnych (z uwzględnieniem funkcjonalnej specyfiki poszczególnych służb), a także zasad i zakresu ich koordynacji³⁸,

– budowa płaszczyzny współdziałania służb i innych instytucji w związku z narastającym transsektorowym charakterem zagrożeń, a w szczególności wdrożenie efektywnej koordynacji działań antyterrorystycznych ukierunkowanych zarówno na działania prewencyjne (nie dopuszczenie do zamachu terrorystycznego), jak i na minimalizację potencjalnych strat³⁹,

– odebranie służbom specjalnym uprawnień dochodzeniowo-śledczych, które powinny zostać przejęte m.in. przez Centralne Biuro Śledcze Policji. Jednocześnie ich aktywność powinna zostać ukierunkowana na wykonywanie zadań analityczno-informacyjnych i działań operacyjno-rozpoznawczych⁴⁰.

W zakresie bezpieczeństwa informacyjnego autorzy SPBN RP wskazali ponadto na konieczność tworzenia ram prawnych oraz na rozwój współpracy w ramach UE i NATO, której celem jest m.in. zapobieganie cyberprzestępczości, bezpieczna dystrybucja informacji, edukacja społeczeństwa w zakresie zagrożeń płynących z cyberprzestrzeni, a także monitorowanie przepływu danych⁴¹. Odrębną kwestią jest zapewnienie wyższego poziomu cyberbezpieczeństwa, które można osiągnąć w wyniku skoordynowanych działań, szczególnie w sferze legislacji i edukacji.

Głównym podmiotem odpowiedzialnym za rozpoznawanie, zwalczanie i neutralizację zagrożeń cybernetycznych jest Rządowy Zespół Reagowania na Incydenty Komputerowe CERT.GOV.PL, funkcjonujący w ramach Departamentu Bezpieczeństwa Teleinformatycznego Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego⁴².

Do potencjalnych działań dotyczących zapewniania bezpieczeństwa teleinformatycznego autorzy SPBN RP zaliczyli m.in.:

- zapewnienie realizacji cyklicznych, kompleksowych analiz poziomu zagrożeń w cyberprzestrzeni,
- zdefiniowanie teleinformatycznej infrastruktury krytycznej RP, a także opracowanie planu i procedur jej ochrony,
- dokonanie przeglądu i ewentualnej nowelizacji istniejących aktów prawnych co do ich

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ Akapit opracowano na podstawie *Białej Księgi Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, s. 212.

⁴⁰ Jak wyżej.

⁴¹ *Biała Księga...*, s. 215.

⁴² Tamże, s. 214.

zgodności z unormowaniami innych krajów i/lub organizacji międzynarodowych w celu ułatwienia współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony cyberprzestrzeni oraz precyzyjnego określenia: racjonalności struktur, roli, zakresów kompetencji i odpowiedzialności, szczegółowych uprawnień, zasad wzajemnej współpracy i wymiany informacji w odniesieniu do poszczególnych organizacji, instytucji, jednostek organizacyjnych, organów i służb RP w zakresie prowadzenia działań w cyberprzestrzeni,

– prowadzenie intensywnych działań uświadamiających i profilaktycznych w formie szkoleń i kampanii społecznych, które dotyczyć powinny zarówno podmiotów wchodzących w skład administracji państwowej, jak i – co jest szczególnie istotne – obywateli będących zwykłymi użytkownikami cyberprzestrzeni⁴³.

Kolejnym dokumentem regulującym opisywaną problematykę jest *Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022, przyjęta uchwałą Rady Ministrów z 9 kwietnia 2013 r.*⁴⁴ Różni się ona od pozostałych dokumentów strukturą i ma inne podstawy prawne⁴⁵. Rola służb specjalnych została tu określona w podrozdziale zatytułowanym *Zasadnicze systemy wykonawcze*. Decydenci nakazali w niej służbom specjalnym zwrócić uwagę m.in. na zwalczanie międzynarodowego terroryzmu, proliferację broni masowego rażenia oraz na cyberataki, w których wyniku może dojść do nieuprawnionego uzyskania dostępu do informacji niejawnych przechowywanych w formie elektronicznej oraz do dezorganizacji najważniejszych systemów informacyjnych instytucji o istotnym znaczeniu. Poza tym jednoznacznie wskazali, że podstawowym zadaniem wywiadu i kontrwywiadu jest udzielanie organom państwowym odpowiedzialnym za bezpieczeństwo narodowe wszechstronnego, wiarygodnego i wyprzedzającego wsparcia informacyjnego. W wymienionej *Strategii Rozwoju...* wyznaczono służbom specjalnym również nowe, bardziej szczegółowe zadania. Zaliczono do nich m.in. konieczność rozwijania zdolności do rozpoznawania sytuacji w rejonach napięć, konfliktów i kryzysów międzynarodowych na świecie; położenie nacisku na współpracę z polskimi i międzynarodowymi organami i służbami oraz prowadzenie doboru wysoko wykwalifikowanego personelu i realizację szkoleń zawodowych dla funkcjonariuszy, aby potrafili sprawnie i samodzielnie analizować wydarzenia (w tym w sytuacjach kryzysowych), a także opracowywać syntetyczne informacje. Ponadto nakazano szefowi ABW rozwijanie Systemu Reagowania na Incydenty Komputerowe i realizację przedsięwzięć związanych z tworzeniem Rządowego Programu Rezerw Strategicznych⁴⁶. Sam dokument można nazwać kompletnym. **Twórcy zdiagnozowali w nim stan systemu bezpieczeństwa narodowego, określili cele i zadania dla poszczególnych instytucji państwowych, a przede wszystkim przewidzieli ramy czasowe obowiązywania strategii oraz przedstawili sposób monitorowania i dokonywania oceny realizacji jej postanowień.**

Najnowsza strategia bezpieczeństwa narodowego RP została przyjęta przez Prezydenta RP 5 listopada 2014 r. W przeciwieństwie do strategii z 2007 r. odstąpiono

⁴³ Tamże, s. 213.

⁴⁴ *Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022* stanowi załącznik do uchwały Nr 67 Rady Ministrów z 9 IV 2013 r. w sprawie przyjęcia „*Strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022*” (M.P. z 2013 r. poz. 377).

⁴⁵ *Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego RP 2022* jest jedną z dziewięciu strategii zintegrowanych, które doprecyzowują *Strategię Rozwoju Kraju 2020*. Podstawą prawną do opracowania *Strategii Rozwoju Kraju* jest *Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju* (Dz.U. z 2006 r. Nr 227 poz. 1658, ze zm.).

⁴⁶ *Strategia rozwoju systemu...*, s. 92.

w niej od zdefiniowania poszczególnych sektorów bezpieczeństwa. Autorzy dokumentu dokonali dychotomicznego podziału – podobnie jak w SPBN RP – na koncepcję działań strategicznych (strategia operacyjna) i koncepcję przygotowań strategicznych (strategia preparacyjna). Wyróżnili także pięć podsystemów: kierowania bezpieczeństwem narodowym, obronny, ochronny, społeczny i gospodarczy – odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa. Wojskowe służby specjalne, tak jak w *Strategicznym Przeglądzie Bezpieczeństwa Narodowego RP*, zostały zakwalifikowane do podsystemu obronnego, a cywilne – do ochronnego. W ramach strategii operacyjnej – w obu przypadkach – ponownie wymieniono zadania poszczególnych służb, uprzednio określone w ustawach. Jednocześnie zwrócono szczególną uwagę na przeciwdziałanie terroryzmowi i ekstremizmom oraz na ich zwalczanie. Zdaniem autorów SBN RP z 2014 r. (...) *globalny zasięg i skala tych zjawisk stanowią poważne wyzwanie dla większości organów międzynarodowych i państwowych*. Dlatego konieczne jest szczegółowe rozpoznawanie, monitorowanie oraz zwalczanie (w tym fizyczne) tego typu zagrożeń, eliminowanie źródeł finansowania terroryzmu, ściganie sprawców przestępstw o charakterze terrorystycznym oraz szeroko rozumiana współpraca międzynarodowa i społeczna w tym zakresie (polityka medialna, edukacja ludności, partnerstwo publiczno-prywatne)⁴⁷. Wśród działań preparacyjnych jako priorytetowe wskazano poprawę organizacji i wyposażenia służb oraz szkolenie ich kadr⁴⁸. W ramach przebudowy systemu zwrócono uwagę na konieczność zwiększenia nadzoru nad działalnością służb specjalnych oraz na potrzebę silniejszego zintegrowania Służby Wywiadu Wojskowego i Służby Kontrwywiadu Wojskowego z Ministerstwem Obrony Narodowej⁴⁹. Taka reorganizacja jest szansą na wzmocnienie koordynacji działań instytucji państwowych uczestniczących m.in. w systemie ochrony antyterrorystycznej kraju.

Innym priorytetem, który – w związku z narastającym transsektorowym charakterem zagrożeń – ma być zrealizowany, jest zwiększenie zdolności służb do przygotowania zintegrowanego produktu informacyjnego. W SBN RP zwrócono również uwagę na konieczność wdrożenia najnowszych z informatyzowanych technicznych systemów wywiadowczych i kontrwywiadowczych. W tym kontekście równie ważnymi elementami są cyberbezpieczeństwo i ochrona informacji niejawnych (OIN). Najważniejszym zadaniem jest wdrożenie i rozwijanie systemowego podejścia do tych zagadnień w wymiarze prawnym, organizacyjnym i technicznym. Konieczne są określenie zasad prowadzenia aktywnej obrony oraz budowa narodowego systemu obrony cybernetycznej, w tym rozwijanie Krajowego Systemu Reagowania na Incydenty Komputerowe w Cyberprzestrzeni RP. Jednym z podstawowych zadań jest także zapewnienie rządowej niejawnej łączności stacjonarnej i mobilnej, które będzie możliwe dzięki rozwojowi i implementacji narodowych systemów teleinformatycznych wykorzystujących doświadczenia naukowców z zakresu kryptografii⁵⁰.

Wnioski

W podsumowaniu rozważań na temat polskiego planowania strategicznego oraz miejsca służb specjalnych w strategiach bezpieczeństwa należy wyciągnąć następujące wnioski:

⁴⁷ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* z 2014 r., pkt 82–85.

⁴⁸ Tamże, pkt 126.

⁴⁹ Tamże, pkt 121.

⁵⁰ Tamże, pkt 84–85.

1. W przeszłości głównym podmiotem odpowiedzialnym za zapewnianie bezpieczeństwa państwa były siły zbrojne. Miało to związek ze specyfiką zagrożeń (groźba konfliktu militarnego) oraz brakiem zaufania do służb specjalnych, które – pomimo demokratycznych przemian – były postrzegane przez pryzmat ustroju komunistycznego.
2. Obecnie służby specjalne odgrywają ważną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa. Wywiad i kontrwywiad – jako elementy systemu – odpowiadają za rozpoznawanie wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń godzących w podstawowe interesy państwa, zapobieganie im oraz ich zwalczanie. Największym z tych zagrożeń, które negatywnie wpływa na stabilność współczesnego środowiska bezpieczeństwa, jest terroryzm. W dobie kryzysu imigracyjnego będącego konsekwencją tzw. arabskiej wiosny oraz w związku z niestabilną sytuacją we wschodniej Europie znaczenie służb specjalnych będzie rosło.
3. Na przestrzeni ostatnich 25 lat dokumenty strategiczne regulujące problematykę bezpieczeństwa państwa przyjmowały różne formy. Warto się zastanowić nad stworzeniem ich jednolitej struktury. Wiele wątpliwości budzi brak precyzyjnego umiejscowienia strategii bezpieczeństwa narodowego RP w polskim systemie źródeł prawnych. Dlatego warto rozważyć nadanie SBN statusu aktu prawa powszechnie obowiązującego. Ciekawym rozwiązaniem mogłoby być przyjmowanie strategii – podobnie jak budżetu państwa – w formie ustawy. Taka ustawa, przygotowana przez Radę Ministrów i uchwalona przez parlament, a następnie podpisana przez Prezydenta RP, miałaby większą legitymizację. Ponadto tego typu forma prawna zobowiązywałaby poszczególnych wykonawców do realizacji postanowień określonych w strategii.
4. Pomiedzy przyjęciem poszczególnych dokumentów zdarzały się przerwy. Dlatego dobrym rozwiązaniem byłoby określenie przedziału czasowego obowiązywania strategii. Po jego upływie – w myśl koncepcji ciągłego doskonalenia – można by było przeprowadzić audyt i przeanalizować, czy osiągnięto cele i zrealizowano zadania, a także opracować nową strategię.
5. Realizacja postanowień każdej strategii powinna zostać poddana ewaluacji, w związku z czym warto zastanowić się nad opracowaniem odpowiednich narzędzi i mierników umożliwiających sprawdzenie i dokonanie oceny, czy określone zadania zostały zrealizowane, a cele osiągnięte.

Bibliografia:

Publikacje zwarte:

1. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2013, BBN, 264 s.
2. Grzonka L., *Status normatywny „Strategii Bezpieczeństwa Narodowego”*, w: *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Polski*, J. Gryz (red.), Warszawa 2013, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 274–290.
3. Konieczny J., *Analiza informacji w dziedzinie bezpieczeństwa państwa*, Warszawa 2014, COS ABW.

4. Koziej S., *Obronność Polski w warunkach samodzielności strategicznej lat 90. XX wieku*, w: *Bezpieczeństwo Narodowe*, Warszawa 2012, BBN, s. 19–31.
5. Koźmiński A.K., Piotrowski W., *Zarządzanie. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000, Wydawnictwo Naukowe PWN, 792 s.
6. Marczak J., *Strategia bezpieczeństwa narodowego*, w: *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku*, R. Jakubczak, J. Flis (red.), Warszawa 2006, Bellona.
7. *(Mini) Słownik BBN: Propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa* [online], <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html> [dostęp: 31 X 2015].
8. *Polityka bezpieczeństwa i strategia obronna Rzeczypospolitej Polskiej z 1992 r.*
9. *Słownik języka polskiego*, Warszawa 2005, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1304 s.
10. Stoner J.A.F., Wankel Ch., *Kierowanie*, Warszawa 1996, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, 534 s.
11. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2000 r.*
12. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2003 r.*
13. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2007 r.*
14. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2014 r.*
15. *Strategiczny Przegląd Bezpieczeństwa Narodowego* [online], <http://www.spbn.gov.pl/sbn/archiwum-spbn/komisja-spbn/zespol-doradczo-konsul/3169,Zespol-Doradczo-Konsultacyjny.html> [dostęp: 31 X 2015].
16. *Założenia Polskiej Polityki Bezpieczeństwa z 1992 r.*

Akty prawne:

1. *Uchwała Komitetu Obrony Kraju z dnia 21 lutego 1990 r. w sprawie doktryny obronnej Rzeczypospolitej Polskiej* (M.P. z 1990 r. Nr 9 poz. 66).
2. *Uchwała Nr 67 Rady Ministrów z dnia 9 kwietnia 2013 r. w sprawie przyjęcia „Strategii rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022”* (M.P. z 2013 r. poz. 377).
3. *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 1534).
4. *Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu* (tekst jednolity: Dz.U. z 2015 r. poz. 1929, ze zm.).

Abstrakt

W artykule przedstawiono problematykę planowania strategicznego w Polsce na przykładzie służb specjalnych. W pierwszej części zwrócono uwagę na teoretyczne aspekty tworzenia strategii oraz na niewystarczające unormowanie opisywanej problematyki w polskim systemie prawnym, w tym m.in. na brak definicji legalnych pojęć służby specjalne i strategia bezpieczeństwa narodowego. Najważniejszym elementem artykułu jest ukazanie miejsca i roli, jaką przypisywano służbom specjalnym w dokumentach strategicznych na przestrzeni ostatnich 25 lat.

Analizie poddano treść wybranych dokumentów, a w szczególności wymienione w nich zagrożenia, priorytety oraz zadania służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych.

Słowa kluczowe: służby specjalne, bezpieczeństwo narodowe, strategia, zarządzanie, zagrożenia.

Abstract

The article presents the issue of strategic planning in Poland on the example of secret services. In the first part, there were highlighted theoretic aspects of creation of strategy and insufficient legal frames in this field in polish security system, including the lack of legal definitions of terms *secret services* and *national security strategy*. In the main part, there was shown the place and the role of polish secret services in strategic documents, which were published during the last 25 years. The author analysed selected national security strategies and pointed out hazards, priorities and tasks for intelligence and counterintelligence services.

Keywords: special services, national security, strategy, managment, threats.

Bartosz Jagodziński

Współpraca służb i formacji specjalnych w zakresie działań specjalnych

Działania specjalne są wyrazem mądrości, która pozwala stosunkowo małym siłom pokonać znacznie liczniejszego lub dobrze umocnionego przeciwnika. Operacje specjalne są najwyższym stopniem wtajemniczenia w żołnierskim rzemiośle¹.

Na wstępie rozważań nad zagadnieniem współpracy służb specjalnych z jednostkami specjalnymi, trzeba się zastanowić nad kilkoma sprawami natury prawno-organizacyjnej. W środowisku, w którym funkcjonuje przeciętny obywatel, niewiele osób jest w stanie podać różnice między służbami specjalnymi a jednostkami specjalnymi dotyczące ich organizacji i odnoszącej się do nich legislacji. Nawet w środowisku naukowym można spotkać opracowania (zamieszczone przede wszystkim w internecie), w których stawia się znak równości między poszczególnymi służbami.

Po 1989 r. demokratyczna Polska potrzebowała elitarnych jednostek wojskowych. Takie oddziały istniały już wcześniej, ale w nowej postaci zostały sformowane w latach 90. XX w. Przygotowania naszego kraju do wstąpienia do NATO otworzyły nowe możliwości rozwoju wojsk specjalnych. Polskie siły specjalne coraz częściej współdziałały w ramach operacji sojuszniczych poza granicami kraju. Jednocześnie pojawiła się koncepcja stworzenia w strukturach sił zbrojnych specjalnego dowództwa, któremu byłyby podporządkowane wszystkie wojska specjalne².

Na gruncie prawa krajowego ustawodawca unormował sprawę wyodrębnienia wojsk specjalnych. Jednostki specjalne, już pod wspólną nazwą – Wojska Specjalne – weszły w skład Sił Zbrojnych RP.

Zgodnie z *Ustawą z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*³ do Sił Zbrojnych RP należą: Wojska Lądowe, Siły Powietrzne, Marynarka Wojenna oraz Wojska Specjalne. Dowódca Wojsk Specjalnych odpowiada szczególnie za:

- planowanie, a także realizację mobilizacyjnego i operacyjnego rozwinięcia oraz użycia Wojsk Specjalnych,
- szkolenie podległych związków organizacyjnych i jednostek wojskowych (związki i jednostki to elementy składowe Sił Zbrojnych RP),
- przygotowanie sił i środków Wojsk Specjalnych do działań bojowych oraz sytuacji przewidzianych w ustawach i ratyfikowanych umowach międzynarodowych.

Zadaniem Wojsk Specjalnych w Polsce jest także prowadzenie narodowych, sojuszniczych oraz koalicyjnych operacji specjalnych, samodzielnie lub przy współdziałaniu z innymi rodzajami sił zbrojnych w okresie pokoju, kryzysu i wojny, zarówno w kraju, jak i poza jego granicami.

¹ Zob. http://archiwalny.mon.gov.pl/strona.php?idstrona=58&idn=1_12 [dostęp: 2 VII 2016].

² Zob. http://archiwalny.mon.gov.pl/pl/strona/12/LG_14_20_25 [dostęp: 30 III 2014].

³ Tekst jednolity: Dz.U. z 2015 r. poz. 827, ze zm.

Poniższy schemat przedstawia podmioty dowodzące Wojskami Specjalnymi po kolejnych reformach:

DWS → DSSpec. → COS-DKWS → DKWS

Dowództwo Wojsk Specjalnych (DWS) zostało powołane na mocy *Ustawy z dnia 24 maja 2007 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw*⁴. Jego utworzenie stało się istotnym elementem dostosowania struktury dowodzenia Siłami Zbrojnymi RP do światowych kierunków transformacji i modernizacji w obszarze militarnym.

Utworzenie Wojsk Specjalnych jako odrębnego rodzaju sił zbrojnych pozwoliło na uporządkowanie sytuacji większości wojskowych jednostek specjalnych. Wzrosła liczba samych jednostek (obecnie jest ich już sześć), a także nastąpił postęp w sprawach wyposażenia, uzbrojenia i szkolenia. Powstała również profesjonalna eskadra lotnicza (warto przypomnieć, że Jednostka Wojskowa GROM miała w latach 90. XX w. własny śmigłowiec W-3RM, który był pierwszym elementem przyszłego lotnictwa sił specjalnych).

Dowództwo Wojsk Specjalnych nakładało na dowódcę obowiązek zarządzania podległymi jednostkami. Było to jedyne w pełni zintegrowane dowództwo w polskiej armii, które spajało dowodzenie operacjami specjalnymi na lądzie, morzu i w powietrzu, w godzinowym reżimie czasowym. Pełniąc jednocześnie funkcję *force provider* i *force user*⁵, DWS wyraźnie odróżniało się od innych dowództw w siłach zbrojnych, które pełnią tylko jedną z tych funkcji. Funkcja *force user* – *force provider* dawała i nadal daje Wojskom Specjalnym pełną autonomię i czyni je odpowiedzialnymi za szkolenie żołnierzy sił specjalnych, a także za dowodzenie nimi w czasie działań rzeczywistych. Mimo pełnienia obu funkcji, Dowództwo Wojsk Specjalnych było najmniej licznym organem dowodzenia wśród dowództw rodzajów sił zbrojnych Wojska Polskiego.

Dowództwu Wojsk Specjalnych podlegały wszystkie jednostki tych Wojsk, tj.:

- JW GROM⁶,

⁴ Dz.U. z 2007 r. Nr 107 poz. 732.

⁵ Przygotowanie wojsk do użycia i dowodzenie nimi.

⁶ Jednostka kontrterrorystyczna utworzona w 1990 r. w następstwie zmian politycznych w Polsce i z uwagi na zagrożenia atakami terrorystów palestyńskich, z inicjatywy płk. Sławomira Petelickiego przy poparciu ministra spraw wewnętrznych Krzysztofa Kozłowskiego. Oficjalna data sformowania jednostki to 13 lipca 1990 r. Jej tworzenie odbywało się z istotnym udziałem specjalistów z USA i Wielkiej Brytanii. Do 1999 r. GROM był podporządkowany Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, w latach 1999–2007 – bezpośrednio ministrowi obrony narodowej, a od 2007 r. – Dowództwu Wojsk Specjalnych. Szczegółowa struktura organizacyjna jednostki jest niejawna. Dysponuje ona lądowymi oddziałami bojowymi, oddziałem wodnym oraz pododdziałami zabezpieczenia. Jest jedną z najważniejszych polskich jednostek przeznaczonych do zwalczania terroryzmu i ratowania zakładników oraz do innych działań specjalnych w kraju i za granicą, w czasie pokoju, kryzysu i wojny. Jej żołnierze reprezentują wysoki poziom wykształcenia. Jednostka jest bardzo dobrze wyposażona i nierzadko odgrywa rolę swoistego lidera wśród polskich jednostek specjalnych. Żołnierze GROM-u stale uczestniczą w szkoleniach i ćwiczeniach z partnerami krajowymi i zagranicznymi. Wielokrotnie też brali udział w operacjach na terenie kraju i za granicą, m.in.:

- w 1991 r. uczestniczyli w działaniach przeciw osobom zaangażowanym w przestępczość gospodarczą (tzw. sprawa Art-B),
- w początkach lat 90. XX w. brali udział w zatrzymaniach członków zorganizowanych grup przestępczych,
- w 1994 r. jednostka wystawiła polski kontyngent w operacji „Uphold Democracy” na Haiti, zajmując się przede wszystkim ochroną VIP-ów,
- w latach 1996–1997 jednostka uczestniczyła w misji ONZ we Wschodniej Sławonii, gdzie żołnierze JW GROM m.in. aresztowali serbskiego zbrodniarza wojennego S. Dokmanowicia,
- w 1999 r. wydzielona grupa żołnierzy JW GROM ochraniała wysłannika OBWE na Bałkanach,
- w latach 2001–2004 operatorzy jednostki stanowili część polskiego kontyngentu w Afganistanie

- JW Komandosów⁷,
- JW FORMOZA⁸,
- JW Nil⁹,
- JW Agat¹⁰,

(baza lotnicza Bagram),

- w 2002 r. oddział wodny jednostki brał udział w morskich operacjach specjalnych w Zatoce Perskiej (kontrola ostrzeżenia embarga nałożonego na Irak),
- w latach 2003–2004 jednostka uczestniczyła w operacji „Iraqi Freedom” (zdobycie terminalu naftowego KAAOT, tamy Mukaran) oraz w operacjach wymierzonych w ugrupowania rebelianckie,
- od 2007 r. GROM bierze udział w operacjach w Afganistanie.

Zob. http://www.special-ops.pl/leksykon/id135_jednostka-wojskowa-grom [dostęp: 11 VII 2015].

⁷ Wojskowa jednostka specjalna sformowana w 1961 r. jako 26 Batalion Rozpoznawczy podlegający 6 Pomorskiej Dywizji Powietrzno-Desantowej, przeznaczony do wykonywania zadań specjalnych (rozpoznawczych i dywersyjnych) na głębokich tyłach przeciwnika. Od 1964 r. przemianowany na 1 Batalion Szturmowy, wyłączony ze struktur 6 Dywizji i przeniesiony do Dziwnowa; tam w dalszym ciągu szkolony do prowadzenia działań specjalnych na korzyść frontu, na głębokość powyżej 300 kilometrów w ugrupowaniu przeciwnika. Od 1986 r. stacjonuje w Lublińcu. W 1993 r. rozwinęty do etatu pułku i przemianowany na 1 Pułk Specjalny, noszący od 1995 r. wyróżniający element nazwy – „Komandosów”. W 2007 r. jednostkę podporządkowano Dowództwu Wojsk Specjalnych. Do jej zadań należy prowadzenie operacji specjalnych w warunkach pokojowych, w sytuacjach kryzysowych i w czasie wojny, w tym rozpoznania specjalnego, akcji bezpośrednich, działań niekonwencjonalnych oraz wsparcia militarnego. Może także wykonywać inne rodzaje operacji, w tym związane ze zwalczaniem terroryzmu. Zob. http://www.special-ops.pl/leksykon/id136_jednostka-wojskowa-komandosow [dostęp: 11 VII 2015].

⁸ Morska jednostka specjalna utworzona w 1975 r. w wyniku prac badawczych zespołu kierowanego przez kmdr. ppor. Józefa Rembisza. Początkowo funkcjonowała jako Wydział Działań Specjalnych (oficjalnie Wydział Płetwonurków) 3 Flotylli Okrętów, od 1990 r. przeniesiona do Grupy Okrętów Hydrograficznych (później Grupy Okrętów Rozpoznawczych) 3 Flotylli pod nazwą Grupy Specjalne Płetwonurków. Od 2007 r. jednostka funkcjonuje pod obecną nazwą, a w 2008 r. wyłączono ją ze struktur Marynarki Wojennej i podporządkowano Dowództwu Wojsk Specjalnych. Nazwa jednostki pochodzi od nieoficjalnej nazwy miejsca jej stacjonowania – torpedowni w Gdyni. FORMOZA początkowo wykonywała zadania typowe dla płetwonurków bojowych, szczególnie prowadziła rozpoznanie wybrzeży na potrzeby sił desantu morskiego, ataki spod wody na wrogie okręty, statki, infrastrukturę portową i inne obiekty brzegowe, w tym hydrotechniczne. W latach 2000–2001 oraz 2002–2003 jej operatorzy brali udział w działaniach abordażowych w Zatoce Perskiej, a od 2008 r. – w składzie polskiego zgrupowania sił specjalnych w Afganistanie, prowadząc różnego rodzaju działania specjalne w ramach misji stabilizacyjnej. Zob. http://www.special-ops.pl/leksykon/id137_jednostka-wojskowa-formoza [dostęp: 11 VII 2015].

⁹ Powstała jako Jednostka Wsparcia Dowodzenia i Zabezpieczenia Wojsk Specjalnych. Oficjalnie powołana do życia 2 XII 2008 r., chociaż jej formowanie rozpoczęto w 2009 r. Większość kadry stanowią żołnierze, którzy wcześniej służyli w innych jednostkach Wojsk Specjalnych. Zajmuje się głównie realizacją zadań w zakresie wsparcia informacyjnego, dowodzeniem i zabezpieczeniem logistycznym operacji specjalnych prowadzonych przez Wojska Specjalne w kraju oraz poza jego granicami, w układzie narodowym i sojuszniczym. Jej główne obszary działań to:

- organizowanie i realizowanie przedsięwzięć związanych z systemem dowodzenia wojsk specjalnych,
- zabezpieczenie informacyjne operacji specjalnych przez wydzielenie elementów wsparcia dla zadaniowych zespołów bojowych oraz rodzajów wojsk specjalnych,
- zabezpieczenie systemu dowodzenia i kierowania rodzajów wojsk specjalnych w misjach i operacjach realizowanych w ramach kontyngentów i zobowiązań sojuszniczych,
- organizowanie systemu zabezpieczenia logistycznego na potrzeby funkcjonowania jednostek wojsk specjalnych oraz realizacji operacji specjalnych,
- zabezpieczenie finansowe i logistyczne jednostki oraz Dowództwa Wojsk Specjalnych,
- realizowanie zakupów na potrzeby Wojsk Specjalnych.

Zob. http://www.special-ops.pl/leksykon/id139_jednostka-wojskowa-nil [dostęp: 11 VII 2015].

¹⁰ Jednostka specjalna wchodząca w skład Dowództwa Wojsk Specjalnych. Utworzona 1 lipca 2011 r. na bazie Oddziału Specjalnego Żandarmerii Wojskowej w Gliwicach. Pierwszym dowódcą jednostki został wieloletni oficer JW GROM płk Sławomir Berdychowski. Agat jest jednostką o charakterze powietrznodesantowym, przeznaczoną do realizacji zadań zapewniających wsparcie bojowe operacji specjalnych prowadzonych przez Wojska Specjalne, a także do wykonywania akcji bezpośrednich na wskazane cele na tyłach

- 7 Eskadra Działań Specjalnych¹¹.

W dniu 31 grudnia 2009 r. Dowództwo Wojsk Specjalnych osiągnęło gotowość bojową, którą należy rozumieć jako zdolność do dowodzenia narodowymi operacjami specjalnymi w ramach połączonej operacji obronnej zintegrowanych sił zbrojnych państwa lub samodzielnego wsparcia struktur państwowych oraz społeczeństwa w sytuacji kryzysowej. Zdolność do planowania i kierowania sojuszniczymi operacjami specjalnymi¹² osiągnięta przez DWS była istotnym elementem w środowisku wojsk specjalnych, ponieważ w tamtym czasie (tj. w roku 2010) mogło się nią pochwalić tylko sześć państw na świecie (USA, Wielka Brytania, Francja, Turcja, Hiszpania i Włochy).

Polska (jako siódme państwo) stała się pierwszym i jedynym państwem w Europie Środkowo-Wschodniej mogącym zadeklarować zarówno takie zdolności, jak i status państwa ramowego, a przez to jednocześnie stać się niekwestionowanym liderem w dziedzinie wojsk specjalnych w naszym regionie Europy. Dowództwo Wojsk Specjalnych odpowiadało także za politykę szkoleniową, kadrową oraz wyposażenie sił specjalnych. Dodatkowo wprowadzało oraz upowszechniało procedury pozwalające na współpracę ze służbami innych resortów siłowych, takimi jak Policja, Straż Graniczna, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Żandarmeria Wojskowa.

W ramach reformy struktur kierowania i dowodzenia Siłami Zbrojnymi RP 31 grudnia 2013 r. zostały rozformowane dowództwa Rodzajów Sił Zbrojnych, w tym Dowództwo Wojsk Specjalnych. Pięć jednostek specjalnych, które mu podlegały, wraz z kilkudziesięcioma innymi jednostkami i instytucjami wojskowymi zostało bezpośrednio podporządkowanych Dowódcy Generalnemu Rodzajów Sił Zbrojnych (DG RSZ), odpowiedzialnemu za dowodzenie nimi w czasie pokoju i kryzysu oraz za ich szkolenie i wyposażenie¹³.

W nowym Dowództwie Generalnym Rodzajów Sił Zbrojnych utworzono sześć inspektoratów, w tym Inspektorat Wojsk Specjalnych (IWS). Jego rolą było przygotowywanie i prowadzenie szkoleń z dowództwami, sztabami i wojskami, realizacja zadań wynikających z pełnienia funkcji gestora uzbrojenia i sprzętu wojskowego w Wojskach Specjalnych oraz przygotowywanie sił i środków Wojsk Specjalnych do działań bojowych.

Inspektorat Wojsk Specjalnych nie sprawował żadnych funkcji dowódczych wobec poszczególnych jednostek Wojsk Specjalnych¹⁴.

Kolejne zmiany nastąpiły już 1 stycznia 2014 r., kiedy to Dowództwo Wojsk Specjalnych zostało przekształcone w Dowództwo Sił Specjalnych (DSSpec.) podporządkowane Dowództwu Generalnemu Rodzajów Sił Zbrojnych (DG RSZ).

i w ugrupowaniu przeciwnika. Ponadto jest przygotowywana do prowadzenia operacji przeciwterrorystycznych, przeciwpartyzanckich i ochrony infrastruktury krytycznej. W jej strukturze są zespoły szturmowe, pododdziały wsparcia przeciwpancerne, przeciwlotniczego, artyleryjskiego, naprowadzania lotnictwa i ognia artylerii. Zob. <http://www.special-ops.pl/leksykon/id314.jednostka-wojskowa-apat> [dostęp: 11 VII 2015].

¹¹ 7 Eskadrę Działań Specjalnych sformowano w 2010 r. w związku z zapotrzebowaniem na jednostkę lotniczą dla wsparcia Wojsk Specjalnych. Do jej głównych zadań należy ochrona działań jednostek Wojsk Specjalnych w kraju i za granicą. Jej piloci są szkoleni do wykonywania lotów nocnych z użyciem noktowizji – wynika to z charakteru działań jednostek specjalnych. Większość żołnierzy eskadry ma duże doświadczenie bojowe zdobyte na misjach poza granicami kraju, np. w Iraku i Afganistanie. Zob. http://www.jednostki-wojskowe.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=847&Itemid=27 [dostęp: 11 VII 2015].

¹² „Special OPS Extra. Wydział Specjalne” 2013, nr 2, s. 12.

¹³ „Special OPS Extra. Wydział Specjalne” 2014, nr 1, s. 13.

¹⁴ Tamże.

Dowództwo Sił Specjalnych miało być w założeniu jednostką organizacyjną odpowiedzialną za dowodzenie jednostkami Wojsk Specjalnych. Miało brać udział w określaniu zarówno kierunku rozwoju tych Wojsk, jak i w planowaniu ich wykorzystania oraz w przygotowywaniu sił i środków do działań bojowych i sytuacji kryzysowych. Na czas prowadzenia operacji wydzielone pododdziały Wojsk Specjalnych wraz ze swym dowództwem podlegały Dowództwu Operacyjnemu Rodzajów Sił Zbrojnych (DO RSZ)¹⁵. Takie rozwiązanie dawało szansę zachowania autonomii Wojsk Specjalnych (mimo rozwiązania DWS), a przede wszystkim pozwalało na dalsze pełnienie funkcji *force user* – *force provider*, która stanowiła podstawę ich działania. Do zadań DSSpec. należało narodowe certyfikowanie elementów wydzielanych do sił NATO i UE, weryfikowanie gotowości sił i środków drużyn bojowych, a także ich ewentualne wydzielanie do struktur sojuszniczych i międzynarodowych.

Niestety, w tym kształcie reforma przetrwała zaledwie dziesięć dni. Zupełnie nieoczekiwanie DSSpec. zostało zlikwidowane, a w jego miejsce powołano Centrum Operacji Specjalnych – Dowództwo Komponentu Wojsk Specjalnych (COS-DKWS), które podlegało Dowództwu Operacyjnemu Rodzajów Sił Zbrojnych, a nie Dowództwu Generalnemu Rodzajów Sił Zbrojnych.

W 2015 r. MON rozpoczęło prace legislacyjne i organizacyjne mające na celu „korektę reformy” wprowadzonej rok wcześniej.

W dniu 16 lipca 2015 r.¹⁶ Centrum Operacji Specjalnych – Dowództwo Komponentu Wojsk Specjalnych zostało podporządkowane bezpośrednio Dowódcy Generalnemu Rodzajów Sił Zbrojnych. COS-DKWS od chwili powstania, czyli od 10 stycznia 2014 r., podlegało Dowódcy Operacyjnemu Rodzajów Sił Zbrojnych. Kolejną zmianą wynikającą ze wspomnianej wyżej reorganizacji było przeformowanie COS-DKWS w Dowództwo Komponentu Wojsk Specjalnych (DKWS) oraz przekazanie mu w bezpośrednią podległość wszystkich pięciu jednostek Wojsk Specjalnych.

Dowództwu podlegają wszystkie wyżej wymienione jednostki Wojsk Specjalnych. Personel DKWS stanowi trzon Sojuszniczego Dowództwa Komponentu Operacji Specjalnych (Special Operations Component Command, SOCC) Sił Odpowiedzi NATO (NATO Response Force, NRF). Swoją pierwszy bojowy dyżur w ramach Sił Odpowiedzi NATO (SON) DKWS pełniło w 2015 r.¹⁷

Obecnie (2016 r.) to Dowódca Generalny Rodzajów Sił Zbrojnych jest przełożonym Dowódcy Komponentu Wojsk Specjalnych, który z kolei dowodzi jednostkami specjalnymi¹⁸. Dowództwo Komponentu Wojsk Specjalnych odgrywa podwójną rolę (ang. *double hatted*), czyli przygotowuje wojska do ich wykorzystania i dowodzi nimi (tożsamość funkcji *force provider* – *force user*). Szkolenie jednostek Wojsk Specjalnych jest zatem podporządkowane planom przygotowanym przez Sztab Generalny Wojska Polskiego i Dowództwo Operacyjne Rodzajów Sił Zbrojnych¹⁹. W strukturze Dowództwa Generalnego Rodzajów Sił Zbrojnych (DG RSZ) znajduje się Inspektorat Wojsk Specjalnych (IWS), który jest komórką wewnętrzną DG RSZ.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Zob. <http://do.wp.mil.pl/artykuly/aktualnosci/2015-07-17-cos-dkws-przekazane-w-podporzadkowanie-dg-rsz/> [dostęp: 17 VII 2015].

¹⁷ <http://wojskaspecjalne.wp.mil.pl/pl/42.html> [dostęp: 13 VII 2016].

¹⁸ <http://dgrsz.mon.gov.pl/aktualnosci/artykul/najnowsze/2015-07-17-zmiana-w-dowodzeniu-wojskami-specjalnymi/> [dostęp: 24 VIII 2015].

¹⁹ <http://dziennikzbrojny.pl/aktualnosci/news,4,9242,z-zycia-wojska,zmiana-w-dowodzeniu-wojskami-specjalnymi> [dostęp: 19 VII 2015].

W dokumencie Ministerstwa Obrony Narodowej – *Wizja Sił Zbrojnych RP 2030*²⁰ – zostały określone zadania i działania wszystkich rodzajów sił zbrojnych RP. Planuje się, że Wojska Specjalne będą zajmowały coraz wyższą pozycję w strukturze organizacyjnej tych sił. Mają stać się formacjami o najwyższym stopniu gotowości bojowej, dostępności oraz poziomie wyszkolenia. Nadal będą prowadzić operacje specjalne na lądzie, morzu i w powietrzu, zarówno samodzielnie, jak i wspólnie z innymi rodzajami sił zbrojnych. W dalszym ciągu też będą realizowały zadania w zakresie dokonywania precyzyjnych uderzeń na newralgiczne obiekty i osoby o znaczeniu strategicznym oraz ratowania zakładników, obezwładniania sieci transmisji danych i urządzeń informatycznych, a także zapobiegania zakłóceniom spójności systemów obronnych.

Rozwój sił specjalnych

Planowanie rozwoju²¹ sił specjalnych sprowadza się do uwzględnienia podstawowych elementów, które są wspólne dla wszystkich dowództw specjalnych (zarówno w kraju, jak i za granicą). Można do nich zaliczyć:

- utrzymanie strat własnych na niskim poziomie z zachowaniem zdolności bojowej podczas operacji na terytorium wroga,
- podniesienie zdolności do ograniczania wpływów nieprzyjaciela wśród ludności cywilnej na obszarze działań,
- mobilność działań w skrajnie trudnych warunkach przez podnoszenie umiejętności prowadzenia operacji bojowych na lądzie, morzu i w powietrzu (wszędzie tam, gdzie wojska konwencjonalne z różnych przyczyn nie mogą prowadzić operacji),
- werbowanie żołnierzy sił specjalnych oraz rozwijanie u nich zdolności przywódczych, w tym bardziej efektywna rekrutacja, selekcja i szkolenie, a także oferowanie atrakcyjnych perspektyw członkom kadry dowódczej tych sił,
- skuteczniejsze wykorzystywanie technologii informacyjnych, które mogą być stosowane do realizacji różnych zadań specjalnych,
- udoskonalanie struktur organizacyjnych jednostek specjalnych w celu poprawy ich współdziałania z regularnymi formacjami wojskowymi, a także krajowymi i międzynarodowymi organizacjami zajmującymi się problemami bezpieczeństwa,
- wykorzystywanie na jeszcze większą skalę urządzeń satelitarnych i bezzałogowych statków latających w celu usprawnienia działań wywiadowczych,
- efektywniejsze wykorzystywanie najnowszych zdobyczy techniki potrzebnych do prowadzenia dalekiego rozpoznania i precyzyjniejszej oceny warunków prowadzenia akcji bojowych,
- rozwój broni o wszechstronnym zastosowaniu.

Jednostki specjalne mogą być wykorzystywane w bardzo szerokim zakresie, począwszy od prowadzenia działań o znaczeniu strategicznym, aż po działania taktyczne zmierzające do osiągnięcia określonych celów (politycznych, ekonomicznych, wojskowych oraz psychologicznych), zarówno w konfliktach na wielką skalę, jak i (szczególnie) w operacjach „chirurgicznych”, wymagających precyzji. Do ich zadań należy również reagowanie w sytuacjach kryzysowych, w tym niesienie pomocy humanitarnej.

²⁰ Dokument dostępny m.in. na: http://www.znp.wat.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=74:wizja-si-zbrojnych-rp-2030&catid=12:strategie&Itemid=18 [dostęp: 19 VII 2015].

²¹ A. Stilwell, *Jednostki specjalne w akcji. Afganistan, Afryka, Balkany, Irak, Ameryka Południowa*, Warszawa 2009, s. 170.

Sytuacje kryzysowe, w których jednostki specjalne muszą reagować błyskawicznie, to np. porwania obywateli poza granicami państwa, zagrożenie bezpieczeństwa placówek dyplomatycznych lub konieczność ewakuacji obywateli z niestabilnych obszarów geograficznych. Tego typu jednostki mają niezwykłą zdolność do szybkiego rozwinięcia i osiągnięcia gotowości do działania w zmieniającym się środowisku walki na lądzie, morzu i w powietrzu. A to sprawia, że w dobie dość realnego zagrożenia atakiem terrorystycznym i lokalnych kryzysów jednostki specjalne odgrywają rolę najważniejszą. Wojska konwencjonalne natomiast zapewniają im wsparcie i wykonują zadania uzupełniające lub wspomagające.

Jednostki specjalne można podzielić na:

- lądowe oddziały specjalne,
- jednostki antyterrorystyczne,
- morskie oddziały specjalne,
- powietrzne oddziały specjalne²².

Jednostki specjalne, jak już wspomniano, są powoływane do wykonywania specyficznych zadań z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego oraz międzynarodowego danego państwa. Z tego względu muszą być usystematyzowane. Zadania takich jednostek, jak np. GROM, Navy SEAL, Delta Force lub SAS są bardzo szerokie (z uwagi na ich mobilność, charakter i sfery działania). Jednak nawet wśród nich można wskazać takie, które zajmują się tylko i wyłącznie operacjami związanymi z realizacją zadań antyterrorystycznych i kontrterrorystycznych (tj. fizycznym zwalczaniem terroryzmu).

Wśród jednostek specjalnych wyróżniamy też takie, które są wyspecjalizowane w ratowaniu zakładników (HRF²³ – ang. *hostage rescue force*). Taką jednostką od początku swojego istnienia jest JW GROM. Jako jednostka wyspecjalizowana m.in. w prowadzeniu działań antyterrorystycznych wkracza do akcji w odpowiedzi na zamach terrorystyczny bądź w przypadkach, gdy formacje policyjne nie dysponują wystarczającymi środkami i wiedzą.

Co przesądza o tym, że jeden oddział jest specjalny, a inny nie? O „specjalności” decydują takie elementy, jak elitarność, przygotowanie do działań niekonwencjonalnych w czasie reżimowym, a także specjalistyczne wyposażenie i uzbrojenie oraz – co najważniejsze – odpowiednie wykształcenie.

(...) weteran setek operacji Special Forces wcześniej zdał sobie sprawę z potrzeby istnienia elitarniej, mobilnej, świetnie wyszkolonej jednostki do zwalczania terroryzmu, do przeprowadzenia chirurgicznych operacji za liniami wroga, do zbierania danych wywiadowczych i dostarczania niekonwencjonalnych możliwości w scenariuszach konfliktów o małej intensywności. Jednostka, którą wymyślił i stworzył do tych zadań, została nazwana SFOD-D, czyli 1st Special Forces Operational Detachment – Delta, a częściej nazywana się ją Delta Force²⁴.

²² M. Ryan, C. Mann, A. Stilwell, *Encyklopedia oddziałów specjalnych*, Warszawa 2003, s. 7–8.

²³ Jednostki przeznaczone do wykorzystania w złożonych i niebezpiecznych operacjach uwalniania zakładników przetrzymywanych w każdym możliwym miejscu. Tego typu jednostki wykonują akcje ratunkowe w budynkach, autobusach, wieżowcach, samolotach, platformach wiertniczych, pociągach, na statkach i innych potencjalnych miejscach ataku terrorystycznego z udziałem zakładników. Głównym celem szkolenia jednostek HRF jest ratowanie zakładników. Zob. <http://www.special-ops.pl/leksykon/id245,hostage-rescue-force-jednostka-ratowania-zakladnikow-hrf> [dostęp: 9 VII 2015].

²⁴ R. Marcinko, *Komandos*, Kraków 2012, s. 295.

Powyższe słowa są wspomnieniami komandora R. Marcinki²⁵, twórcy legendarnego Seal Team Six. Przywołuje w nich płk. C. Beckwitha²⁶ – twórcę elitarniej jednostki wzorowanej na angielskim SAS. Właśnie takie elementy, jak świetne wykształcenie, *chirurgiczne cięcia* oraz *niekonwencjonalne scenariusze* decydują o „specjalności” tego typu oddziałów. JW GROM jest właśnie polskim odpowiednikiem amerykańskiej Dety²⁷ lub DEVGRU, wkraczającej do akcji wtedy, gdy gdziekolwiek na świecie zostaje zagrożone życie rodaków.

Mianem jednostki kontrterrorystycznej można określić jednostki specjalne zarówno wojskowe, jak i policyjne, przeznaczone, wyszkolone oraz wyposażone do prowadzenia działań związanych z ratowaniem zakładników, odbijaniem obiektów stałych i środków transportu zajętych przez wrogie siły.

Oddział odpowiadający za działania antyterrorystyczne w 22 brytyjskim pułku SAS (najsłynniejszej formacji specjalnej świata, na której wzór powstało wiele jednostek specjalnych; aż do 5 maja 1980 r., kiedy to operatorzy SAS odbili irańską ambasadę w Londynie, oddział był okryty głęboką tajemnicą²⁸) to Special Projects Team²⁹ (SPT), który jest zdolny do natychmiastowego podjęcia działań w razie ataku terrorystów, bez względu na miejsce jego przeprowadzenia³⁰. W Navy SEAL oddziałem odpowiedzialnym za zwalczanie terroryzmu jest DEVGRU (Naval Special Warfare Development Group, w wolnym tłumaczeniu: Grupa Rozwoju Morskich Działań Specjalnych). Uchodzi ona za odpowiednik Dety Force w Marynarce Wojennej Stanów Zjednoczonych. Stacjonuje w Little Creek w Wirginii. DEVGRU powołano w latach 90. XX w., po rozwiązaniu Team Six specjalizującego się w działaniach antyterrorystycznych³¹. Z informacji zamieszczonych w sieci można wnioskować, że DEVGRU zmieniła swoją nazwę, jednak nie pojawiła się ona jeszcze w powszechnym obiegu.

Wszystkie amerykańskie jednostki specjalne zajmujące się zwalczaniem terroryzmu, takie jak Delta Force (Army Compartmented Elements, ACE – nazewnictwo jednostek specjalnych, jak w przypadku Dety, ulega z biegiem lat zmianom; na szczęście

²⁵ Richard „Dick” Marcinko – emerytowany komandor porucznik United States Navy oraz były operator Navy SEAL. Był pierwszym dowódcą oddziałów SEAL Team Six oraz Red Cell. Po odejściu z marynarki wojennej został pisarzem, gospodarzem radiowych talk-show, konsultantem militarnym oraz mówcą motywacyjnym. W środowisku komandosów SEAL jest postacią kontrowersyjną – chwaloną za utworzenie elitarnego SEAL Team Six, ale krytykowaną za traktowanie z pogardą żołnierzy spoza jednostki i wychowywanie w tym duchu swoich podwładnych. Został skazany za przywłaszczenie państwowych pieniędzy i malwersacje finansowe przy tworzeniu SEAL Team Six. Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Richard_Marcinko [dostęp: 1 VIII 2015].

²⁶ Charles Beckwith służył w wojsku od 1952 do 1981 r. Oddelegowany w listopadzie 1977 r. do utworzenia 1st Special Forces Operational Detachment-Delta (Airborne), zwanej Delta Force – elitarniej jednostki specjalnej, uważanej obecnie za jedną z najlepszych tego rodzaju jednostek na świecie. Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Charles_Beckwith [dostęp: 1 VIII 2015].

²⁷ Delta Force – (1st Special Forces Operational Detachment-Delta (Airborne) – 1st SFOD-D (A) – Operacyjny Oddział Sił Specjalnych armii Stanów Zjednoczonych); amerykańska jednostka specjalna, utworzona w 1977 r. przez pułkownika Charlesa Beckwitha, wzorowana na brytyjskiej Special Air Service – SAS; pułkownik Beckwith brał udział w programie wymiany oficerów z brytyjską jednostką specjalną. Jest częścią Połączonego Dowództwa Operacji Specjalnych. Stacjonuje w Fort Bragg w Karolinie Północnej. Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Delta_Force [dostęp: 1 VII 2015].

²⁸ J. Rybak, *GROM.PL Tajne operacje w Afganistanie, Zatoce Perskiej i Iraku*, Warszawa 2005, s. 199.

²⁹ https://en.wikipedia.org/wiki/Special_Air_Service [dostęp: 18 XI 2013].

³⁰ W. Stankiewicz, *Współczesne jednostki antyterrorystyczne na przykładzie Special Air Service*, „Kwartalnik Bellona” 2013, nr 1, s. 166. Zob. http://mon.gov.pl/z/pliki/dokumenty/rozne/2013/09/kb_marzec_2013.pdf [dostęp: 4 XI 2013].

³¹ J. Rybak, *GROM.PL2. Tajne operacje polskich sił specjalnych*, Warszawa 2009, s. 296.

charakter wykonywanych zadań i poziom wykształcenia operatorów niezmiennie pozostają na odpowiednio wysokim poziomie³²), DEVGRU, 24 STS³³, 160th Special Operations Aviation Regiment³⁴ czy Intelligence Support Activity (ISA)³⁵ są podporządkowane specjalnemu dowództwu – USSOCOM, czyli Amerykańskiemu Dowództwu Sił Specjalnych, które podlega bezpośrednio Sekretarzowi Obrony.

Spektrum operacji specjalnych

Udział w operacjach specjalnych to najwyższy stopień wtajemniczenia w żołnierskim rzemiośle. Do przeprowadzania takich operacji są przygotowane tylko nieliczne jednostki wojskowe. Spośród wszystkich jednostek wchodzących w skład współczesnych armii siły specjalne lub też jednostki służące do prowadzenia operacji specjalnych najbardziej przypominają oddziały utworzone do prowadzenia wojen typowych dla okresu przedindustrialnego. W ich szkoleniu kładzie się nacisk na siłę fizyczną, zgranie oddziału (wytworzenie silnych więzi emocjonalnych łączących żołnierzy) oraz nadzwyczajną sprawność w wojskowym rzemiośle³⁶.

Do działań specjalnych wykonywanych przez operatorów³⁷ jednostek specjalnych funkcjonujących w dowództwach sił specjalnych należą³⁸:

- **MOOTW** (*Military Operations Other Than War*) – reagowanie kryzysowe, prowadzenie operacji wojskowych innych niż wojna, w tym tzw. Non-Combatment Evacuation – sprawne, bezpieczne i szybkie ewakuowanie obywateli z rejonów objętych walkami i niepokojami społecznymi,
- **HR** (*Hostage Rescue*) – odbijanie zakładników,
- **CT** (*Counterterrorism*) – kontrterroryzm, czyli fizyczne zwalczanie terroryzmu,
- **PR** (*Personel Recovery*) – ewakuacja personelu z terenów ambasad i konsulatów zagrożonych działaniami. Do tej kategorii należy m.in. CSAR (*Combat Search and Rescue*),
- **CSAR** (*Combat Search and Rescue*) – prowadzenie bojowych akcji ratowniczo-poszukiwawczych, np. ewakuacja lotników zestrzelonych nad terytorium przeciwnika,
- **SR** (*Special Reconnaissance*) – rozpoznanie specjalne. Jest to m.in. zdobywanie wszelkich informacji istotnych z militarnego punktu widzenia na terenie przeciwnika, począwszy od badania nastrojów społecznych po lokalizowanie zgrupowań wojsk przeciwnika,
- **DA** (*Direct Action*) – akcje bezpośrednie, czyli: przygotowywanie zasadzek; zdobywanie i niszczenie wskazanych obiektów lub pojazdów przenoszących broń; sabotaż na lotniskach i w portach przeciwnika; likwidacja stanowisk dowodze-

³² <http://www.military.com/special-operations/delta-force.html> [dostęp: 11 VII 2015].

³³ https://en.wikipedia.org/wiki/24th_Special_Tactics_Squadron oraz http://jinker.org/tf20/?page_id=103 [dostęp: 11 VII 2015].

³⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/160th_Special_Operations_Aviation_Regiment_%28Airborne%29 [dostęp: 11 VII 2015].

³⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Intelligence_Support_Activity, a także <http://www.specwar.net/america/isa.htm> [dostęp: 11 VII 2015].

³⁶ H. Królikowski, *Wojskowa Formacja Specjalna GROM im. Cichociemnych Spadochroniarzy Armii Krajowej 1990–2000*, Gdańsk 2001, s. 9.

³⁷ E. Haney, *Delta Force*, Zielonka 2010, s. 107.

³⁸ http://pl.wikipedia.org/wiki/Jednostka_Wojskowa_GROM [dostęp: 9 XI 2013].

nia, węzłów komunikacyjnych, łączności i energetycznych; prowadzenie akcji dywersyjnych paraliżujących poczynania przeciwnika (m.in. minowanie terenu, wywoływanie paniki). Akcje bezpośrednie w porównaniu z działaniami konwencjonalnymi przewyższają je poziomem ryzyka fizycznego i politycznego, techniką wykorzystywaną podczas akcji oraz poziomem weryfikacji oraz precyzji użycia siły do osiągnięcia wyznaczonych celów. DA charakteryzują poszczególne zadania³⁹:

- **rajdy, zasadzki i bezpośrednie ataki** – są elementami operacji, które czasami pozostają poza możliwościami prowadzenia operacji przez komponenty sił konwencjonalnych. Takie operacje zazwyczaj obejmują ataki na cele krytyczne, zniszczenie linii komunikacyjnych wykorzystywanych przez wroga strony lub innych systemów będących celami, pojmanie wyznaczonego personelu lub przejęcie materiałów oraz zajęcie, zniszczenie albo neutralizację urządzeń bądź możliwości przeciwnika;
- **ataki z dużych odległości** (*Standoff Attacks*) – polegają na atakowaniu za pomocą systemów uzbrojenia lub operacji informacyjnych. W tym celu wykorzystuje się broń precyzyjną dalekiego zasięgu, która może być prowadzona przez platformy albo oddziały powietrzne, morskie lub lądowe. Ataki z dużych odległości są przeprowadzane wtedy, gdy cele mogą być wystarczająco uszkodzone lub zniszczone bez zaangażowania sił walczących bezpośrednio. Mogą być dokonywane jako działania samodzielne⁴⁰;
- **naprowadzanie uderzeń lotnictwa** (*Terminal Attack Control, TAC*) oraz **operacje naprowadzania lotnictwa** (*Terminal Guidance Operations, TGO*) – to działania zmierzające do identyfikacji i precyzyjnego raportowania lokalizacji celów, aby skutecznie wykorzystać przeciw nim uzbrojenie z wykorzystaniem GPS, wskaźników laserowych, urządzeń sygnalizacyjnych lub innych środków prowadzenia bądź naprowadzania uderzeń lotnictwa oraz naprowadzania lotnictwa. Naprowadzanie uderzeń lotnictwa obejmuje kontrolę manewru i zgodę na użycie uzbrojenia przez atakujący samolot. Operacje naprowadzania lotnictwa obejmują każdą komunikację elektroniczną, mechaniczną, głosową lub wizualną, która dostarcza podchodzącemu samolotowi lub uzbrojeniu dodatkowych informacji dotyczących określonej lokalizacji lub celu. Terminal Attack Control różni się od Terminal Guidance Operations tym, że pierwsza opcja obejmuje uprawnienia do wydania zgody na użycie uzbrojenia przez samolot, druga opcja zaś takich uprawnień nie obejmuje. Dlatego TAC wymaga wykorzystania osób wykwalifikowanych – kontrolerów naprowadzania uderzeń połączonych (ang. *joint terminal attack controllers*), a TGO – nie;
- **operacje odzyskiwania** (ewakuacji) – polegają na zlokalizowaniu, odnalezieniu, zidentyfikowaniu, uratowaniu i ewakuowaniu personelu, wrażliwego wyposażenia lub innych rzeczy, krytycznych dla bezpieczeństwa narodowego. Misje sił specjalnych w zakresie odzyskiwania (ewakuacji) charakteryzują się ich szczegółowym planowaniem oraz gruntownymi analizami wywiadowczymi. W tych operacjach wykorzystuje się niekonwencjonalną taktykę i technikę, tajne poszukiwania, możliwe wsparcie tubylcze i częste użycie lądowych elementów bojowych;

³⁹ <http://www.formacjasgo.pl/portfolio-view/akcje-bezposrednie-da-rodzaje-i-charakter/> [dostęp: 28 IV 2014].

⁴⁰ <https://specjalsi.wordpress.com/2013/08/22/leksykon-specjalsow-akcje-bezposrednie/> [dostęp: 3 VII 2016].

- **operacje precyzyjnego zniszczenia** – to operacje, w których skutki (zniszczenia) muszą być zminimalizowane. Wymagają użycia wyrafinowanej broni i (lub) kontrolowanej detonacji określonej ilości materiałów wybuchowych umieszczonych we właściwych miejscach, aby osiągnąć cele misji. Operacje precyzyjnego zniszczenia mogą być prowadzone wtedy, gdy precyzyjna amunicja kierowana nie gwarantuje sukcesu w pierwszym uderzeniu lub kiedy „zawartość” obiektu musi być zniszczona bez uszkodzenia samego obiektu;
- **operacje przeciw celom powierzchniowym** (*Anti-Surface Operations*) – to operacje przeciwko morskim celom powierzchniowym przeciwnika. Obejmują m.in.: inspekcję, abordaż, przeszukanie i zajęcie, które są pokładowymi operacjami abordażu i zajęcia współpracujących, niewspółpracujących lub wrogich wykrytych obiektów budzących zainteresowanie,
- **MS** (*Military Support*) – wsparcie militarne, szkolenie wojsk sojusznicych w czasie pokoju,
- **UW** (*Unconventional Warfare*) – działania niekonwencjonalne, czyli m.in. przenikanie do okrążonych oddziałów, prowadzenie walki partyzanckiej, działań przeciwdywersyjnych i działań nieregularnych.

Aby móc realizować i doskonalić przeprowadzanie wyżej wskazanych operacji, jednostki specjalne tworzą system szkolenia operatorów oparty na prowadzeniu trzech głównych rodzajów działań:

- przeciwterrorystycznych działań lądowych (**taktyka czarna**), do których należą: uwalnianie zakładników z obiektów stałych (domy, wieżowce) i pojazdów (samochody, samoloty, pociągi), ochrona VIP-ów i obiektów, zabezpieczanie działań i operacji innych służb wojskowych i pozamilitarnych. Taktyka czarna to zakres wiedzy dotyczący walki z przeciwnikiem znajdującym się w budynkach, miastach, pojazdach, pociągach, samolotach i innych obiektach⁴¹,
- działań specjalnych (**taktyka zielona**) – tj. działań prowadzonych w terenie nieurbanizowanym. Ich zasadniczymi elementami są: patrolowanie, obserwacja, organizowanie zasadzek i inne metody działań ofensywnych. Taktyka zielona jest stosowana zarówno podczas konwencjonalnego konfliktu zbrojnego oraz działań partyzanckich i przeciwpartyzanckich, jak i w sytuacjach szczególnych – np. podczas realizacji działań policyjnych. Może być wykorzystywana przez grupy rozpoznawcze, dywersyjne oraz grupy prowadzące inne działania. Jej zasadniczymi elementami są działania patrolowe i ofensywne (zasadka, napad), jak również prowadzenie obserwacji i nasłuchu. Tego rodzaju czynności operacyjne mogą być długotrwałe i wymagać szczególnej troski o kamuflowanie obecności grupy specjalnej oraz ochrony jej funkcjonowania w obcym terenie⁴²,
- morskich działań przeciwterrorystycznych⁴³ (**taktyka niebieska**), czyli: zwalczaniu terroryzmu na styku ląd–morze, również na obiektach pływających i platformach; działań na wodzie i pod wodą⁴⁴, a także stosowaniu technik przerzutu grup

⁴¹ http://www.specops.pl/vortal/taktyka_czarna/czarna_main.htm [dostęp: 24 VII 2016].

⁴² <http://www.special-ops.pl/leksykon/id127,zielona-taktyka> [dostęp: 24 VII 2016].

⁴³ K.K. Soyka, K. Kotowski, *Cel za horyzontem. Opowieść snajpera GROM-u*, Wołowiec 2015, s. 105.

⁴⁴ M. Łukaszewicz, *Plk Roman Polko. Gromowładny*, Kraków 2005, s. 97.

specjalnych przez wody (łodziemi, kajakami, pojazdami podwodnymi); działań na obiektach pływających i nadbrzeżnych; prowadzeniu rozpoznania wybrzeży i morskich operacji anty- i kontrterrorystycznych⁴⁵.

Na przykład wszyscy operatorzy JW GROM przechodzą szkolenie CQB⁴⁶, spadochronowe, współpracy ze śmigłowcami, wykorzystania technik linowych, górskie oraz w zakresie *Personal Security Detail*⁴⁷ w strefach wojennych. Biorą także udział w szkoleniach specjalistycznych, takich jak spadochronowe HALO/HAHO⁴⁸, łącznościowe, snajperskie, pirotechniczne, medyczne, pletwonurka bojowego, JTAC⁴⁹ itp. Spędzają też wiele godzin na nieustannym treningu poprawiającym sprawność fizyczną⁵⁰, umiejętności strzeleckie i taktyczne. Co najważniejsze, tak jak w Delta Force, w JW GROM podczas ćwiczeń używa się ostrej amunicji oraz materiałów wybuchowych⁵¹.

⁴⁵ <http://www.special-ops.pl/leksykon/id97,niebieska-taktyka> [dostęp: 24 VII 2016].

⁴⁶ Walka w przestrzeniach zamkniętych (walka na małej odległości, walka bliska, walka w pomieszczeniach) to specjalna metoda walki stosowana przez odpowiednio wyposażone i wyszkolone jednostki wojskowe, pododdziały sił zbrojnych, pododdziały policyjne i innych organów ścigania. Służy do zdobywania pomieszczeń i walki wewnątrz nich. Nauczanie podstaw walki w krótkich dystansach prowadzi się też w konwencjonalnych jednostkach wojskowych. Jest to związane z coraz częstszym prowadzeniem walk w obszarach zabudowanych. Tego rodzaju działania taktyczne, zwane również z angielska *Close Quarters Combat* (CQC) lub *Close Quarters Battle* (CQB), to rodzaj walki, w którym (zazwyczaj) małe pododdziały (sekcje) zwalczają przeciwnika z broni indywidualnej w małej odległości, podejmując walkę wręcz lub walkę bronią, taką jak nóż szturmowy czy bagnet. W typowym scenariuszu walki w przestrzeniach zamkniętych atakujący napastnicy starają się zaskoczenia, bardzo szybko, gwałtownie zdobyć strukturę kontrolowaną przez obrońców, którzy zwykle nie mają łatwej możliwości wycofania się. Ponieważ przeciwnicy, zakładnicy (cywile) i żołnierze mogą być przemieszani, walka bliska wymaga szybkiego ataku i precyzyjnego stosowania ognia podczas boju. Operatorzy muszą umieć sprawnie posługiwać się bronią i mieć zdolność błyskawicznego podejmowania decyzji w celu uniknięcia lub ograniczenia ofiar od ognia. CQC jest zdefiniowana jako konflikt krótkotrwały o wysokiej intensywności, charakteryzujący się nagłym użyciem siły na małej odległości. Przy zdobywaniu obiektu żołnierze i funkcjonariusze stosujący walkę bliską posługują się metodami wejścia np. wybuchowymi oraz narzędziami do wyważania drzwi, odstrzeliwania zawiasów i zamków. W walce w przestrzeniach zamkniętych pomocne jest stosowanie noktowizji, granatów hukowo-błyskowych do oszłamiania przeciwnika i uzyskania nad nim przewagi. Polskimi instytucjami wyszkolonymi i stosującymi tę taktykę są głównie Wojska Specjalne, Samodzielne PAP KWP i BOA KGP. Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Walka_w_przestrzeniach_zamkni%C4%99tych [dostęp: 9 IV 2014].

⁴⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Security_detail [dostęp: 2 VII 2016].

⁴⁸ HALO i HAHO – akronimy z terminologii wojskowej, pochodzące z języka angielskiego, określające dostarczanie personelu i sprzętu przez zrzut na spadochronie (desantu) z dużej wysokości. Zrzuty wykonywane są przeważnie z samolotów transportowych lecących powyżej zasięgu pocisków obrony przeciwlotniczej. Metody te są znane jako *Military Free Fall* (MFF) (ang. *free fall* – ‘spadek swobodny’). HALO jest akronimem od *High Altitude-Low Opening*, co oznacza otwarcie spadochronu na niewielkiej wysokości. Obiekt zrzucony przelatuje szybko przez strefę rażenia, a w bezpiecznej odległości od ziemi jego pęd jest wyhamowywany otwarciem spadochronu. HAHO jest akronimem pochodzącym od angielskiego *High Altitude-High Opening*, co oznacza otwarcie spadochronu na znacznej wysokości, przeważnie na około 8 tys. metrów nad ziemią. Żołnierz wyposażony w kompas i inne środki nawigacji oraz spadochron umożliwiający sterowanie lotem ma za zadanie dotrzeć do wyznaczonej strefy lądowania, ewentualnie wykonując po drodze zadanie bojowe w rodzaju odpalenia pocisku kierowanego. Zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki/HALO/HAHO> [dostęp: 9 IV 2014].

⁴⁹ JTAC (*Joint Terminal Attack Controller*) – osoba mająca status JTAC jest uznawana przez amerykański Departament Obrony jako zdolna i upoważniona do podejmowania decyzji o ostatecznym ataku na cel. Zob. <http://www.special-ops.pl/leksykon/id302,jtac-joint-terminal-attack-controller> [dostęp: 27 IV 2014].

⁵⁰ *W jednostce nie organizuje się zajęć fizycznych i nigdy się tego nie robiło. O to trzeba dbać samemu, to jest w końcu narzędzie pracy. O tym się nawet nie powinno mówić. Za moimi plecami muszę mieć kogoś, na kim polegamy i w pełni mu ufam. Kogoś, kto mnie nie zawiedzie.* Fragment wywiadu o JW GROM z ppłk. Krzysztofem Przepiórką [online], <https://www.facebook.com/GenPetelicki?filter=1> [dostęp: 28 IV 2014].

⁵¹ „Special OPS. Wydanie Specjalne” 2014, nr 1, s. 24.

Organizacja JW GROM w momencie jej powstania była wzorowana na strukturze brytyjskiego 22 pułku SAS oraz 1 Special Forces Operational Detachment – D (Delta Force). GROM najczęściej współpracuje właśnie z tymi jednostkami oraz z Navy Seal⁵².

Zadania JW GROM obejmują m.in.:

- zwalczanie działań terrorystów (uderzenia wyprzedzające lub będące odpowiedzią na zamach),
- prowadzenie bojowych akcji ratowniczo-poszukiwawczych,
- ewakuację osób postronnych z pola walki,
- rozpoznanie specjalne – zdobywanie na terenie przeciwnika wszelkich informacji istotnych z wojskowego punktu widzenia; wykrywanie, śledzenie i rozpoznawanie obiektów do przenoszenia broni masowego lub precyzyjnego rażenia, węzłów łączności, rozpoznania radioelektronicznego,
- realizację akcji bezpośrednich,
- wsparcie militarne – szkolenie sojuszników w czasie pokoju, doradztwo oraz wsparcie podczas kryzysu i wojny,
- działania niekonwencjonalne w zakresie przenikania do okrążonych oddziałów, przygotowywanie oddziałów partyzanckich, prowadzenie działań przeciwdywersyjnych⁵³.

Śłużby specjalne w obowiązującym systemie prawnym w Polsce

Po skrótowym omówieniu legislacji dotyczącej jednostek specjalnych oraz ich organizacji, a także zaprezentowaniu podejmowanych przez nie działań warto poruszyć problem umiejscowienia służb specjalnych w systemie obowiązującego prawa.

Każda z istniejących służb specjalnych, czy to na podstawie prawa krajowego, czy międzynarodowego, ma unormowanie w aktach prawnych, które określają, że jest ona służbą specjalną. Jest to podstawowe kryterium różnicujące. Termin *służby specjalne* jest używany w obowiązującym ustawodawstwie na określenie statusu tylko niektórych służb państwowych spośród grupy organów stanowiących ten element administracji rządowej, który realizuje zadania Rady Ministrów zawarte w art. 146 ust. 4 pkt 4, 7 i 8 Konstytucji RP. Konsekwencją tego jest podział organów administracji rządowej realizujących zadania związane z zapewnianiem bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego oraz ochronę interesów Skarbu Państwa na dwie zasadnicze grupy: służby specjalne oraz służby niemające takiego statusu⁵⁴.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę literę prawa, to jedynymi służbami specjalnymi w Polsce są: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, Centralne Biuro Antykorupcyjne⁵⁵, Służba Kontrwywiadu Wojskowego⁵⁶ oraz Służba Wywiadu Wojskowego⁵⁷. Żadna inna służba mundurowa ani paramilitarna nie może używać określenia „specjalna”, ponieważ przynależy ono jedynie tym podmiotom, które są uprawnione do stosowania technik operacyjnych. Dyspozycja art. 21 *Ustawy z dnia*

⁵² M. Ryan, C. Man, A. Stilwell, *Encyklopedia Oddziałów Specjalnych*, Warszawa 2003, s. 253.

⁵³ J. Rybak, *GROM.PL2...*, s. 153.

⁵⁴ M. Bożek i in., *Śłużby specjalne w strukturze władz publicznych. Zagadnienia prawnoustrojowe*, Warszawa 2014, s. 16 i nast.

⁵⁵ *Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym* (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 1310).

⁵⁶ *Ustawa z dnia 9 czerwca 2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego* (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 1318).

⁵⁷ Tamże.

24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu wskazuje, że przy wykonywaniu ustawowych zadań związanych z rozpoznawaniem, zapobieganiem i zwalczaniem przestępstw godzących w bezpieczeństwo wewnętrzne państwa oraz jego porządek konstytucyjny funkcjonariusze ABW wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze oraz dochodzeniowo-śledcze, których celem jest rozpoznawanie przestępstw, zapobieganie im i ich wykrywanie, a także ściganie ich sprawców. Jednocześnie mogą prowadzić czynności operacyjno-rozpoznawcze i analityczno-informacyjne w celu uzyskiwania oraz przetwarzania informacji istotnych dla ochrony bezpieczeństwa państwa i jego porządku konstytucyjnego.

Wśród służb specjalnych ustawodawca wyróżnił ponadto służby tajne. Jest to określenie zarezerwowane wyłącznie dla służb wywiadu – zarówno cywilnego, jak i wojskowego. Służby wywiadu stanowią trzon służb specjalnych danego państwa. Dawniej były utajnione, obecnie zaś w większości krajów są to jawne, państwowe organizacje o znanej nazwie, organizacyjnie niezależne lub usytuowane w ramach urzędu centralnego. W Polsce Agencja Wywiadu (AW) jest przykładem tajnej służby właściwej w sprawach bezpieczeństwa zewnętrznego państwa. Zadania AW, określone ustawowo, są przez nią realizowane poza granicami kraju. Działalność Agencji na terytorium Polski natomiast może być prowadzona tylko w ograniczonym zakresie – wyłącznie w związku z jej działalnością zagraniczną.

Współpraca wywiadowcza polega m.in. na konsultacjach wywiadów poszczególnych państw oraz na wymianie uzyskanych przez nie informacji (w tym ocen i analiz tworzonych na ich podstawie). Rządziej, z powodu wrażliwości pewnych działań z perspektywy rządów i ich niechęci do ujawniania sposobów działania oraz organizacji swych służb wywiadowczych, obejmuje też współdziałanie w zakresie szkolenia, a także prowadzenie wspólnych operacji wywiadowczych. Wywiad jako pierwszy wkracza na teren przyszłego konfliktu zbrojnego i jako ostatni go opuszcza – jeżeli w ogóle to robi, bo może tam funkcjonować w stanie uśpionym⁵⁸.

Służba kontrwywiadu realizuje zadania dotyczące ochrony bezpieczeństwa państwa na terenie kraju, a niekiedy także poza jego granicami. Służby wywiadu i kontrwywiadu przeważnie zajmują się różnymi stronami tych samych spraw. Aby więc ich działalność była w pełni efektywna, muszą ze sobą ściśle współpracować. Działalność wywiadowcza i kontrwywiadowcza to dwa różne, specyficzne, ale jednocześnie przenikające się obszary realizujące zadania na rzecz jednego nadrzędnego dobra, jakim jest bezpieczeństwo państwa⁵⁹.

Podstawową rolą służb specjalnych jest uzyskiwanie, analizowanie, przetwarzanie oraz przekazywanie właściwym organom informacji, które mają (lub mogą mieć) istotne znaczenie dla bezpieczeństwa państwa we wszystkich wymiarach, oraz wyprzedzające informowanie o potencjalnych i istniejących zagrożeniach kraju. Funkcjonariusze Agencji Wywiadu mówią, że to, co czyta się w gazetach, jest już nieaktualne. Te słowa potwierdzają realizację działań wyprzedzających podejmowanych przez tajne służby.

⁵⁸ J. Rybak, *GROM.pl. Tajne operacje w Afganistanie...*, s. 147. Istniejąca od 1997 r. Grupa do Zadań Specjalnych CIA (Special Operation Group) znalazła się w Iraku co najmniej kilka miesięcy przed wojną. Wielu komandosów CIA to osoby pochodzenia arabskiego, idealnie zatem wtapiali się w iracki tłum. Uzyskiwali informacje wywiadowcze, naprowadzali lotnictwo, dokonywali zamachów na linie komunikacyjne, a tuż przed inwazją przejmowali oraz chronili przed wysadzeniem niektóre instalacje naftowe, mosty i tamy. Istotnym elementem zaangażowania polskiego wojska w wojnę w Iraku jest stworzenie właśnie takich oddziałów paramilitarnych. Prawdopodobnie tego typu grupy już działają w strukturach organizacyjnych polskiej Agencji Wywiadu.

⁵⁹ J. Larecki, *Wielki leksykon służb specjalnych świata*, Warszawa 2007, s. 622.

Innymi zadaniami służb specjalnych są: ochrona zdolności obronnych i ekonomicznych kraju warunkujących jego międzynarodową pozycję oraz eliminowanie lub zmniejszanie ryzyka zakłócenia porządku i bezpieczeństwa konstytucyjnego. Istotne jest także zwalczanie niepożądanych działań obcych służb specjalnych. Służby specjalne zapewniają kontrwywiadowczą ochronę kraju, szczególnie w odniesieniu do funkcjonowania głównych elementów infrastruktury krytycznej, gospodarki państwa, systemu obronnego i bezpieczeństwa finansowego. W kontekście bezpieczeństwa finansowego warto zauważyć, że finansowanie grup terrorystycznych wymaga różnorodnych zabiegów. Pozyskanie środków jest tylko jednym z elementów procesu. Ich dystrybucja jest przedmiotem skomplikowanych działań poszczególnych grup. Operacje finansowe z udziałem banków (rozliczenia bezgotówkowe), pośredników finansowych, a także fizyczny przewóz gotówki oraz obrót towarami, z którego środki są przeznaczane na finansowanie terroryzmu, to część procesu związanego z praniem pieniędzy⁶⁰.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że służby specjalne tworzą część mechanizmu państwa, wspierają jego system polityczny i system bezpieczeństwa wewnętrznego, a jednocześnie są nieodłącznym elementem tych systemów. Działają zawsze, niezależnie od ustroju polityczno-społecznego lub obowiązującej ideologii.

Przed opisaniem współpracy jednostek specjalnych ze służbami specjalnymi warto zaznaczyć, że art. 22 ust. 1 oraz ust. 7 ustawy o działaniach antyterrorystycznych daje prawną możliwość włączenia Wojsk Specjalnych do pomocy oddziałom lub pododdziałom Policji w działaniach kontrterrorystycznych⁶¹.

Współpraca służb i formacji

Wojska Specjalne współdziałają ze służbami specjalnymi w zakresie określonym we wzajemnych porozumieniach oraz innych dokumentach normatywnych. Zakres takiej współpracy jest określany w umowach bilateralnych, a szczegóły są ustalane podczas spotkań roboczych. Obowiązuje zasada wiedzy niezbędnej (ang. *need to know*), tzn. każdy powinien wiedzieć tylko to, co bezpośrednio jego dotyczy, lub też jest niezbędne do wykonywania zadań na powierzonym stanowisku. Jednostki specjalne wchodzi w skład Sił Zbrojnych RP i wykonują zadania oraz pełnią funkcje przydzielone im ustawowo. W ramach obowiązującego prawa mogą też realizować zadania wspólnie ze służbami specjalnymi lub na ich korzyść. A to oznacza, że w niektórych przypadkach mogą być ich tzw. zbrojnym ramieniem.

We współpracy służb specjalnych z jednostkami specjalnymi można wyróżnić kilka elementów. Pierwszy z nich jest związany z tworzeniem, wzajemnym wspieraniem nowych jednostek specjalnych i jednostek antyterrorystycznych wchodzących w skład służb specjalnych. Dobrym przykładem takiej współpracy może być powstanie jednostki specjalnej, która wkrótce stała się dumą naszego kraju.

⁶⁰ B. Jagodziński, *Rola wywiadu finansowego w przeciwdziałaniu procederowi prania pieniędzy i w jego zwalczaniu*, „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 85 i nast.

⁶¹ Działania kontrterrorystyczne – działania wobec sprawców, osób przygotowujących dokonanie przestępstwa o charakterze terrorystycznym lub pomagających w jego dokonaniu, prowadzone w celu wyeliminowania bezpośredniego zagrożenia życia, zdrowia, wolności osób lub mienia przy wykorzystaniu specjalistycznych sił i środków, w tym specjalistycznej taktyki działania. Zob. art. 2 pkt 2 *Ustawy z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych* (Dz.U. z 2016 r. poz. 904).

W 1990 roku w hotelu Marriott w Bethesda pod Waszyngtonem odbyło się spotkanie, w którym udział wzięli G. Czempiński oraz S. Petelicki oraz dwaj funkcjonariusze CIA bardzo wysokiego szczebla (jeden z kontrwywiadu zagranicznego, a drugi z Departamentu Europejskiego). W czasie tej wizyty został nakreślony plan stworzenia nowego polskiego oddziału specjalnego skonstruowanego na wzór amerykańskiego Delta Force. Następnego dnia zjawili się ponownie wraz z czterema innymi specjalistami. Nakreślona została wtedy koncepcja jednostki specjalnej – w tym plan tworzenia, wyposażenie, szkolenia, doboru kadr. Kolejnymi tematami były: sprzęt, wyposażenie, ludzie, instrumenty, koszty, poligon, terminy poszczególnych etapów przygotowań, zasady współpracy. (...) Każdy z uczestników ze strony CIA był ekspertem w swojej dziedzinie. Pod koniec spotkania lider tej grupy powiedział – zorganizujcie tylko ludzi i miejsca, a resztę zostawcie nam. Dostaniecie od nas wszystko, o czym mówiliśmy. (...) Po trzech miesiącach zjawili się w Polsce Amerykanie ze sprzętem i instruktorami. Zaczęła się żmudna praca nad tworzeniem i szkoleniem jednostki specjalnej MSW⁶².

Kolejnymi elementami współpracy są skoordynowane ćwiczenia zespołowe, wspólne kursy (szkolenia), wymiana wiedzy z zakresu technik i procedur operacyjnych, zacieśnienie współdziałania przy wymianie doświadczeń w zakresie umiejętności paramilitarnych. Jako przykład mogą tutaj posłużyć ćwiczenia JW GROM i Wydziału V Departamentu Postępowań Karnych ABW przed Euro 2012, cykl szkoleń „The Power of Synergy”, szkolenia zorganizowane na przełomie kwietnia i maja 1997 r. w dżungli amazońskiej, w których uczestniczyli ówczesni funkcjonariusze Urzędu Ochrony Państwa i operatorzy JW GROM.

Pełen pułapek las tropikalny nie przedstawia większego zagrożenia dla tych, którzy mają odpowiedni ekwipunek, znają techniki survivalowe, są w odpowiedniej kondycji psychicznej oraz fizycznej. Ale żeby poradzić sobie w takich skrajnych warunkach, trzeba wcześniej przez nie przejść. Kilka miesięcy później podobny skład osób (wojskowych i mundurowych) wylądował na Saharze. Temperatura wynosiła 51°C w cieniu, a oślepiający blaskiem piasek rozgrzewał się prawie do 80°C. Gorący i suchy wiatr potęgował skwar. Po wylądowaniu nie było obowiązkowej, kilkudniowej aklimatyzacji. Uczestnicy obu wypraw analizowali dostępne środki transportu, rodzaj terenu, w którym może przyjąć im działać, możliwości wprowadzenia sprzętu specjalnego oraz zwyczaje tubylców⁶³.

Odbywające się w MI6 szkolenia dla oficerów wywiadu zawierają w sobie taktyki, techniki i procedury stosowane w operacjach szpiegowskich, ale uczestnicy muszą także opanować paramilitarne umiejętności. Po uzyskaniu certyfikatu bezpieczeństwa niektórzy są kierowani do Fort Monckton, ośrodka szkoleniowego MI6, na staż, w czasie którego poznają techniki obserwacyjne. Dodatkowo doskonalią umiejętności i wiedzę z dziedzin tak różnorodnych, jak domowy wyrób bomb, techniki sabotażu, ochrona osób, taktyki wojny partyzanckiej. Uczą się także skakać na spadochronach z samolotów transportowych i pasażerskich oraz przedostawać się na łód pod podpięnięciu okrętem podwodnym możliwie blisko wybrzeża⁶⁴.

⁶² A. Wojtas, *Droga wojownika. Opowieść o twórcy GROM-u generale Sławomirze Petelickim*, Kraków 2013, s. 53–55.

⁶³ J. Rybak, *GROM.PL2...*, s. 91–92.

⁶⁴ J.J. Cecil, *Sekretne historia SAS*, Warszawa 2013, s. 187–188.

Innym elementem współpracy jest wymiana informacji wywiadowczych i realizacja misji specjalnych oraz operacji specjalnych o zasięgu międzynarodowym (współpraca jednostek specjalnych z wojskowymi służbami specjalnymi), a także planowanie, kierowanie i przeprowadzanie operacji specjalnych (jawnych i tajnych).

W zarządzeniu wydanym przez specjalną komisję władz federalnych USA (powołaną po 11 września 2001 r.) zaleca się, aby odpowiedzialność za kierowanie i przeprowadzanie jawnych oraz tajnych operacji specjalnych znalazła się w gestii Departamentu Obrony USA, to znaczy, żeby została odebrana Centralnej Agencji Wywiadowczej. Następne zalecenia to skoordynowanie szkoleń oraz kierowania i prowadzenia działań specjalnych nadzorowanych przez Dowództwo Operacji Specjalnych z siłami, którymi dysponuje CIA.

Przykładem współpracy Departamentu Obrony z CIA w zakresie wspólnych operacji specjalnych jest przerzucenie przez CIA swoich agentów do Afganistanu przed końcem września 2001 r., aby przy współdziałaniu z tamtejszymi siłami specjalnymi wspomogli obalenie reżimu talibów. Takie współdziałanie było kluczowe, zwłaszcza w świetle zalecenia komisji specjalnej, że Departament Obrony i CIA powinny osiągnąć (...) *wzajemne porozumienie odnośnie do taktycznych i strategicznych celów w danym regionie oraz jasnego nakreślenia zakresów obowiązków operacyjnych dla zapobieżenia nieporozumień i dublowaniu działań*⁶⁵. CIA w Afganistanie była odpowiedzialna za dostarczanie zaopatrzenia bezpośrednio wojskom Sojuszu Północnego.

W strukturze CIA znajduje się Narodowa Tajna Służba, której częścią jest Wydział Działań Specjalnych (SAD). Składa się on z dwóch sekcji – jedna zajmuje się tajnymi działaniami politycznymi, druga zaś prowadzi paramilitarne operacje specjalne. Operacje te przeprowadza Grupa Operacji Specjalnych (SOG) wspólnie z SAD. Podstawowym zadaniem SOG jest tajne zbieranie informacji wywiadowczych na wrogim terytorium i wpływanie na wydarzenia bez jawnego angażowania rządu USA. Typowym działaniem takiego paramilitarnego personelu (zespołu) może być udzielanie pomocy w tropieniu wysoko sklasyfikowanych celów. Agenci SOG byli odpowiedzialni za obserwację kuriera Osamy bin Ladena, który doprowadził ich do posiadłości w Abbottabadzie. Zorganizowali w tej miejscowości „bezpieczny dom” CIA, dzięki czemu zdobyto informacje niezbędne do przeprowadzenia przez Navy SEAL 6 Team (jednostkę kontrterrorystyczną wojsk specjalnych)⁶⁶ operacji „Neptune Spear”⁶⁷. Bez szczegółowych danych wywiadowczych, które zdobyła i poddała analizie Centralna Agencja Wywiadowcza, operacja przeprowadzona przez Navy SEAL nigdy by się nie odbyła. Amerykański wywiad dokonał szczegółowej analizy zebranych materiałów, które doprowadziły go do kryjówki bin Ladena. Zneutralizowanie terrorysty zlecono natomiast oddziałowi specjalnemu Navy SEAL – DEVGRU. Jest to doskonały przykład współpracy związanej z wykonywaniem zadań na rzecz bezpieczeństwa danego państwa przy udziale tzw. zbrojnego ramienia, jakim są względem służb specjalnych jednostki specjalne.

⁶⁵ A. Stilwell, *Jednostki specjalne w akcji*, Warszawa 2009, s. 172.

⁶⁶ A. Stilwell, *Informator o SAS i jednostkach elitarnych. Jednostki specjalne w akcji*, Czerwonak 2014, s. 280.

⁶⁷ Operacja „Trójząb Neptuna” (*Neptune Spear*) została przeprowadzona w Pakistanie 2 maja 2011 r. ok. 1:00 w nocy czasu pakistańskiego i oficjalnie potwierdzona na konferencji prasowej w Białym Domu przez prezydenta USA Baracka Obamę. W trakcie 38-minutowej akcji na terenie rezydencji Osamy bin Ladena w miejscowości Abbottabad w Pakistanie przywódca Al-Kaidy został zabity przez specjalny oddział Navy SEAL – DEVGRU. Jego ciało przewieziono do Afganistanu w celu identyfikacji, a następnie, w ciągu 24 godzin od momentu śmierci, wrzucono do Oceanu Indyjskiego. Szczegółowy opis operacji „Neptune Spear” za: M. Owen, *Nielatwy dzień*, Kraków 2013, s. 282 i nast.

Należy dodać, że paramilitarne siły SOG/SAD działają w Afganistanie, gdzie zostały utworzone Antyterrorystyczne Zespoły Pościgowe (CTPT)⁶⁸.

Te trzy elementy nie stanowią zamkniętego katalogu wspólnego działania jednostek i służb specjalnych, ale określają podstawowe ramy z nimi związane.

Poniżej zostaną zaprezentowane poszczególne przykłady współpracy służb i jednostek specjalnych w zakresie powstawania nowych komórek organizacyjnych, wspólnych ćwiczeń, wymiany informacji oraz wymiany doświadczeń podczas szkoleń.

W JW GROM służy kadra z doświadczeniem wyniesionym z jednostek specjalnych Marynarki Wojennej, Wojsk Lądowych, Policji, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu oraz służb specjalnych, co jest od początku wykorzystywane w procesie szkolenia. Jednostka od dawna utrzymuje stałe kontakty z najważniejszymi i cenionymi zagranicznymi jednostkami i służbami specjalnymi, dzięki czemu ma dostęp do wiedzy umożliwiającej szkolenie na najwyższym poziomie⁶⁹.

Współpraca służb i jednostek specjalnych może być realizowana na podstawie porozumień, deklaracji⁷⁰ związanych z wykonywaniem wspólnych ćwiczeń lub zadań, praktycznym wdrażaniem pewnych rozwiązań czy też wykorzystywaniem zdobytej wiedzy i doświadczenia przy tworzeniu nowych struktur specjalnych. Jej przykładem było powstanie wydziału zabezpieczenia realizacji – jednostki antyterrorystycznej Urzędu Ochrony Państwa (UOP)⁷¹.

W 1993 r. w ramach Zarządu Śledczego Urzędu Ochrony Państwa utworzono jednostkę antyterrorystyczną – Wydział V Zabezpieczenia Realizacji (WZR). Z biegiem czasu oraz z nałożeniem nowych zadań jego nazwę zmieniono na Wydział V Działań Antyterrorystycznych i Zabezpieczenia Realizacji Zarządu Śledczego UOP⁷². Wydział, nieformalnie zwany „piątką”, od początku był porównywany do najlepszych w Polsce jednostek antyterrorystycznych wchodzących w skład służb mundurowych. Pierwszą kadre instruktorską „piątki” stanowili funkcjonariusze Wydziału Antyterrorystycznego Komendy Stołecznej Policji oraz wojskowych jednostek specjalnych. W 1998 r. Wydział Zabezpieczenia Realizacji został przemianowany na V Wydział Zabezpieczenia Realizacji i Działań Antyterrorystycznych, zyskując jednocześnie status jednostki antyterrorystycznej, a w 2002 r. – na Wydział V Departamentu Postępowań Karnych Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Jego zadania zostały skupione przede wszystkim wokół zwalczania terroryzmu⁷³.

W latach 1996–1997 funkcjonariusze „piątki”, dzięki coraz lepiej rozwijającej się współpracy z Departamentem Stanu oraz służbami specjalnymi USA, odbyli szko-

⁶⁸ A. Stilwell, *Informator o SAS...*, s. 283.

⁶⁹ „Special Ops. Wydanie Specjalne” 2014, nr 1, s. 24.

⁷⁰ Przykładem mogą być polsko-ukraińskie ćwiczenia antyterrorystyczne przed Euro 2012, które odbyły się na podstawie *Wspólnej Deklaracji Szefów Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Służby Bezpieczeństwa Ukrainy*, podpisanej 2 IX 2009 r. we Lwowie. Dotyczyła ona współdziałania przy rozpoznawaniu przestępczości zorganizowanej, przestępstw terroryzmu, nielegalnego obrotu bronią masowego rażenia i środkami jej przenoszenia oraz innych przestępstw i zagrożeń godzących w bezpieczeństwo obu państw, przeciwdziałaniu i zapobieganiu im oraz ich zwalczaniu.

⁷¹ UOP został utworzony w 1990 r. w miejsce zlikwidowanej Służby Bezpieczeństwa. Ustawowo nałożono na niego zadania związane m.in. z rozpoznawaniem zagrożeń godzących w bezpieczeństwo państwa i przeciwdziałanie im, m.in. zapobieganie szpiegostwu, terroryzmowi i wykrywanie tych przestępstw.

⁷² J. Szatkowski, *Dwudziestolecie jednostki antyterrorystycznej UOP-ABW*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 8, s. 280 i nast.

⁷³ P. Potejko, *Kuba Jaloszyński, Jednostka kontrterrorystyczna – element działań bojowych w systemie bezpieczeństwa antyterrorystycznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 231.

lenia antyterrorystyczne w Stanach Zjednoczonych. Do udziału w innych szkoleniach Wydziału V ZS UOP byli zapraszani instruktorzy i operatorzy formacji specjalnych, takich jak Navy SEAL i Delta Force, brytyjskiego SAS, policyjnych jednostek SWAT oraz FBI. Dzięki tak potężnej wiedzy i doświadczeniu Wydział V zdobył bezcenne *know how* związane z zadaniami, które nakładało na niego kierownictwo Urzędu. Zakres i intensywność wyżej wspomnianych kursów oraz to, że były one przeznaczone stricte dla „piątki”, pozwoliły na osiągnięcie wysokiego, a przede wszystkim równego poziomu wyszkolenia funkcjonariuszy. To natomiast pozwoliło na stworzenie, już w polskich warunkach, własnych procedur (bojowych) oraz wysokich standardów szkolenia. Współpraca jednostek i służb specjalnych różnych krajów zaowocowała wymianą doświadczeń, procedur oraz podtrzymywaniem nawiązanych kontaktów. Są to ważne elementy dotyczące szkolenia jednostek służb mundurowych.

Funkcjonariusze „piątki” mieli niespotykaną, jak na tamte czasy, możliwość zdobycia i szlifowania umiejętności pod okiem najlepszych ekspertów w dziedzinie zwalczania terroryzmu i stosowania taktyki czarnej. Ta wiedza pochodziła wprost z doświadczeń byłych operatorów Delt i Navy SEAL – z miejsc, w których toczyli walkę przeciwko światowemu terroryzmowi. Dodatkowo operatorzy jednostek specjalnych USA przekazali praktyczną i teoretyczną wiedzę związaną ze stosowaniem odpowiednich procedur oraz elementów selekcji przyszłych operatorów i szkoleń. Pominięto tutaj polityczne wsparcie i przyzwolenie na tego typu współpracę, chociaż bez takiego „zaplecza” byłoby dużo trudniej zrealizować podobne szkolenia. Niemniej jednak na arenie międzynarodowych działań specjalnych Polska od 1994 r.⁷⁴ zaczęła odgrywać coraz ważniejszą rolę. To z kolei spowodowało, że sojusznicy zaczęli się liczyć z polskimi siłami specjalnymi, a później stawiać je na równi ze swoimi. Potwierdza to choćby wypowiedź byłego operatora Navy SEAL – „Drago” dotycząca polskiej jednostki specjalnej: (...) *JW GROM to jest jednostka na światowym poziomie. Jest na tym samym poziomie, co nasi SEALs, Zielone Berety czy inne jednostki specjalne*⁷⁵.

Współpraca służb i sił specjalnych jest procesem ciągłym i jednocześnie ważnym elementem spójnego systemu bezpieczeństwa każdego państwa. Tylko wspólne działania zapewniają maksymalne bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne, szczególnie jeśli chodzi o prowadzenie działań specjalnych poza granicami kraju, skierowanych przeciwko międzynarodowemu terroryzmowi.

Podczas misji w Afganistanie GROM-owcy chronili VIP-ów – dyplomatów z ambasady w Pakistanie odwiedzających kontyngent wojskowy. Odpowiadali także za bezpieczeństwo prezydentów Polski, ponieważ Biuro Ochrony Rządu nie było w stanie samodzielnie chronić głowy państwa na terenie objętym działaniami wojennymi. Dlatego podejmowali wspólne działania z BOR, co było o tyle prostsze, że jeszcze w kraju obie formacje szkoliły się razem. Żołnierze JW GROM chronili konwoje udające się do Kabulu. W czasie takich wypraw zbierali informacje, analizowali mentalność tubylców, wykonywali dokumentację fotograficzną⁷⁶. W 2007 r. komandosi współpracowali również z innymi formacjami, w tym z wcześniej wspomnianym BOR, chroniąc ambasady w Iraku i Afganistanie, skąd funkcjonariuszy

⁷⁴ Uczestnictwo JW GROM i Delta Force w operacji „Uphold Democracy” na Haiti.

⁷⁵ <http://faktypofaktach.tvn24.pl/podczas-misji-trudno-bylo-rozpoznać-ktory-jest-seals-a-ktory-to-gromowiec,319972.html> [dostęp: 5 XI 2013].

⁷⁶ J. Rybak, *GROMPL.2...*, s. 187.

Biura Ochrony Rządu wycofano po dokonanych w październiku 2007 r. zamachu na polskiego ambasadora. GROM-owcy, jak żadni inni żołnierze ani funkcjonariusze, mieli doświadczenie w ochronie VIP-ów w trudnym terenie. Przez lata też doskonalili się w tej specjalności⁷⁷.

Innym przykładem współpracy na scenie europejskiej jest działanie brytyjskiego rządu, który wraz z zaprzyjaźnionymi państwami postanowił wysłać za granicę członków Special Air Service. Wykorzystując swoją wiedzę dotyczącą rekrutacji oraz treningów, przeprowadzili oni cykl szkoleń dla służb specjalnych oraz policyjnych. W ten sposób rząd Wielkiej Brytanii osiągnął korzyści zarówno na płaszczyźnie finansowej, jak i politycznej. Dzięki wzajemnej pomocy można zdobyć dużo więcej – przez wymianę informacji oraz partnerską współpracę dochodzi do sytuacji, w których jednostki specjalne udostępniają swoje „narzędzia” do ćwiczeń, jak choćby cementarzysko samolotów w bazie lotniczej w Davis-Monthan w Arizonie. Delta Force udostępniła SAS całe lotnisko samolotów i śmigłowców, które US Air Force gromadzą, zanim odeślą je na złomowisko. Jest tam ponad 4 tys. maszyn przeróżnych typów oraz gabarytów. Choć obowiązuje tam zakaz strzelania z broni ostrej, to można bez problemów ćwiczyć rozmaite, także najnowsze, metody polegające na przedostawaniu się do wnętrza maszyn. Doświadczenia zdobyte w taki sposób przez Special Air Service doprowadziły do prawdziwej rewolucji w dziedzinie taktyk, technik oraz procedur stosowanych w działaniach antyterrorystycznych⁷⁸.

Współpraca między powstającą jednostką wojskową a istniejącą już służbą często polega na dzieleniu się tej drugiej jej wiedzą i doświadczeniem. W celu odpowiedniego przygotowania operatorów Delta Force do działania w różnych warunkach w szkoleniu pomagają amerykańskie służby – FBI, CIA, DEA i DIA. Dodatkowo, aby zwiększyć podobieństwo szkolenia do działań w warunkach rzeczywistych, linie lotnicze wyrażają zgodę na trening operatorów Delty w cywilnych samolotach rejsowych. Od CIA i DIA⁷⁹ operatorzy uczą się technik szpiegowskich i kontrwywiadowczych, m.in. zakładania podsłuchów, „pluskiew”, kupowania informacji, pozyskiwania osobowych źródeł informacji oraz walki radioelektronicznej.

Podczas szkolenia Delty Force oraz w odniesieniu do nowo przyjmowanych ludzi, Secret Service szkoliła operatorów w teorii i praktyce z działań związanych z zapewnianiem ochrony. Chodziło m.in. o tworzenie dużej liczby koncentrycznych kół ochrony wokół strzeżonego VIP-a. Zewnętrzne kręgi mają za zadanie wykrywać i eliminować potencjalne problemy, podczas gdy pierścień położony w centrum zajmuje się osłanianiem oraz ewakuacją VIP-a w razie nagłego ataku. Podczas szkolenia przeprowadza się także zaawansowany kurs ochrony oraz kurs jazdy dynamicznej organizowany przez U.S. State Department's Diplomatic Security Service. Uczestnicy szkolenia uczą się (...) *jak nie wypaść z ostrego zakrętu, najlepiej wykorzystać wąskie uliczki i jednopasmówki oraz zatrzymać samochód w kontrolowany sposób, skracając jednocześnie drogę hamowania o 70%, następnie kontrolowane poślizgi i zmianę kierunku jazdy – zwroty w lewo i prawo o 90°, zwrot o 180° w przód i tył*⁸⁰.

⁷⁷ Tamże, s. 422–423.

⁷⁸ J.J. Cecile, *Sekretna historia...*, s. 164.

⁷⁹ Defense Intelligence Agency (DIA) – amerykańska agencja wywiadu wojskowego działająca w strukturze Departamentu Obrony. Została założona 1 października 1961 r. Należy do Wspólnoty Wywiadowczej Stanów Zjednoczonych (United States Intelligence Community).

⁸⁰ E. Haney, *Delta Force...*, s. 162 i nast.

Są to elementy szkolenia OTC⁸¹, czyli Operator Training Course, na które składają się szkolenia: strzeleckie, pirotechniczne oraz specjalistyczne. Mimo że program takiego kursu jest ogólnie określony, to jednak każdy OTC jest niepowtarzalny i kładzie nacisk na różne elementy.

Na zajęcia OTC wszyscy zostaliśmy zabrani do dużego pokoju w Shooting House. (...) Pomiędzy nami rozmieszczeni byli źli faceci – pochodzące z FBI sylwetki w kształcie człowieka trzymającego broń. Bill, nasz główny instruktor strzelecki, położył walkie-talkie na środku pokoju i powiedział, abyśmy uważnie słuchali. Wyszedł następnie i zamknął drzwi za sobą. Kilka sekund później walkie-talkie zatrzeszczało i usłyszeliśmy:

– Mam kontrolę – uwaga! Pięć... cztery... trzy... dwa... jeden... Wykonać! Wykonać! Wykonać!

To, co nastąpiło później, było tak szybkie, że nie dawało się objąć w całość. Pokój wypełnił hałas i brutalna akcja. Na pierwsze „wykonać!” drzwi do pokoju otworzyły się z hukiem i zobaczyłem jak wbiega przez nie Allen. Natychmiast, gdy wszedł, coś wyfrunęło z jego rąk w stronę środka sufitu i eksplodowało. Próbowałem obserwować ekipę, gdy wpadała do środka, ale moje oczy, podobnie jak wzrok wszystkich obecnych, przykuła petarda. Gdy eksplodowała nad naszymi głowami, nie słyszałem pistoletów ani broni maszynowej. Kompletnie osłupiałem. Po trzech sekundach wszystko się skończyło. Nasi instruktorzy byli rozstawieni po całym pokoju. (...) Dym wisiał w powietrzu, a ja czułem w ustach i gardle piekące wyziewy petardy.

Pierwszy człowiek w pokoju, numer pierwszy, rzucił petardę i podjął błyskawiczną decyzję o obrocie w lewo. Zrobił to, ponieważ lewa strona pomieszczenia była „cięższą stroną”, co oznacza, że po tej stronie pokoju było więcej osób. Mogło też to oznaczać, że ta strona pomieszczenia jest dłuższa. Numer pierwszy zawsze przechodzi na cięższą stronę, co zwykle oznacza tę bardziej niebezpieczną. (...) Trzymając się blisko ściany, przesuwa się do jej końca, zdejmując po drodze cele znajdujące się w tym obszarze. Zakręca w narożniku i idzie dalej wzdłuż ściany, wciąż eliminując cele. Zatrzymuje się w następnym rogu i odwraca w stronę pokoju⁸².

Tak w swojej książce wspomina były operator Delta Force. Nauka szturmowania pomieszczeń wymaga niezwyklej precyzji, dokładności oraz wiedzy. W zasadzie podobnie jak pozostałe taktyki, jest ona oparta na pamięci mięśniowej operatorów – polega na wykonywaniu tych samych ćwiczeń, powtórek w takiej ilości i do takiego stopnia, aby daną czynność wykonywać automatycznie, bez zastanowienia⁸³.

Nietypowych technik prowadzenia pojazdów uczą się także GROM-owcy. Przechodzą kursy dla kierowców Biura Ochrony Rządu. Takie szkolenia odbywają się zimą na wojskowym lotnisku w Szczytnie. Warunki do jazdy są idealne, gdy pas startowy ścina lód. Samochody kursantów mają starte letnie opony, dzięki temu bowiem jest łatwiej stracić panowanie nad prowadzonym pojazdem. Pas startowy w Szczytnie ma 2 km długości i 60 m szerokości. Dodatkowo jest drugie tyle drogi do kołowania oraz duży, mocno pofałdowany

⁸¹ <http://www.formacjasgo.pl/portfolio-view/sfod-d-delta-force-amerykanska-odpowiedz-na-miedzynarodowy-terrorizm/> [dostęp: 21 XII 2013].

⁸² E. Haney, *Delta Force...*, s. 119 i nast.

⁸³ Spotkanie z byłymi operatorami JW GROM zorganizowane 27 czerwca 2015 r. we Wrocławiu przez Global Protection Group. Więcej na: <http://www.special-ops.pl/aktualnosc/id2527,spotkanie-z-bylymi-zolnierzami-jw-grom> [dostęp: 1 VIII 2015].

teren. Nowi kierowcy zaczynają od podstaw. Uczą się prawidłowej postawy w czasie jazdy oraz poprawnego trzymania rąk na kierownicy. Następnie ćwiczą nieznaną im techniki prowadzenia aut. Instruktorzy BOR stoją na poboczu i obserwują felgi kół pomalowane w biało-czarne pasy. Dzięki temu wyraźnie widać, kiedy kierowca naciska hamulec. Skala trudności kursu rośnie wraz z kolejnymi zadaniami. Na początku trzeba ominąć pojazd tarasujący drogę lub zapanować nad pędzącym samochodem, który dwoma kołami trzyma się asfaltu, a dwoma „pruje” po błotnistym poboczu. Następnie kursanci przesiadają się do ciągnika siodłowego VOLVO FH12, który ma na naczepie 24 tony betonowych płyt. Prowadzi się także szkolenia z jazdy samochodem z napędem na cztery koła oraz autobusem.

Ćwiczone są także inne techniki, jak np. jazda „na gazetę”, czyli prowadzenie kolumny pojazdów z kilkucentymetrową odległością między zderzakami, osłanianie samochodu VIP-a oraz niezwykle widowiskowe „jotki”, tj. błyskawiczne zmiany kierunku jazdy umożliwiające ucieczkę z zagrożonego miejsca. Do tego typu manewrów jest zaliczane również wykonywanie „altonenów” – obrotu o 360° – i to wszystko w zespole, który może liczyć nawet kilkanaście pojazdów. Wyższe stopnie kursów jazdy operacyjnej obejmują taranowanie pojazdów zagrządzających przejazd oraz przepychanie uszkodzonych samochodów w bezpieczne miejsce⁸⁴.

Współpraca między polskimi jednostkami antyterrorystycznymi formacji specjalnych a wojskowymi jednostkami specjalnymi trwa nieprzerwanie. Na mocy porozumienia⁸⁵ zawartego między Biurem Operacji Antyterrorystycznych (BOA)⁸⁶ i JW GROM każda jednostka w ramach swoich kompetencji oraz zgodnie ze swoimi kompetencjami może prowadzić wspólne przedsięwzięcia o charakterze szkoleniowym. Są one okazją do wymiany doświadczeń zdobytych poza granicami kraju przez operatorów JW GROM, którzy mają specjalistyczną wiedzę na temat prowadzenia operacji specjalnych oraz misji antyterrorystycznych.

⁸⁴ J. Rybak, *GROM.pl. Tajne operacje w Afganistanie...*, s. 152–155.

⁸⁵ Porozumienie podpisane 2 XII 2008 r.

⁸⁶ BOA – Biuro Operacji Antyterrorystycznych Komendy Głównej Policji. Zadaniem BOA KGP jest między innymi przeciwdziałanie terroryzmowi i jego fizyczne zwalczanie oraz organizowanie, koordynowanie i nadzorowanie działań Policji w tym zakresie, szczególnie:

- 1) prowadzenie działań bojowych oraz rozpoznawczych, zmierzających do likwidowania zamachów terrorystycznych, a także przeciwdziałanie zdarzeniom o takim charakterze, w tym działań o szczególnym stopniu skomplikowania oraz w środowisku narażonym na działanie czynnika chemicznego, biologicznego, promieniowania jonizującego, nuklearnego i materiału wybuchowego,
- 2) prowadzenie działań wymagających użycia specjalistycznych sił i środków lub stosowania specjalnej taktyki działania,
- 3) prowadzenie negocjacji policyjnych,
- 4) wykonywanie zadań wspierających działania ochronne podejmowane wobec osób podlegających ochronie,
- 5) wspieranie działań jednostek organizacyjnych Policji i komórek organizacyjnych KGP w warunkach szczególnego zagrożenia lub wymagających określonych kwalifikacji i umiejętności,
- 6) koordynowanie przygotowań Policji do prowadzenia działań bojowych, minersko-pirotechnicznych i negocjacji policyjnych,
- 7) analizowanie różnych aspektów zwalczania terroryzmu oraz podejmowanie inicjatyw mających wpływ na właściwą realizację zadań Policji w tym zakresie,
- 8) współpraca z krajowymi i zagranicznymi formacjami właściwymi w sprawach przeciwdziałania terroryzmowi i jego zwalczania.

Biuro wykonuje zadania specjalnej jednostki interwencyjnej, o której mowa w *Decyzji Rady 2008/617/WSiSW z dnia 23 czerwca 2008 r. w sprawie usprawnienia współpracy pomiędzy specjalnymi jednostkami interwencyjnymi państw członkowskich Unii Europejskiej w sytuacjach kryzysowych* (Dz.Urz. UE L 210 z 6 VIII 2008 r., s. 73). Zob. też: <http://www.policja.pl/pol/kgp/biuro-operacji-antyter> [dostęp: 23 III 2014].

W ramach zawartego porozumienia prowadzono zajęcia z rozpoznawania i neutralizowania ładunków wybuchowych, negocjacji kryzysowych, doskonalenia psychologów oraz analizy kryminalnej. Wspólna inicjatywa Policji i jednej z jednostek Wojsk Specjalnych przewiduje także szkolenia przewodników psów i tresurę tych zwierząt w celu wykrywania materiałów wybuchowych i broni. Tego typu porozumienie jest też gwarancją poszerzania wiedzy i wymiany doświadczeń związanych z wykorzystywaniem technik wysokościowych w działaniach kontrterrorystycznych i strzelectwem wyborowym. BOA jest również odpowiedzialne za koordynowanie wyszkolenia policyjnych jednostek antyterrorystycznych. Współpracuje w tym zakresie z licznymi podmiotami policyjnymi oraz pozapolicyjnymi, w tym z JW GROM.

Dodatkowo funkcjonariusze BOA razem z policyjnymi lotnikami i operatorami wodnego oddziału bojowego JW GROM przeprowadzili ćwiczenia taktyczne na Bałtyku. Ich scenariusz przewidywał desant na kontenerowiec, skoki do wody ze śmigłowca i lądowanie na statku ratunkowym. Obydwie strony podkreślają, że wspólny trening stanowi doskonałą możliwość wypracowania metod działania w celu precyzyjnego zwalczania incydentów terrorystycznych.

Rok 2010 obfitował w wiele ciekawych szkoleń, w których brali udział antyterrorysty z jednostek policyjnych i służb specjalnych.

W dniach 23–30 maja 2010 r. na terenie lotniska we Francji odbyło się szkolenie w ramach Grupy ATLAS, zorganizowane przez Jednostkę Specjalną GIGN. Celem zajęć było zunifikowanie procedur i metod uwalniania zakładników przetrzymywanych na pokładach uprowadzonych samolotów. Było to pierwsze ćwiczenie polskich antyterrorystów zakrojone na tak szeroką skalę. Podczas szkolenia uczestnicy mieli okazję poznać sprzęt niezbędny do podejmowania interwencji w samolotach i użyć go podczas treningu. Były to m.in. pojazdy z platformami typu HARAS, MARS oraz specjalistyczne drabiny szturmowe będące w wyposażeniu wybranych pododdziałów antyterrorystycznych. Treningi były prowadzone na największych i najczęściej eksploatowanych samolotach pasażerskich, takich jak Boeing 747, Boeing 777, Airbus A320 i Airbus A340. Całe przedsięwzięcie zostało przeprowadzone głównie z myślą o szybkim i sprawnym współdziałaniu poszczególnych komponentów zespołów ratowniczych w przypadku wystąpienia rzeczywistego zagrożenia. Zgodnie z dokumentem unijnym (*Decyzja Rady Europy 2008/617/WSiSW*) w przypadku dużej operacji związanej z uwolnieniem pasażerów statku powietrznego istnieje możliwość wykorzystania na terytoriach poszczególnych państw antyterrorystów i sprzętu stanowiącego wyposażenie innych jednostek w ramach Grupy ATLAS. To właśnie dlatego podobne ćwiczenia są niezbędnym elementem wyszkolenia policjantów BOA KGP⁸⁷.

Następnie w dniach 22–23 czerwca 2010 r. policjanci BOA KGP brali udział w ćwiczeniach o kryptonimie „POSEJDON 2010” na morzu w okolicach Świnoujścia i Dziwnówka. Temat ćwiczeń brzmiał: *Współdziałanie służb administracji państwowej z formacjami MSWiA i MON w obliczu ataku terrorystycznego na statek i obiekty portowe*. Szkolenie rozpoczęło się od rozegrania epizodu praktycznego na redzie świnoujskiego portu: 22 czerwca zaniepokojenie służb dyżurnych VTS wzbudził statek „Posejdon 2010”, którego zachowanie było rozbieżne z przekazywanymi przez niego informacjami. Jednostka Morskiego Oddziału Straży Granicznej ustaliła, że został on opanowany przez grupę terrorystów, którzy zaminowali jednostkę i jednocześnie umieścili na jej pokładzie

⁸⁷ <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/cwiczenia-antyterrorys/524,Cwiczenia-antyterrorystyczne.html> [dostęp: 24 VII 2016].

znaczłą ilość niebezpiecznych substancji chemicznych oraz ładunki wybuchowe. Terrorysty wysunęli żądania, których niespełnienie w ciągu 24 godzin miało spowodować zdetonowanie ładunków. To z kolei mogło doprowadzić do zniszczenia lub uszkodzenia instalacji gazowych w porcie Świnoujście i do skażenia środowiska. W wyniku negocjacji terroryści zgodzili się czekać na spełnienie żądań i opuścili kotwicę w okolicach Dziwnówka. W tym czasie saperzy i nurkowie z 8 Batalionu Saperów założyli na statku środki pozoracji (ćwiczebne ładunki wybuchowe i chemiczne). Następnego dnia nad ranem doszło do rozwiązania siłowego, podczas którego operatorzy z Samodzielnego Pododdziału Antyterrorystycznego Policji Szczecin, BOA KGP i JW GROM dokonali abordażu na pokład jednostki, odbili zakładników, aresztowali terrorystów i przejęli kontrolę nad statkiem. Następnie do akcji wkroczył Zespół Ratownictwa Chemicznego z 30 Kompanii Chemicznej, który zajął się neutralizacją niebezpiecznej substancji na pokładzie. Rannych marynarzy przetransportowano z okrętu na ORP „Gniezno” z 2 Dywizjonu Okrętów Transportowo-Minowych, gdzie udzielono im pomocy medycznej. Ponadto policjanci BOA KGP dzięki kilkuletniej już współpracy szkoleniowej z operatorami JW GROM m.in. w zakresie taktyki niebieskiej ponownie brali udział w treningu polegającym na pokonaniu kilkuset kilometrów drogą morską z użyciem szybkich łodzi typu „RIB”⁸⁸.

We wrześniu 2010 r. w Warszawie na stadionie Polonii odbyły się ćwiczenia, w których brały udział m.in. jednostki antyterrorystyczne Policji oraz służby odpowiedzialne za ochronę antyterrorystyczną – Państwowa Straż Pożarna, Straż Graniczna, Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Podczas ćwiczeń antyterrorystów odbili zakładników z rąk przestępców oraz zabezpieczyli podłożone przez nich materiały radioaktywne i chemiczne.

Służby ćwiczyły wspólne działanie w sytuacji zagrożenia terroryzmem. Podczas ćwiczeń policjanci i antyterrorysty sprawdzili m.in. systemy łączności oraz procedury uruchamiania odpowiednich służb w sytuacji kryzysowej. Wspólne ćwiczenia umożliwiły wymianę doświadczeń między służbami oraz instytucjami dotyczących reagowania w sytuacji zagrożenia⁸⁹.

W dniach 11–13 października 2010 r. odbyły się międzynarodowe ćwiczenia antyterrorystyczne „OFFSIDE 2010”. Były one częścią projektu Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego pt. *Działania antyterrorystyczne podczas międzynarodowych imprez sportowych. Rola narodowych centrów antyterrorystycznych*, dofinansowanego przez Unię Europejską. Obejmowały one różne formy zamachu terrorystycznego i reakcji służb na atak. Oprócz polskich służb i instytucji zaangażowanych w system reagowania na incydenty terrorystyczne godzące w bezpieczeństwo państwa, brali w nich udział także przedstawiciele partnerskich służb zagranicznych z Wielkiej Brytanii (NaCTS), Niemiec (BfV), Litwy (VSD), Rumunii (SRI) oraz obserwatorzy służb specjalnych z Czech (BIS), Francji (DGSE i DCRI), USA (FBI), Niemiec (BKA), a także z Europolu. Szczególny status w ćwiczeniach mieli funkcjonariusze Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU) – partnerzy w ramach EURO 2012. Głównym celem przedsięwzięcia było promowanie i wspieranie standardów bezpieczeństwa oraz wymiana doświadczeń w zakresie ochrony ludzi i infrastruktury krytycznej, promowanie organizacji wspólnych ćwiczeń

⁸⁸ <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/cwiczenia-antyterrorys/cwiczenia-posejdon-201/591,Cwiczenia-Posejdon-2010.html> [dostęp: 24 VII 2016].

⁸⁹ <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/cwiczenia-antyterrorys/cwiczenia-polonia-2010/609,CwiczeniaiprzedeURO2012.html> [dostęp: 24 VII 2016].

i realizacji praktycznych scenariuszy działań, przetestowanie procedur współpracy krajowej i międzynarodowej oraz rozwój współpracy transgranicznej (w tym ochrona ludności oraz infrastruktury krytycznej). Zakres ćwiczeń uwzględniał odparcie cyberataku, zatrzymania, sytuacje zakładnicze, prowadzenie negocjacji, szturm bojowy oraz czynności procesowe prowadzone na miejscu zdarzenia. Punktem kulminacyjnym ćwiczeń było zatrzymanie wszystkich członków komórek terrorystycznych i odbicie zakładników z rąk terrorystów przez oddział antyterrorystyczny ABW⁹⁰.

Oprócz funkcjonariuszy BOA Jednostka Wojskowa GROM szkoliła także funkcjonariuszy z sekcji antyterrorystycznej oraz pionu kryminalnego Komendy Wojewódzkiej Policji w Bydgoszczy. W ramach współpracy Wydziału Kadr i Szkolenia KWP w Bydgoszczy z przedstawicielami Fundacji Byłych Żołnierzy JW GROM zostało przeprowadzone szkolenie związane z technikami interwencji. Prezes fundacji osobiście nadzorował i przekazywał swoje uwagi dotyczące strzelania taktycznego, użycia broni w sytuacjach stresowych, walki w mieście, walki wręcz, obezwładniania przeciwnika, odporności psychicznej oraz zachowań w stresie, związanych z akcją i taktyką „czyszczenia” pomieszczeń. Kilkunastu wytypowanych policjantów miało szansę na podniesienie swoich umiejętności strzeleckich⁹¹.

W Zamościu antyterrorystyci z Policji i Straży Granicznej doskonalili odbijanie zakładników z wagonów kolejowych w ramach ćwiczeń przed Euro 2012⁹². Szkolenie prowadzili byli żołnierze JW GROM. Scenariusz ćwiczeń zakładał, że grupa terrorystów zaatakowała pociąg. Napastnicy strzelali do maszynisty, po czym wyrzucili go z pociągu. Skład zatrzymał się na stacji w Zamościu. W pociągu było około 150 holenderskich kibiców, którzy jechali na Ukrainę na mecz. Kilku uzbrojonych terrorystów uwięziło grupę kibiców w jednym z wagonów. Zażądali 40 milionów euro oraz uwolnienia ich czterech kolegów przebywających w więzieniach. Terrorystyci wypuścili dwóch zakładników, zgodzili się też na dostarczenie im telefonu komórkowego, przez który mieli prowadzić negocjacje.

W ćwiczeniach brali udział policjanci z Polski, Ukrainy, Litwy, Hiszpanii i Niemiec, w tym ze specjalnej niemieckiej grupy zajmującej się zwalczaniem akcji terrorystycznych na kolei.

Wydziałowi Zabezpieczenia Specjalnego⁹³ Biura Ochrony Rządu powierza się jedne z najtrudniejszych zadań – zapewnianie ochrony osobom wskazanym w ustawie nie tylko we własnym kraju, lecz także podczas ich pobytu w stosunkowo bezpiecznych realiach państw niestabilizowanych. WZS ma własnych instruktorów w różnych dzie-

⁹⁰ http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/cwiczenia-antyterrorys/cwiczenia-antyterrorys/615_CwiczeniaantyterrorystycznequotOFFSIDE2010quotpazdziernik2010r.html [dostęp: 24 VII 2016].

⁹¹ <http://lublin.com.pl/artykuly/pokaz/343/byli,zolnierze,grom,szkola,policjantow,wywiad,z,bylym,dowodca,grom,u,pplk,przepiorka/> [dostęp: 28 IV 2014].

⁹² <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-tak-szkoli-grom-spektakularne-zdjecia-i-film-z-zamoscia,nId595406> [dostęp: 28 IV 2014].

⁹³ Wydział Zabezpieczenia Specjalnego wywodzi się ze Specjalnej Grupy Operacyjnej. Zajmuje się szkoleniem specjalistycznym funkcjonariuszy w zakresie szeroko rozumianej ochrony osobistej – od bezpośredniej pracy z osobą ochranianą po zabezpieczenie miejsc jej czasowego i stałego pobytu. Do głównych zadań nałożonych na funkcjonariuszy tego wydziału należy czasowe wzmacnianie ochrony bezpośredniej ważnych osób lub obiektów w przypadku wzrostu stopnia zagrożenia oraz w strefach wysokiego ryzyka, a także zapewnianie wsparcia taktycznego w ochronie delegacji państw obcych. Wydział Zabezpieczenia Specjalnego BOR stanowi odpowiednik elitarnych poddziałów taktycznych w zagranicznych służbach ochronnych, takich jak Counter Assault Team z US Secret Service lub Mobile Security Division („Ninja’s”) z US Department of State’s Diplomatic Security Service (DSS), od których czerpano wzorce we wczesnych latach funkcjonowania BOR.

dzinach wyszkolenia; korzysta także z obiektów JW GROM oraz z bazy policyjnego Biura Operacji Antyterrorystycznych. Funkcjonariusze wydziału szkolą się wszechstronnie nie tylko pod kątem skutecznego wykonywania typowych zadań ochronnych w najróżniejszych miejscach, z samolotami, statkami i pociągami włącznie, lecz także z taktyk czarnej i zielonej. Wydział Zabezpieczenia Specjalnego regularnie trenuje oraz wymienia doświadczenia z BOA KGP, JW GROM, Wydziałem V DPK ABW i Strażą Graniczną. Szczególne znaczenie mają kontakty z JW GROM, operatorzy tej jednostki bowiem zapoznają funkcjonariuszy BOR m.in. ze swoją taktyką działań ochronnych w strefach wysokiego ryzyka, ci drudzy natomiast w rewanżu dzielą się z GROMowcami własną wiedzą na temat ochrony bezpośredniej⁹⁴. Do ciekawostek należy to, że do czasu utworzenia Wydziału Zabezpieczenia Specjalnego (obecnie Oddział Zabezpieczenia Specjalnego) Biura Ochrony Rządu to operatorzy JW GROM byli jedynymi w kraju, którzy mogli zapewnić profesjonalną ochronę osobistą najwyższym polskim VIP-om odwiedzającym rejony konfliktów zbrojnych, o czym była mowa we wcześniejszej części artykułu.

We wrześniu 2013 r. w Akademii Obrony Narodowej odbyła się konferencja „Służby specjalne i wojska specjalne RP w operacjach poza granicami Polski”⁹⁵. Uczestniczyli w niej przedstawiciele służb i sił specjalnych. Prelegenci poruszali problemy związane z funkcjonowaniem służb specjalnych oraz kwestie pojawiające się na styku pomiędzy służbami a wojskami specjalnymi. Podkreślano efektywność współpracy i proces jej ewolucji, dyskutowano także o problemach zaistniałych na przestrzeni lat oraz o planach na przyszłość. Duży nacisk położono na analizę sytuacji misji w Afganistanie. W informacjach prasowych pojawiły się opinie, że konferencja stała się ciekawym polem do dyskusji oraz przyniosła propozycje kierunków działań dla obydwu rodzajów służb. Analizie poddano przykłady w ujęciu międzynarodowym, bazując na operacjach prowadzonych przez siły specjalne Izraela i USA.

Jednocześnie warto wspomnieć o ćwiczeniach taktycznych wojsk specjalnych pod kryptonimem Cobra-13. Te największe manewry Sił Specjalnych NATO oraz Unii Europejskiej⁹⁶ trwały od 4 do 30 listopada 2013 r. Wojska Specjalne stanowią zaledwie 3 proc. liczebności polskich sił zbrojnych, a koszt ich funkcjonowania wynosi około 2,75 proc. rocznego budżetu MON. W stosunku do kosztów utrzymania efektywność działań tych wojsk jest niewspółmiernie wysoka. Należy zwrócić uwagę na to, że wysoka skuteczność i sukcesy odnoszone przez żołnierzy Wojsk Specjalnych, m.in. w misji ISAF, są rezultatem ich dobrej współpracy z innymi rodzajami wojsk i ze służbami wywiadowczymi⁹⁷.

Przykład współpracy to także zawarcie w 2013 r. porozumienia przez ministra obrony narodowej z szefem Centralnego Biura Antykorupcyjnego⁹⁸. Zostało ono podpisane w celu przeciwdziałania nieprawidłowościom oraz zjawiskom o charakterze

⁹⁴ A. Krugler, *SCAR-y w WZS BOR*, „Special OPS” 2010, nr 1–2, s. 43.

⁹⁵ http://www.wojskaspecialne.mil.pl/24.more,499-konferencja_sluzb_i_sil_specialnych.html?ln=pl [dostęp: 16 IX 2013].

⁹⁶ Udział takich państw, jak: Chorwacja, Czechy, Estonia, Finlandia, Francja, Holandia, Litwa, Norwegia, Polska, Słowacja, USA, Węgry i Wielka Brytania oraz w charakterze obserwatorów wojskowi z Rumunii, Szwecji i Turcji.

⁹⁷ <https://polish.polsolcom.pl/index.php/17-uczestnicy/41-polska> [dostęp: 18 XI 2013].

⁹⁸ *Porozumienie Ministra Obrony Narodowej i Szefa Centralnego Biura Antykorupcyjnego z dnia 21 października 2013 r. w sprawie określenia zasad współpracy resortu obrony narodowej i Centralnego Biura Antykorupcyjnego* [online], http://bip.mon.gov.pl/f/pliki/rozne/2014/07/tekst_porozumienia_MON_i_CBA.pdf [dostęp: 28 IV 2014].

korupcyjnym w sferze związanej z obronnością państwa. Takie porozumienia są przykładem współpracy opartej na przepisach prawnych i dotyczą bezpieczeństwa państwa. W tym przypadku formami współdziałania są wymiana informacji, ocen, materiałów oraz analiz, udzielanie konsultacji i pomocy podczas realizacji czynności służbowych, a także opracowywanie lub konsultowanie propozycji mechanizmów, narzędzi prawnych oraz zasad ich wprowadzania.

W okresie od 27 do 31 października 2014 r. w Ośrodku Szkolenia Poligonowego Wojsk Lądowych w Nowej Dębie funkcjonariusze Karpackiego Ośrodka Wsparcia Straży Granicznej w Nowym Sączu wraz z funkcjonariuszami Podlaskiego i Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej oraz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Centralnego Biura Śledczego Policji brali udział w pierwszym specjalistycznym szkoleniu przeprowadzonym w ramach projektu „The Power of Synergy”. Szkolenie miało na celu podniesienie umiejętności w zakresie planowania, przygotowywania i realizacji operacji specjalnych, a także zarządzania nimi. Podczas szkolenia używano zarówno amunicji barwiącej, jak i ostrej. Funkcjonariusze poszczególnych służb doskonalili umiejętności taktyczne, uczestnicząc w wielu przygotowanych symulacjach, co miało przybliżyć im rzeczywiste warunki działań. Ponadto elementy szkolenia z dnia na dzień ulegały zmianom i doprowadzały uczestników do odczuwania „kontrolowanego stresu”. To zwiększało efektywność zadań realizowanych podczas działań specjalnych.

Szkolenie obejmowało rozpoznanie miejsc działań specjalnych, dobór zespołów oraz wyposażenia do wykonania zadania, postępowanie w przypadku konieczności użycia broni palnej, zasady współdziałania poszczególnych członków zespołu, wyznaczanie pozycji wyjściowych do rozpoczęcia działań specjalnych, wyznaczanie drogi podejścia do obiektów w sposób skryty, określanie wariantowych sposobów podejścia do obiektów oraz trening różnych możliwości pokonywania przeszkód na kierunkach działania zespołów realizacyjnych przez użycie dostępnych urządzeń technicznych.

Szkolenie było prowadzone przez kadre instruktorską mającą wieloletnie doświadczenie nabyte podczas służby w elitarnych jednostkach specjalnych oraz instruktorów wspomagających z Wydziału Zabezpieczenia Działań Karpackiego Ośrodka Wsparcia SG⁹⁹.

W dniu 13 maja 2015 r. na terenie Jednostki Wojskowej Komandosów w Lublińcu odbyła się czwarta edycja Mitingu Strzeleckiego Commando¹⁰⁰. Do rywalizacji stanęli jedni z najlepszych operatorów wojskowych jednostek specjalnych oraz członkowie oddziałów specjalnych służb porządku prawnego w Polsce. Swoje umiejętności sprawdziło 38 uczestników należących do jednostek SPAP¹⁰¹ Katowice, SPAP Wrocław, SPAP Kraków, SAT¹⁰² Opole, funkcjonariusze Straży Granicznej (Ośrodek Szkolenia SG w Lubaniu), a także operatorzy z JWK¹⁰³ Lubliniec, JW NIL, JW AGAT oraz funkcjonariusze SWW. Istotnym aspektem tego mitingu była integracja środowiska służb porządku prawnego z operatorami JWK Lubliniec, doskonalenie umiejętności strzeleckich, a przede wszystkim – wymiana doświadczeń między uczestnikami, w tym praktyczna prezentacja strzelania dynamicznego i taktycznego opartych na zasadach strzelania stosowanych w wojskach specjalnych.

⁹⁹ <http://www.karpacki.strazgraniczna.pl/index.php/oddzial-sg/aktualnosci/703-the-power-of-synergy-wspolpraca-strazy-granicznej-centralnego-biura-sledczego-oraz-agencji-bezpieczenstwa-wewnetrznego-w-zakresie-zwalczania-przestepczosci-transgranicznej-i-zorganizowanej.html> [dostęp: 9 VII 2015].

¹⁰⁰ „Czasopismo Śląskiej Grupy Wojewódzkiej Międzynarodowego Stowarzyszenia Policji IPA” 2015, nr 2, s. 17–19.

¹⁰¹ Samodzielny Pododdział Antyterrorystyczny Policji (przyp. red.).

¹⁰² Sekcja Antyterrorystyczna (przyp. red.).

¹⁰³ Jednostka Wojskowa Komandosów (przyp. red.).

W dniach 25–29 maja 2015 r. odbyło się szkolenie dla funkcjonariuszy jednostek specjalnych (kolejny etap Projektu nr 3/NMF PL15/14 „The Power of Synergy. Współpraca Straży Granicznej, Centralnego Biura Śledczego Policji oraz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w zakresie zwalczania przestępczości transgranicznej i zorganizowanej”) realizowane w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2009–2014 dla programu operacyjnego PL15 pn. „Współpraca w obszarze Schengen oraz walka z przestępczością transgraniczną i zorganizowaną, w tym przeciwdziałanie handlowi ludźmi oraz migracjom grup przestępczych”¹⁰⁴. Szkolenie miało na celu zdobycie (utrwalenie) wiedzy z zasad zakładania stanowisk zjazdowych, wykorzystania technik linowych oraz elementów taktyki wejścia do pomieszczeń przy użyciu sprzętu alpinistycznego zgodnie z obowiązującymi warunkami bezpieczeństwa. Umiejętności nabyte podczas szkolenia miały służyć do asekuracji przed upadkiem z wysokości, stabilizacji określonej pozycji ciała przy dotarciu do pożądanego podczas akcji trudno dostępnego miejsca, jak np. otwór okienny, balkon czy element elewacji budynku. Celem doskonalenia tych umiejętności była poprawa zdolności działania służb zaangażowanych w realizację zadań związanych z neutralizacją zagrożenia bez względu na warunki urbanistyczne, konstrukcyjne oraz techniczne w ujęciu wysokościowym, a faktycznie – uzyskanie przewagi nad przestępcą podczas działań zmierzających do odcięcia mu drogi ucieczki i zatrzymania go. Szkolenie przeprowadzali instruktorzy GOPR oraz operatorzy JW GROM.

Szkolenia z cyklu „The Power of Synergy” są przeznaczone dla służb mundurowych, które zajmują się przede wszystkim fizycznym zwalczaniem terroryzmu i zapobieganiem temu zjawisku. Prowadzący szkolenia – byli operatorzy jednostek specjalnych – gwarantują najwyższy poziom wiedzy merytorycznej oraz doświadczenia zdobytego na misjach zagranicznych (w Iraku, Afganistanie).

Kolejne szkolenie z tego cyklu odbywało się w dniach 29 czerwca – 3 lipca 2015 r. i przebiegało w obiektach szkoleniowych Jednostki Wojskowej Komandosów w Lublińcu. Wzięło w nim udział 40 funkcjonariuszy służb mundurowych, w większości ze Straży Granicznej, ale również z ABW i CBŚ. Ćwiczenia zawierały wiele elementów potrzebnych do skutecznego działania służb, takich jak taktyka i techniki siłowego pokonywania przeszkód z zastosowaniem środków technicznych i ogniowych oraz trening różnych sposobów pokonywania przeszkód, w tym techniki odstrzeliwania zamków i robienia wyłomu w drzwiach, wkraczania do pomieszczeń, przeszukania obiektu oraz poruszania się zespołu realizacyjnego po korytarzach i klatkach schodowych. Obejmowały również prowadzenie ognia z broni krótkiej i broni automatycznej wraz z zastosowaniem środków pozoracji w taktyce specjalnej (FX, granaty hukowo-błyskowe), a także symulacje z wykorzystaniem tarczy balistycznej, tasera i sprzętu wyłomowego. Do przeprowadzenia ćwiczeń wykorzystano nowoczesną cyfrową widostrzelnicę, zbudowaną na podstawie interaktywnego wideotrenażera strzeleckiego. Dziewięć ekranów tworzyło na planie koła 270-stopniową powierzchnię. Uczestnicy prowadzili ogień pojedynczo, parami i sekcją. Doskonalono strzelanie statyczne, dynamiczne i sytuacyjne – z użyciem ostrej amunicji. Ćwiczenia pozwoliły na wypracowanie wspólnych rozwiązań taktycznych w poszczególnych sytuacjach¹⁰⁵.

¹⁰⁴ <http://www.abw.gov.pl/pl/aktualnosci/1175,Wspolpraca-Agencji-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-Strazy-Granicznej-i-Centralnego-B.html> [dostęp: 9 VII 2015].

¹⁰⁵ <http://www.special-ops.pl/artukul/id527> [dostęp: 19 VII 2015].

W dniu 31 maja 2016 r. operatorzy JW GROM wspólnie z funkcjonariuszami BOA, BOR i ABW oraz żołnierzami Żandarmerii Wojskowej (łącznie około 700 osób) przeprowadzili ćwiczenia antyterrorystyczne na Stadionie PGE Narodowy w Warszawie w ramach przygotowań do lipcowego szczytu NATO oraz Światowych Dni Młodzieży. Funkcjonariusze MSWiA i żołnierze Wojsk Specjalnych wspólnie przećwiczyli w praktyce procedury i działanie w różnego typu sytuacjach kryzysowych. Bojowy trening objął m.in. desantowanie ze śmigłowca i łodzi oraz szturm na obiekt, w którym ukrywają się osoby niebezpieczne. W scenariuszu ćwiczenia były wymienione potencjalne sytuacje, które mogą wystąpić w przypadku ataku terrorystycznego¹⁰⁶.

Współpraca jednostek i służb specjalnych istnieje od samego początku powołania zarówno jednych, jak i drugich. Na przestrzeni lat, szczególnie w XX i XXI wieku, służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze wielokrotnie przyczyniały się (przez politykę) do przekazania swojej wiedzy i *know how* przy tworzeniu jednostek specjalnych. Ludzie ze służb mający duże doświadczenie oraz wiedzę merytoryczną tworzyli jednostki specjalne lub współpracowali przy ich powstawaniu. Przykładem są operatorzy Delta Force, którzy szkolili się pod okiem instruktorów m.in. FBI, DEA i Secret Service w zakresie ochrony osobistej VIP-ów, specjalnych technik jazdy samochodem oraz rozpoznawania różnego rodzaju zagrożeń związanych z działaniami kontrwywiadowczymi. Podobna sytuacja miała miejsce w Polsce – twórca JW 2305 GROM sam był człowiekiem służb wywiadowczych. Później natomiast, przy wsparciu i pomocy ze strony USA, do Polski zaczęli przyjeżdżać amerykańscy szkoleniowcy z CIA, FBI, Delta Force, którzy prowadzili intensywne kursy. *Gdyby nie pomoc instruktorów angielskich i amerykańskich, możliwości analizy ich jednostek i operacji, nigdy nie osiągnęlibyśmy takich wyników. Osobiście bardziej cenię wzorce z angielskiego SAS. (...) Tylko jeśli chodzi o wyszkolenie ludzi, nigdy nie mieliśmy kompleksów – wspomina oficer JW GROM*¹⁰⁷.

*W pewnym momencie Anglicy powiedzieli nam, że ich SAS osiągnął perfekcję po 20 latach. Wydawało mi się, że przesadzają. Dopiero jak poznałem szczegóły, uwierzyłem że to może trwać tak długo*¹⁰⁸.

Poniżej zostanie przytoczona jeszcze jedna wypowiedź byłego operatora JW GROM wspominającego o trudzie pracy, pasji oraz dążeniu do założonego celu przez każdego z operatorów, czyli do osiągnięcia poziomu działania jednostki SAS, która była wzorem dla GROM-u:

Można powiedzieć, że zaczynaliśmy od zera. Mieliśmy materiał ludzki. Chcieliśmy aspirować do tych najlepszych. Chyba nikt sobie nie zdawał sprawy, że to jest żmudny i mozolny proces, który będzie trwał naście lat. Jeżeli komuś się wydawało, że po roku już będziemy pełnoprawnymi komandosami i będziemy tacy, jak brytyjski SAS czy Delta, to nie miało to najmniejszego sensu. Czekala nas ciężka i mozolna praca. (...) Później naszymi kolegami, którzy prowadzili szkolenia, byli ludzie z Wielkiej Brytanii. Też troszkę inna taktyka, bardziej zmodyfikowana, dopasowane do realiów doświadczenie. Nikt nie ma tylu doświadczeń co brytyjski SAS. Oni nam przekazywali tę wiedzę. Czyli myśmy się ciągle uczyli. My

¹⁰⁶ http://wojskaspecjalne.wp.mil.pl/pl/1_47.html [dostęp: 13 VII 2016].

¹⁰⁷ <http://www.abw.gov.pl/pl/aktualnosci/1175,Wspolpraca-Agencji-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-Strazy-Granicznej-i-Centralnego-B.html> [dostęp: 9 VII 2015].

¹⁰⁸ J. Rybak, *Komandosi. Jednostki Specjalne Wojska Polskiego*, Warszawa 2003, s. 77 i nast.

ciągle dążyliśmy do tego, żeby być tacy jak oni. Po pewnym czasie, jak się okazało, były pierwsza misja, druga, trzecia... Staliśmy się już pełnoprawnymi członkami sił specjalnych. Przyszły działania w Afganistanie, Iraku, gdzie dostaliśmy bardzo ważne zadania¹⁰⁹.

Współpraca i zaufanie zawsze przynoszą obopólną korzyść. Wymiana doświadczeń oraz doskonalenie działania w specyficznym, konkretnym obszarze pozwalają na podniesienie wiedzy oraz kompetencji zarówno jednej, jak i drugiej strony. Służby wywiadowcze cywilne i wojskowe działają w celu zdobycia informacji oraz zapewniają kontrwywiadowczą ochronę i tym samym wspierają jednostki specjalne przy wykonywaniu operacji wojskowych (np. wspomniane zabezpieczenie kontrwywiadowcze polskich żołnierzy pełniących służbę za granicą, m.in. w ramach Polskich Kontyngentów Wojskowych, przez funkcjonariuszy SKW).

Współdziałanie odbywa się na zasadzie synergii. Takie współdziałanie w powiązaniu ze szkoleniem odpowiednich umiejętności pozwala na rozwijanie się zarówno jednostek specjalnych, jak i służb specjalnych, co jest bardzo ważne w czasie wykonywania zadań w ramach wspólnych ćwiczeń oraz w sytuacjach kryzysowych.

Istnieje także współpraca na styku służb specjalnych i służb ochrony porządku publicznego, w której ramach obie strony, wzajemnie się szkoląc i wymieniając doświadczeniami, stają się coraz bardziej profesjonalne. Przykładem mogą być zajęcia z TJS (Technika Jazdy Samochodem) odbywające się w Legionowie. Policjanci szkolą się wspólnie z funkcjonariuszami ABW. Na takim szkoleniu można doskonalić dynamiczną jazdę samochodem, a także nauczyć się, jak wpaść w kontrolowany poślizg.

Bez mądrej współpracy nie można liczyć na spójny system zapewniający bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Nie istnieje system, w którym służby specjalne wykonują swoje ustawowe zadania w całkowitym oderwaniu od współdziałania z jednostkami specjalnymi. I odwrotnie – nie powinien istnieć system, w którym jednostki specjalne działają bez wsparcia służb specjalnych. I jedna, i druga strona oprócz określenia „specjalne” dysponują odpowiednią wiedzą i kwalifikacjami właściwymi do wykonywania ustawowych zadań. Są one odpowiednio dobrane, aby nie kolidować ze sobą i nie dublować swoich kompetencji. Historia jednak wskazuje na przypadki, w których właśnie jednostki specjalne wykonywały zadania leżące w gestii służb mundurowych¹¹⁰.

Największą siłą najlepszych jednostek specjalnych jest więź łącząca służących w nich ludzi. Żaden żołnierz (operator) nie działa sam. To właśnie ta więź pomiędzy poszczególnymi osobami wpływa na wzajemne zaufanie i profesjonalizm. Profesjonalizm, który przekłada się na wzorowe wypełnianie obowiązków przez służbę dla Ojczyzny. Jest to droga do wyjątkowości, do poświęcenia się czemuś większemu niż oni sami, czemuś, co nazywamy Siłą i Honorem. *W kraju i za granicą służą polscy żołnierze, funkcjonariusze Policji, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, jak również pracownicy służb medycznych oraz informacyjnych. Siła tych formacji jest tym większa, im większe otrzymują wsparcie od reszty społeczeństwa. Honor wymaga tego, aby w potrzebie nie pozostawić ich samych*¹¹¹.

¹⁰⁹ „Wodzu”, były operator JW GROM. Wystawa „Jest w Polsce taka siła. JW GROM Cichociemni 1990–2015”. Wystawa z okazji 25-lecia JW GROM była prezentowana w Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie od 15 lipca do 15 października 2015 r.

¹¹⁰ Na początku lat 90. XX w., konkretnie do 1993 r., kiedy powstał Wydział V Zabezpieczenia Realizacji, GROM zajmował się zatrzymywaniem najgroźniejszych przestępców (szczególnie, gdy używali oni broni maszynowej). J. Rybak, *GROM.pl. Tajne operacje w Afganistanie...*, s. 27.

¹¹¹ *Tobie Ojczyzno*, pamiątkowy album z okazji 25-lecia powstania JW GROM, Warszawa 2015, s. 340.

Bibliografia:

Publikacje zwarte:

1. Bożek M. i in., *Służby specjalne w strukturze władz publicznych. Zagadnienia prawnoustrojowe*, Warszawa 2014, Wolters Kluwer.
2. Cecile J.J., *Sekretne historia SAS*, Warszawa 2013, Muza.
3. Haney E., *Delta Force*, Zielonka 2010, Inne Spacery.
4. Królikowski H., *Wojskowa Formacja Specjalna GROM im. Cichociemnych Spadochroniarzy Armii Krajowej 1990–2000*, Gdańsk 2001, Gdański Dom Wydawniczy.
5. Larecki J., *Wielki leksykon służb specjalnych świata*, Warszawa 2007, Książka i Wiedza.
6. Łukaszewicz M., *Plk Roman Polko. Gromowładny*, Kraków 2005, Wydawnictwo M.
7. Marcinko R., *Komandos*, Kraków 2012, Znak.
8. Ryan M., Mann C., Stilwell A., *Encyklopedia Oddziałów Specjalnych*, Warszawa 2003, Bellona.
9. Rybak J., *GROM.PL. Tajne operacje w Afganistanie, Zatoce Perskiej i Iraku*, Warszawa 2005, Jeden Świat.
10. Rybak J., *GROM.PL2. Tajne operacje polskich sił specjalnych*, Warszawa 2009, Jeden Świat.
11. Rybak J., *Komandosi. Jednostki Specjalne Wojska Polskiego*, Warszawa 2003, Bellona.
12. Soyka K.K., Kotowski K., *Cel za horyzontem. Opowieść snajpera GROM*, Wołowiec 2015, Wydawnictwo Czarne.
13. Stankiewicz W., *Współczesne jednostki antyterrorystyczne na przykładzie Special Air Service*, „Kwartalnik Bellona” 2013, nr 1, s. 162–177.
14. Stilwell A., *Informator o SAS i jednostkach elitarnych. Jednostki specjalne w akcji*, Czerworak 2014, Vesper.
15. Stilwell A., *Jednostki Specjalne w akcji. Afganistan, Afryka, Balkany, Irak, Ameryka Płd.*, Warszawa 2009, Muza.
16. *Tobie Ojczyzno*, Warszawa 2015, Fundacja Sprzymierzeni z GROM.
17. Wojtas A., *Droga wojownika. Opowieść o twórcy GROM-u generale Sławomirze Petelickim*, Kraków 2013, Znak.

Akty prawne:

1. *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej* (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 1534).
2. *Ustawa z dnia 24 maja 2007 r. o zmianie ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej oraz o zmianie niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2007 r. Nr 107 poz. 732).
3. *Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych* (Dz.U. z 2016 r. poz. 904).
4. *Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym* (tekst jednolity: Dz.U. z 2013 r. poz. 1166, ze zm).

Artykuły prasowe:

1. Jagodziński B., *Rola wywiadu finansowego w przeciwdziałaniu procederowi prania pieniędzy i w jego zwalczaniu*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 85–98.
2. Krugler A., *SCAR-y w WZS BOR*, „Special OPS” 2010, nr 1–2, s. 43.
3. Potejko P., *Kuba Jalożyński, Jednostka kontrterrorystyczna – element działań bojowych w systemie bezpieczeństwa antyterrorystycznego*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2012, nr 7, s. 229–232.
4. Szatkowski J., *Dwudziestolecie jednostki antyterrorystycznej UOP-ABW*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2013, nr 8, s. 280–283.

Źródła internetowe:

1. http://archiwalny.mon.gov.pl/strona.php?idstrona=58&idn=1_12 [dostęp: 2 VII 2016].
2. http://archiwalny.mon.gov.pl/pl/strona/12/LG_14_20_25 [dostęp: 30 III 2014].
3. <http://www.special-ops.pl/leksykon/id314.jednostka-wojskowa-agat> [dostęp: 11 VII 2015].
4. http://www.jednostki-wojskowe.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=847&Itemid=27 [dostęp: 11 VII 2015].
5. <http://do.wp.mil.pl/artykuly/aktualnosci/2015-07-17-cos-dkws-przekazane-w-podporzadkowanie-dg-rsz/> [dostęp: 17 VII 2015].
6. <http://wojskaspecjalne.wp.mil.pl/pl/42.html> [dostęp: 13 VII 2016].
7. <http://dgrsz.mon.gov.pl/aktualnosci/artikul/najnowsze/2015-07-17-zmiana-w-dowodzeniu-wojskami-specjalnymi/> [dostęp: 24 VIII 2015].
8. <http://dziennikzbrojny.pl/aktualnosci/news,4,9242,z-zycia-wojska,zmiana-w-dowodzeniu-wojskami-specjalnymi> [dostęp: 19 VII 2015].
9. http://www.znp.wat.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=74:wizja-si-zbrojnych-rp-2030&catid=12:strategie&Itemid=18 [dostęp: 19 VII 2015].
10. <http://www.special-ops.pl/leksykon/id245,hostage-rescue-force-jednostka-ratowania-zakladnikow-hrf> [dostęp: 9 VII 2015].
11. https://pl.wikipedia.org/wiki/Richard_Marcinko [dostęp: 1 VIII 2015].
12. https://pl.wikipedia.org/wiki/Charles_Beckwith [dostęp: 15 III 2013].
13. https://en.wikipedia.org/wiki/Special_Air_Service [dostęp: 18 XI 2013].
14. http://mon.gov.pl/z/pliki/dokumenty/rozne/2013/09/kb_marzec_2013.pdf [dostęp: 4 IV 2014].
15. <http://www.military.com/special-operations/delta-force.html> [dostęp: 11 VII 2015].
16. https://en.wikipedia.org/wiki/24th_Special_Tactics_Squadron [dostęp: 11 VII 2015].
17. http://jinker.org/tf20/?page_id=103 [dostęp: 11 VII 2015].
18. https://en.wikipedia.org/wiki/160th_Special_Operations_Aviation_Regiment_%28Airborne%29 [dostęp: 11 VII 2015].
19. https://en.wikipedia.org/wiki/Intelligence_Support_Activity [dostęp: 11 VII 2015].
20. <http://www.specwarnet.net/americas/isa.htm> [dostęp: 11 VII 2015].
21. http://pl.wikipedia.org/wiki/Jednostka_Wojskowa_GROM [dostęp: 9 XI 2013].
22. <http://www.formacjasgo.pl/portfolio-view/akcje-bezposrednie-da-rodzaje-i-charakter/> [dostęp: 28 IV 2014].

23. <https://specjalsi.wordpress.com/2013/08/22/leksykon-specjalsow-akcje-bezposrednie/> [dostęp: 3 VII 2016].
24. http://www.specops.pl/vortal/taktyka_czarna/czarna_main.htm [dostęp: 24 VII 2016].
25. <http://www.special-ops.pl/leksykon/id127,zielona-taktyka> [dostęp: 24 VII 2016].
26. <http://www.special-ops.pl/leksykon/id97,niebieska-taktyka> [dostęp: 24 VII 2016].
27. https://pl.wikipedia.org/wiki/Walka_w_przestrzeniach_zamkni%C4%99tych [dostęp: 9 IV 2014].
28. <http://www.special-ops.pl/leksykon/id302,jtac-joint-terminal-attack-controller> [dostęp: 27 IV 2014].
29. https://en.wikipedia.org/wiki/Security_detail [dostęp: 2 VII 2016].
30. <https://www.facebook.com/GenPetelicki?filter=1> [dostęp: 28 IV 2014].
31. <http://www.abw.gov.pl/pl/zadania/zwalczanie-terroryzmu/centrum-antyterrorysty/62,Centrum-Antyterrorystyczne-CAT.html> [dostęp: 30 VI 2015].
32. <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/poziom-zagrozenia/858,Poziom-zagrozenia-terrorystycznego-w-RP.html> [dostęp: 20 IV 2016].
33. <http://faktyfaktach.tvn24.pl/podczas-misji-trudno-bylo-rozpoznać-który-jest-seals-a-który-to-gromowiec,319972.html> [dostęp: 5 XI 2013].
34. <http://www.formacjasgo.pl/portfolio-view/sfod-d-delta-force-amerykanska-odpowiedz-na-miedzynarodowy-terroryzm/> [dostęp: 21 XII 2013].
35. <http://www.special-ops.pl/aktualnosc/id2527,spotkanie-z-bylymi-zolnierzami-jw-grom> [dostęp: 1 VIII 2015].
36. <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/cwiczenia-antyterrorys/524,Cwiczenia-antyterrorystyczne.html> [dostęp: 24 VII 2016].
37. <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/cwiczenia-antyterrorys/524,Cwiczenia-antyterrorystyczne.html> [dostęp: 24 VII 2016].
38. <http://www.antyterroryzm.gov.pl/CAT/antyterroryzm/cwiczenia-antyterrorys/cwiczenia-antyterrorys/615,CwiczeniaantyterrorystycznequotOFFSIDE2010quot-pazdziernik2010r.html> [dostęp: 24 VII 2016].
39. <http://lublin.com.pl/artykuly/pokaz/343/byli,zolnierze,grom,szkola,policjantow,wywiad,z,bylym,dowodca,grom,u,pplk,przepiorka/> [dostęp: 28 IV 2014].
40. <http://www.rmfm24.pl/fakty/polska/news-tak-szkoli-grom-spektakularne-zdjecia-i-film-z-zamoscia,nId,595406> [dostęp: 28 IV 2014].
41. http://www.wojskaspecjalne.mil.pl/24,more,499-konferencja_sluzb_i_sil_specjalnych.html?ln=pl [dostęp: 16 IX 2013].
42. <https://polish.polsocom.pl/index.php/17-uczestnicy/41-polska> [dostęp: 18 XI 2013].
43. http://bip.mon.gov.pl/f/pliki/rozne/2014/07/tekst_porozumienia_MON_i_CBA.pdf [dostęp: 28 IV 2014].
44. <http://www.karpacki.strazgraniczna.pl/index.php/oddzial-sg/aktualnosc/703-the-power-of-synergy-wspolpraca-strazy-granicznej-centralnego-biura-sledczego-oraz-agencji-bezpieczenstwa-wewnetrznego-w-zakresie-zwalczania-przestepczosci-transgranicznej-i-zorganizowanej.html> [dostęp: 9 VII 2015].
45. <http://www.abw.gov.pl/pl/aktualnosc/1175,Wspolpraca-Agencji-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-Strazy-Granicznej-i-Centralnego-B.html> [dostęp: 9 VII 2015].
46. <http://www.special-ops.pl/artykul/id527> [dostęp: 19 VII 2015].
47. http://wojskaspecjalne.wp.mil.pl/pl/1_47.html [dostęp: 13 VII 2016].
48. <http://www.abw.gov.pl/pl/aktualnosc/1175,Wspolpraca-Agencji-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-Strazy-Granicznej-i-Centralnego-B.html> [dostęp: 9 VII 2015].

Abstrakt

W artykule przedstawiono współpracę służb specjalnych z jednostkami specjalnymi. W pierwszej części materiału scharakteryzowano instytucje związane z działalnością jednostek specjalnych w Polsce. Opisano zmiany dokonane przez MON, którym ulegało Dowództwo Wojsk Specjalnych od końca 2013 r. do połowy 2015 r. Wspomniano elementy dotyczące planowania rozwoju sił specjalnych zarówno w Polsce, jak i w USA. Zaprezentowano spektrum operacji specjalnych z dość szczegółowym ich opisem. W drugiej części materiału opisano służby specjalne, których zadania sprowadzają się do zapewniania bezpieczeństwa kraju. Trzecia – ostatnia – część dotyczy współpracy służb specjalnych z formacjami specjalnymi, którą można podzielić na kilka elementów. Pierwszy z nich to współpraca związana z tworzeniem i wzajemnym wspieraniem się nowych jednostek specjalnych i jednostek antyterrorystycznych wchodzących w skład służb specjalnych. Kolejny element to współpraca, która przejawia się we wzajemnych skoordynowanych ćwiczeniach (szkoleniach), ostatni zaś – to wymiana informacji wywiadowczych i realizacja misji specjalnych oraz operacji specjalnych o zasięgu międzynarodowym. Zaprezentowana współpraca dotyczy polskich i zagranicznych jednostek oraz służb specjalnych.

Słowa kluczowe: wojska specjalne, jednostki specjalne, operacje specjalne, służby specjalne.

Abstract

The article presents the work of the special services of special units. The first part of the material describes the characteristics of the institutions associated with the activities of special units in Poland and the changes made by the Ministry of National Defence during the period of the end of 2013 and mid 2015 relating to the Special Forces Command. The author has mentioned the elements involved in planning the development of the special forces, both in Poland and in the USA. The spectrum of special operations, with a fairly detailed description of special operations has also been presented. In the second part of the material special forces are described, whose tasks boil down to ensure the safety of the country. And the third – the last part of the article deals with cooperation between special services and special units. Special collaboration between the above mentioned departments and units can be divided into several components. The first one is related to the establishing of co-operation, mutual support that new special units get from antiterrorist units of special services. Another element is associated with mutual coordinated exercises. The next element of cooperation is the exchange of information, intelligence and implementation of special missions and special operations with international scope. Presented cooperation concerns Polish and foreign units and special services.

Keywords: special armies, special units, special operations, special services.

Jerzy Surma

Znaczenie analiz sieci społecznych online dla bezpieczeństwa narodowego

Rozwój technologii informatycznych, w tym szczególnie Web 2.0¹, zaowocował powstaniem sieci społecznych online (ang. *social network sites*)² w ramach szerszego zjawiska technologiczno-społecznego nazywanego potocznie mediami społecznościowymi (ang. *social media*). Tego typu media umożliwiają użytkownikom tworzenie, współdzielenie i wymienianie wiadomości, opinii, zdjęć, linków itp. w społecznościach wirtualnych³. Pod pojęciem mediów społecznościowych należy rozumieć m.in.: blogi, fora internetowe, sieci społeczne online, serwisy współdzielenia zdjęć, serwisy współdzielenia filmów wideo, portale oceny produktów, sklepy online z rekomendacjami i ocenami klientów, serwisy informacyjne z komentarzami, gry online oraz światy wirtualne.

Możliwość łatwego i taniego publikowania oraz wymiany informacji pomiędzy ludźmi pociąga za sobą wiele skutków, z których dwa mają szczególne znaczenie w kontekście bezpieczeństwa narodowego. Pierwszym jest coraz większy wpływ mediów społecznościowych, wypierających klasyczne media (TV, radio, prasę)⁴ na rozpowszechnianie informacji oraz zachowania społeczne. Jedne z najbardziej spektakularnych przykładów tego typu wpływu to: wykorzystywanie Twittera w kampanii prezydenckiej w Stanach Zjednoczonych w 2008 r.⁵, Facebooka w czasie „arabskiej wiosny” w 2010 r.⁶ oraz YouTube’a przez islamistyczne ugrupowanie terrorystyczne ISIS w 2015 r.⁷ Drugim skutkiem jest pozostawianie przez użytkowników Internetu tzw. śladów elektronicznych (ang. *digital footprints*), które można przechowywać i analizować⁸. Te dwa rezultaty wymiany informacji mają fundamentalny wpływ na bezpieczeństwo narodowe w zakresie **identyfikacji wojny informacyjnej**⁹ prowadzonej z wykorzystaniem mediów społecznościowych. Taka identyfikacja jest możliwa dzięki

¹ Narzędzia Web 2.0 pozwalają na aktywne korzystanie z Internetu przez udostępnianie narzędzi do tworzenia i wymiany treści generowanych samodzielnie przez użytkowników.

² Sieć społeczna online jest serwisem internetowym, dzięki któremu użytkownicy mogą: tworzyć publiczne i ukryte profile użytkownika, tworzyć listy innych użytkowników (znajomych), z którymi pragnie się utrzymywać kontakt, przeglądać listy znajomych, za: D.M. Boyd, N.B. Ellison, *Social network sites: Definition, history, and scholarship*, „Journal of Computer-Mediated Communication” 2007, nr 13, s. 210–230.

³ A.M. Kaplan, M. Haenlein, *Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media*, „Business Horizons” 2010, nr 53, s. 59–68.

⁴ Według badania YouGov wykonanego w 2013 r. w Stanach Zjednoczonych 29% badanych w przedziale wiekowym 18–24 nie czytała w danym roku ani razu wydrukowanej gazety. Jednocześnie 55% badanych w tej samej grupie wiekowej deklarowało czytanie wiadomości z serwisów internetowych co najmniej raz w tygodniu.

⁵ A. Hughes, L. Palen, *Twitter adoption and use in mass convergence and emergency events*, „International Journal of Emergency Management” 2009, nr 6, s. 248–260.

⁶ W. Ghoniem, *Revolution 2.0: The Power of the People Is Greater Than the People in Power: A Memoir*, Boston–New York 2013.

⁷ Przykładowe nagranie: https://www.youtube.com/watch?v=eX172j6U_KI. [dostęp: 31 XII 2015].

⁸ J. Surma, *The Role of Individual Behavior and Social Influence in Customer Relation Management*, w: *Handbook of Research on Managing and Influencing Consumer Behavior*, New York 2015, s. 385–396

⁹ Wszystkie wyróżnienia w artykule pochodzą od autora – przyp. red.

analizie jakościowej publikowanych treści oraz wykorzystaniu metod eksploracji danych (ang. *data mining*), w tym szczególnie metod ilościowych analizy sieci społecznych (ang. *social networks analysis*)¹⁰. Należy podkreślić, że pojęcie *sieć społeczna* jest znacznie szersze od pojęcia *sieć społeczna online*. Metody ilościowe opracowywane dla sieci społecznych są również możliwe do stosowania dla sieci online, tym bardziej że w tym przypadku sama struktura sieci, dynamika jej zmian oraz wymieniane informacje są automatycznie rejestrowane w systemach informatycznych, co daje olbrzymi potencjał analityczny.

Wykorzystywanie metod ilościowych w analizie sieci społecznych ma jeszcze drugi obszar zastosowania w zakresie bezpieczeństwa narodowego, a mianowicie **rozpoznanie przestępczości zorganizowanej**, np. działalności terrorystycznej. W niniejszym artykule omówiono wspomniane dwa obszary analiz mediów społecznościowych.

Rola mediów społecznościowych w prowadzeniu wojny informacyjnej

Wojna informacyjna ma na celu wpływanie na zachowania społeczeństwa zgodnie z wolą agresora zewnętrznego przez zarządzanie informacją. W ramach metod stosowanych w tego typu wojnach w sposób zorganizowany wykorzystuje się m.in.: manipulowanie informacją, dezinformację i fabrykowanie informacji. Problematyka wojny informacyjnej i metody jej prowadzenia zostały całościowo omówione w monografii R. Brzeskiego¹¹. Niezwykle czytelnym przykładem systemowego prowadzenia wojny informacyjnej są działania Federacji Rosyjskiej w ramach tzw. wojny hybrydowej¹² (m.in. podczas operacji krymskiej¹³) oraz różne akcje dezinformacyjne przeprowadzane na terenie Europy¹⁴.

Wykorzystywanie sieci Internet do prowadzenia wojny informacyjnej jest obecnie jedną z najnowszych metod wpływania na decyzje polityczne, ośmieszania postaw patriotycznych, eskalacji napięć społecznych, osłabiania woli walki czy destabilizacji sytuacji gospodarczej. W tym kontekście szczególnie ważne staje się wykorzystanie niezwykle popularnych mediów społecznościowych, które umożliwiają przeprowadzanie celowych kampanii informacyjnych na forach internetowych i w sieciach społecznych online¹⁵ (ang. *trolling*). Te działania obejmują również prowadzenie agentów wpływu oraz inspirowanie tzw. pożytecznych idiotów. Zorganizowane działania w mediach społecznościowych, będące elementem wojny informacyjnej, służą zwykle:

- kompromitowaniu wybranych osób (organizacji) w państwie – ośmieszanie, obrażanie, niszczenie reputacji czy podważanie autorytetu,

¹⁰ S. Wasserman, K. Faust, *Social Network Analysis. Methods and Applications*, Cambridge 1994.

¹¹ R. Brzeski, *Wojna informacyjna – wojna nowej generacji*, Komorów 2014.

¹² U. Franke, *War by non-military means. Understanding Russian information warfare*, Stockholm 2015 (Report No FOI-R-4065-SE).

¹³ J. Darczewska, *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, seria: Punkt Widzenia – Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2014.

¹⁴ S. Samadashvili, *Muzzling the bear: Strategic Defense for Russia's Undeclared Information War on Europe*, Brussels 2015.

¹⁵ Przykłady wykorzystania mediów społecznościowych w wojnie informacyjnej [dostęp: 31 XII 2015]:

- <https://gigaom.com/2012/11/19/how-social-media-is-rewriting-the-rules-of-modern-warfare/>,
- <http://www.theguardian.com/technology/2011/mar/17/us-spy-operation-social-networks>,
- <http://techcrunch.com/2014/10/15/isis-tactics-illustrate-social-medias-new-place-in-modern-war/>,
- <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2749247/ISIS-declares-war-Twitter-Terror-group-warns-employees-assassinated-closing-Islamist-propaganda-accounts.html>,
- <http://www.rferl.org/content/how-to-guide-russian-trolling-trolls/26919999.html>.

- dezintegrowaniu społeczeństwa¹⁶ – kreowanie kontrowersyjnych i niejednokrotnie fałszywych treści mających dzielić, prowokować konflikty, wywoływać spory itp.,
- generowaniu zgiełku informacyjnego¹⁷ (ang. *deluge of information*) – stwarzanie wrażenia braku możliwości określenia prawdy obiektywnej przez masowe propagowanie sprzecznych wersji wydarzeń, teorii spiskowych, półprawd itp.,
- infiltracji mediów społecznościowych¹⁸ – przejmowanie kontroli nad istniejącymi forami lub budowanie forów internetowych „pod przykryciem” w celu infiltracji określonych grup społecznych, wpływanie na ich działalność, m.in. przez kreowanie wrażenia masowego poparcia lub odrzucenia wybranych idei.

Tego typu zamierzone działania informacyjne w sieciach wywołują intrygujący efekt uboczny nazywany „mgłą wojny informacyjnej”¹⁹ (ang. *fog of information war*), polegający na tym, że informacja raz umieszczona w sieci zaczyna żyć własnym życiem, najczęściej w sposób zupełnie spontaniczny. Pierwotnie opublikowana informacja może ponadto podlegać różnym transformacjom, m.in. modyfikacji, zniekształceniu, wyjęciu z kontekstu lub innym tego typu działaniom.

Przeгляд badań naukowych

Media społecznościowe, głównie ze względu na ich niezwykłą popularność, cieszą się ponadprzeciętnym zainteresowaniem środowiska naukowego. W identyfikowaniu wojny informacyjnej mogą być przydatne co najmniej dwa obszary badawcze:

1. Analiza dyfuzji informacji (ang. *information diffusion*).
2. Analiza społeczności (ang. *community analysis*).

Dyfuzja informacji, czyli proces rozprzestrzeniania się informacji w sieci, jest jednym z najważniejszych obszarów badań sieci społecznych online. Reprezentatywny poziom badań w tym zakresie został zaprezentowany w artykule E. Bakshy’ego²⁰, artykuł A. Guille’a²¹ zaś zawiera dobrze przygotowane podsumowanie stanu badań dotyczące dyfuzji informacji w sieciach społecznych online. Szczególnie istotne są badania nad tzw. wpływem otoczenia społecznego²² (ang. *social influence*) na zachowania ludzi. Wyniki zaawansowanych badań w tym zakresie implikują wiele zastosowań praktycznych, m.in. w biznesie²³. Na przykład wykorzystywanie systemów rekomendacyjnych²⁴ oraz identyfikacja liderów opinii jest obecnie jednym ze standardowych zastosowań w marketingu internetowym²⁵.

¹⁶ <https://kazwoy.wordpress.com/2015/07/22/internet-i-wojna-informacyjna-prezydenta-putina-raport-akademii-krzyzowa/> [dostęp: 31 XII 2015].

¹⁷ <http://www.politico.com/magazine/story/2015/01/putin-russia-tv-113960> [dostęp: 31 XII 2015].

¹⁸ P.M. Duggan, *Strategic Development of Special Warfare in Cyberspace*, „Joint Force Quarterly” 2015, nr 4, s. 46–53.

¹⁹ M. Jaitner, P.A. Mattsson, *Russian Information Warfare of 2014*, 7th International Conference on Cyber Conflict, NATO CCD COE Publications 2015, s. 29–52.

²⁰ E. Bakshy i in., *The role of social networks in information diffusion*, Proceedings of the 21 International Conference on World Wide Web, New York 2012, s. 519–528.

²¹ A. Guille i in., *Information Diffusion in Online Social Networks: A Survey*, „SIGMOD Record” 2013, nr 42, s. 17–28.

²² S. Aral, D. Walker, *Identifying Influential and Susceptible Members of Social Networks*, „Science” 2012, nr 337, s. 337–341.

²³ S. Aral, *Identifying Social Influence: A Comment on Opinion Leadership and Social Contagion in New Product Diffusion*, „Marketing Science” 2011, nr 30, s. 1–7.

²⁴ Systemy rekomendacyjne automatycznie sugerują klientowi produkty i usługi dostosowane do jego potrzeb i zainteresowań; wykorzystują przy tym zebraną wiedzę o nim i o innych klientach.

²⁵ R. Iyengar, C. van den Bulte, T.W. Valente, *Opinion leadership and social contagion in new product*

Dyfuzja informacji w sieciach społecznościowych online zależy od siły związku pomiędzy użytkownikami sieci. Rozprzestrzenianie się informacji w sieciach o silnych związkach²⁶ różni się znacznie od dyfuzji w sieciach o związkach słabych²⁷ czy wręcz umownych²⁸. W kontekście bezpieczeństwa narodowego istotne są zwłaszcza sieci o słabych i umownych związkach ze względu na łatwość prowadzenia wojny informacyjnej. Tego typu relacje występują na ogół na forach internetowych, które są klasycznym obszarem badań w zakresie analizy społeczności. Wszehstronny przegląd badań naukowych pod kątem analizy i eksploracji społeczności online (w tym szczególnie forów internetowych) zawiera opracowanie M. Morzego²⁹. Istotnym nurtem badawczym jest identyfikacja wspomnianego wcześniej trollowania. Aktualny przegląd badań w tym zakresie oraz prezentację własnych, oryginalnych badań zawiera praca J. Chenga³⁰.

Ilościowa analiza mediów społecznościowych powinna być uzupełniona o analizę treści wpisów, m.in. z wykorzystaniem metod analiz lingwistycznych i eksplorację danych tekstowych (ang. *text mining*). Szczególnie popularna jest tzw. analiza wydźwięku (ang. *sentiment analysis*)³¹, która na podstawie automatycznego przetwarzania zdań w języku naturalnym umożliwia określenie opinii autora na dany temat³².

Podsumowanie

Metody analityczne stosowane do badania mediów społecznościowych są obecnie dość zaawansowane, czego przykładem jest m.in. monografia R. Zafarianego³³. Potencjał zastosowań biznesowych tego rodzaju mediów zaowocował powstaniem dziesiątków książek, poradników oraz komercyjnych narzędzi monitoringu i analizy mediów społecznościowych³⁴. Natomiast niewiele jest ogólnodostępnych publikacji dotyczących analiz sieci społecznych online w szeroko rozumianej sferze bezpieczeństwa i obronności, które najczęściej ograniczają się do wykorzystania mediów społeczno-

diffusion, „Marketing Science” 2011, nr 2, s. 195–212.

²⁶ Przykładem sieci społecznej online o silnych związkach jest Facebook, gdzie powiązania pomiędzy użytkownikami są oparte w większości przypadków na rzeczywistości istniejących znajomościach. Warunkiem istnienia silnych związków jest identyfikowanie użytkowników przez przyzmat rzeczywistych danych identyfikacyjnych.

²⁷ Przykładem słabych związków są specjalizowane fora internetowe, na których więzi są wyznaczone na zasadzie przynależności do danego forum, interakcji publicznych na forum, interakcji prywatnych za pośrednictwem poczty elektronicznej, sporadycznych spotkań w ramach zjazdów grup zainteresowań itp. Koniecznym warunkiem dla zaistnienia słabych związków jest identyfikowanie się przez używanie niezmiennego pseudonimu (nick) oraz umożliwienie kontaktu prywatnego.

²⁸ Przykładem związków umownych są ogólnodostępne fora internetowe, publiczne komentarze na portalach informacyjnych, na których w zdecydowanej większości przypadków jedyna relacja pomiędzy użytkownikami wynika z tego, że obie strony korzystają z tego samego forum. W takich sytuacjach tożsamość użytkowników jest zwykle całkowicie anonimowa.

²⁹ M. Morzy, *Analysis and Mining of Online Communities of Internet Forum Users*, w: *Data Mining: Foundations and Intelligent Paradigms*, D.E. Holmes, L.C. Jain (red.), seria: Intelligent Systems Reference Library 2012, t. 24.

³⁰ J. Cheng, C. Danescu-Niculescu-Mizil, J. Leskovec, *Antisocial Behavior in Online Discussion Communities*, arXiv:1504.00680, 2015.

³¹ B. Pang, L. Lee, *Opinion mining and sentiment analysis*, „Journal Foundations and Trends in Information Retrieval” 2008, nr 2, s. 1–135.

³² Na przykład: *tweet* na Twitterze czy *comment* na Facebooku.

³³ R. Zafarani, M.A. Abbasi, H. Liu, *Social Media Mining. An Introduction*, Cambridge 2014.

³⁴ Przykładowy ranking narzędzi analizy mediów społecznościowych: <http://social-media-monitoring-review.toptenreviews.com/> [dostęp: 31 XII 2015].

wych w analizach wywiadowczych na podstawie ogólnodostępnych źródeł informacji (ang. *Open Source Intelligence*)³⁵.

W praktyce wykorzystanie metod ilościowych jest ograniczone, gdyż dostępne dane są najczęściej niekompletne i niskiej jakości. Dane rejestrowane w mediach społecznościowych odzwierciedlają wyłącznie faktyczną aktywność³⁶, poza analizą znajduje się natomiast niezarejestrowana działalność, jak np. przeglądanie profili innych użytkowników oraz czytanie wpisów. Przy uwzględnieniu tylko tych ograniczeń jest oczywiste, że wykorzystywanie analizy mediów społecznościowych do identyfikacji wojny informacyjnej powinno być ograniczone do wspierania analizy jakościowej przeprowadzanej przez odpowiednio wykwalifikowane zespoły analityczne³⁷.

Na zakończenie warto wspomnieć o udanych próbach wykorzystania mediów społecznościowych do rekrutacji członków islamistycznych ugrupowań terrorystycznych³⁸. To zjawisko wymaga poważnej analizy. Aktualny stan badań nad stosowaniem metod analizy sieci społecznych w rozpoznaniu przestępczości zorganizowanej przedstawiono w dalszej części artykułu.

Wykorzystanie metod analizy sieci społecznych w rozpoznawaniu działalności zorganizowanych grup przestępczych

Analiza sieci społecznych umożliwia zgromadzenie istotnych, unikatowych informacji na temat organizacji przestępczych³⁹ – począwszy od rekrutacji członków po rozwój organizacji, przepływ informacji i rozprzestrzenianie przez nie idee. Zdobycie tego typu danych może skutecznie wspierać działania związane z wykrywaniem, śledzeniem i likwidowaniem działalności przestępczej.

Przegląd badań naukowych

Pierwsze poważne nawiązanie do analizy sieci społecznych pod kątem walki z przestępczością zorganizowaną zawiera monografia J. Arquilla z 2001 r.⁴⁰ Badania w tym zakresie zostały zainspirowane atakiem terrorystycznym z 11 września 2001 r.⁴¹ Warto tu wspomnieć pracę V. Krebsa⁴², który na podstawie dostępnych informacji stworzył mapę sieci powiązań Al-Kaidy. Ta praca w pełni odzwierciedla ówczesny stan badań ograniczający się do przestudiowania wybranych organizacji terrorystycznych na podstawie ogólnie dostępnych danych. Badania jakościowe były najczęściej uzupełniane o badania ilościowe, w których wykorzystywano metody analizy sieci społecznych. Dobrze

³⁵ F.Y. Wang i in., *Social computing: From social informatics to social intelligence*, „Intelligent Systems, IEEE” 2007, nr 22, s. 79–83.

³⁶ Na przykład: *retweet* na Twitterze, *like* na Facebooku.

³⁷ Taka metoda analizy danych jest jednym z pryncypiów firmy Palantir Technologies: *We believe in augmenting human intelligence, not replacing it (Jesteśmy przekonani, że ludzką inteligencję należy wspierać, a nie próbować ją zastępować* – tłum. aut.), która oferuje platformę wykorzystania analizy danych dla wsparcia pracy analityków wywiadu: <https://www.palantir.com/about/> [dostęp: 31 XII 2015].

³⁸ <http://www.cnn.com/2015/06/04/us/isis-social-media-recruits/> [dostęp: 31 XII 2015].

³⁹ W niniejszym artykule pojęcie *organizacje przestępcze* obejmuje przede wszystkim organizacje terrorystyczne, ale odnosi się także do innych zorganizowanych grup przestępczych, np. grup hackerskich.

⁴⁰ J. Arquilla, D. Ronfeldt, *Networks and Netwars*, Santa Monica 2001.

⁴¹ Było to również silnie powiązane z zainteresowaniem środowiska naukowego gwałtownym wzrostem popularności sieci społecznych online, takich jak Myspace czy Facebook, które powstały odpowiednio w 2003 i 2004 r.

⁴² V. Krebs, *Mapping Networks of Terrorist Cells*, „Connections” 2001, nr 24, s. 43–52.

opracowany przegląd badań jakościowych zawiera opracowanie S. Resslera⁴³. W kolejnych latach opublikowano wiele prac zbiorowych przedstawiających aktualny stan badań w tej dziedzinie. Najważniejsze z nich to monografia N. Memona⁴⁴, M. Ranstropa⁴⁵, U. Wiila⁴⁶ i V.S. Subrahmaniana⁴⁷. Tematyce analizy sieci organizacji terrorystycznych zostało poświęcone specjalne wydanie „Behavioral Sciences of Terrorism & Political Aggression”, które ukazało się w 2013 r.⁴⁸

Dzięki grantom przyznanych przez rząd Stanów Zjednoczonych było możliwe powstanie kilku grup badawczych zajmujących się wsparciem walki z terroryzmem. Grupa naukowa z Carnegie Mellon University⁴⁹ opracowywała środowisko badawcze Dynamic Network Analysis łączące tradycyjne metody analizy sieci społecznych z metodami wieloagentowymi i analizami lokalizacyjnymi⁵⁰. W tym podejściu grupa terrorystyczna jest interpretowana jako system sieciowy ewoluujący w czasie. Na Uniwersytecie Arizona⁵¹ zrealizowano projekt Dark Web, którego celem było badanie grup terrorystycznych z wykorzystaniem metod ilościowych i narzędzi sztucznej inteligencji⁵². W ramach tego projektu zrealizowano m.in. badania dotyczące analizy forów internetowych pod kątem zwolenników organizacji terrorystycznych⁵³.

Rozwój badań i przede wszystkim rozpowszechnienie ogólnodostępnych baz danych dotyczących przestępczości zorganizowanej zaowocował wieloma publikacjami w renomowanych czasopismach naukowych. Do najważniejszych artykułów (wyliczonych w kolejności chronologicznej opublikowania) można zaliczyć prace autorstwa: B.A. Jacksona⁵⁴, S. Koschade'a⁵⁵, R. Lindelaufa⁵⁶, S. Mahesha⁵⁷, N. Chaurasi⁵⁸, B.A. Desmarais'go⁵⁹ i R.M. Mediny⁶⁰.

⁴³ S. Ressler, *Social Network Analysis as an Approach to Combat Terrorism: Past, Present, and Future Research*, „Homeland Security Affairs” 2006, t. 2.

⁴⁴ *Mathematical methods in counterterrorism*, N. Memon, J.D. Farley, D.L. Hicks, T. Rosenorn (red.), Wien–New York 2009.

⁴⁵ *Mapping terrorism research: State of the art, gaps and future direction*, M. Ranstorp (red.), b.m.w. 2007 (także: <https://www.fhs.se/.../2007/mapping-terrorism-research.pdf> – przyp. red.).

⁴⁶ *Counterterrorism and Open Source Intelligence*, U. Wiil (red.), seria: Lecture Notes in Social Networks, 2011.

⁴⁷ *Handbook of computational approaches to counterterrorism*, V.S. Subrahmanian (red.), b.m.w. 2013.

⁴⁸ S. Mullins, *Special issue: Applying social network analysis to terrorism*, „Behavioral Sciences of Terrorism & Political Aggression” 2013, nr 5, s. 67–175.

⁴⁹ Center for Computational Analysis of Social and Organizational Systems, <http://www.casos.cs.cmu.edu/> [dostęp: 31 XII 2015].

⁵⁰ K.M. Carley, *Dynamic network analysis*, w: *Dynamic social network modeling and analysis: Workshop summary and papers*, R. Breiger, K.M. Carley, P. Pattison (red.), Washington 2003, s. 133–145.

⁵¹ *Dark Web and Geo Political Web Research*, <http://ai.arizona.edu/research/terror/> [dostęp: 31 XII 2015].

⁵² H. Chen, *Dark Web. Exploring and Data Mining the Dark Side of the Web*, New York 2012.

⁵³ A. Abbasi, H. Chen, *Applying Authorship Analysis to Extremist-Group Web Forum Messages*, „Intelligent Systems, IEEE” 2005, nr 20, s. 67–75.

⁵⁴ B.A. Jackson, *Groups, networks, or movements: A command-and-control driven approach to classifying terrorist organizations and its application to Al Qaeda*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2006, nr 29, s. 241–262.

⁵⁵ S. Koschade, *A social network analysis of Jemaah Islamiyah: The applications to counterterrorism and intelligence*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2006, nr 29, s. 559–575.

⁵⁶ R. Lindelauf, P. Borm, H. Hamers, *The influence of secrecy on the communication structure of covert networks*, „Social Networks” 2009, nr 31, s. 126–137.

⁵⁷ S. Mahesh, T.R. Mahesh, M. Vinayababu, *Using data mining techniques for detecting terror-related activities on the Web*, „Journal of Theoretical & Applied Information Technology” 2010, nr 16, 99–104.

⁵⁸ N. Chaurasia i in., *A survey on terrorist network mining: Current trends and opportunities*, „International Journal of Computer Science & Engineering Survey” 2012, nr 3, s. 59–66.

⁵⁹ B.A. Desmarais, S.J. Cranmer, *Forecasting the locational dynamics of transnational terrorism: A network analytic approach*, „Security Informatics” 2013, nr 2, s. 1–13.

⁶⁰ R.M. Medina, *Social network analysis: A case study of the Islamist terrorist network*, „Security Journal”

Jak już wspomniano, pierwsze badania organizacji przestępczych były ograniczone do klasycznej analizy ilościowej. Przykładowo w książce R. Gupty⁶¹ omówiono praktyczne zastosowania analizy mediów społecznościowych w przypadku zagadnień dotyczących bezpieczeństwa, używając klasycznych metryk (jak: *centrality* L. Bonacciego i *betweenness* L. Freemana), które służyły identyfikacji wpływowych użytkowników Twittera. Rozwój badań w ostatnich latach zaowocował kilkoma zaawansowanymi publikacjami książkowymi, wśród których na szczególną uwagę zasługuje monografia S.F. Evertona⁶², w praktyczny sposób przedstawiająca metody analiz sieciowych w badaniu zorganizowanych grup przestępczych. Aktualny przegląd badań w ramach omawianej tematyki jest zawarty w opracowaniu D. Knokego⁶³.

Podsumowanie

Przeprowadzanie zaprezentowanych badań naukowych jest ograniczone z jednego prozaicznego powodu. Dane wykorzystane w tych pracach pochodzą z publicznie dostępnych źródeł, co powoduje, że są one niekompletne. Pozytywne wyniki uzyskane mimo tego ograniczenia wskazują na potencjał metod analitycznych. W tym przypadku zastosowanie omówionych metod przez instytucje rządowe mające dostęp do informacji niejawnych wydaje się uzasadnione.

Drugim ważnym ograniczeniem dotyczącym zespołów akademickich jest ich pobieżna znajomość funkcjonowania organizacji przestępczych. Konsekwencją tej sytuacji są bardzo uproszczone analizy i brak odwołania do rzeczywistych problemów związanych ze ściganiem organizacji przestępczych. Prowadzenie wiarygodnych i użytecznych badań wymaga ich przeprowadzania w zespołach interdyscyplinarnych z udziałem ekspertów i praktyków.

Zakończenie

Przedstawiony stan wiedzy i badań na temat sieci społecznych online jest ograniczony wyłącznie do ogólnodostępnych, oficjalnie publikowanych badań naukowych. Zakres badań naukowych prowadzonych bezpośrednio na rzecz obronności i bezpieczeństwa wewnętrznego jest – z oczywistych powodów – utajniony. W Stanach Zjednoczonych ta klauzula tajności została złamana w 2013 r. przez Edwarda Snowdena⁶⁴. Niektóre z wykradzonych przez niego dokumentów zostały udostępnione do publicznej wiadomości⁶⁵. Ich analiza wskazuje na ogromne zainteresowanie National Security Agency tematyką omawianą w niniejszym artykule i na dojrzałość rozwiązań wykorzystywanych w praktyce. Należy jednocześnie podkreślić, że spektakularne sukcesy związane z wykorzystaniem analizy mediów społecznościowych w zastosowaniach biznesowych, takich jak zarządzanie relacjami z klientami, nie są zwykle publikowane. Nieujawnianie i ochrona rozwiązań analitycznych przed kopiowaniem przez konkurencję jest w biznesie naturalną metodą budowania przewagi konkurencyjnej opartej na innowacyjnych rozwiązaniach.

2014, nr 27, s. 97–121.

⁶¹ R. Gupta, H. Brooks, *Using Social Media for Global Security*, Indianapolis 2013.

⁶² S.F. Everton, *Disrupting dark networks*, Cambridge 2012.

⁶³ D. Knoke, *Emerging Trends in Social Network Analysis of Terrorism and Counterterrorism*, w: *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*, R. Scott, S. Kosslyn (red.), Hoboken 2015.

⁶⁴ E. Lucas, *The Snowden Operation: Inside the West's Greatest Intelligence Disaster*, b.m.w. 2014.

⁶⁵ <https://firstlook.org/theintercept/documents/> [dostęp: 31 XII 2015].

Skala sukcesu praktycznych zastosowań analizy sieci społecznych online jest znacząca, a wyniki badań naukowych omówionych w artykule zasługują na uwagę ze strony służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo narodowe. W tym kontekście prowadzenie własnych prac badawczo-rozwojowych nad mediami społecznościowymi pod kątem bezpieczeństwa narodowego, ukierunkowanych na praktyczne zastosowania, jest wysoce uzasadnione.

Bibliografia:

1. Abbasi A., Chen H., *Applying Authorship Analysis to Extremist-Group Web Forum Messages*, „Intelligent Systems, IEEE” 2005, nr 20, s. 67–75.
2. Aral S., *Identifying Social Influence: A Comment on Opinion Leadership and Social Contagion in New Product Diffusion*, „Marketing Science” 2011, nr 30, s. 1–7.
3. Aral S., Walker D., *Identifying Influential and Susceptible Members of Social Networks*, „Science” 2012, nr 337, s. 337–341.
4. Arquilla J., Ronfeldt D., *Networks and Netwars*, Santa Monica 2001, RAND.
5. Baksy E. i in., *The role of social networks in information diffusion*, Proceedings of the 21 International Conference on World Wide Web, New York 2012, s. 519–528.
6. Boyd D.M., Ellison N.B., *Social network sites: Definition, history, and scholarship*, „Journal of Computer-Mediated Communication” 2007, nr 13, s. 210–230.
7. Brzeski R., *Wojna informacyjna – wojna nowej generacji*, Komorów 2014, Antyk.
8. Carley K.M., *Dynamic network analysis*, w: *Dynamic social network modeling and analysis: Workshop summary and papers*, R. Brieger, K.M. Carley, P. Pattison (red.), Washington 2003, b.w., s. 133–145.
9. Chaurasia N. i in., *A survey on terrorist network mining: Current trends and opportunities*, „International Journal of Computer Science & Engineering Survey” 2012, nr 3, s. 59–66.
10. Chen H., *Dark Web. Exploring and Data Mining the Dark Side of the Web*, New York 2012, Springer.
11. Cheng J., Danescu-Niculescu-Mizil C., Leskovec J., *Antisocial Behavior in Online Discussion Communities*, arXiv:1504.00680, 2015.
12. *Counterterrorism and Open Source Intelligence*, U. Wiil (red.), seria: Lecture Notes in Social Networks, b.m.w. 2011.
13. Darczewska J., *Anatomia rosyjskiej wojny informacyjnej. Operacja krymska – studium przypadku*, seria: Punkt Widzenia, Warszawa 2014, Ośrodek Studiów Wschodnich.
14. Desmarais B.A., Cranmer S.J., *Forecasting the locational dynamics of transnational terrorism: A network analytic approach*, „Security Informatics” 2013, nr 2, s. 1–13.
15. Duggan P.M., *Strategic Development of Special Warfare in Cyberspace*, „Joint Force Quarterly” 2015, nr 4, s. 46–53.
16. Everton S.F., *Disrupting dark networks*, Cambridge 2012, Cambridge University.
17. Ghonim W., *Revolution 2.0: The Power of the People Is Greater Than the People in Power: A Memoir*, Boston–New York 2013, Mariner Books.
18. Gupta R., Brooks H., *Using Social Media for Global Security*, Indianapolis 2013, John Wiley & Sons.
19. Guille A., Hacid H., Favre C., Zighed D.A., *Information Diffusion in Online Social Networks: A Survey*, „SIGMOD Record” 2013, nr 42, s. 17–28.

20. Franke U., *War by non-military means. Understanding Russian information warfare*, Stockholm 2015 (Report No FOI-R-4065-SE), Swedish Defence Research Agency.
21. *Handbook of computational approaches to counterterrorism*, V.S. Subrahmanian (red.), New York 2013, Springer.
22. Hughes A., Palen L., *Twitter adoption and use in mass convergence and emergency events*, „International Journal of Emergency Management” 2009, nr 6, s. 248–260.
23. Iyengar R., Bulte C. van den, Valente T.W., *Opinion leadership and social contagion in new product diffusion*, „Marketing Science” 2011, nr 2, s. 195–212.
24. Jackson B.A., *Groups, networks, or movements: A command-and-control driven approach to classifying terrorist organizations and its application to Al Qaeda*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2006, nr 29, s. 241–262.
25. Jaitner M., Mattsson P.A., *Russian Information Warfare of 2014*, 7th International Conference on Cyber Conflict, NATO CCD COE Publications 2015, s. 29–52.
26. Kaplan A.M., Haenlein M., *Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media*, „Business Horizons” 2010, nr 53, s. 59–68.
27. Knoke D., *Emerging Trends in Social Network Analysis of Terrorism and Counterterrorism*, w: *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*, R. Scott, S. Kosslyn (red.), Hoboken 2015, John Wiley & Sons.
28. Koschade S., *A social network analysis of Jemaah Islamiyah: The applications to counterterrorism and intelligence*, „Studies in Conflict & Terrorism” 2006, nr 29, s. 559–575.
29. Krebs V., *Mapping Networks of Terrorist Cells*, „Connections” 2001, nr 24, s. 43–52.
30. Lindelauf R., Borm P., Hamers H., *The influence of secrecy on the communication structure of covert networks*, „Social Networks” 2009, nr 31, s. 126–137.
31. Lucas E., *The Snowden Operation: Inside the West's Greatest Intelligence Disaster*, b.m.w. 2014, b.w.
32. Mahesh S., Mahesh T.R., Vinayababu M., *Using data mining techniques for detecting terror-related activities on the Web*, „Journal of Theoretical & Applied Information Technology” 2010, nr 16, 99–104.
33. *Mapping terrorism research: State of the art, gaps and future direction*, M. Ransborg (red.), London 2007, Routledge.
34. *Mathematical methods in counterterrorism*, N. Memon i in. (red.), Wien–New York 2009, Springer.
35. Medina R.M., *Social network analysis: A case study of the Islamist terrorist network*, „Security Journal” 2014, nr 27, s. 97–121.
36. Morzy M., *Analysis and Mining of Online Communities of Internet Forum Users*, w: *Data Mining: Foundations and Intelligent Paradigms*, D.E. Holmes, L.C. Jain (red.), seria: Intelligent Systems Reference Library, t. 24, Berlin–Heidelberg 2012, Springer.
37. Mullins S., *Special issue: Applying social network analysis to terrorism*, „Behavioral Sciences of Terrorism & Political Aggression” 2013, nr 5, s. 67–175.
38. Pang B., Lee L., *Opinion mining and sentiment analysis*, „Journal Foundations and Trends in Information Retrieval” 2008, nr 2, s. 1–135.
39. Ressler S., *Social Network Analysis as an Approach to Combat Terrorism: Past, Present, and Future Research*, „Homeland Security Affairs” 2006, t. 2.
40. Samadashvili S., *Muzzling the bear: Strategic Defense for Russia's Undeclared Information War on Europe*, Brussels 2015, Wilfried Martens Centre for European Studies.

41. Surma J., *The Role of Individual Behavior and Social Influence in Customer Relation Management*, w: *Handbook of Research on Managing and Influencing Consumer Behavior*, New York 2015, Springer, s. 385–396.
42. Wang F.Y. i in., *Social computing: From social informatics to social intelligence*, „Intelligent Systems, IEEE” 2007, nr 22, s. 79–83.
43. Wasserman S., Faust K., *Social Network Analysis. Methods and Applications*, Cambridge 1994, Cambridge University Press.
44. Zafarani R., Abbasi M.A., Liu H., *Social Media Mining. An Introduction*, Cambridge 2014, Cambridge University Press.

Abstrakt

Sieci społeczne online mają istotne znaczenie w funkcjonowaniu współczesnego społeczeństwa. Zastosowanie zaawansowanych metod analitycznych w ich badaniu może być wykorzystane do wsparcia zarządzania bezpieczeństwem narodowym w co najmniej dwóch aspektach. Po pierwsze umożliwia identyfikację wojny informacyjnej prowadzonej z wykorzystaniem mediów społecznościowych. Po drugie zaś udostępnia metody rozpoznania struktury i sposobów działania zorganizowanych grup przestępczych, takich jak na przykład organizacje terrorystyczne. Te dwa obszary zastosowań zostały omówione w odniesieniu do aktualnego stanu badań naukowych, ograniczeń w ich prowadzeniu oraz potencjalnego zastosowania tych badań w zakresie bezpieczeństwa narodowego.

Słowa kluczowe: sieci społeczne online, wojna informacyjna, rozpoznanie zorganizowanych grup przestępczych, metody ilościowe, eksploracja danych.

Abstract

Online social networks are essential dimension of modern society. Applying advanced analytical methods in social networks can be used to support of national security in at least two aspects. Firstly it allows identification information war, which is conducted with the use of social media. Secondly it provides methods for the recognition of the structure and methods of operation in organized criminal groups, such as terrorist organizations. These two areas of application are discussed in relation to the current state of art in scientific research, limitations, and potential applications in the national security.

Keywords: on-line social networks, information war, organized crime identification, quantitative methods, data mining.

Tomasz Safjański

Prawne, organizacyjne i techniczne uwarunkowania udziału Polski we współpracy międzynarodowej w ramach Interpolu

Międzynarodowa Organizacja Policji Kryminalnej (ang. International Criminal Police Organization, dalej: Interpol) to najstarsza i największa organizacja współpracy policyjnej¹. Dzięki unikalnej strukturze zasięg geograficzny jej działania w 2016 r. obejmuje obszar 190 państw członkowskich i terytoria zależne. W konsekwencji ma ona bezprecedensowe możliwości udzielania wsparcia operacyjnego państwom członkowskim w zwalczaniu zagrożeń transgranicznych. Z kryminalistycznego punktu widzenia przez wsparcie Interpolu należy rozumieć system metod i form współpracy policyjnej stosowanych przez upoważnionych urzędników Sekretariatu Generalnego tej organizacji oraz funkcjonariuszy właściwych krajowych służb policyjnych, które służą identyfikowaniu i lokalizowaniu zagrożeń transgranicznych uzgodnionych przez państwa członkowskie. Polska uczestniczy w wielostronnej współpracy policyjnej od 1923 r. Wówczas to przedstawiciele Policji Państwowej wzięli udział w kongresie założycielskim Międzynarodowej Komisji Policji Kryminalnych (fr. Commission Internationale de Police Criminelle, dalej: CIPC)².

Z historycznego punktu widzenia można wyróżnić pięć podstawowych okresów współpracy Polski w ramach Interpolu:

- wczesnoczłonkowski,
- wojenny,
- powojenny,
- nieoperacyjny,
- współczesny.

Okres wczesnoczłonkowski obejmuje 15 lat i przypada na lata 1923–1938. W tym czasie dochodziło przede wszystkim do wymiany informacji pomiędzy Policją Państwową a policjami zrzeszonymi w ramach CIPC. Informacje te były przesyłane pocztą kurierską. Polska, tak jak większość państw, wstrzymała współpracę operacyjną w ramach CIPC po aneksji Austrii przez III Rzeszę Niemiecką w 1938 r. Był to protest przeciwko naruszeniu przez Niemców apolityczności tej organizacji.

Okres wojenny obejmuje lata 1939–1945. Stanowią one jeden z najtragiczniejszych momentów w historii Polski. Wskutek agresji niemieckiej i sowieckiej całe terytorium Polski było pod okupacją. Ani rząd RP na uchodźstwie, ani struktury Państwa Podziemnego nie angażowały się – z przyczyn oczywistych – we współpracę policyjną w ramach CIPC, której siedziba od 1942 r. znajdowała się w Berlinie.

Okres powojenny przypada na lata 1946–1951. Wówczas Polska włączyła się w proces związany z reaktywowaniem działalności Komisji.

Okres nieoperacyjny rozpoczął się w 1952 r. Był związany z zerwaniem przez Polską Rzeczpospolitą Ludową wszelkich kontaktów z Interpolem wskutek uwarunkowań politycznych zaistniałych po tzw. incydencie czechosłowackim. Taki stan trwał do 1989 r., tj. do zasadniczych zmian ustrojowych w Polsce.

¹ Utworzona w 1923 r. Ma na celu rozwijanie współpracy służb policji kryminalnej oraz wspieranie krajowych służb policyjnych w zwalczaniu przestępczości międzynarodowej.

² Poprzedniczka Interpolu.

Okres współczesny, zapoczątkowany 27 września 1990 r. wraz z powtórным przyjęciem Polski w poczet członków Interpolu podczas 59. Sesji Zgromadzenia Ogólnego Interpolu w Ottawie (Kanada), charakteryzuje się pełną współpracą operacyjną naszego kraju z tą organizacją. Za przyjęciem Polski opowiedziało się 106 państw członkowskich na 108 biorących udział w głosowaniu (oddano jeden głos przeciwny i jeden nieważny)³. Nasz kraj ponownie został uznany przez społeczność międzynarodową za pełnoprawnego członka Interpolu. Po 1990 r. funkcjonariusze polskiej Policji pełnili eksponowane funkcje w strukturach tej organizacji. Zasiadali m.in. w Komitecie Europejskim oraz w Komitecie Wykonawczym Interpolu. Ponadto Polska była reprezentowana w Poddyrekcji ds. Organizacji Przystępczych i Narkotyków oraz w Poddyrekcji ds. Koordynacji Krajowych Biur Interpolu w regionie europejskim. Nasz kraj był gospodarzem wielu przedsięwzięć organizowanych przez Interpol, w tym m.in.: szkoleń i konferencji regionalnych oraz spotkań szefów biur Interpolu. Polskie biuro Interpolu kilkakrotnie odwiedzał Sekretarz Generalny tej struktury.

Uwarunkowania prawne

Znamienne jest to, że Polska podjęła działania mające na celu formalne związanie się statutem Interpolu po upływie niemal 25 lat od wznowienia z nim współpracy. To związanie się nastąpiło zgodnie z polską procedurą traktatową, z pominięciem etapu negocjacji⁴.

Przy uwzględnieniu, że związanie się statutem Interpolu dotyczyło uczestnictwa Rzeczypospolitej Polskiej w organizacji międzynarodowej, wymagano ratyfikacji tego dokumentu za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie.

Projekt ustawy o ratyfikacji statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol został przedstawiony 3 listopada 2014 r. pod obrady sejmu przez prezesa Rady Ministrów⁵, zgodnie z art. 118 ust. 1 Konstytucji RP. W dniu 26 listopada 2014 r. był przedmiotem prac sejmowej Komisji Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Spraw Zagranicznych, które nie wniosły poprawek⁶. Sejm uchwalił ustawę w brzmieniu zawartym w projekcie rządowym na 81. posiedzeniu, tj. 5 grudnia 2014 r., i zgodnie z art. 121 ust. 1 Konstytucji RP przekazał ją do rozpatrzenia przez senat⁷. Dnia 10 grudnia 2014 r. Biuro Legislacyjne Senatu wydało opinię o braku zastrzeżeń o charakterze legislacyjnym do ustawy⁸.

Prezydent RP podpisał ustawę ratyfikacyjną 29 grudnia 2014 r. *Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o ratyfikacji Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej*

³ B. Kaleta, K. Rybacka-Kostrzewa, *Polska w Interpolu*, „Policja 997” 2010, nr 12.

⁴ Polska procedura traktatowa jest regulowana przepisami: Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78 poz. 483, ze zm.); *Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów, sporządzonej w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r.* (Dz.U. z 1990 r. Nr 74 poz. 439); *Ustawy z dnia 14 kwietnia 2000 r. o umowach międzynarodowych* (Dz.U. Nr 39 poz. 443, ze zm.); *Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 sierpnia 2000 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o umowach międzynarodowych* (Dz.U. z 2000 r. Nr 79 poz. 891).

⁵ Pismo Prezesa RM z 3 XI 2014 r., l. dz. RM-10-95-14.

⁶ *Sprawozdanie Komisji Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o ratyfikacji Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.* (druk nr 2876) z 26 XI 2014 r.

⁷ Pismo Marszałka Sejmu z 5 XII 2014 r., druk 793.

⁸ *Opinia do ustawy o ratyfikacji Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.* (druk 793) z 10 XII 2014 r.

– *Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.* weszła w życie 22 stycznia 2015 r.⁹ Statut Interpolu został ogłoszony w polskim dzienniku promulgacyjnym 2 listopada 2015 r.¹⁰

Przez formalne związanie się statutem Polska uznała dorobek prawny Interpolu za prawnie wiązający. W omawianym kontekście ważną zmianą dotyczącą charakteru prawnego działań podejmowanych w związku ze współpracą policyjną w ramach Interpolu była nowelizacja krajowych uregulowań karno-procesowych na mocy *Ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw*¹¹. W wyniku tej nowelizacji w kodeksie postępowania karnego po art. 605 dodano art. 605a wskazujący na to, że zatrzymanie osoby ściganej może nastąpić także na podstawie informacji o poszukiwaniach, zamieszczonych w bazie danych Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej¹². Ten przepis wszedł w życie 1 lipca 2015 r. Tym samym w polskiej procedurze karnej wyodrębniono jako podstawę zatrzymania osoby jej zarejestrowanie w bazach Interpolu. W praktyce, jeżeli osoba poddana kontroli policyjnej figuruje jako poszukiwana do zatrzymania przez inne państwo członkowskie Interpolu, to zatrzymania można dokonać. Informacje o zatrzymaniu należy natychmiast przekazać do krajowego biura Interpolu państwa poszukującego, które jest zobowiązane przesłać do Polski wnioski o tymczasowe aresztowanie przed upływem 48 godzin od zatrzymania. Wniosek jest podstawą do podjęcia przez sąd powszechny dalszych czynności procesowych mogących doprowadzić w indywidualnej sprawie do ekstradycji przestępcy.

Organizacja współpracy Polski z Interpolem

Współpraca naszego kraju z Interpolem wpisuje się w realizację zadania ustawowego polskiej Policji, jakim jest współdziałanie z policjami innych państw oraz ich organizacjami, określone w art. 1 ust. 2 pkt 7 ustawy o Policji z 6 kwietnia 1990 r.¹³ Zgodnie z zapisami *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* polska Policja winna aktywnie uczestniczyć w pracach Interpolu oraz inicjować rozwiązania w ramach współpracy z tą organizacją¹⁴.

Współpraca Polski w ramach Interpolu odbywa się za pośrednictwem:

- a) po stronie polskiej – komórki organizacyjnej Policji będącej Krajowym Biurem Interpolu,
- b) po stronie Interpolu – Sekretariatu Generalnego Interpolu w Lyonie,
- c) po stronie innych państw członkowskich – krajowych biur Interpolu.

Przyjęty model współpracy, poza wymianą informacji kryminalnych i poszukiwaniami międzynarodowymi, obejmuje wymianę wiedzy specjalistycznej, danych strategicznych, sprawozdań o sytuacji ogólnej, informacji o procedurach dochodzeniowych i metodach zapobiegania przestępczości, a także uczestnictwo w szkoleniach oraz zasilanie i wykorzystywanie baz danych Interpolu.

⁹ Dz.U. z 2015 r. poz. 17.

¹⁰ Tamże, poz. 1758.

¹¹ Dz.U. z 2013 r. poz. 1247.

¹² Tamże, art. 1 pkt 201.

¹³ Dz.U. z 2015 r. poz. 355 i 529.

¹⁴ *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* [online], Warszawa 2007, s. 27, <http://www.bbn.gov.pl/pl/publikacje-i-dokumenty/dokumenty/1144,Strategia-Bezpieczenstwa-Narodowego-RP.html> [dostęp: 1 IX 2013].

W Polsce najważniejszą strukturą wyznaczoną do współpracy z Interpolem jest Komenda Główna Policji. Jej pozycja wynika z tego, że zadania Krajowego Biura Interpolu w Warszawie realizuje komórka organizacyjna Komendy Głównej Policji wyznaczana przez komendanta głównego¹⁵. Według stanu na 31 stycznia 2016 r. komórka organizacyjną KGP uprawnioną do wykonywania zadań polskiego krajowego biura Interpolu w zakresie koordynowania i prowadzenia międzynarodowej wymiany informacji o charakterze kryminalnym oraz strategicznym jest Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji (BMWP).

Z analizy szczegółowego zakresu zadań BMWP KGP dotyczących pełnienia funkcji krajowego biura Interpolu wynika, że podstawowym obowiązkiem tego biura jest wymiana informacji kryminalnych. W związku z tym do jego zadań należy szczególnie zapewnianie całodobowej wymiany tego typu informacji (w ramach międzynarodowej współpracy Policji) na potrzeby podmiotów krajowych i zagranicznych, w celu zapobiegania przestępczości oraz jej wykrywania i zwalczania¹⁶.

Do 2006 r. wymiana informacji i dostęp do baz danych Interpolu w polskiej Policji miały charakter scentralizowany i odbywały się wyłącznie za pośrednictwem Krajowego Biura Interpolu w Warszawie. W 2007 r. w komendach wojewódzkich Policji oraz w Komendzie Stołecznej Policji utworzono sieć oficerów kontaktowych ds. międzynarodowej wymiany informacji kryminalnych (OK ds. MWIK). Do ich obowiązków należy m.in. koordynowanie i nadzorowanie obiegu informacji kryminalnych w ramach międzynarodowej współpracy policyjnej realizowanej za pośrednictwem Interpolu. Oficerowie kontaktowi do spraw międzynarodowej wymiany informacji kryminalnych mają dostęp do Systemu Informacyjnego Interpolu I-24/7 z poziomu komendy wojewódzkiej Policji. Obecnie w komendach wojewódzkich i w Komendzie Stołecznej Policji działa 56 oficerów kontaktowych. W praktyce OK ds. MWIK są funkcjonariusze lub pracownicy Policji wyznaczeni do pełnienia tych zadań zgodnie z zarządzeniem nr 384 komendanta głównego Policji z 8 maja 2007 r. w sprawie ustanowienia oficerów kontaktowych do spraw międzynarodowej wymiany informacji kryminalnych¹⁷.

Aspekty techniczne współpracy Polski z Interpolem

Do realizacji zadań nałożonych na BMWP KGP z tytułu pełnienia obowiązków krajowego biura Interpolu są wykorzystywane środki techniczne umożliwiające komunikację z zasobami informacyjnymi Interpolu oraz krajowymi bazami danych.

Stanowiska dostępowe w BMWP KGP, na których realizuje się zadania wynikające z członkostwa w Interpolu, są wyposażone w komputery połączone lokalną siecią (LAN) z serwerem pocztowym administrowanym przez Biuro Łączności i Informatyki KGP, umożliwiającym dostęp do Ogólnoświatowego Systemu Komunikacji Interpolu I-24/7¹⁸.

Bezpośredni wgląd do sieci Interpolu i jego baz danych jest zapewniony przez aplikację ASF (ang. *Automated Search Facilities* – pol. ‘zautomatyzowane usługi wy-

¹⁵ Paragraf 20 ust. 1 w zw. z paragrafem 2 pkt 2 *Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 31 grudnia 2012 r. w sprawie przetwarzania informacji przez Policję* (Dz.U. z 2013 r. poz. 8).

¹⁶ Paragraf 18 ust. 2 pkt 7 *Zarządzenia nr 8 KGP z dnia 15 marca 2013 r. w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji* (Dz.Urz. KGP z 2013 r. poz. 25).

¹⁷ Dz.Urz. KGP z 2007 r. Nr 10 poz. 79.

¹⁸ Rozwiązanie to zostało wdrożone 4 III 2002 r. przez Biuro Łączności i Informatyki KGP w miejsce dotychczasowego rozwiązania opartego na sieci X.400.

szukiwania'). Ponadto Policja dysponuje rozwiązaniami technicznymi umożliwiającymi dostęp do bazy danych DNA Interpolu w trybie online, z zachowaniem bezpieczeństwa przesyłanych informacji.

BMWP KGP w celu realizacji swoich zadań ma bezpośredni dostęp do wielu krajowych baz danych, w tym m.in. do:

- Krajowego Systemu Informacyjnego Policji¹⁹,
- rejestru PESEL²⁰,
- Centralnej Ewidencji Pojazdów i Kierowców²¹,
- Systemu Pobyt²²,
- Krajowego Rejestru Karnego²³,
- Krajowego Rejestru Sądowego²⁴,
- Ogólnokrajowej Ewidencji Wydanych i Unieważnionych Dowodów Osobistych²⁵,

¹⁹ Zestaw centralnych zbiorów informacji utrzymywanych i administrowanych przez komendanta głównego Policji, dotyczących osób podejrzewanych o popełnienie przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego, osób poszukiwanych bądź usiłujących ukryć swoją tożsamość, a także dotyczących rzeczy zagubionych lub skradzionych. Podstawę prawną funkcjonowania KSIP stanowi *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 31 grudnia 2012 r. w sprawie przetwarzania informacji przez Policję* (Dz.U. z 2013 r. poz. 8, ze zm.).

²⁰ Podstawowy rejestr ewidencji ludności w Polsce. Zawiera między innymi następujące dane: nazwisko i imię (imiona), nazwisko rodowe, imiona i nazwiska rodowe rodziców, datę urodzenia, miejsce urodzenia, kraj urodzenia, stan cywilny, numer aktu urodzenia i oznaczenie urzędu stanu cywilnego, w którym ten akt został sporządzony, płeć, numer PESEL, obywatelstwo albo status bezpaństwowca, imię i nazwisko rodowe oraz numer PESEL małżonka, adres i datę zameldowania na pobyt stały, kraj zamieszkania, kraj poprzedniego zamieszkania, datę wymeldowania z miejsca pobytu stałego, adres i datę zameldowania na pobyt czasowy oraz datę upływu deklarowanego terminu pobytu, datę wymeldowania z miejsca pobytu czasowego, datę wyjazdu poza granice Rzeczypospolitej Polskiej trwającego dłużej niż sześć miesięcy i wskazanie kraju wyjazdu, datę powrotu z wyjazdu poza granice Rzeczypospolitej Polskiej trwającego dłużej niż sześć miesięcy, serię, numer i datę ważności ostatniego wydanego dowodu osobistego obywatela polskiego oraz oznaczenie organu wydającego dokument, serię, numer i datę ważności ostatniego wydanego paszportu obywatela polskiego, serię, numer i datę ważności dokumentu podróży cudzoziemca oraz datę upływu terminu pobytu deklarowanego przez cudzoziemca.

²¹ System informatyczny obejmujący centralną bazę danych zawierającą dane i informacje o pojazdach, ich właścicielach i posiadaczach, a także osobach posiadających wymagane uprawnienia do kierowania pojazdami. Ewidencja została utworzona na podstawie art. 80a ust. 1 i 100a ust. 1 *Ustawy z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym* (Dz.U. z 1997 r. Nr 98 poz. 602, ze zm.).

²² Krajowy zbiór rejestrów, ewidencji i wykazów w sprawach cudzoziemców prowadzony przez Urząd do Spraw Cudzoziemców.

²³ Krajowa baza danych dotycząca osób karanych i podmiotów zbiorowych. Podstawą prawną jej działania jest *Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym* (Dz.U. z 2000 r. Nr 50 poz. 580, ze zm.). W Krajowym Rejestrze Karnym gromadzi się dane o osobach: prawomocnie skazanych za przestępstwa lub przestępstwa skarbowe, przeciwko którym prawomocnie warunkowo umorzono postępowanie karne w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe, przeciwko którym prawomocnie umorzono postępowanie karne w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe na podstawie amnestii, będących obywatelami polskimi prawomocnie skazanymi przez sądy państw obcych, wobec których prawomocnie orzeczono środki zabezpieczające w sprawach o przestępstwa lub przestępstwa skarbowe, nieletnich, wobec których prawomocnie orzeczono środki wychowawcze, poprawcze lub leczniczo-wychowawcze albo którym wymierzono karę na podstawie art. 13 lub art. 94 ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich, prawomocnie skazanych za wykroczenia na karę aresztu, poszukiwanych listem gończym, tymczasowo aresztowanych oraz nieletnich umieszczonych w schroniskach dla nieletnich.

²⁴ Krajowy Rejestr Sądowy jest prowadzony przez wybrane sądy rejonowe i Ministerstwo Sprawiedliwości. Podstawą prawną działania jest *Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym* (Dz.U. z 2001 r. Nr 17 poz. 209, ze zm.). Składa się on z trzech osobnych rejestrów, w których prowadzi się spis:

- 1) przedsiębiorców,
- 2) stowarzyszeń, innych organizacji społecznych i zawodowych, fundacji oraz samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej,
- 3) dłużników niewypłacalnych.

²⁵ Baza informacji prowadzona przez MSW.

- Centralnej Ewidencji Wydanych i Unieważnionych Dokumentów Paszportowych²⁶,
- Centralnej Bazy Danych Osób Pozbawionych Wolności²⁷,
- danych, które są udostępniane za pośrednictwem Krajowego Systemu Informatycznego²⁸.

Współpraca w ramach wymiany informacji kryminalnych

Podstawą prawną zdobywania, gromadzenia, przetwarzania, sprawdzania i wykorzystywania przez Policję informacji, w tym danych osobowych uzyskanych lub przetwarzanych w ramach współpracy z Interpolem, są przepisy art. 5 ust. 2 oraz art. 7 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 1 ust. 2 pkt 7 i art. 20 ust. 2aa i 2ab ustawy z 6 kwietnia 1990 r. o Policji²⁹ oraz paragrafu 20 rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 31 grudnia 2012 r. w sprawie przetwarzania informacji przez Policję³⁰. Policja jest uprawniona do prowadzenia tych operacji wyłącznie w celu realizacji jej zadań ustawowych.

Ogólne zasady przekazywania Interpolowi informacji, w tym danych osobowych, w celu zapobiegania lub zwalczania przestępczości są uregulowane w *Ustawie z dnia 16 września 2011 r. o wymianie informacji z organami ścigania państw członkowskich Unii Europejskiej*³¹, w prawie Unii Europejskiej³² oraz w postanowieniach umów międzynarodowych³³.

Szczegółowe wskazania dotyczące trybu oraz sposobów przetwarzania informacji będących przedmiotem wymiany pomiędzy Policją a Interpolem, zawartych w zbiorach danych Interpolu lub w zbiorach udostępnionych krajowym biurom państw członkowskich tej organizacji, widnieją w rozporządzeniu ministra spraw wewnętrznych z 31 grudnia 2012 r. w sprawie przetwarzania informacji przez Policję³⁴. Zasady postępowania

²⁶ Tamże.

²⁷ Zbiór informacyjny Służby Więziennej.

²⁸ Zbiór danych prowadzony przez MSW na potrzeby kontroli granicznej, kontroli celnej, kontroli legalności pobytu cudzoziemców na terytorium RP, a także na potrzeby innych postępowań prowadzonych na podstawie ustaw lub ratyfikowanych umów międzynarodowych. Obejmuje on m.in. dane dotyczące osób poszukiwanych w związku z dotyczącym ich wnioskiem ekstradycyjnym, zaginionych lub objętych ochroną z uwagi na toczące się postępowanie karne, jak również dane dotyczące skradzionych, przywłaszczonych lub zagubionych przedmiotów, w tym o znacznej wartości kulturowej, historycznej i materialnej. Zakres przetwarzanych w nim danych dostosowano do modelu przyjętego w krajach sygnatariuszy Układu z Schengen, w Systemie Informacyjnym Schengen (SIS) I+ oraz częściowo zakładanych do wprowadzenia przy modernizacji tego systemu (SIS II).

²⁹ Tamże.

³⁰ Tamże.

³¹ Dz.U. Nr 230 poz. 1371.

³² Na podstawie art. 10 ust. 3 decyzji ramowej Rady 2002/584/WSiSW z 13 VI 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między państwami (Dz.Urz. UE L 190/1 z 18 VII 2002 r.), jeśli skorzystanie z elektronicznych usług SIS nie jest możliwe, to organ sądowy wydający nakaz może skorzystać z usług Interpolu, aby ten przekazał europejski nakaz aresztowania.

³³ Na podstawie art. 21 umowy między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki o ekstradycji z 10 VII 1996 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 93 poz. 1066) Interpol może pośredniczyć przy przekazywaniu wniosków o tranzyt osoby wydanej przez państwo trzecie. W myśl art. 23 Ministerstwo Sprawiedliwości Rzeczpospolitej Polskiej i Departament Sprawiedliwości Stanów Zjednoczonych mogą prowadzić konsultacje za pośrednictwem Interpolu w związku z realizacją poszczególnych spraw oraz w celu zapewnienia utrzymania i usprawnienia toczących się postępowań ekstradycyjnych.

³⁴ Dz.U. z 2013 r. poz. 8.

z dyfuzjami i notami Interpolu zostały natomiast określone w *Zarządzeniu nr 16 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 czerwca 2015 r. w sprawie not i dyfuzji Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol*³⁵.

Przepisy wewnętrzne Policji definiują notę jako wniosek o współpracę międzynarodową lub o ostrzeżenie międzynarodowe adresowane do wszystkich państw członkowskich Interpolu, publikowane przez Sekretariat Generalny tej organizacji na wniosek krajowego biura jej państwa członkowskiego, podmiotu międzynarodowego lub z inicjatywy Sekretariatu Generalnego, który jednocześnie jest rejestrowany w bazie danych Interpolu³⁶. Dyfuzja natomiast to wniosek o współpracę międzynarodową lub o ostrzeżenie międzynarodowe, wysłany przez krajowe biuro państwa członkowskiego Interpolu do państwa albo państw członkowskich tej organizacji, rejestrowany w jej bazie danych³⁷.

Przesyłanie wniosków o publikację noty do Sekretariatu Generalnego Interpolu lub wysyłanie dyfuzji do innych państw członkowskich tej organizacji należy do zadań BMWP KGP³⁸.

Wnioskom o publikację noty lub wysłanie dyfuzji w związku z międzynarodową wymianą informacji kryminalnych przypisano następujące kolory lub funkcje:

- 1) niebieski – w celu uzyskania dodatkowych informacji o osobie, ustalenia miejsca pobytu lub ustalenia tożsamości osoby w związku z prowadzonym postępowaniem,
- 2) zielony – w celu ostrzeżenia policji innych państw o osobach mogących stanowić zagrożenie bezpieczeństwa publicznego lub co do których – na podstawie uzyskanych informacji lub ich wcześniejszej działalności przestępczej – istnieje uzasadnione podejrzenie, że popełnią przestępstwo za granicą,
- 3) czarny – w celu identyfikacji nieznanymi zwłok i szczątków ludzkich,
- 4) fioletowy – w celu ostrzeżenia o sposobie działania sprawców przestępstw, przedmiotach lub urządzeniach używanych do ich popełniania lub uzyskania informacji o czynach przestępczych,
- 5) pomarańczowy – w celu ostrzeżenia przed wydarzeniem, osobą, przedmiotem, postępowaniem lub modus operandi, które w najbliższym czasie mogą stanowić bezpośrednie zagrożenie bezpieczeństwa publicznego i spowodować poważną szkodę osobom lub mieniu,
- 6) wniosek dotyczący dzieł sztuki w celu wszczęcia poszukiwań lub identyfikacji skradzionych eksponatów³⁹.

Przekazanie Interpolowi informacji otrzymanych od organu ścigania państwa członkowskiego UE może nastąpić wtedy, gdy:

- organ, który przekazał lub udostępnił informacje, wyraził na to zgodę,
- jest to niezbędne w celu wykrywania i ścigania sprawców przestępstw lub przestępstw skarbowych oraz zapobiegania przestępczości lub jej zwalczania,
- organ państwa trzeciego, któremu informacja ma zostać przekazana, jest właściwy w sprawach wykrywania i ścigania sprawców przestępstw lub przestępstw skarbowych oraz zapobiegania przestępczości lub jej zwalczania,

³⁵ Dz.Urz. KGP z 2015 r. poz. 44.

³⁶ Paragraf 2 ust. 2 *Zarządzenia nr 16 Komendanta Głównego Policji z dnia 30 czerwca 2015 r. w sprawie not i dyfuzji Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol*.

³⁷ Paragraf 2 ust. 3, tamże.

³⁸ Paragraf 3 ust. 1, tamże.

³⁹ Paragraf 3 ust. 2, tamże.

- państwo trzecie zapewnia odpowiedni poziom ochrony, o którym mowa w art. 47 *Ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych*⁴⁰
- nie zagraża to rażącym naruszeniem praw człowieka⁴¹.

Przekazanie organowi ścigania państwa członkowskiego UE informacji otrzymanej od Interpolu wymaga jego zgody na to przekazanie⁴².

W przypadku wymiany informacji z organami ścigania państw członkowskich UE sieć informacyjna udostępniana przez Interpol może być wykorzystywana na równi z sieciami udostępnianymi przez Europol i biura SIRENE⁴³.

Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji niezwłocznie przekazuje informacje otrzymane z Sekretariatu Generalnego Interpolu lub krajowego biura Interpolu innego państwa członkowskiego tej organizacji do sądu, prokuratury lub jednostki Policji, które wnioskowoły o publikację noty lub wysłanie dyfuzji⁴⁴.

Po uzyskaniu z Sekretariatu Generalnego Interpolu informacji o zbliżającym się terminie zakończenia ważności noty lub dyfuzji BMWP KGP zwraca się do jednostek Policji, które wnioskowoły o ich wydanie, o ocenę potrzeby ich utrzymania. BMWP KGP przekazuje decyzję jednostki Policji do Sekretariatu Generalnego Interpolu lub do państwa członkowskiego albo grupy państw członkowskich tej organizacji, do których dyfuzja była adresowana⁴⁵.

Biuro, o którym mowa wyżej, na wniosek jednostki Policji występującej o publikację noty kieruje prośbę do Sekretariatu Generalnego Interpolu o zakończenie jej publikacji w przypadku, gdy osiągnęła ona zamierzony cel lub gdy ustały przesłanki będące podstawą wniosku o jej wydanie⁴⁶.

BMWP KGP na wniosek jednostki Policji wnioskującej o wysłanie dyfuzji kieruje prośbę do państwa lub grupy państw członkowskich Interpolu, do których dyfuzja była adresowana, o jej odwołanie w przypadku, gdy osiągnęła ona zamierzony cel lub gdy ustały przesłanki będące podstawą wniosku o jej wysłanie⁴⁷.

Wymiana informacji uzyskanych z Sekretariatu Generalnego Interpolu lub innego państwa członkowskiego tej struktury w ramach Policji odbywa się za pośrednictwem oficerów kontaktowych⁴⁸.

Współpraca w ramach poszukiwań osób

Poszukiwania osób we współpracy z Interpolem z perspektywy działania BMWP KGP można podzielić na dwie kategorie:

- 1) poszukiwania w kraju (krajowe),
- 2) poszukiwania za granicą (zagraniczne).

Poszukiwania w kraju są realizowane na wniosek zagranicznego biura Interpolu w koordynacji lub za pośrednictwem służb i organów krajowych (Policji, Straży Gra-

⁴⁰ Tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 922.

⁴¹ Art. 18 ust. 1 ustawy z 16 IX 2011 r. o wymianie informacji z organami ścigania państw członkowskich Unii Europejskiej, tamże.

⁴² Art. 18 ust. 2, tamże.

⁴³ Art. 8 ust. 1, tamże.

⁴⁴ Paragraf 7 ust. 1 *Zarządzenia nr 16 Komendanta Głównego Policji...*

⁴⁵ Paragraf 9, tamże.

⁴⁶ Paragraf 10, tamże.

⁴⁷ Paragraf 11, tamże.

⁴⁸ Paragraf 7 ust. 2, tamże.

nicznej, prokuratury). BMWP KGP nie wykonuje czynności poszukiwawczych „w terenie”, nie przeprowadza też żadnych czynności operacyjnych, jak np. prowadzenie obserwacji czy stosowanie środków techniki operacyjnej. Są to czynności, które w razie potrzeby wykonują jednostki terenowe polskiej Policji.

Poszukiwania w celach procesowych

Do najważniejszych czynności wykrywczych podejmowanych przez polską Policję we współpracy z Interpolem należą międzynarodowe poszukiwania procesowe osób w celu ustalenia miejsca ich pobytu lub zatrzymania, tymczasowego aresztowania i ekstradycji, prowadzone na podstawie not czerwonych i dyfuzji Interpolu.

Wnioskom o publikację noty lub wysłanie dyfuzji w związku z poszukiwaniami międzynarodowymi osób przypisano następujące kolory lub funkcje:

- 1) czerwony – w celu zatrzymania, tymczasowego aresztowania i ekstradycji osoby poszukiwanej,
- 2) żółty – w celu ustalenia miejsca pobytu osoby zaginionej lub tożsamości osoby o nieustalonej tożsamości⁴⁹.

W przypadku celu procesowego można wyróżnić następujące rodzaje poszukiwań prowadzonych ze wsparciem Interpolu:

- 1) poszukiwania obywateli polskich na wniosek polskich organów w celu ich zatrzymania poza granicami kraju,
- 2) poszukiwania obywateli innych państw na wniosek polskich organów w celu ich zatrzymania poza granicami kraju,
- 3) poszukiwania obywateli innych państw na wniosek władz innych państw w celu ich zatrzymania na terenie kraju,
- 4) poszukiwania obywateli polskich na wniosek władz innych państw w celu ich zatrzymania na terenie kraju,
- 5) poszukiwania w celu ustalenia miejsca pobytu w kraju obywateli polskich na potrzeby czynności prawnych przeprowadzanych poza granicami kraju,
- 6) poszukiwania w celu ustalenia miejsca pobytu w kraju obywateli innych państw na potrzeby czynności prawnych przeprowadzanych poza granicami kraju,
- 7) poszukiwania w celu ustalenia miejsca pobytu obywateli polskich na potrzeby czynności prawnych przeprowadzanych na terenie kraju, na wniosek władz innych państw,
- 8) poszukiwania w celu ustalenia miejsca pobytu obywateli innych państw na potrzeby czynności prawnych przeprowadzanych na terenie kraju, na wniosek władz innych państw.

Po wpłynięciu do BMWP KGP wniosku prokuratury lub sądu dotyczącego wystąpienia do Sekretariatu Generalnego Interpolu o publikację noty czerwonej lub niebieskiej, Biuro dokonuje jego sprawdzenia pod kątem zgodności z wymogami formalnymi przewidzianymi dla tych not w przepisach Interpolu. Jeżeli wniosek spełnia wymogi formalne, jednostka ta przetwarza informacje w nim zawarte i wysyła je wraz z dostępnym materiałem identyfikacyjnym (za pomocą Systemu Informacyjnego Interpolu I-24/7) w formie wniosku o publikację noty do Sekretariatu Generalnego Interpolu wraz z dyfuzją do państw członkowskich tej organizacji niestosujących dorobku Schengen. Biuro

⁴⁹ Paragraf 3 ust. 2, tamże.

przekazuje do Sekretariatu Generalnego wizerunek osoby poszukiwanej wraz z wnioskiem o publikację noty czerwonej tylko w przypadku wydania przez prokuraturę lub sąd zgody na opublikowanie wizerunku na ogólnie dostępnej stronie internetowej Interpolu. Jeżeli wniosek nie spełnia wymogów formalnych, jest zwracany wnioskodawcy w celu uzupełnienia⁵⁰.

W praktyce wnioski o wszczęcie poszukiwań osób w celu ich zatrzymania, tymczasowego aresztowania i ekstradycji do państwa wnioskującego stanowią około 25 proc. wszystkich zleceń przesyłanych przez Interpol. Wnioski dotyczące poszukiwania osób w celu ustalenia miejsca ich pobytu natomiast – to około 10 proc. wszystkich zleceń.

W przypadku wszystkich rodzajów poszukiwań do zadań BMWP KGP należy wyłącznie realizacja działań poprzedzających wystąpienie z wnioskiem o pomoc prawną czy ekstradycję (wydanie osób ściganych lub skazanych przebywających za granicą). Wszczynianie poszukiwań międzynarodowych powinno się odbywać szybko, sprawnie i skutecznie.

Za realizację poszukiwań z wykorzystaniem not i dyfuzji Interpolu na poziomie operacyjnym odpowiada Wydział Koordynacji Poszukiwań Międzynarodowych Biura Międzynarodowej Współpracy Policji KGP. Jego kompetencje w ramach wykonywania zadań krajowego biura Interpolu obejmują koordynowanie poszukiwań międzynarodowych osób w celu ich ekstradycji lub ustalenia miejsca ich pobytu na terytorium państw niestosujących przepisów dorobku Schengen oraz na wniosek krajowych biur Interpolu tych państw⁵¹.

Zgodnie z zasadami obowiązującymi w Interpolu wszczęcie poszukiwań międzynarodowych osób w celu ich zatrzymania wymaga wniosku uprawnionego organu ścigania lub wymiaru sprawiedliwości. Organami właściwymi w sprawach występowania do Krajowego Biura Interpolu w Warszawie (tj. Komendy Głównej Policji) o wszczęcie poszukiwań międzynarodowych są:

- Prokuratura Generalna RP – w sprawach prowadzonych przez jednostki organizacyjne prokuratury,
- sądy okręgowe (lub rejonowe) – w sprawach zawisłych przed tymi sądami.

W wymiarze praktycznym poszukiwania międzynarodowe z wykorzystaniem współpracy w ramach Interpolu są rozszerzeniem poszukiwań lokalnych prowadzonych w Polsce przez jednostkę Policji właściwą miejscowo lub rzeczowo. Można je przeprowadzać tylko zgodnie z celem poszukiwań lokalnych (niedopuszczalna jest zmiana celu poszukiwań). Dokumentami stanowiącymi w naszym kraju podstawę prawną wszczęcia poszukiwań lokalnych osoby są list gończy (art. 279 § 1 kpk) oraz zarządzenie sądu lub prokuratora o poszukiwaniu podejrzanego, oskarżonego lub skazanego w celu ustalenia miejsca ich pobytu (art. 278 kpk).

Generalnie poszukiwania międzynarodowe za granicą prowadzi się na podstawie *Zarządzenia nr 19-Z KGP z dnia 8.11.2002 r. w sprawie prowadzenia przez Policję poszukiwania osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiaru sprawiedliwości*⁵². Jednak szczegółowe procedury wszczynania, prowadzenia i zakańczania poszukiwań międzynarodowych przez Interpol są w dużej mierze określane także długoletnią praktyką współpracy międzynarodowej. Poszukiwania na terenach innych państw są prowadzone na podstawie przepisów tam obowiązujących.

⁵⁰ Paragraf 5, tamże.

⁵¹ Załącznik nr 6 do *Zarządzenia nr 749 Komendanta Głównego Policji z dnia 27 maja 2010 r. w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji* (Dz.Urz. KGP z 15 VI 2010 r. Nr 6 poz. 189).

⁵² Niepublikowane.

Za inicjowanie poszukiwań poza granicami kraju w celu zatrzymania (przekazania lub ekstradycji do Polski) odpowiada jednostka Policji prowadząca poszukiwania krajo-we, która w trakcie sprawy poszukiwawczej uzyskała informacje wskazujące na pobyt osoby poszukiwanej za granicą. Takie informacje mogą być uzyskane zwłaszcza:

- z Biura Międzynarodowej Współpracy Policji KGP (za pośrednictwem Interpolu, Europolu, oficerów łącznikowych polskiej Policji albo policji innych państw lub innych jednostek Policji, które weszły w ich posiadanie – podczas wykonywania czynności służbowych),
- z polskich placówek dyplomatycznych poza granicami kraju,
- podczas przeprowadzania czynności operacyjno-rozpoznawczych.

Jednostka poszukująca Policji ma w takiej sytuacji obowiązek poinformowania na piśmie wszystkich organów biorących udział w poszukiwaniach (jednostki organizacyjne prokuratury i sądy, które wydały podstawę do poszukiwań krajowych) o uzasadnionym podejrzeniu pobytu osoby poszukiwanej poza granicami kraju lub jej stwierdzonym pobycie. Powinna równocześnie wnioskować o niezwłoczne wystąpienie przez uprawnione organy RP do władz wskazanego kraju w sprawie wydania osoby poszukiwanej, aby osiągnąć cel poszukiwań. Znajdują tu zastosowanie: art. 595 kpk i art. 16 *Europejskiej konwencji o ekstradycji* z 13 grudnia 1957 r.⁵³, a także uregulowania prawne dwustronnych i wielostronnych umów międzynarodowych.

Podstawową umową wielostronną o ekstradycji, której stroną jest Rzeczpospolita Polska, jest wspomniana *Europejska konwencja o ekstradycji, sporządzona w Paryżu dnia 13 grudnia 1957 r.* wraz dwoma protokołami dodatkowymi z 5 października 1975 r. oraz z 17 marca 1978 r.⁵⁴ Zgodnie z treścią art. 2 tej konwencji podstawę wydania stanowią przestępstwa, których górny próg ustawowego zagrożenia karą pozbawienia wolności wynosi co najmniej jeden rok według prawa strony wzywającej i strony wezwanej, albo gdy orzeczono tę karę lub środek zabezpieczający w wymiarze co najmniej czterech miesięcy. Konwencja umożliwia również uzyskanie zgody na rozszerzenie ścigania, niezbędnej do kontynuacji postępowania karnego wobec osoby uprzednio ekstradowanej, co do której wydano również postanowienie o przedstawieniu zarzutów dotyczących popełnienia innego przestępstwa (dokonanego przed wydaniem tej osoby) niż to, z którego powodu została wydana. O taką zgodę występuje się do państwa wydającego. *Europejska konwencja o ekstradycji* stanowi podstawę współpracy Polski w zakresie ekstradycji z większością państw europejskich, ale także z innymi krajami, które do niej przystąpiły (Izrael, Republika Południowej Afryki i Korea Południowa). Umowy dwustronne regulują natomiast współpracę Polski w tym zakresie z 15 państwami, m.in. ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki, Republiką Białoruś i Australią⁵⁵.

Dla przykładu: zgodnie z art. 12 umowy o ekstradycji między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, sporządzonej w Waszyngtonie 10 lipca 1996 r., wniosek o tymczasowe aresztowanie może być przekazany za pośrednictwem Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej (Interpol)⁵⁶.

Na podstawie art. 595 kpk w wypadkach niecierpiących zwłoki sąd lub prokurator

⁵³ Dz.U. z 1994 r. Nr 70 poz. 307.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ *Sprawozdanie Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury w 2013 r.*, Warszawa 2014, s. 327; *Sprawozdanie Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury w 2012 r.*, Warszawa 2013, s. 369.

⁵⁶ Dz.U. z 1999 r. Nr 93 poz. 1066.

mogą się zwrócić bezpośrednio do właściwego organu państwa obcego o tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie osoby, co do której ma być złożony wniosek o jej wydanie. Wniosek sądu lub prokuratora o tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie osoby w ramach postępowania w międzynarodowych sprawach karnych jest przekazywany państwu obcemu za pośrednictwem Sekretariatu Generalnego Interpolu (w formie noty czerwonej) lub jest przesyłany między krajowymi biurami Interpolu państw zainteresowanych (w formie dyfuzji). W przypadku ujęcia osoby poszukiwanej za granicą sąd lub prokurator niezwłocznie zgłaszają, za pośrednictwem ministra sprawiedliwości, wniosek o jej wydanie (jeśli wobec tej osoby wszczęto postępowanie karne – art. 593 kpk).

Obecnie wnioski polskich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości wpływają do BMWP KGP z Wydziału Obrót Prawnego Prokuratury Generalnej oraz z każdego sądu. Biuro przesyła je w formie dyfuzji do krajowych biur Interpolu państw określonych we wniosku bądź wypełnia elektroniczną wersję formularza noty czerwonej i przesyła ją do Sekretariatu Generalnego w celu jej opublikowania.

Informacje uzyskane przez Policję, uzasadniające podejrzenie o pobycie osoby poszukiwanej poza granicami kraju, stanowią wystarczającą podstawę do wykorzystania środków poszukiwawczych Interpolu (nota czerwona lub dyfuzja). Nie zachodzi ani potrzeba, ani konieczność kolejnego weryfikowania ich wiarygodności i ustalania lub potwierdzania dokładnego miejsca przebywania osoby poszukiwanej, gdyż miejsce to może być stale zmieniane. Takie działanie zbędnie odwleka wystąpienie o wydanie osoby lub o wszczęcie poszukiwań w celu zatrzymania, a w konsekwencji może doprowadzić do przedawnienia terminu ścigania lub wykonania prawomocnej kary pozbawienia wolności.

Często informacje uzyskiwane przez Policję są marnotrawione przez sądy i prokuratury, gdyż poszukiwania są wszczynane po kilku lub kilkunastu miesiącach, a nawet latach, od czasu uzyskania danych o przebywaniu osoby za granicą.

Sprawność wymaga, aby wnioski o wszczęcie poszukiwań, nakazy aresztowań i ich tłumaczenia były przekazywane do Komendy Głównej Policji w formie elektronicznej. Ma to na celu zmniejszenie do minimum konieczności ich ponownego przepisywania. Aby zapewnić skuteczność poszukiwań, wnioski i nakazy powinny być przygotowane przez uprawniony organ w taki sposób, żeby nie było potrzeby ich wielokrotnego uzupełniania. Powinny też zawierać niezbędne załączniki. Często praktyką jest to, że nakaz aresztowania przekazuje do KGP sąd okręgowy, a po pewnym czasie sąd rejonowy przekazuje wniosek dotyczący sprawy zawisłej przed tym sądem. Jeśli ten sam nakaz obejmuje także poszukiwania pozostające we właściwości prokuratury, to po kilku miesiącach wpływa do KGP (często przetłumaczony po raz drugi) wraz z wnioskiem do sprawy prowadzonej przez prokuraturę. Nierzadko kolejny wniosek zleca wszczęcie poszukiwań na innym, większym obszarze i stoi w kolizji ze zleceniem sądu, co wymaga czasochłonnych, wzajemnych wyjaśnień zainteresowanych organów.

Czynnością poprzedzającą wszczęcie w Polsce poszukiwań na wniosek innych państw jest tłumaczenie nadesłanego wniosku (noty czerwonej lub dyfuzji) na język polski przez BMWP KGP. Następnie tłumaczenie i kopia wniosku są przesyłane do Departamentu Współpracy Międzynarodowej Prokuratury Generalnej⁵⁷. Prokuratorzy Wydziału Obrót Prawnego

⁵⁷ Departament Współpracy Międzynarodowej Prokuratury Generalnej koordynuje i nadzoruje całokształt współpracy międzynarodowej prokuratury. W jego skład wchodzi: Wydział Obrót Prawnego z Zagranicą oraz Wydział Spraw Międzynarodowych. Do zadań regulaminowych Departamentu należy szczególnie: nadzorowanie i koordynowanie działań podejmowanych przez jednostki organizacyjne w zakresie realiza-

z Zagranicą PG sprawdzają, czy zawarte w nich informacje są wystarczające do wydania pozytywnej opinii dotyczącej zastosowania aresztu ekstradycyjnego wobec osoby poszukiwanej w przypadku jej zatrzymania na terenie naszego kraju⁵⁸. Opinia pozytywna stanowi pełną podstawę do zatrzymania osoby i doprowadzenia jej do najbliższej miejscowo prokuratury okręgowej w celu wystąpienia do sądu z wnioskiem o zastosowanie aresztu. Należy podkreślić, że forma wniosku (nota czerwona lub dyfuzja) nie ma wpływu na opinię wydawaną przez Prokuraturę Generalną. Zasadnicze znaczenie ma zgodność wniosku z art. 595 kpk oraz art. 2 i 16 *Europejskiej konwencji o ekstradycji*.

Dyrektor BMWP KGP na podstawie opinii Prokuratury Generalnej podejmuje decyzję o wszczęciu poszukiwań krajowych zwyczajnych osoby, której dotyczy wniosek państwa obcego. W praktyce realizuje się nie więcej niż 50 proc. wniosków o wszczęcie poszukiwań w celu zatrzymania, tymczasowego aresztowania i ekstradycji, wpływających do BMWP KGP za pośrednictwem Interpolu.

Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji dokonuje rejestracji poszukiwań w Krajowym Systemie Informacji Policji i zastrzega osoby na wypadek odprawy granicznej w Systemie ZSE6 Komendy Głównej Straży Granicznej⁵⁹. Kartę daktyloskopijną (o ile jest dostępna) osoby poszukiwanej wysyła do Centralnej Registratury Daktyloskopijnej Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji. Zdjęcie osoby poszukiwanej jest umieszczane w systemie POSIGRAF⁶⁰.

W przypadku zatrzymania osoby poszukiwanej i po potwierdzeniu przez BMWP KGP aktualności poszukiwań w państwie wnioskującym, właściwa prokuratura okręgowa przekazuje do sądu kopię oryginału wniosku i jego tłumaczenie. Może je uzyskać z BMWP KGP (najczęściej za pośrednictwem jednostki Policji, która dokonała zatrzymania) lub z Prokuratury Generalnej.

Jeżeli z informacji zawartych we wniosku lub z analizy dokonanej w Biurze Międzynarodowej Współpracy Policji KGP (sprawdzenie w dostępnych bazach danych, uprzednia korespondencja) wynika, że osoba poszukiwana może przebywać w Polsce, Biuro dodatkowo przesyła do właściwej terytorialnie jednostki Policji kopie opinii Prokuratury Generalnej, wniosek, tłumaczenie wniosku oraz zdjęcie.

cji i wdrażania procedur związanych z europejskim nakazem aresztowania oraz nadzorowanie postępowań ekstradycyjnych realizowanych w Rzeczypospolitej Polskiej, przygotowywanie projektów decyzji ekstradycyjnych ministra sprawiedliwości oraz ekspediowanie wniosków ekstradycyjnych i monitorowanie postępowań wszczynanych w tych sprawach za granicą.

⁵⁸ Obrót prawny z zagranicą w sprawach karnych oznacza współpracę pomiędzy sądami i prokuraturami (ewentualnie innymi uprawnionymi organami) różnych państw w konkretnych postępowaniach karnych i obejmuje pomoc prawną, transfer postępowań karnych, europejski nakaz aresztowania oraz ekstradycję. Do zadań Wydziału Obrótu Prawnego z Zagranicą PG należy zwłaszcza nadzorowanie realizacji wniosków o pomoc prawną w sprawach karnych kierowanych za granicę oraz nadzorowanie i koordynowanie wykonywania wniosków o pomoc prawną pochodzących z zagranicy. Wydział współpracuje też z Ministerstwem Sprawiedliwości w sprawach dotyczących przejęcia i przekazania ścigania karnego oraz w postępowaniach ekstradycyjnych, a także – w ograniczonym zakresie – w sprawach dotyczących pomocy prawnej. Do 2010 r. omawiane zadania były realizowane przez Biuro Postępowania Przygotowawczego Prokuratury Krajowej Ministerstwa Sprawiedliwości RP.

⁵⁹ System ZSE6 jest zintegrowany z systemami poszukiwawczymi i informacyjnymi na poziomie lokalnym, krajowym i europejskim (SIS II i VIS).

⁶⁰ Policyjny System Informacji Graficznej (POSIGRAF) to specjalna aplikacja umożliwiająca gromadzenie i prezentację informacji graficznych (fotografie osób przeniesione do systemu przy użyciu skanerów). Zdjęcia zgromadzone w systemie, oprócz osób poszukiwanych i zaginionych, dotyczą także niebezpiecznych przestępców. System POSIGRAF jest wykorzystywany przy typowaniu sprawców przestępstw, na podstawie ustalonego rysopisu lub znaków szczególnych, a także przy identyfikacji osób o nieustalonej tożsamości lub n/n zwłok.

Poszukiwania rozpoczęte na prośbę zagranicznych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości odwołuje się na podstawie wniosku otrzymanego z krajowego biura Interpolu, które je wszczęło, rozsyłając dyfuzję, bądź wniosku Sekretariatu Generalnego Interpolu – w przypadku wszczęcia poszukiwań na podstawie noty czerwonej. Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji odwołuje poszukiwania krajowe w Krajowym Systemie Informacji Policji (KSIP) oraz zastrzeżenie granicy w Komendzie Głównej Straży Granicznej. Poszukiwania wszczęte na wniosek polskich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości są odwoływane tylko i wyłącznie na polecenie organu wszczynającego, po wydaniu osoby poszukiwanej stronie polskiej (zdarzają się pojedyncze przypadki odwołań w związku z przedawnieniem ścigania czy karalności).

Po uzyskaniu z Sekretariatu Generalnego Interpolu informacji o zbliżającym się terminie zakończenia ważności noty czerwonej lub dyfuzji poszukiwawczej BMWP KGP zwraca się do prokuratury lub sądu, które wniosowały o ich wydanie, o ocenę potrzeby ich utrzymania. Biuro przekazuje decyzję wyżej wymienionych organów Sekretariatowi Generalnemu Interpolu lub państwa członkowskiego albo grupie państw członkowskich tej organizacji, do których dyfuzja była adresowana⁶¹.

Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji KGP na wniosek prokuratury lub sądu, które wniosowały o publikację noty czerwonej, kieruje prośbę do Sekretariatu Generalnego Interpolu o zakończenie publikacji noty w przypadku, gdy osiągnęła ona zamierzony cel lub gdy ustały przesłanki będące podstawą wniosku o jej wydanie⁶². To samo Biuro na wniosek prokuratury lub sądu, które wniosowały o wysłanie dyfuzji, kieruje prośbę do państwa lub grupy państw członkowskich Interpolu, do których była ona adresowana, o jej odwołanie w przypadku, gdy osiągnęła ona zamierzony cel lub gdy ustały przesłanki będące podstawą wniosku o jej wysłanie⁶³.

Do czasu wprowadzenia europejskiego nakazu aresztowania liczba poszukiwań międzynarodowych na prośbę zagranicznych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości utrzymywała się na poziomie 2500 w skali roku (np. w roku 2001 wszczęto ich 2489, a w roku następnym – 2533). Liczba poszukiwań międzynarodowych na wniosek polskich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości kształtowała się natomiast w granicach 20–30 poszukiwań rocznie (w roku 2002 wszczęto 22 poszukiwania).

Poszukiwania osób zaginionych

Odrębną kategorią są poszukiwania osób zaginionych. Wnioski zagranicznych organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości w takich sprawach są przesyłane bądź bezpośrednio z krajowych biur Interpolu (w formie dyfuzji), bądź z Sekretariatu Generalnego (w formie noty żółtej). Na podstawie danych zawartych w tego typu wnioskach BMWP KGP dokonuje sprawdzeń w systemie PESEL, KSIP, KSiTA (tj. w Kartotece Skazanych i Tymczasowo Aresztowanych), a także w Urzędzie ds. Repatriacji i Cudzoziemców oraz w Straży Granicznej (przejścia graniczne i Ewidencja Pojazdów Luksusowych). Karty daktyloskopijne i sekwencje DNA są przesyłane do Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Policji (CLKP), a zdjęcia – do jednostek Policji w miejscu zamieszkania lub pobytu (jeśli są wskazane) osób zaginionych. Dane osób

⁶¹ Paragraf 9 *Zarządzenia nr 16 Komendanta Głównego Policji...*

⁶² Paragraf 10, tamże.

⁶³ Paragraf 11, tamże.

poszukiwanych są rejestrowane w KSIP. Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji przesyła wnioski polskich organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości dotyczące poszukiwań osób zaginionych – po dokonaniu sprawdzeń w rejestrach krajowych – do krajowych biur Interpolu (w formie dyfuzji) albo do Sekretariatu Generalnego (w formie noty żółtej). Odwołanie poszukiwania z jednoczesnym odnotowaniem tego faktu w KSIP następuje tylko na wniosek organu wszczynającego.

Wniosek o wysłanie żółtej dyfuzji BMWP KGP może skierować wyłącznie do państw niestosujących dorobku Schengen⁶⁴.

Wnioski dotyczące poszukiwania osób zaginionych stanowią około 5 proc. zleceń napływających za pośrednictwem Interpolu do BMWP KGP.

Przetwarzanie informacji oraz dokonywanie sprawdzeń w bazach danych Sekretariatu Generalnego Interpolu

Obowiązki administratora danych w odniesieniu do informacji uzyskanych z Interpolu, a następnie przetwarzanych przez Policję w celu realizacji jej zadań ustawowych, wykonuje komendant główny Policji⁶⁵. Zatem to on decyduje o zakresie i sposobie realizacji przydzielonych mu zadań i uprawnień.

Zgodnie z § 20 ust. 1 rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 31 grudnia 2012 r. przetwarzanie informacji będących przedmiotem wymiany pomiędzy Policją a Interpolem, zawartych w zbiorach danych Interpolu lub w zbiorach udostępnionych krajowym biurom Interpolu państw członkowskich tej organizacji, odbywa się przez:

- bezpośredni dostęp do globalnego systemu komunikacji Interpolu I-24/7,
- przetwarzanie informacji w zbiorach danych Interpolu,
- wymianę informacji z Sekretariatem Generalnym Interpolu,
- wymianę bezpośrednią z krajowymi biurami Interpolu innych państw członkowskich tej organizacji, na podstawie wniosków o udzielenie informacji.

Przetwarzania danych w systemie informacyjnym Interpolu dokonuje Krajowe Biuro Interpolu w Warszawie.

W odniesieniu do danych osobowych uzyskanych od organów innych państw lub z Interpolu, a następnie przetwarzanych przez Policję w celu realizacji jej zadań ustawowych, komendant główny Policji jest uprawniony do wykonywania obowiązków administratora danych, określonych w ustawie o ochronie danych osobowych⁶⁶.

Zgodnie z normą zawartą w § 20 ust. 2 wyżej wymienionego rozporządzenia szczególne warunki i sposoby przetwarzania informacji w zbiorach danych Interpolu, w tym przetwarzanie informacji przez Krajowe Biuro Interpolu w Warszawie, krajowe biura tej organizacji oraz zadania tych biur w omawianym zakresie ustala Interpol⁶⁷.

⁶⁴ Paragraf 6 ust. 5, tamże.

⁶⁵ Paragraf 3 ust. 1 i 3 rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 31 XII 2012 r.

⁶⁶ Paragraf 3, tamże.

⁶⁷ W myśl paragrafu 28 rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z 31 XII 2012 r. właściwe przepisy Interpolu mają również zastosowanie do trybu i sposobu dokumentowania informacji pobranych, uzyskanych lub zgromadzonych przez Policję w ramach współpracy z Interpolem. W przypadku gdy przepisy Interpolu odsyłają do przepisów krajowych, określono regułę, zgodnie z którą pobranie, uzyskanie lub zgromadzenie informacji dokumentuje się w formie i w sposób określony w przepisach ustawy o Policji oraz w przepisach rozporządzenia z 31 XII 2012 r. Paragraf 36 tego rozporządzenia dotyczy sposobów oceny informacji przekazanych przez Interpol pod kątem ich przydatności w prowadzonych postępowaniach. W takich przypadkach do tych informacji stosuje się sposoby weryfikacji i usunięcia określone przez organ przekazujący informacje, a w przypadku, gdy ten sposób nie został określony – sposoby weryfikacji i usunięcia określone w przepisach

Biuro Międzynarodowej Współpracy Policji przekazuje wiadomości dotyczące pozytywnych wyników sprawdzeń dokonanych w innym państwie członkowskim Interpolu do prokuratury, sądu lub jednostek Policji, które wniosowały o publikację noty lub wysłanie dyfuzji. Prokuratura, sąd lub jednostka Policji, które wniosowały o publikację noty lub wysłanie dyfuzji, mogą zwrócić się do Krajowego Biura Interpolu w Warszawie (KBI Warszawa) z prośbą o uzyskanie z innego państwa członkowskiego Interpolu informacji dotyczących powodu sprawdzeń. KBI Warszawa przekazuje prośbę podmiotu zagranicznego o wyjaśnienie powodu sprawdzenia na terenie Polski do jednostki, na której obszarze doszło do pozytywnego sprawdzenia. Wymiana danych dotyczących koordynacji w ramach Policji odbywa się za pośrednictwem OK ds. MWIK, a w sytuacji niecierpiącej zwłoki – bezpośrednio pomiędzy dyżurnymi jednostkami Policji i dyżurnym KBI Warszawa (do wiadomości oficera kontaktowego)⁶⁸.

Funkcjonariusze Policji mają możliwość dokonywania sprawdzeń między innymi w następujących bazach danych Interpolu:

- 1) Bazie Danych Nominalnych (ang. *Nominal Database* – ND),
- 2) Bazie Daktyloskopijnej (ang. *Fingerprints Database* – FD),
- 3) Bazie Profili Genetycznych DNA (ang. *DNA Gateway*),
- 4) Bazie Skradzionych i Utraconych Dokumentów Podróży (ang. *Stolen and Lost Travel Documents* – SLTD),
- 5) Bazie Skradzionych Dokumentów Administracyjnych (ang. *Stolen Administrative Documents* – SAD),
- 6) Bazie Skradzionych Pojazdów (ang. *Stolen Motor Vehicles* – SMV),
- 7) Bazie Utraconych Dzieł Sztuki (ang. *Works of Arts Database* – WoA),
- 8) Bazie Wizerunków Nietletnich Ofiar Przestępstw Seksualnych (ang. *Interpol Child Abuse Image Database* – ICAID),
- 9) Bazie Miejsc Przestępstw Seksualnych na Szkodę Nietletnich (ang. *International Child Sexual Exploitation Database* – ICSED),
- 10) Bazie Sfałszowanych Kart Płatniczych (ang. *Counterfeit Payment Cards Database* – CPCD).

Z zasobów Interpolu korzysta również Komenda Główna Straży Granicznej. Szefowie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Biura Ochrony Rządu oraz Generalny Inspektor Informacji Finansowych natomiast negocjują zawarcie porozumień umożliwiających bezpośredni dostęp do baz danych wyżej wymienionej organizacji z komendantem głównym Policji. Policja systematycznie zasilą siedem pierwszych baz danych i jest jednym z czołowych kontrybutorów informacji.

Dostęp do Bazy Skradzionych Pojazdów (SMV) pozwala polskiej Policji na bardziej efektywne poszukiwanie samochodów utraconych w wyniku przestępstwa. Do 1998 r., w związku z importem do Polski na dużą skalę pojazdów z krajów Unii Europejskiej oraz ich tranzytem do krajów byłego ZSRR, wymiana informacji z zagranicznymi organami ścigania i wymiaru sprawiedliwości była zdominowana przez zlecenia od polskich jednostek Policji, które dotyczyły ustalenia, czy pojazdy pozostające w ich zainteresowaniu pochodziły z kradzieży. Ponadto znaczna część zleceń zawierała proś-

paragrafów 32–35 wymienionego rozporządzenia. W pierwszej kolejności mają zatem zastosowanie sposoby określone przez organ przekazujący informacje, a dopiero – na zasadzie subsydiarności – jeżeli organ nie określił sposobów weryfikacji i usuwania danych przekazanych organom Policji, stosuje się sposoby obowiązujące w prawie krajowym, czyli przepisy rozporządzenia.

⁶⁸ Paragraf 8 *Zarządzenia nr 16 Komendanta Głównego Policji...*

by o potwierdzenie autentyczności dokumentów oraz ustalenie pochodzenia pojazdów. W sierpniu 1998 r. polska Policja uzyskała bezpośredni dostęp do ogólnoświatowej Bazy Danych Skradzionych Pojazdów Interpolu. Od tego czasu może dokonywać w tej bazie rejestracji samochodów utraconych w Polsce oraz sprawdzeń za pośrednictwem KSIP. W roku 2002 jednostki Policji przeprowadziły w ten sposób 4352 sprawdzenia, z tego 236 pozytywnych, oraz 59 681 rejestracji.

Uzyskanie dostępu do Bazy Danych Skradzionych Pojazdów Interpolu spowodowało zmiany w strukturze zleceń napływających do BMWP KGP. W związku ze wzrastającą (dzięki bezpośredniemu dostępowi do bazy tej organizacji) liczbą zabezpieczeń samochodów zarówno za granicą, jak i w Polsce zaczęła wzrastać liczba zleceń w sprawach potwierdzenia źródła pochodzenia pojazdów ujawnionych na terenie naszego kraju, potwierdzenia autentyczności dokumentów, ustalenia numerów VIN po numerach podzespołów samochodowych oraz identyfikacji pojazdów i ich właścicieli. W roku 2002 wpłynęło 2700 tego typu zleceń dotyczących ponad 5500 pojazdów.

W Wydziale Daktyloskopii CLKP jest zainstalowane stanowisko do elektronicznej wymiany informacji zgromadzonych w Centralnej Registraturze Daktyloskopijnej (CRD) przy wykorzystaniu systemu łączności Interpolu I-24/7. Przesyłana korespondencja nie jest zestandaryzowana. Pliki załączane do korespondencji elektronicznej zawierają karty daktyloskopijne albo w całości, albo tylko w części. Są to pliki typu *.jpg, *.tiff lub inne, a skany kart są wykonywane w różnych rozdzielczościach. Przed wprowadzeniem takiej karty do AFIS (chociażby w celu przeprowadzenia wywiadu) operator musi ją najpierw wydrukować w skali 1:1. Aby wydruk był poprawny, skanowanie powinno być wykonane w rozdzielczości 500 dpi i w 8-bitowej skali szarości oraz zapisane do pliku *.tiff. Jeżeli przysłane karty nie spełniają tych wymogów, to przed wydrukiem należy je przeskalować. Przykładowo, w roku 2007 strona polska przeprowadziła na rzecz Interpolu 1837 wywiadów daktyloskopijnych⁶⁹.

Swoisty charakter ma współpraca Polski w ramach Interpolu przy poszukiwaniu utraconych dokumentów podróży (paszportów). Do BMWP KGP są systematycznie przekazywane informacje dotyczące zagranicznych utraconych dokumentów podróży. Te dokumenty są rejestrowane w Krajowym Systemie Informacji Policji zgodnie z ogólnymi zasadami określonymi dla tego systemu (tj. należy wskazać datę utracenia dokumentu i podać jego pełny numer; nie rejestruje się dokumentów, które utraciły ważność lub zostały wyrobione na podstawie nielegalnie zdobytych lub fałszywych dokumentów tożsamości). Krajowe organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości nie przekazują tego typu informacji do krajów członkowskich Interpolu.

Każdy polski policjant, który prowadzi postępowanie w sprawie kradzieży dzieł sztuki, w przypadku uzyskania informacji o wywozie skradzionych przedmiotów za granicę może zlecić za pośrednictwem Interpolu wszczęcie ich międzynarodowych poszukiwań. Odbywa się to przez rozesłanie do krajów członkowskich informacji o kradzieży oraz wykazu skradzionych dzieł, a także ich rejestrację w bazie WoA. Od 2008 r. została zwiększona liczba rejestracji w tej bazie, dotyczących najcenniejszych dóbr kultury skradzionych na terytorium Polski. Zwiększenie aktywności w tym zakresie wiązało się między innymi z powołaniem w marcu 2007 r. w komendach wojewódzkich Policji oraz w KSP koordynatorów

⁶⁹ B. Krzemińska, *Kompetencje Wydziału Daktyloskopii CLK KGP we współpracy międzynarodowej*, „Problemy Kryminalistyki” 2008, nr 262, s. 35.

ds. zwalczania przestępczości przeciwko zabytkom oraz utworzeniem w strukturze Biura Kryminalnego KGP Krajowego Zespołu do Walki z Przestępczością Przeciwko Dziedzictwu Narodowemu. Dzięki opisanym mechanizmom współpracy było możliwe zabezpieczenie i odzyskanie wielu cennych przedmiotów skradzionych na terenie Polski, nielegalnie wywiezionych za granicę⁷⁰.

W dniu 14 lipca 2008 r. został podpisany przez komendanta głównego Policji dokument *Karta DNA* (ang. *Interpol Charter – International DNA Gateway*), co pozwoliło na uzyskanie przez Policję dostępu do bazy danych DNA Interpolu (DNA Gateway). Pierwszą sprawą, w jakiej dokonano sprawdzeń w DNA Gateway, było zgwałcenie i zabójstwo Darii R. w sopockim Lesie Oliwskim 4 sierpnia 1995 r. Na miejscu zbrodni została znaleziona chusteczka ze śladami krwi – prawdopodobnie sprawcy. Ponadto na ciele ofiary znaleziono materiał genetyczny mężczyzny. Policja przesłała uzyskany profil DNA do bazy danych Interpolu, ponieważ podejrzewano, że sprawcą może być sportowiec drużyny francuskiej lub ukraińskiej, które przebywały w tym czasie w pobliżu miejsca przestępstwa. Przekazane informacje nie zostały skojarzone z danymi zgromadzonymi w bazie DNA Interpolu jako dane zbieżne. Równocześnie do chwili obecnej nie przekazano informacji o tym, że dane wprowadzone przez polską Policję zostały skojarzone z danymi wprowadzonymi w formie zapytań przez policje innych krajów, które uzyskały dostęp do bazy DNA Interpolu. W lipcu 2012 r. polska Policja uzyskała dostęp w trybie online do zasobów Bazy DNA. Za przekazywanie profili genetycznych do tej bazy jest odpowiedzialne Centralne Laboratorium Kryminalistyczne Policji. Stanowisko dostępne do bazy DNA Interpolu zainstalowano, po podpisaniu wspomnianych na wstępie dokumentów,

⁷⁰ T. Safjański, *Rola Interpolu w zwalczaniu przestępczości na szkodę zabytków oraz poszukiwaniu utraconych dzieł sztuki*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2007, nr 2, s. 41 i in. W 1999 r. niemiecka policja udaremniała sprzedaż na tamtejszym rynku antykwarycznym i zabezpieczyła antependium ze złoconego kurdybanu, skradzione rok wcześniej z kościoła parafialnego w Grzybnie. Współpraca policji polskiej z policją niemiecką i brytyjską pozwoliła na odzyskanie znacznej części inkunabułów i starodruków, których kradzież z Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie została ujawniona w 1999 r. Skradzione dzieła były wystawiane do sprzedaży między innymi w domach aukcyjnych w Niemczech i Wielkiej Brytanii oraz w antykwariacie na terenie Włoch. W roku 2005 policja austriacka zabezpieczyła oferowany do sprzedaży w Domu Aukcyjnym „Dorotheum” obraz Domenica Fedeli (Maggiotto) *Chłopiec grający na fujarce*, skradziony w 1991 r. z mieszkania prywatnego w Warszawie. Nie zawsze jest tak, że strona zagraniczna jako pierwsza przysyła informacje o pojawieniu się dzieł sztuki skradzionych w Polsce na rynku antykwarycznym danego kraju. Bywają sytuacje, że policjanci lub instytucje kultury dowiadują się z dostępnych im źródeł, na przykład dzięki przeszukiwaniu w Internecie katalogów światowych domów aukcyjnych, o wystawieniu na sprzedaż dóbr kultury utraconych w naszym kraju. Wówczas polskie biuro Interpolu zwraca się z prośbą do policji odpowiedniego państwa o przeprowadzenie stosownych sprawdzeń i ewentualne zabezpieczenie danego dzieła sztuki. Przykładem mogą tu być dwa obrazy Juliana Fałata wpisane na listę polskich strat wojennych. Jeden z nich – *Przed polowaniem w Rytwianach* – był oferowany do sprzedaży w październiku 2006 r. w domu aukcyjnym Christie’s w Nowym Jorku. Drugi – *Nagonka na polowaniu w Nieświeżu* – próbowano sprzedać w grudniu tego samego roku w Domu Aukcyjnym w Doyle New York. Obydwa obrazy, dzięki interwencji FBI, udało się wycofać z oferty i zabezpieczyć. Dzieła sztuki skradzione poza granicami naszego kraju bywają przedmiotem handlu także na polskim rynku antykwarycznym. W grudniu 2006 r. policja francuska skierowała do strony polskiej za pośrednictwem Interpolu wniosek o wycofanie ze sprzedaży w domu aukcyjnym Agra-Art SA w Warszawie obrazu Józefa Pankiewicza *Pejzaż z Saint-Tropez*. Dzieło to jest własnością Fonds National d’Art Contemporain w Paryżu. Zostało zakupione w 1922 r. przez Ministerstwo Szkolnictwa Publicznego i Sztuk Pięknych w Paryżu i skradzione we Francji w roku 2004. Obraz został zabezpieczony i oczekuje na przyjazd francuskich ekspertów w celu jego identyfikacji. W styczniu bieżącego roku funkcjonariusze Centralnego Biura Śledczego KGP zatrzymali obywatela polskiego posiadającego przy sobie dwie maski „Makonde”, figurkę fetyszystyczną oraz siedem podglówek, które – co wykazały sprawdzenia w bazie danych Interpolu – zostały skradzione z Galerii Narodowej w Harare (Zimbabwe) w czerwcu 2006 r.

w Wydziale Biologii Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP. Tylko czterech pracowników tego Wydziału ma dostęp do domen związanych z korzystaniem z tej bazy. Dokumentacja dotycząca przekazywanych do niej profili jest gromadzona w Registraturze Bazy Danych DNA.

Podsumowanie

W skali jednego roku Policja oraz inne podmioty uprawnione do dostępu do zasobów Interpolu przeprowadzają ponad 40 000 sprawdzeń w bazach tej organizacji. Obecnie, począwszy od 1990 r., służby krajowe wymieniły w ramach współpracy z Interpolem ponad 300 000 informacji dotyczących skradzionych pojazdów, ponad 450 000 informacji dotyczących skradzionych dokumentów podróży, ponad 150 000 informacji dotyczących skradzionych dokumentów administracyjnych, 11 000 informacji o poszukiwanych sprawcach przestępstw oraz ponad 200 000 innych informacji kryminalnych.

Komenda Główna Policji nie prowadzi jednak statystyk i nie posiada szczegółowych danych na temat liczby wniosków kierowanych do Sekretariatu Generalnego Interpolu w sprawie opublikowania poszczególnych not oraz liczby not wydanych na ich podstawie, przesłanych w latach 2000–2014 przez KBI Warszawa. Posiadane informacje pozwalają jedynie na wskazanie, że Sekretariat opublikował w omawianym okresie na wniosek Polski 44 noty czerwone oraz 12 not żółtych. Z informacji przekazanych przez KGP wynika, że KBI Warszawa nie wnioskowało dotąd o publikację noty niebieskiej, czarnej, zielonej i pomarańczowej.

Ponadto KGP nie prowadzi statystyk i nie posiada informacji na temat liczby „trafień” uzyskanych w wyniku sprawdzeń dokonanych przez Policję w latach 2010–2014 w bazach danych Interpolu. Komenda nie prowadzi także statystyki w zakresie liczby dyfuzji przesłanych w latach 2000–2014 przez KBI Warszawa do KBI innych państw.

W statystykach Komenda Główna Policji nie wyróżnia podstawy zatrzymania w zależności od tego, czy była to dyfuzja, czy nota czerwona. Dysponuje jedynie danymi dotyczącymi ogólnej liczby zatrzymań oraz kraju, w którym dokonano zatrzymania. Wynika z nich, że od 15 maja 2008 r. do 8 czerwca 2015 r. na wniosek strony polskiej zatrzymano za granicą 3352 osoby, a w Polsce na wniosek innych państw – 74 osoby⁷¹.

Przynależność Polski do Interpolu pozwala polskiej Policji na współpracę operacyjną ze wszystkimi państwami członkowskimi tej organizacji, dokonywanie sprawdzeń w jej bazach danych, wymianę wiedzy oraz doświadczeń użytecznych w zwalczaniu przestępczości międzynarodowej, a także na ich wykorzystanie w celu podnoszenia poziomu bezpieczeństwa w kraju. Współpraca Polski z tą organizacją obejmuje wszystkie rodzaje przestępstw kryminalnych.

Bez wątplenia należy kontynuować działania ukierunkowane na upowszechnianie wiedzy o prawnych i praktycznych aspektach funkcjonowania Interpolu. Do tych aspektów należą przede wszystkim takie kwestie, jak: prowadzenie poszukiwań międzynarodowych, zapewnianie bezpieczeństwa wymiany informacji kryminalnych oraz zagadnienia dotyczące możliwości dokonywania rejestracji i sprawdzeń w bazach danych Interpolu.

Członkostwo w Interpolu oraz aktywne współdziałanie w jego ramach leżą w interesie narodowym Polski i powinny być rozwijane. Warto rozważyć zwiększenie zaangażowania Straży Granicznej we współpracę z tą organizacją.

⁷¹ Wniosek autora o udzielenie informacji publicznej nr Rp-IP-1283/15 z 8 VI 2015 r.

Bibliografia:

Publikacje zwarte i artykuły:

1. Kaleta B., Rybacka-Kostrzewa K., *Polska w Interpolu*, „Policja 997” 2010, nr 12.
2. Krzemińska B., *Kompetencje Wydziału Daktyloskopii CLK KGP we współpracy międzynarodowej*, „Problemy Kryminalistyki” 2008, nr 262.
3. Opinia do ustawy o ratyfikacji Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r. (druk 793) z 10 XII 2014 r.
4. Safjański T., *Rola Interpolu w zwalczaniu przestępczości na szkodę zabytków oraz poszukiwaniu utraconych dzieł sztuki*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2007, nr 2.
5. *Sprawozdanie Komisji Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Spraw Zagranicznych o rządowym projekcie ustawy o ratyfikacji „Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.”* (druk nr 2876) z 26 XI 2014 r.
6. *Sprawozdanie Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury w 2012 roku*, Warszawa 2013.
7. *Sprawozdanie Prokuratora Generalnego z rocznej działalności prokuratury w 2013 roku*, Warszawa 2014.
8. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007.

Akty prawne:

1. *Decyzja ramowa Rady 2002/584/WSiSW z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między państwami* (Dz.Urz. UE L 190/1 z 18 VII 2002 r.).
2. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483, ze zm.).
3. *Konwencja wiedeńska o prawie traktatów, sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r.* (Dz.U. z 1990 r. Nr 74 poz. 439).
4. *Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 31 grudnia 2012 r. w sprawie przetwarzania informacji przez Policję* (Dz.U. z 2013 poz. 8).
5. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28 sierpnia 2000 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o umowach międzynarodowych* (Dz.U. z 2000 r. Nr 79 poz. 891).
6. *Statut Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjęty w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.* (Dz.U. z 2015 r. poz. 1758).
7. *Umowa między Rzeczpospolitą Polską a Stanami Zjednoczonymi Ameryki o ekstradycji z 10.07.1996 r.* (Dz.U. z 1999 r. Nr 93 poz. 1066).
8. *Ustawa z dnia 5 grudnia 2014 r. o ratyfikacji Statutu Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjętego w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r.* (Dz.U. z 2015 poz. 17).
9. *Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o wymianie informacji z organami ścigania państw członkowskich Unii Europejskiej* (Dz.U. z 2011 r. Nr 230 poz. 1371).
10. *Ustawa z dnia 14 kwietnia 2000 r. o umowach międzynarodowych* (Dz.U. Nr 39 poz. 443, ze zm.).

11. *Ustawa z dnia 24 maja 2000 r. o Krajowym Rejestrze Karnym* (Dz.U. z 2000 r. Nr 50 poz. 580, ze zm.).
12. *Ustawa z dnia 20 czerwca 1997 r. – Prawo o ruchu drogowym* (Dz.U. z 1997 r. Nr 98 poz. 602, ze zm.).
13. *Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 roku o Krajowym Rejestrze Sądowym* (Dz.U. z 2001 r. Nr 17 poz. 209, ze zm.).
14. *Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych* (Dz.U. z 2002 r. Nr 101 poz. 926, ze zm.).
15. *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji* (Dz.U. z 2015 r. poz. 355 i 529).
16. *Zarządzenie nr 8 KGP z dnia 15 marca 2013 r. w sprawie regulaminu Komendy Głównej Policji* (Dz.Urz. KGP z 2013 r. poz. 25).

Abstrakt

Artykuł przedstawia zasadnicze uwarunkowania prawne, organizacyjne i techniczne współpracy Polski w ramach Interpolu. Scharakteryzowano tu krajowe ramy prawne wymiany informacji kryminalnych, poszukiwań osób oraz sprawdzeń zasobów informacyjnych w ramach tej organizacji. Poruszona problematyka jest zagadnieniem skomplikowanym z powodu specyfiki działań prowadzonych przez Interpol oraz jego umiejscowienia w systemie instytucjonalnym społeczności międzynarodowej. W artykule zwrócono uwagę na korzyści wynikające z metod i form międzynarodowego współdziałania Polski w tym zakresie.

Słowa kluczowe: organizacja międzynarodowa, Interpol, współpraca międzynarodowa, poszukiwania policyjne, wymiana informacji kryminalnych, zagrożenia transgraniczne.

Abstract

The article presents the main legal, organisational and technical problems related to the cooperation between Poland and Interpol. The article describes national legal frameworks of exchanging criminal intelligence, police searches of persons and checks of Interpol databases. The presented issue is extremely complex due to the specific nature of the activities carried out by Interpol and its unique position in the institutional system of the international community. Article draws the attention to possible benefits from such forms of international cooperation in combating crime.

Keywords: international organisation, Interpol, international cooperation, police searches, criminal intelligence, transborder threats.

Wojciech Pocheć

Status prawny komisji lekarskich Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz charakter prawny wydawanych przez nie orzeczeń w postępowaniu o ustalenie zdolności do służby w orzecznictwie sądów administracyjnych

Uwagi wstępne

Komisje lekarskie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego zostały powołane do życia na podstawie przepisów *Ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu*¹, dalej zwanej „Ustawą”. Zgodnie z art. 45 ust. 1 Ustawy zdolność fizyczną i psychiczną do służby w ABW ustalają komisje lekarskie Agencji podległe szefowi ABW. Właściwość miejscowa oraz miejsce siedziby tych komisji zostało określone w załączniku nr 1 do *Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2003 r. w sprawie oceny zdolności fizycznej i psychicznej do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*², dalej zwanego „Rozporządzeniem”, wydanego na podstawie delegacji ustawowej wynikającej z przepisu art. 45 ust. 2 Ustawy. Zgodnie z postanowieniami tego załącznika w ABW działa pięć regionalnych komisji lekarskich z siedzibami w: Warszawie, Krakowie, Gdańsku, Poznaniu i Katowicach oraz Centralna Komisja Lekarska z siedzibą w Warszawie.

Rozporządzenie reguluje kwestie związane z zasadami oceny zdolności fizycznej i psychicznej do służby w ABW, a także tryb orzekania o tej zdolności oraz właściwość i tryb postępowania komisji lekarskich w tych sprawach. Zgodnie z § 3 ust. 1 Rozporządzenia komisje lekarskie ABW orzekają o zdolności fizycznej i psychicznej do służby w ABW kandydata lub funkcjonariusza. Przepis § 3 ust. 2 Rozporządzenia stanowi natomiast, że komisje lekarskie ABW orzekają w dwóch instancjach: w pierwszej – regionalne komisje lekarskie, a w drugiej – Centralna Komisja Lekarska. Regionalne komisje lekarskie w trybie § 4 Rozporządzenia są właściwe w zakresie badań lekarskich i wydawania orzeczeń w sprawach, o których mowa w § 3 ust. 1 Rozporządzenia, w stosunku do kandydata lub funkcjonariusza zamieszkałego w miejscowości objętej terytorialnym zasięgiem działania tych komisji oraz współpracy z instytucjami ochrony zdrowia. Centralna Komisja Lekarska na podstawie § 5 Rozporządzenia jest natomiast właściwa do:

- 1) rozpatrywania odwołań od orzeczeń regionalnych komisji lekarskich,
- 2) sprawowania merytorycznego nadzoru nad orzecznictwem regionalnych komisji lekarskich,
- 3) wydawania orzeczeń w trybie nadzoru w przypadku uchylecia orzeczenia regionalnej komisji lekarskiej,
- 4) konsultacji w zakresie orzecznictwa lekarskiego oraz rozstrzygnięcia kwestii spornych lub nasuwających szczególne wątpliwości,
- 5) współpracy z instytucjami naukowo-lekarskimi w celu podnoszenia poziomu orzecznictwa lekarskiego.

¹ Dz.U. z 2015 r. poz. 1929, ze zm.

² Dz.U. z 2014 r. poz. 242.

Komisje lekarskie ABW wydają rozstrzygnięcia w prowadzonych przez nie postępowaniach w formie orzeczeń, zgodnie ze wzorem określonym w załączniku nr 8 do Rozporządzenia. Komisje, zgodnie z § 10 Rozporządzenia, ustalają stopień zdolności kandydata do służby przez zaliczenie go do jednej z następujących kategorii zdrowia:

- 1) kategoria „Z” – zdolny, co oznacza, że stan zdrowia kandydata nie budzi żadnych zastrzeżeń albo że stwierdzone schorzenia lub ułomności fizyczne bądź psychiczne nie stanowią przeszkody do pełnienia służby,
- 2) kategoria „N” – niezdolny, co oznacza, że schorzenia lub ułomności fizyczne albo psychiczne stwierdzone u kandydata uniemożliwiają pełnienie służby.

Stopień zdolności funkcjonariusza do służby komisje ustalają natomiast przez zaliczenie go do jednej z następujących kategorii zdrowia:

- 1) kategoria A – zdolny do służby, szczególnie do służby w grupie antyterrorystycznej, co oznacza, że stan zdrowia funkcjonariusza nie budzi żadnych zastrzeżeń,
- 2) kategoria B – zdolny do służby, co oznacza, że stan zdrowia funkcjonariusza nie budzi istotnych zastrzeżeń albo że stwierdzone schorzenia lub ułomności fizyczne bądź psychiczne nie stanowią przeszkody do pełnienia służby,
- 3) kategoria D – niezdolny do służby, co oznacza, że schorzenia lub ułomności fizyczne albo psychiczne stwierdzone u funkcjonariusza nie pozwalają mu na pełnienie służby trwale albo przez określony czas.

Status prawny komisji lekarskich ABW w postępowaniu o ustalenie zdolności do służby

Status prawny komisji lekarskich służb mundurowych wielokrotnie był przedmiotem badania przez sądy administracyjne. Sądy administracyjne w swoich orzeczeniach poruszały też m.in. zagadnienie statusu prawnego komisji lekarskich ABW w postępowaniu o ustalenie zdolności do służby. W wyroku z 22 lipca 2010 r. sygn. akt I OSK 220/10³ Naczelny Sąd Administracyjny stwierdził, że komisje lekarskie rozstrzygające w sprawach funkcjonariuszy ABW i kandydatów do służby w ABW są organami administracji publicznej. To stanowisko zostało w pełni podzielone w późniejszych orzeczeniach sądów administracyjnych, np. w postanowieniu Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 21 marca 2012 r. sygn. akt II SA/Wa 2555/11⁴ i w postanowieniu WSA w Warszawie z 19 kwietnia 2012 r. sygn. akt II SA/Wa 2723/11⁵. U podstaw takiego rozstrzygnięcia legła *Uchwała Składu Sędziów NSA* z 19 stycznia 1998 r. OPS 8/97⁶, wydana na podstawie przepisów obowiązujących w resorcie obrony narodowej, zgodnie z którą wojskowe komisje lekarskie wydające orzeczenia w zakresie oceny kategorii zdolności do służby są organami administracji publicznej i wydają rozstrzygnięcia w formie decyzji administracyjnych (podobnie w postanowieniu NSA z 29 grudnia 2011 r., sygn. akt II OSK 2403/11⁷). W uzasadnieniu wymienionej uchwały NSA podniósł, że:

³ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/D5CF806E26> [dostęp: 15 IV 2016].

⁴ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/DFDF395A51> [dostęp: 15 IV 2016].

⁵ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/8672B0A5B6> [dostęp: 15 IV 2016].

⁶ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/88FBFB3CD5> [dostęp: 15 IV 2016].

⁷ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/B753528277> [dostęp: 15 VI 2016].

Wojskowe komisje lekarskie są organami administracji publicznej, co wynika z ich usytuowania w strukturze resortu obrony narodowej, zakresu właściwości i kompetencji, wykonywanych funkcji, zachowania w działaniu zasady instancyjności, określenia przedmiotu działalności w sprawach indywidualnych dotyczących interesów prawnych i obowiązków konkretnych osób fizycznych. Cechy tych organów oraz charakter spraw pozostających w ich właściwości odpowiadają wszystkim przesłankom zakresu stosowania przepisów kodeksu postępowania administracyjnego, określonym w jego art. 1 par. 1 pkt 1. Jednocześnie prawna pozycja tych organów i zakres oraz prawne formy ich działania wyczerpują znamiona przepisów art. 1, art. 16 ust. 1 pkt 1, art. 20 ust. 2 i art. 22 ustawy o Naczelnym Sądzie Administracyjnym.

Zgodnie z ugruntowaną linią orzecniczą sądów administracyjnych kształtującą się równoległe do orzeczeń, o których mowa, komisje lekarskie ABW nie we wszystkich prowadzonych przez nie postępowaniach mają status organu administracji publicznej. Przykładowo Wojewódzki Sąd Administracyjny z siedzibą w Warszawie w wyroku z 20 lutego 2008 r. sygn. akt II SA/Wa 2015/07⁸ doszedł do wniosku, że w sprawach dotyczących ustalenia przez komisję lekarską ABW inwalidztwa wydanie przez nią orzeczenia jest jedynie częścią postępowania prowadzonego przez organ emerytalno-rentowy, tj. dyrektora Zakładu Emerytalno-Rentowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, w celu ustalenia prawa do świadczenia w trybie przepisów *Ustawy z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin*⁹. W konsekwencji w takim przypadku odwołanie do sądu powszechnego będzie przysługiwać od rozstrzygnięcia dyrektora Zakładu Emerytalno-Rentowego, a nie od orzeczenia komisji lekarskiej wydanego na potrzeby postępowania prowadzonego przez ten organ.

W orzeczeniu z 30 kwietnia 2010 r. sygn. akt I OSK 93/10¹⁰ Naczelny Sąd Administracyjny uznał, że do postępowań prowadzonych przez komisje lekarskie ABW o ustalenie zdolności do służby w trybie przepisów Rozporządzenia, pomimo tego, że są one organem administracji publicznej, nie mają zastosowania regulacje zawarte w *Ustawie z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego*¹¹. Sąd ten bowiem stwierdził, że podstawą prawną do wydania decyzji administracyjnej są przepisy Rozporządzenia, które określają szczególnie rodzaj postępowania i dają podstawę do władczych rozstrzygnięć w sprawach indywidualnych z zakresu administracji publicznej. Podobne stanowisko zajął NSA w wyroku z 9 czerwca 2009 r. sygn. akt I OSK 1161/08¹².

Przy uwzględnieniu wymienionych orzeczeń sądów administracyjnych należy stwierdzić, że w orzecznictwie sądów administracyjnych komisje lekarskie ABW w zakresie, w jakim prowadzą postępowanie o ustalenie zdolności do służby w ABW, zostały uznane za organy administracji publicznej.

⁸ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/4FAD608660> [dostęp: 15 IV 2016].

⁹ Dz.U. z 2016 r. poz. 708.

¹⁰ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/66ED9E44D8> [dostęp: 15 IV 2016].

¹¹ Tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 23, ze zm.

¹² <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/D50D3EDD77> [dostęp: 15 IV 2016].

Charakter prawny orzeczeń komisji lekarskich ABW w postępowaniu o ustalenie zdolności do służby

Kwestia charakteru prawnego orzeczeń o zdolności do służby wydawanych przez komisje lekarskie ABW również była przedmiotem rozstrzygnięć sądów administracyjnych. Te orzeczenia mają szczególne znaczenie, ponieważ w przypadku wydania ostatecznego orzeczenia o niezdolności do służby szef ABW w trybie przepisu art. 60 ust. 1 pkt 1 Ustawy jest zobligowany wydać decyzję o zwolnieniu funkcjonariusza ze służby. W postanowieniu NSA z 7 września 2010 r. sygn. akt I OSK 1430/10¹³, wydanym w ślad za wyrokiem z 22 lipca 2010 r. sygn. akt I OSK 220/10, sąd uznał, że orzeczenia komisji lekarskich działających w sprawach funkcjonariuszy ABW, kandydatów do tej służby oraz emerytów i rencistów ABW lub Urzędu Ochrony Państwa dzielą się na dwie grupy, tj. te, które podlegają zaskarżeniu do sądów administracyjnych i te, które takiemu zaskarżeniu nie podlegają. Sąd zauważył, że do pierwszej grupy należą zagadnienia obejmujące kwestie zaliczenia danej osoby do określonej kategorii zdolności do służby, gdyż:

Takie orzeczenia podejmowane są na podstawie przepisów rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2003 r. w sprawie oceny zdolności fizycznej i psychicznej do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (Dz.U. Nr 88, poz. 809, ze zm.), wydanego na podstawie delegacji zawartej w art. 45 ust. 2 ustawy z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (Dz.U. Nr 74, poz. 676). Orzeczenia w tych sprawach są wiążące dla organu w sprawie powołania danej osoby do służby lub zwolnienia ze służby. Mają one jednak być w pełni autonomiczny i podlegają odrębnemu zaskarżeniu do sądów administracyjnych na podstawie art. 3 § 2 pkt 1 P.p.s.a.

Sąd stwierdził również, że do drugiej grupy należą także orzeczenia ustalające schorzenia danej osoby, ich związek ze służbą i stopień inwalidztwa, m.in. w celach emerytalno-rentowych. Sąd wyodrębnił tę grupę, wskazując na inną podstawę prawną ich wydawania i związany z tym skutek prawny:

Podstawą tych orzeczeń są odrębne przepisy, to jest przepisy rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 sierpnia 2003 r. w sprawie orzekania o inwalidztwie funkcjonariuszy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu, emerytów i rencistów Urzędu Ochrony Państwa, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz.U. Nr 160, poz. 1552, ze zm.), wydanego na podstawie delegacji zawartej w art. 21 ust. 5 ustawy z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin (Dz.U. Nr 53, poz. 214, ze zm.). Takie orzeczenia nie mają samodzielnego bytu. Są one poddawane kontroli przez sądy powszechne w ramach odwołań od decyzji wydawanych w innych postępowaniach przez organy właściwe w sprawach odszkodowawczych lub emerytalno-rentowych. Orzeczenia z tej drugiej grupy mają wyłącznie charakter orzeczenia wstępnego, jako jedna z przesłanek ustalenia prawa do określonych świadczeń, ich zakresu i wysokości. W konsekwencji nie podlegają one zaskarżeniu do sądu administracyjnego (...).

¹³ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E44809E353> [dostęp: 15 IV 2016].

Ten pogląd znalazł uznanie w judykaturze i został podzielony przez sądy administracyjne, np. w wyroku WSA w Warszawie z 19 stycznia 2012 r. sygn. akt II SA/Wa 1979/11¹⁴ oraz w wyroku WSA w Warszawie z 29 sierpnia 2008 r. sygn. akt II SA/Wa 709/08¹⁵.

W związku z przepisem § 6 ust. 2 *Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie wzoru kwestionariusza osobowego oraz szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego wobec kandydatów do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego*¹⁶ powstało zagadnienie prawne, czy orzeczenia komisji lekarskich ABW wydane w stosunku do kandydatów do służby są decyzjami administracyjnymi. Zgodnie z tym przepisem bowiem odstępuje się od prowadzenia postępowania kwalifikacyjnego w przypadku, gdy kandydat uzyskał orzeczenie właściwej komisji lekarskiej o niezdolności do służby. To postępowanie zatem nie kończy się wydaniem decyzji ani żadnym innym rozstrzygnięciem, które mogłoby być bezpośrednio bądź pośrednio przedmiotem skargi do sądu. Rozstrzygnął to Naczelny Sąd Administracyjny w wyroku z 30 kwietnia 2010 r., w którym stwierdził: (...) *wylączenie możliwości poddania sądowej kontroli orzeczenia Centralnej Komisji Lekarskiej przez kandydata do służby, przy jednoczesnym przyjęciu, iż prawo takie przysługuje funkcjonariuszowi, godziłoby w podstawowe zasady konstytucyjne jak: określoną w art. 32 Konstytucji RP zasadę równości, prawo do Sądu (art. 45 ust. 1) oraz prawo dostępu do służby publicznej na jednakowych zasadach (art. 60). Należy to stanowisko w całości podzielić.*

Orzeczenia komisji lekarskich ABW o zdolności do służby są decyzjami administracyjnymi i jako takie mogą być przedmiotem skargi w trybie przepisów *Ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi*¹⁷.

Podsumowanie

Skomplikowany status komisji lekarskich ABW, a także nie zawsze jasny charakter wydawanych przez nie orzeczeń jest znacznym utrudnieniem dla adresata tych rozstrzygnięć w zakresie oceny możliwości ich zaskarżenia. Rozróżnienie charakteru prawnego orzeczeń komisji lekarskich ABW ma istotne znaczenie w ocenie dopuszczalności wszczęcia postępowania sądowno-administracyjnego, gdyż, jak to wyżej wykazano, tylko od niektórych z nich przysługuje skarga do sądu administracyjnego. Aktualna linia orzecznicza sądów administracyjnych potwierdza, że w zakresie orzeczeń o zdolności do służby w ABW komisje lekarskie ABW są organami administracji publicznej, a wydawane przez nie orzeczenia – decyzjami administracyjnymi, co przesądza o możliwości zaskarżenia tych orzeczeń do sądu administracyjnego.

¹⁴ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E17BE0AE1A> [dostęp: 15 IV 2016].

¹⁵ <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/5DF395BA3C> [dostęp: 15 IV 2016].

¹⁶ Dz.U. Nr 207 poz. 1756, ze zm.

¹⁷ Dz.U. z 2012 r. poz. 270, ze zm.

Bibliografia:

Akty prawne:

1. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 15 kwietnia 2003 r. w sprawie oceny zdolności fizycznej i psychicznej do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego* (Dz.U. z 2014 r. poz. 242).
2. *Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie wzoru kwestionariusza osobowego oraz szczegółowych zasad i trybu przeprowadzania postępowania kwalifikacyjnego wobec kandydatów do służby w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego* (Dz.U. Nr 207 poz. 1756, ze zm).
3. *Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego*, (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 23).
4. *Ustawa z dnia 18 lutego 1994 r. o zaopatrzeniu emerytalnym funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Państwowej Straży Pożarnej i Służby Więziennej oraz ich rodzin* (Dz.U. z 2016 r. poz. 708).
5. *Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu* (Dz.U. z 2015 r. poz. 1929, ze zm).
6. *Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi* (Dz.U. z 2012 r. poz. 270, ze zm).

Orzecznictwo:

1. Postanowienie NSA z 29 grudnia 2011 r., sygn. akt II OSK 2403/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/B753528277> [dostęp: 15 VI 2016].
2. Postanowienie NSA z 7 września 2010 r. sygn. akt I OSK 1430/10, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E44809E353> [dostęp: 15 IV 2016].
3. Postanowienie WSA w Warszawie z 19 kwietnia 2012 r. sygn. akt II SA/Wa 2723/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/8672B0A5B6> [dostęp: 15 IV 2016].
4. Postanowienie WSA w Warszawie z 21 marca 2012 r. sygn. akt II SA/Wa 2555/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/DFDF395A51> [dostęp: 15 IV 2016].
5. *Uchwała Składu Siedmiu Sędziów NSA z 19 stycznia 1998 r.* OPS 8/97, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/88FBFB3CD5> [dostęp: 15 IV 2016].
6. Wyrok NSA z 9 czerwca 2009 r. sygn. akt I OSK 1161/08, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/D50D3EDD77> [dostęp: 15 IV 2016].
7. Wyrok WSA w Warszawie z 19 stycznia 2012 r. sygn. akt II SA/Wa 1979/11, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E17BE0AE1A> [dostęp: 15 IV 2016].
8. Wyrok WSA z 20 lutego 2008 r. sygn. akt II SA/Wa 2015/07, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/4FAD608660> [dostęp: 15 IV 2016].
9. Wyrok NSA z 22 lipca 2010 r. sygn. akt I OSK 220/10, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/D5CF806E26> [dostęp: 15 IV 2016].
10. Wyrok WSA w Warszawie z 29 sierpnia 2008 r. sygn. akt II SA/Wa 709/08, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/5DF395BA3C> [dostęp: 15 IV 2016].
11. Wyrok NSA z 30 kwietnia 2010 r. sygn. akt I OSK 93/10, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/66ED9E44D8> [dostęp: 15 IV 2016].

Abstrakt

Artykuł przedstawia aktualne orzecznictwo sądów administracyjnych dotyczące statusu prawnego komisji lekarskich Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz charakteru prawnego wydawanych przez nie orzeczeń w postępowaniu o ustalenie zdolności do służby. Zgodnie z ugruntowaną linią orzeczniczą w przypadku takich postępowań komisje lekarskie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego należy uznać za organy administracji publicznej, a wydawane przez nie orzeczenia – za decyzje administracyjne. W artykule zwrócono też uwagę na to, że uznanie komisji lekarskich ABW w postępowaniu o ustalenie zdolności do służby za organ administracji publicznej, a wydawane przez nie orzeczenia za decyzje administracyjne, przesądza o możliwości złożenia skargi na takie orzeczenie do sądu administracyjnego.

Słowa kluczowe: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, komisje lekarskie, orzeczenie o zdolności do służby, służba w Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, zdolność do służby.

Abstract

The article presents the current judicial decision of administrative courts concerning the legal status of medical boards of the Internal Security Agency and the legal character of the issued statements in the proceedings to determine an ability to service. According to the established judicial line, in the above-mentioned proceedings medical boards of the Internal Security Agency are supposed to be considered as public administrative organs and the issued statements as an administrative decisions. In the article it is also noticed that the recognition of medical boards of the Internal Security Agency as public administrative organs in the proceedings to determine the ability to service, and the boards' issued statements as administrative decisions determines the possibility to submit a complaint against the statement to the administrative court.

Keywords: the Internal Security Agency, medical boards, statement on the ability to service, service in the Internal Security Agency, ability to service.

Cristian Niță
Valentin Stoian

Russian policy in Eastern and Central Europe: a historical analysis. Romanian case

Introduction

By far the most important shock for the international relations system of 2014 was the weakening of European security through the political, military and intelligence actions initiated in Moscow, as well as the introduction of hybrid warfare as a mean to conduct international relations. This questioned the response capacity and the efficiency of collective security mechanisms currently in place. There are several implications and risks that the failure of diplomacy generates, concerning both the Russian-Ukrainian relations and Russian–EU/NATO relations. Most importantly, the Crimean crisis represents a test for Russia’s relations with all state actors in the Eastern and Central-European area.

The West’s failure to react to Russia’s actions can be explained through the mis-evaluation of the transition from the Soviet communist idea to the Russian idea, lacking a grasp on the way the Soviet and imperial historical legacy was recovered, through the integration of the communist period in the narrative of historical nationalism¹. Putin’s neo-soviet ideology is centered on the Russian state as a continuous entity, including both its authoritarian and totalitarian forms². The idea is personified by the image of Ivan the Terrible, Peter the Great, general Suvorov, general Kutuzov, Tsar Alexander III, Dzerjinski – the founder of CEKA, Denikin – the White-Guard General, and especially Joseph Stalin.

Economic weakness, social discrepancy and the accentuated demographic decline of the current Russian state are masked through the appeal to the historical legacy and to the need to recover its political inheritance through the promotion of concepts such as slavophilism and eurasianism. According to this view, the immediate post-soviet Russian state coming out of the failed putsch of 1991, as opposed to the Soviet Union, was the historical parenthesis in the idea of Russian continuity. This short period was, according to the prevailing Russian narrative, exploited by „liberal” factions of the PCUS, to attempt the imposition of a Western model of development which tried to accommodate Western values to Russian historical identity.

The supreme embodiment of this strategy was the attempt to integrate Russia in the community of *Western civilized states*, known as the Kozyrev doctrine. Similarly

¹ V. Tismăneanu, *Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon deconstruește absolutismul putinist* [*The uses of Kremlinology: Alain Besançon deconstructs putinist absolutism*], www.contributors.ro [access: 25 III 2015].

² V. Tismăneanu, *Despre Putin și putinism: Masha Gessen la University of Maryland (din Washington, Vladimir Tismăneanu și Marius Stan)*, <http://www.contributors.ro> [access: 21 IV 2015]. [On Putin and Putinism: Masha Gessen at the University of Maryland (Vladimir Tismăneanu and Marius Stan from Washington)]. The Russian-American journalist Masha Gessen believes the Putin has the unique capacity to affirm contradictory statements at the same time. He is the embodiment of „double think”, a rhetorical tactic that the former KGB officer favors in all his public statements. For example: there are no Russian troops in Ukraine. The answer involves the moral anaesthesia of the population, the cultivation of amnesia and of historical relativism. Putin’s ideology is based on anti-Western feelings.

to the XIXth century pro-Westerners, the Russian post-soviet political elite believed that any stringent internal problem, that Russia had, could be solved only through the appeal to Western experience and Western help³. Within this context, one can underline the fact that never before did the West have such a political and economic influence on Russia than during 1991–1993.

Vladimir Putin changed this paradigm through actions initiated in Estonia (2007), Georgia (2008) and Ukraine (2014), proving to be a true enemy of the West. In a speech of March 2014, justifying his actions in Crimea, Putin states that *Westerners lied to us several times, took decisions behind our backs and made us deal with several fait accompli*, referring directly to NATO eastwards expansion and to the development of military capabilities on the borders of Russia⁴. Moreover, the Minsk II agreement represented Western ratification of the project of re-Sovietizing the region. As Françoise Thome argued, in Minsk the West forced Poroshenko to give up to Putin's demands and agreed to subsidize occupied areas in the Ukraine⁵.

The Novorossiia project and the expansion of regional separatism – the Russian scenario of the Bessarabian Popular Republic

The use of tactics specific to hybrid warfare confirms the attempt to build a sphere of influence in southern Ukraine through the operationalization and the adaptation of the concept of *Novorossiia* to XXI century realities. The formula employed currently to define this project is that of the Popular Republic of Bessarabia (Bugeac), proving the existence of a coherent strategy to encourage separatist projects in Eastern and Southern Ukraine.

The isolated region of the historical southern Bessarabia, currently part of Ukraine, known as Bugeac, became one of the key regions where scenarios that allow us to understand Russian short-term strategies play out. Thus, the region generates a new security challenge for NATO's eastern frontier. According to analysts, the strategic importance of this territory is given by the possibility that Moscow might create a terrestrial corridor to connect Crimea to the Danube Delta, with Bugeac as the end-point. This would ensure Russian control of both the northern Black Sea shore and on the Danube's flow into the Black Sea.

Since early 2015, in Romania, Ukraine, Republic of Moldova and Russia, a scenario is being discussed (in media, social media, research institutes, forums, scientific events) which involves the creation, in Odessa, of the so-called Bessarabian Popular Republic or Bugeac Popular Republic. This scenario evolved from *the worst case* to *the best one*. The authors of this project aim for the integration of the area to the south of Odessa, including the Belgorod-Dnestrovsk and the Saratski (Sarata), Tarutinski (Tarutino), Arțizski (Arciz), Tatarbunar, Bolgrad, Chilia, Ismail and Reni areas. This scenario includes the destabilization of the situation in certain areas of the Republic of Moldova, especially Gagauzia⁶ and Taraclia, but also Transnistria and South-Western Ukraine.

³ S. Secieru, *Rusia după Imperiu [Russia after Empire]*, București 2008, s. 96.

⁴ Transcript: Putin says Russia will protect the rights of Russians abroad, March 18, 2014, accesat la data de 25 III 2014. In 1997, before the first NATO enlargement, the West included in its relations with Russia, the strategy of the „three NOs” Bill Clinton stated that „NATO has no intention, no plan and no reason” to place nuclear weapons and combat troops in the new member states and invited Moscow as a partner in the NATO-Russia Council (a structure suspended in the spring of 2014).

⁵ V. Tismăneanu, *Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon deconstruiește absolutismul putinist*, www.contributors.ro [access: 25 III 2015].

⁶ On the 2nd of February 2014, in the Gagauzian Autonomous Territory, a referendum was held in which the

For the Kremlin, the area between the Bugeac and Odessa is of strategic importance, ensuring a corridor between all the current or prospective separatist areas in Southern Ukraine and the Republic of Moldova: Transnistria–Gagauzia–Taraclia–Bugeac–Odessa–Crimea–Donetsk–Lugansk.

Moreover, Odessa remains the key for controlling the whole geographic space including the Danube Delta – the Bugeac and the Republic of Moldova, including Transnistria. Still, without significant majority support in the Russian-speaking population and considering the presence of a significant defensive array of Ukrainian military and security forces, the chances of destabilizing the region remain a worst case scenario⁷.

From a political, economic and social perspective, there are major differences between the historical Bessarabia (Bugeac) and the Donbass region and potential scenarios need to be adapted to these realities. Historical Bessarabia, as part of the Odessa region, given its political-economic problems and the high degree of dissatisfaction of the civilian population, could be easily destabilized through a scenario implying a military and financial crisis⁸.

The emergence of a new Bessarabian Popular Republic, generating an artificial separatist focal point, would represent a strategic advantage for Russia, considering that this would limit the costs of direct military intervention, as well as the problems caused by this territory.

According to the 2001 census, the population of the region is 617.000, out of which: Ukrainians: 248.00 (40%); Bulgarians: 129.00 (21%); Russians: 124.500 (20%); Romanians: 78.300 (13%), Gagauzians: 24.700 (4%). In short, at least 45% of the population (about 278.00 people) is Russian or Russophile. Their geographical location encompasses a compact area in the region's center-west, being territorially contiguous with the Gagauzian Autonomous Republic in Moldova, where other 142.000 Gagauzians, Bulgarians and Russians (91% of the populations) are under Moscow's control. Other important Russian and Bulgarian communities are located in northern Bugeac, on the limit of the Republic of Moldova, very close to Tighina. Concerning the oblasts and the Danube ports the distribution is as following: Reni – 49% Romanians, 18% Ukrainians, 31,5% Russians + Bulgarians + Gagauzians; Ismail – 53% Russians and Bulgarians, 38% Ukrainians; Chilia – 45% Ukrainian, 38% Russians + Bulgarians + Gagauzians, 16% Romanians; Valkovo (belonging to Chilia) – 70% Russians, 25% Ukrainians. The compact areas inhabited by Ukrainians is located preponderantly in the Eastern and South-Eastern parts of the region, especially in Belgorod-Dnestrovsky (White Fortress)⁹.

The Popular Republic of Bessarabia – a repeated history. The Moldovan ASSR and the „Tatar-Bunar” scenario

The destabilization of the political and ethnic equilibrium of the Republic of Moldova is one of the instruments employed by Moscow in its strategy to reconquer its

electorate was asked to choose between Moldova's accession to the EU and closer relations with the Eurasian Customs Union, but also for independence, if Moldova were to lose its sovereignty. Most Gagauzians opted for the Customs Union and for Gagauzia's self-determination.

⁷ A. Klein, *Creeping War: Lupta pentru independența Ucrainei și limitele războiului hybrid* [*Creeping War: the struggle for Ukraine's independence and the limits of hybrid warfare*], <http://www.contributors.ro>.

⁸ L.G. Stan, *Moscow Times: Putin ar putea folosi Basarabia istorica pentru fărâmițarea Ucrainei* [*Putin could use historical Bessarabia to splinter Ukraine*], online at *Info Prut* [access: 26 II 2015].

⁹ G. GMT, *Despre Bugeac si Insula Șerpilor* [*On Bugeac and Serpent Island*], <http://www.rumaniamilitary.ro/despre-bugeac-si-insula-serpilor>.

influence in the former soviet periphery, but also in Eastern and Central Europe, one of Moscow's objectives being the control of Danube mouths. We can locate the actions recently initiated by Russian influence agents in the Republic of Moldova and in Odessa, in Southern Ukraine. The first such action is the emergence of a new administrative entity on the territory of the Republic of Moldova, the Taraclia raion.

Taraclia is a *raion* (administrative division) of the Republic of Moldova, whose population is made up of over 60% ethnic Bulgarians. The *raion* is populated by about 50 000 inhabitants and has 26 municipalities, among which two are cities¹⁰.

The second action aimed for the creation, on 6th of April 2015, in Odessa, of the „Popular Bessarabian Rada”, an organization which, according to its founders, aims to promote the interests of Bessarabian national entities such as Bulgarians, Gagauzians, Russians, Ukrainians, Roma, Moldovans and Polish¹¹.

Historical analysis allows us to glimpse several comparisons between the intentions and the directions of current Russian actions and the 1924 Russian behavior, when, in a complicated context two actions were initiated: the Tatar-Bunar rebellion and the creation of the Moldovan Autonomous Soviet Socialist Republic.

Historical considerations

In the autumn of 1923, a delegation of the Romanian Communist party was summoned in Moscow, where the slogan of „self-determination until the separation from the Romanian state” of the Romanian historical provinces, united with Romania in 1918, was imposed on it.

In December 1923, the members of the Bessarabian Revolutionary Committee intervened in Moscow for the creation of a „Moldovan Republic across the Dniester”. Bolshevik leaders were gained over to this plan, seen as the first step in the sovietization of Bessarabia. Foreign Soviet diplomatic missions were ordered to test the ground to estimate the project's potential reception. Despite the lack of favorable international reactions, the authors and supporters of the project attempted to rapidly apply it, so that the delegates of the new Moldovan republic took part in Romanian-Russian negotiations in Vienna in 1924.

Soviet intentions were realized through the intensification of propaganda activity of world and through regional communist organizations, controlled by the Bolsheviks in Moscow. Among these, the most important was the Fourth Conference of the Balkan Communist Federation of December 1923, where the *Resolution on the national problem in Romania*, which declared Romania a *multinational state* led by an imperialist government of Romanian bourgeoisie and nobility was adopted.

The Soviets believed that the moment for exploiting the conflictual situation caused by territorial problems in the South-Eastern European area had come. They relied on the existence of disputes between Greece, Bulgaria and Yugoslavia over Macedonia, between Greece, Bulgaria and Turkey over Thrace and between Romania and Bulgaria over Dobruja (Dobrogea), which was intended to be a „connection point” between Soviet Russia and Bulgaria. This explosive situation might have led to contradictions and these

¹⁰ Chişinău: *Proiect legislativ privind o noua regiune cu autonomie sporită* [Chisinau: *Legislative project on a new province with increased autonomy*], weekly publication 22 [access: 4 IV 2015].

¹¹ *Separatismul ia amploare în Ucraina: La Odessa a fost formată Rada Populară a Basarabiei* [Separatism increases in Ukraine: The Bessarabian Popular Rada was formed in Odessa], „Chisinau Journal”, 7 IV 2015.

to a new Balkan war, which would have endangered the application of the objectives of the „global Bolshevik revolution”. Thus, each of these states would have been targeted by a propaganda campaign, aimed at the population, which was supposed to support revolutionary action concluded by the intervention of the Soviet Red Army¹². The plans of Bolshevik authorities in the Kremlin were also taken up by the Komintern, which supported the invention of the „moldovan nation” (supposedly oppressed by „imperialist” Romanian through the „annexation” of Bessarabia).

Within this context, the initiative to create a Moldovan Autonomous Soviet Socialist Republic (M.A.S.S.R.) was put into practice. The creation of the new republic, as part of the Ukrainian SSR or as separate from it, as an autonomous region within the USSR was requested by Joseph Stalin’s group, the 1st of February 1924, through the commissioner of Defense of the Soviet Union, Mikhail V. Frunze. The proposal was discussed on the 6th of February 1924, forcing the Soviets to admit, for the first time, the existence on the territory between the Dniester and the Dnieper of over 1 million Romanians, officially called „Moldovans”.

The request of Bessarabian refugees would be approved by the Bolshevik leadership only after the failure of the Vienna negotiations (1924), where the Romanian delegation requested soviet recognition for Bessarabia’s inclusion in Romania. A plan to organize a new soviet autonomous republic on the left bank of the Dniester had been initiated, serving as a bridgehead necessary to prepare future military operations. The existence of the respective plan is proven by a document discovered in the archive of the Central Committee of the CPSU (Communist Party of the Soviet Union). This document constitutes the „birth certificate” of the so-called Transdnister Republic of today. Memoir no. 26.999/5 March 1924 on the need to create a Moldovan Socialist Republic was drawn up by a group of Bolsheviks, headed by Mikhail Frunze (the leader of the Red Army at that time), who wrote the following on it¹³: *The question has not been yet examined by the Central Committee of the Ukrainian Communist Party. I am in favor, but on condition that the Moldovan Republic will be included in the Ukrainian Soviet Socialist Republic.*

A significant passage of this document can be cited here:

(...) according to soviet national politics, an autonomous Moldovan social-political unit could be established, within the borders of the Ukrainian SSR or within the Russian FSSR. In our opinion, such a unit would be called the Moldovan SSR. It could play the same political propaganda role that the Belarussian Republic plays in regard to Poland and the Carelian SSR to Finland. It would be a focus for the attention and sympathies of the Rusophone population of Bessarabia, thus creating obvious pretexts to annex Bessarabia to this Moldovan Bessarabian Republic. From this point of view, there is an imperious need to create a socialist republic and not just an autonomous region part of the USSR proper. The subsequent union of territories on both sides of the Dniester could serve as a strategic gap that the USSR might employ towards the Balkans (through Dobruja) and towards Central Europe (through Bukovina and Galicia), which the USSR could employ as a bridgehead for political and military purposes.

¹² P. Otu, *Război cu Internaționala a III-a [War against the 3rd International]*, in: „*Dosarele istoriei*” [*Historical files*], R. III, nr 10 (26), 1998, s. 40. On 24th of January 1924, Stalin stated that the idea of settling the „Bessarabian issue” by force of arms, is the „best method to increase Russia. If Bessarabia will be prepared through propaganda for the union with the Moldovan ASSR and if the necessary effort will be made, its occupation by the Red Army can be quickly realized”.

¹³ V. Alexe, *Transnistria, statul-breșă al U.R.S.S. [Transnistria: The USSR’s Bridgehead state]*, in: „*Ziua*”, 16 VIII 2004.

After the failure of the Vienna negotiations, Romanian authorities outlawed the Romanian Communist Party, aiming for the prevention of its transformation in an active „fifth column” of the Kremlin.

Within this context, the propaganda for the bolshevization of the areas inhabited by Romanians and for the preparation of military aggression against Romania was intensified. The preparations for the beginning of military aggression against Romania were coming to a close. They were preceded by a new diversion: on the 29th of July 1924, the Political Bureau of the Bolshevik Communist Party decided to create the Autonomous Moldovan Soviet Socialist Republic, within the Ukrainian Soviet Socialist Republic. The main goal was to organize the Soviet *irredenta* to reoccupy Bessarabia, something which could also be glimpsed from the fact that the Western border of the Republic was premised to be on the River Prut.

As a preparation for the diversion and for military intervention across the Dniester and to give the future operation an „international” cover, the third Congress of the Romanian Communist Party was convened in August 1924 in Vienna, under the orders of the Komintern. The few participants were, mostly, non-ethnic Romanian.

This was the first moment when the slogan of the self-determination of Bessarabia was launched – *through organizing a plebiscite in the respective territory*¹⁴. This slogan was the endpoint of attempts to test, through the press, the vigilance of the Romanian authorities. The task received by the Romanian Communist Party from the Komintern, to struggle for Romania’s dismemberment and to act for creating internal strife was materialized through a decision of the Party’s Congress. This way, the Party leadership, formed especially out of foreign elements, had fully fulfilled the previous directives of the Komintern: to make public the *anti-national character of the ruling Romanian bourgeoisie and the treasonous role of Hungarian magnates, German manufacturers, great Bulgarian and Russian landowners and of their alliance with the Romanian oligarchy*; to show the *hypocrisy and inability of social-democracy to solve the nationalities’ problem*, to *unmask* and to *raise* the working class of all nationalities and to support the *will of the working masses and of nationalities, on the basis of the principle of the right to self-determination, up until the break-up of the current state*. The 3rd Congress of the Romanian Communist Party declared that it completely agrees with the decisions, resolutions and theses.

On the 8th of August 1924, the leadership of the Komintern, led by Moscow, approved the *Plan for beginning revolutionary operations in Romania*¹⁵.

Terrorist-diversionary actions were to occur in the whole Romanian territory and were to be effectively supported by Rusophone populations (including Russians, Ukrainians, Bulgarians, Gagauzians) in the first three areas and in the last two, by Hungarian irredentists, be they *red* or *green*.

Foreseeing possible negative international reaction, the Bolsheviks undertook preventive measures, arguing that the *Soviet Union should not officially participate* in the initial part of the diversion and aggression operation. The epicenter of the first subversive-terrorist action would be Southern Bessarabia, as the Bolshevik Government was convinced that a large scale rebellion in this areas would „show” the global public opinion that the population was unhappy with Romanian „domination” and will ask for the „annexation” to the Soviet Union¹⁶.

¹⁴ I. Scurtu, G. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX [Romanian History in the XX century]*, București 1999, s. 154.

¹⁵ Vezi, pe larg, P. Otu, *Război cu Internaționala a III-a*, „Dosarele istoriei” 1998, R. III, nr 10 (26).

¹⁶ C. Scorpan, *Istoria României. Enciclopedie [History of Romania, an encyclopedia]*, București 1997, s. 538.

The area selected for the beginning of revolutionary action was not chosen randomly, as it was inhabited by a majority Russophile population, and the natural conditions made controlling the area by Romanian state authorities difficult.

To achieve this aim, a concrete plan was conceived, coordinated by the Odessa revolutionary center. This succeeded in clandestine creating of a series of „revolutionary committees” and special detachments in Cahul, Ismail and the White Fortress. According to the plan, action would begin by the execution of two simultaneous attacks in northern and south-eastern Bessarabia by two military groups led by Red Army officers. The immediate goal was to generate an uprising, to proclaim the Soviet Moldovan Republic from the Bug to the Prut and to attract global public attention to „*Bessarabia's desire*” to join the Soviet Union. According to the approved plan, weapons, ammunitions and explosives were brought from the Soviet Union, clandestinely transported to Romania, by boat or by taking advantage of the lack of vigilance of the Romanian border guards.

On the 17th of August 1924, in Dubasari, a „representative meeting” of Moldovans was organized which requested the *national autonomy for Moldovans*. This kind of meetings later took place in all Romanian-inhabited municipalities, culminating in the Tiraspol meeting the 31th of August 1924¹⁷.

Towards the end of August 1924, the Foreign Affairs Commissariat in Moscow instructed the Soviet mission in Berlin to collect, from different student associations abroad, as many collective petitions requesting the support of the Ukrainian Executive Committee for the foundation of the Moldovan Republic as possible¹⁸.

Towards the beginning of September 1924, a small number of Bessarabian refugees met in Odessa, in a general congress („comrades” Marin, Baciuşcan, Oborocea and Bondar—the representatives of the „red moldovan soldiers” were elected members of its presidium) aiming to support the foundation of the Moldovan Republic. The congress declared that the desire for the foundation of an autonomous republic was taking over the whole Moldovan population (actually Romanian) close to the Dniester and led to the *lifting of the Moldovan spirits*. The foundation of the Moldovan Republic was promoted also through the proletarian organizations of Odessa and Podolia and through the Odessa region executive committee, which made similar demands.

The Tatar-Bunar Diversion

At the same time, the Komintern executed a well-prepared armed diversion, with the help of the Red Army. The CEKA and the „Zacordot” (the espionage, propaganda and communist agitation abroad) as well as Bolshevik brigades from Bessarabia played a crucial role in this diversion¹⁹. The latter entered Romanian territory under the pretext of freeing the people of this province from the *oppression of Romanian boyars and oppressive landowners*²⁰.

The leadership of the armed uprising, called by its initiators *a revolution* and by some analysts *a rebellion*, while by others an *insurrection* was entrusted to the „spe-

¹⁷ N. Chiscop, *În urmă cu 80 de ani a fost proclamată o republică românească într-un ocean slav* [80 years ago, a Romanian Republic was proclaimed in a slavic ocean], „Bărladul” 2004, nr 43, s. 6.

¹⁸ I.I. Nistor, *Românii transnistreni, în Românitătea transnistriană. Antologie* [Transnistrian Romanians in Romanians in Transnistria: an anthology] Florin Rotaru (ed.) Bucureşti 1996, s. 121.

¹⁹ G. Tătăărăscu, *Internaționala a III-a și Basarabia* [The 3rd International and Bessarabia], 1925.

²⁰ A. Moraru, *Tatar-Bunar, răscoală sau export de revoluție?* [Tatar-Bunar: a rebellion or an export of revolution], in: *Revista de istorie militară*, „Military History Magazine” 1990, nr 6.

cial troika” made up of „comrades”: Bădulescu (Gelbert Moscovici), Goldștein (Teohari Abramovici) and Kalifarski²¹.

The action was started in the early morning of the 12th of September 1924, when a group of 27 masked individuals, led by agent Ivan Bejan (Bejanovici, known as „Koltšov“) as well as deserters from the Romanian Army, Fiodor Koroski and Ivan Gri-gorenko crossed the Dniester and proceeded to occupy the Nicolaevska municipality in Ismail County. The pretext was the conflict between the inhabitants of Nikolaevska and the Romanian Gendarmerie, generated by the due date of taxes, when an inhabitant Tkacenko was killed by the Gendarmerie. Romanian authorities intervened and undertook arrests, leading to the failure of the first subversive-terrorist action. Therefore, the leaders of the subversive action decided to begin the „rebellion” on the night of 15th/16th of September 1924, with the help of armed terrorist groups infiltrated in Tatar-Bunar and in neighboring municipalities. This started exactly at a time when, on the left bank of the Dniester, in Ovidiopol, soviet artillery was undertaking live fire exercises to impress and instill fear in the Romanian inhabitants of Tatar-Bunar. „The insurgents” succeeded in attracting several citizens on their side, especially ethnic minorities, and attacked the city hall, killing notary I. Gafenco, the head of the Gendarmerie, P. Iordan, two Romanian soldiers – Butu Vasile and Munteanu Nicolaeas well as all the civil servants of the Romanian administration. All entrances and exits in the town were blocked by guard posts and red flags were flown on public buildings. All the inhabitants of the town were gathered in the town hall, where they were told that Bessarabia had been declared a republic and that the Red Army had crossed the Dniester to „liberate” the area from Romanian troops.

Prime-minister, Ion I.C. Brătianu, also the minister of war, took concrete measures to reestablish order. At night of 16th/17th of September 1924, troops from the 3rd Army Corps and from the Gendarmerie forcefully intervened. Both artillery and regular troops were used against the „rebels” and the „Bolshevik insurrection” was defeated after a heavy exchange of fire which caused casualties on both sides²². The Army and the Gendarmerie arrested 489 people, out of which only 9 were ethnic Romanians²³.

Between the 24th of August and the 2nd of December, the trial of those arrested in the Tatar-Bunar diversion was conducted by 3rd Army Corps. On the 3rd of December, 85 people were sentenced to different terms of imprisonment. No ethnic Romanian was among them. This led to a new wave of hostile Soviet propaganda against Romania. Moscow’s direct involvement in the events was later admitted, as the Soviets accepted that *the rebellion was a direct reply to royal Romania’s refusal to accept the Soviet proposal, made in Vienna, to organize a referendum in the area.*

After the sentence was pronounced, the Bucharest Parliament was notified that *between 1919 and 1924, 118 illegal soviet organizations had been discovered and 3.002 people had been arrested.* Given the failure of the military action in Bessarabia, the leadership of the USSR decided, on the 12th of October 1924 to create an artificial state named the Moldovan Autonomous Soviet Socialist Republic.

²¹ Arhiva Istorică Centrală, Arhiva C.C. al P.C.R [Central Historical Archive, Central Committee of the Romanian Communist Party], fond 50, dosar 1598, f. 9–11.

²² P. Otu, *Război cu Internaționala a III-a*, „Dosarele istoriei” 1998, R. III, nr 10 (26), s. 40.

²³ I. Scurtu, G. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX* [History of Romanians in the XX century], București 1999, s. 157; *Enciclopedia Sovietică Moldovenească* [Moldovan Soviet Encyclopedia], vol. 8, Chișinău 1981, s. 129–130; apud H. Hofbauer, V. Roman, *Bucovina, Basarabia, Moldova*, București 1995, s. 82.

This new state was 210 km long, 95 km wide and its capital was Balta.

Conclusions

One of the key elements of Russian policy in this area is the presence of more or less consistent Russian-speaking communities, employed to facilitate Russian actions in the area or as pretexts to justify any form of military intervention. This coercion instrument was employed primordialily during Soviet times, when colonization policies were initiated, creating ethnically heterogeneous (either Russian-speaking or of other nationalities) enclaves in conquered states, aiming to maintain control over those areas.

This new ethnic reality, coupled with massive investment in strategic economic objectives and the encouraging of special social categories (military or retired intelligence officers) to take up residence in key regions of the USSR (Kaliningrad or Transnistria) created intentional disequilibria in the social-economic development of peripheral Soviet Republics. These disequilibria were used by Russia, beginning from the 1990s, to destabilize any attempt to leave Moscow's sphere of influence.

The events of early 2015 suggest the possibility of a scenario based on the creation of at least a separatist province (Bessarabian Popular Republic) or, at most, of a state coinciding, historically and geographically, with, what the tsars termed *Novorossiya*, an ethnically heterogeneous and politically unstable territory, economically oriented towards the Russian Federation, used to ensure control over the northern shore of the Black Sea and of the Danube's flow into the Black Sea.

Such an area, in either of its two potential incarnations, will represent, on the border of the Euro-Atlantic security space, a real breeding ground of cross-border organized crime and of uncontrolled weapons exports. The emergence of a new regional (non-) actor, on the borders of the EU and NATO, will block, on the long term, any EU and NATO accession of Ukraine and Moldova and will amplify disintegration processes already present in these states.

Romania, as a NATO and EU member, is directly interested in having a predictable course of regional developments, as a major area of insecurity on its Eastern order would involve the allocation of supplementary resources for border security and for defense, as well as the increase of investment risk, having as an effect the lowering of foreign direct investments in Romania, including in the exploitation of hydrocarbon resources in the Black Sea.

Bibliography:

1. Hofbauer H., Roman V., *Bucovina, Basarabia, Moldova*, București 1995, Editura Tehnică.
2. Klein A., *Creeping War: Lupta pentru independența Ucrainei și limitele războiului hybrid* [online], <http://www.contributors.ro> [access: 1 III 2015].
3. Nistor I.I., *Românii transnistreni*, în *Românitatea transnistriană. Antologie*, Ediție îngrijită, note și comentarii de Florin Rotaru, București 1996, Editura Semne.
4. Scorpan C., *Istoria României. Enciclopedie*, București 1997, Editura Nemira.
5. Scurtu I., Buzatu G., *Istoria românilor în secolul XX*, București 1999, Editura Paideia.
6. Secieru S., *Rusia după Imperiu*, București 2008, Institutul European.
7. Stan L.G., *Moscow Times: Putin ar putea folosi Basarabia istorica pentru fărâmițarea Ucrainei*, publicația [on-line], *Info Prut* [access: 26 II 2015].

8. Tismaneanu V., *Despre Putin și putinism: Masha Gessen la University of Maryland (din Washington, Vladimir Tismăneanu și Marius Stan)* [online], <http://www.contributors.ro>, [access: 1 IV 2015].
9. Tismăneanu V., *Foloasele kremlinologiei: Alain Besançon deconstruiește absolutismul putinist* www.contributors.ro [access: 18 III 2015].

Abstract

The appeal to the Russian historical, imperial or soviet, legacy as a significant residual factor, plays and has played an important role in the emergence of the Russian political-military elites' strategic culture, either during Soviet times or in the post-communist period.

Within this context, historical analysis would allow us to identify the potential directions, means and methods (military, political, economic, cultural) employed by the Russian Federation in its goal to multiply and expand its presence in Eastern and Central Europe.

Economic weakness, social discrepancies, and accelerated demographic decline of the current Russian state are masked by an appeal to the historical legacy and to the need to recover the political legacy of the past through promoting the concepts of slavophilism and, especially, eurasianism.

Russian military and non-military reactions to the potential European accession of ex-soviet states, seen as part of its sphere of influence, as well as its strategy to re-conquer the Eastern and Central European area are already creating deep effects on the European security system, as well as on the political, economic, cultural and social foundations of the European Union, being the greatest security challenge to Western democracy.

Keywords: historical analysis, strategy to re-conquer the Eastern and Central European area, the European security system.

II

RECENZJE

Stanisław Hoc

Michael J. Sulick, *American spies. Espionage against the United States from the Cold War to the present*¹

Autor jest emerytowanym oficerem operacyjnym wywiadu. W latach 2007–2010 był dyrektorem służby wywiadu operacyjnego CIA (Central Intelligence Agency's Clandestine Service), nadzorował tajne pozyskiwanie informacji oraz koordynował działalność wywiadowczą amerykańskiej wspólnoty wywiadowczej. W czasie 28-letniej służby zajmował m.in. stanowisko szefa pionu kontrwywiadu CIA (2002–2004), kierował wydziałem Centralnej Eurazji (1999–2002), a także pełnił służbę m.in. w Warszawie i Moskwie. Jest doktorem literatury porównawczej City University of New York. W 2012 r. opublikował pracę pt.: *Spying in America. Espionage from the Revolutionary War to the Dawn of the Cold War* (320 stron), również w wydawnictwie Georgetown University².

Praca M.J. Sulicka z 2013 r. jest kontynuacją jego pierwszej książki. W zamierzeniu autora ma stanowić wprowadzenie do historii szpiegostwa przeciwko USA. Wybór omówionych spraw został oparty na znaczeniu danej sprawy dla zagadnień związanych ze szpiegowaniem przeciwko Stanom Zjednoczonym. Pracę poddano ocenie jednej z komórek CIA pod kątem ochrony informacji dotyczących bezpieczeństwa USA. Autor wykorzystał w niej bogatą literaturę przedmiotu (ponad 200 autorów) oraz materiały Departamentu Stanu i Centralnej Agencji Wywiadowczej.

Publikacja składa się ze wstępu, wykazu skrótów, wprowadzenia, sześciu części merytorycznych podzielonych na rozdziały (27), podsumowania, przepisów, bibliografii i indeksu. W części pierwszej autor odnosi się do zimnej wojny, tj. do lat 1959–1970 (s. 17–43). Ta część składa się z trzech rozdziałów: rozdział 1 dotyczy odbudowy KGB (s. 19–24), szpiegów z listy werbunkowej (s. 25–34), okresu wojny w Wietnamie i ogólnie lat 60. XX w. (s. 35–43). M.J. Sulick analizuje tu m.in. działalność Rudolfa Abła (William Fishera), sowieckiego nielegala wymienionego za F.G. Powersa (s. 21 i in.). Następnie opisuje listę werbunkową KGB i GRU, na której są wymienieni obywatele USA. Widnieją tu nazwiska m.in.: N. Drummonda, R.L. Johnsona, B. Mitchella, W. Martina i J. Dunlopa (s. 26 i in.). M.J. Sulick wspomina także o zagrożeniu wywiadowczym ze strony służb sowieckich podczas wojny w Wietnamie i werbunkach dokonywanych wśród obywateli USA. Nie odnosi się natomiast do działalności werbunkowej CIA wśród żołnierzy państw obcych, pełniących służbę pod flagą ONZ w Wietnamie Południowym (m.in. do Polaków).

Część druga publikacji dotyczy dekady kryzysu (lata 70. XX w., s. 45–83). Składa się ona z trzech rozdziałów, tj. z rozdziału 4 odnoszącego się do szpiegostwa i ogólnie do lat 70. XX w. (s. 47–51), rozdziału 5 dotyczącego sowieckiej nauki i szpiegostwa przemysłowego (s. 53–69) oraz rozdziału 6 dotyczącego Jamesa Angletona i szpiega Hunta w CIA (s. 71–83). W rozdziale 5 pojawiają się wątki polskie. Autor opisuje tu działal-

¹ Washington 2013, Georgetown University, 370 s.

² W książce poddano analizie działalność ponad trzydziestu szpiegów działających przez 180 lat amerykańskiej historii (jest to wybór autora), która odnosi się do następujących zagadnień: wojna o niepodległość, wojna secesyjna, szpiegostwo podczas wojen światowych, złoty okres szpiegostwa sowieckiego w latach 30. i 40. XX w., „szpiegdy bomby atomowej”, preludeum do zimnej wojny.

ność wywiadowczą Mariana Zacharskiego i jego agenta Williama Bella oraz działalność J.D. Harpera, zwerbowanego do współpracy przez Zdzisława Przychodzenia – oficera Departamentu I MSW. Michael J. Sulick wspomina o swojej rozmowie z M. Zacharskim, odbytej w latach 90. XX w. (s. 55). Warto odwołać się do rozważań autora (s. 57–58) odnoszących się do tego słynnego polskiego szpiega. Jego zdaniem:

Przyszłość Zacharskiego odzwierciedla historyczne zmiany po zakończeniu zimnej wojny. Po prawie czterech latach spędzonych w więzieniu federalnym w Tennessee Zacharski został zwolniony w ramach wymiany szpiegów i wrócił do Ojczyzny. Zgodnie z warunkami zwolnienia Zacharski miał zakaz powrotu kiedykolwiek do Stanów Zjednoczonych, co nie było przyjemną perspektywą w czasach zimnej wojny. Po rozwiązaniu Paktu Warszawskiego nowy postkomunistyczny rząd polski bronił Zacharskiego, argumentując, że powinien on otrzymać wizę amerykańską. Polski minister spraw wewnętrznych Andrzej Milczanowski, który sam jako antykomunistyczny dysydent siedział w więzieniu, argumentował, że Zacharski był po prostu patriotycznym oficerem wywiadu wykonującym swoją pracę, a ponieważ zimna wojna się skończyła, podróż Zacharskiego do USA nie powinna stanowić już problemu. Milczanowski apelował bezpośrednio do dyrektora FBI Louisa Freeh, jednak spotkał się z odmową. Freeh znajdował się pod silnym naciskiem Izraela, by zwolnić Jonathana Pollarda, który szpiegował na rzecz Izraela i został w 1987 r. skazany na dożywotnie więzienie. Wyrażenie zgody na wjazd Zacharskiego do USA wytrąciły Freeh argumenty z ręki w sprawie Pollarda. Poza tym przeciwko takiej zgodzie przeciwstawiał się pion kontrwywiadu FBI. Podczas pobytu w więzieniu Zacharski był wielokrotnie przesłuchiwany przez FBI na temat swojej wiedzy o działalności polskiego wywiadu, lecz stanowczo odmawiał odpowiedzi na pytania. Jednym z ironicznych zwrotów ery postzimnowojennej było powołanie Zacharskiego przez Milczanowskiego na stanowisko szefa polskiego wywiadu zagranicznego w sierpniu 1994 r. Zjadliwie antykomunistyczni Polacy byli oburzeni faktem, że oficer służący w latach opresyjnego reżimu mógłby zostać szefem ich wywiadu zagranicznego. Pogląd ten podzielali niektórzy Amerykanie. Ponieważ nominacja mogła zakłócić proces przyjęcia Polski do NATO, Zacharski zrezygnował po czterech dniach. Ten incydent udowadnia, jak dalece pamięć zimnowojennego szpiegostwa nadal jest silna po obu stronach.

Część trzecia recenzowanej publikacji dotyczy dekady działalności sowieckich szpiegów, tj. lat 80. XX w. (s. 85–131). Składa się ona z pięciu rozdziałów: rozdział 7 porusza problem szpiegostwa w latach 80. ubiegłego stulecia (s. 87–92), rozdział 8 – działalności złego szpiega w Imperium Zła – Johna Walkera (s. 93–107), rozdział 9 – szpiega w NSA: Ronalda Peltona (s. 109–114), rozdział 10 – szpiega w CIA: Edwarda Lee Howarda (s. 115–123), rozdział 11 zaś – szpiega w Korpusie Marynarki Wojennej USA: Clayтона Lonetree’a (s. 125–131). Rozważania autora zawarte w tej części mają charakter rzeczowy; zostały oparte na dostępnych materiałach, częściowo już publikowanych przez innych autorów oraz profesjonalnie przeanalizowanych.

Część czwarta pracy odnosi się do dekady obejmującej działalność innych szpiegów z lat 80. XX w. (s. 133–180). Składa się z pięciu rozdziałów: rozdziału 12 dotyczącego nielegalów w CIA, a konkretnie Karla Koechera (s. 135–139), rozdziału 13 dotyczącego szpiega w armii: Clyde’a Conrada (s. 141–148), rozdziału 14 – szpiegów NRD: Jamesa Michaela Halla i Jeffreya Carneya (s. 149–157), rozdziału 15 – szpiega Chin: Larry’ego Wutai China (s. 159–164) i rozdziału 16 – dotyczącego szpiega Izraela:

Jonathana Pollarda (s. 165–180). Autor zwraca szczególną uwagę na sprawę J. Pollarda, który został zwerbowany do współpracy wywiadowczej przez oficera LAKAM (Izrael). Jego działalność przyniosła wielkie szkody bezpieczeństwu USA. Jonathan Pollard został aresztowany w 1985 r. i skazany na dożywotnie pozbawienie wolności; wielokrotne starania o jego ułaskawienie przez Prezydenta USA nie przyniosły rezultatów. Na listopad 2015 r. było planowane jego zwolnienie z więzienia w ramach procedury zwolnienia warunkowego (po odbyciu 30 lat kary). Autor podkreśla, że wymiar tej sprawy jest szczególny, gdyż Pollard, będąc obywatelem USA, prowadził działalność wywiadowczą na rzecz jednego z najbliższych sojuszników Stanów Zjednoczonych (s. 165 i in.).

Część piąta publikacji dotyczy szpiegostwa i oczekiwań Nowego Świata w latach 90. XX w. (s. 181–231). Składa się z czterech rozdziałów: rozdział 17 odnosi się do końca zimnej wojny i działalności amerykańskiego kontrwywiadu (s. 183–187), rozdział 18 – do Aldricha Amesa i jego szkodliwej działalności dla CIA (s. 189–203), rozdział 19 dotyczy szpiega w FBI: Roberta Hanssena (s. 205–219), rozdział 20 zaś – ostatnich śladów szpiegostwa w czasie zimnej wojny (s. 221–231). Autor poświęca wiele uwagi omówieniu spraw dwóch „kretów” w amerykańskich służbach – A. Amesa i R. Hanssena – oraz wskazuje na błędy popełnione przez CIA i FBI (s. 189 i in.). Formuluje przy tym wnioski dotyczące profilaktyki kontrwywiadowczej. Odnosząc się do ostatnich śladów szpiegostwa w czasie zimnej wojny, autor omawia sprawy: J. Nicholsona, G. Trofimoffa, R. Lipki, K. Standa, T. Squillacote’a i J. Clarka (s. 221 i in.).

Część szósta pracy to omówienie problemów związanych ze szpiegostwem w nowym tysiącleciu (s. 233–300). Ta część składa się z siedmiu rozdziałów: rozdziału 21, który odnosi się do starych i nowych zagrożeń (s. 235–239), rozdziału 22 – dotyczącego chińskiego szpiegostwa nuklearnego i sprawy Wen Ho Lee (s. 241–249), rozdziału 23 – dotyczącego szpiegów chińskich (s. 251–265), rozdziału 24 – dotyczącego szpiega kubańskiego (I): Anny Belen Montes (s. 267–273), rozdziału 25 – również dotyczącego szpiegów kubańskich (II): Kendalla i Gwendolyn Myers (s. 275–281), rozdziału 26 poruszającego problem szpiegostwa i wojny z terroryzmem (s. 283–289) i rozdziału 27 – dotyczącego cyberszpiegostwa (s. 291–300). Rozważania zawarte w ostatniej części pracy zawierają wiele treści poznawczych. Niektóre z nich, co należy podkreślić, nie były dotąd przedmiotem ogólnie dostępnych opracowań.

W podsumowaniu (s. 301–305) autor zawarł wnioski wynikające z jego rozważań. Za motto przyjął pogląd: *Żaden oficer kontrwywiadu nie może zagwarantować, że nasz naród nigdy nie będzie cierpieć z powodu kolejnych incydentów zdrady czy szpiegostwa* (s. 301).

M.J. Sulick podkreśla, że w 2001 r. Narodowy Kontrwywiad Wykonawczy (National Counterintelligence Executive) zastąpił Narodowe Centrum Kontrwywiadu (National Counterintelligence Centre), które zostało powołane w 1994 r. po sprawie szpiegowskiej A. Amesa w celu poprawy koordynacji i współpracy w rządzie Stanów Zjednoczonych w zakresie działalności kontrwywiadowczej. Aktualnie FBI i CIA ściślej współpracują w sprawach kontrwywiadowczych, inne agencje wywiadowcze natomiast stopniowo budują kadre profesjonalnych kontrwywiadowców. Autor zgadza się z analitykami CIA, że: *Szpiegowanie wymaga doświadczonych analityków, oficerów operacyjnych, specjalistów technicznych, prawników, detektywów finansowych, funkcjonariuszy organów ścigania, psychologów, wszystkich ich pracujących jako zespół* (s. 301–302). Przedstawia także założenia Narodowej Strategii Kontrwywiadu z 2009 r. (National Counterintelligence Strategy of the United States). M.J. Sulick uważa, że bezpieczeństwo Stanów Zjednoczonych jest w dalszym ciągu zagrożone, mimo wyraźnej poprawy w tej

sferze. Sądzi, że przeciwnicy Ameryki nadal będą poszukiwać i werbować Amerykanów do szpiegowania na swoją rzecz, wykorzystując różne motywacje. Konflikt lojalności w tej dziedzinie w dobie globalizacji będzie zaś nowym motywem dla niektórych obywateli USA do przekazywania tajemnic innym państwom (s. 302). Prowadzenie szpiegowstwa ułatwiają nowoczesne technologie, ale przeciętni Amerykanie – jak zauważa autor – nie mają o tym pojęcia. Inne zagrożenia to: dostęp do informacji z baz danych, mediów społecznościowych i cyberprzestrzeni.

W publikacji zwraca się także uwagę na tradycyjne zagrożenie ze strony służb rosyjskich i chińskich. Szpiegostwo przemysłowe, które prowadzą te kraje, zatacza coraz szersze kręgi. Stąd duże pole do działań kontrwywiadowczych. M.J. Sulick uważa, że szpiegostwa nie można w pełni wyeliminować, ale kontrwywiad USA powinien zapewnić Amerykanom to, iż (...) *wymiernie zwiększy się rygor w naszym systemie krajowego kontrwywiadu, i stworzyliśmy systemy, praktyki i procedury, które sprawiają, że obca penetracja jest trudna do osiągnięcia i łatwiejsza do wykrycia* (s. 303).

Z konieczności dokonano tylko informacyjnego przeglądu treści pracy M.J. Sulicka. Omówiona publikacja w połączeniu z jego pierwszą monografią może być niezwykle interesującym opracowaniem dla znawców problematyki, doktorantów, a także praktyków służb specjalnych. Poziom merytoryczny pracy potwierdza pogląd, że wybitni praktycy służb, mający naukowe przygotowanie teoretyczne, mogą być autorami niezwykle pożytecznych opracowań specjalistycznych, a nie tylko powieści, wspomnień itp.

Gorąco więc polecam Czytelnikom PBW lekturę pracy M.J. Sulicka.

Marek Świerczek

T.H. Bagley, *Wojny szpiegów*¹

Tennent Bagley w latach 60. XX w. brał udział w wielu operacjach CIA przeciw KGB. Uczestniczył m.in. w jednej z najbardziej niezwykłych afer szpiegowskich w historii, jaką była ucieczka na Zachód Jurija Nosenki, oficera KGB. Nosenko skontaktował się z oficerami CIA w Genewie w 1962 r. i zaproponował przekazywanie informacji wywiadowczych. W zamian zażądał stosunkowo niewielkiej kwoty pieniędzy. Jednocześnie, choć podjął (a właściwie sam zaoferował) współpracę z CIA, zdecydowanie zadeklarował, że nie zamierza opuszczać ZSRR. Dwa lata później jednak zażądał od CIA pomocy w ucieczce do USA, twierdząc, że grozi mu natychmiastowy powrót do kraju, gdyż prawdopodobnie został zdekonspirowany.

Po przewiezieniu Nosenki do Stanów Zjednoczonych poddano go szczegółowej indagacji, której wyniki zaskoczyły przesłuchujących go pracowników CIA. Nosenko mówił rzeczy, które były sprzeczne z podawanymi przez niego wcześniejszymi informacjami oraz ze znanymi CIA faktami dotyczącymi działalności KGB, a nawet ze zdrowym rozsądkiem. Przede wszystkim jednak jego rewelacje podważały zeznania Anatolija Golicyna, oficera KGB, który po ucieczce na Zachód głosił teorię zorganizowanej dezinformacji realizowanej przez KGB, a promowanej głównie przez szefa kontrwywiadu CIA – Jamesa Jesusa Angletona.

Podczas długotrwałych przesłuchań Nosenko podał tak wiele sprzecznych danych, że sporządzono raport nieścisłości liczący pierwotnie 800, a następnie (po dokonaniu skrótów) 440 stron. Oczywiście było, że jest on podwójnym agentem nasłanym przez KGB, należało jedynie ustalić cel tej prowokacji. Kierownictwo CIA nie było jednak zainteresowane takim postawieniem sprawy, zwłaszcza gdy z analiz kontrwywiadowczych wynikało, że misją Nosenki mogło być przede wszystkim ukrycie zwerbowania przez Sowieców amerykańskich szyfrantów oraz odwrócenie uwagi od poszlak wskazujących na istnienie wewnątrz CIA wysoko ulokowanego „kreta”.

Autor książki jest jednoznaczny w swoich ocenach: Nosenko, choć nigdy się do tego nie przyznał, kłamał w zeznaniach, co więcej – jego kłamstwa były w ewidentny sposób potwierdzane przez innego podwójnego agenta KGB oszukującego FBI. Działania informacyjne KGB nosiły wszelkie znamiona próby zwiększenia wiarygodności Nosenki w oczach CIA. Kierownictwo Agencji nie chciało zaakceptować tych rewelacji prawdopodobnie z tego powodu, że skutki wynikające z przyjęcia wyników takich analiz byłyby miażdżące dla CIA, a przy tym mogłyby pociągnąć za sobą złamanie karier wielu osób.

Z tego powodu zaczęto dezawuować rezultaty pracy analitycznej zespołu Angletona. Teorię zorganizowanej dezinformacji nazywano paranoją i celowo ośmieszano osoby ją głoszące. Oskarżano Angletona o ostrą chorobę alkoholową skutkującą zmianami w mózgu. Wszelkie niejasności tłumaczono na korzyść Nosenki, aby wreszcie przyjąć oszałamiającą w swej prostocie tezę: *Gdyby to KGB nasłatało Nosenkę, byłby on znacznie lepiej przygotowany do swojej misji i nie popełniłby tylu idiotycznych błędów, zatem – nie może on być przysłany przez KGB.*

¹ Zysk i S-ka, Poznań 2014, 369 s.

Jurija Nosenkę wypuszczono z tajnego miejsca przesłuchań, wypłacono mu odszkodowanie za „bezprawne” działania CIA wobec niego, a następnie – choć brzmi to groteskowo – zatrudniono w CIA jako konsultanta w amerykańskich operacjach kontrwywiadowczych. Chwalono go przy tym za aktywność na tym polu, gdyż Nosenko, wskazując na potencjalnych kandydatów do werbunku, miał (...) *dodać dynamiki działaniom CIA* (nietrudno zgadnąć, że jeśli wnioski zespołu Angletona były poprawne, to agenci wytypowani przez Nosenkę pozyskani przez CIA byli kolejnymi podwójnymi agentami).

Posunięto się do tego, że upubliczniono informacje o „bezpprawnych działaniach wobec Nosenki”, a kierownictwo CIA złożyło deklarację niepopelniania więcej takich „przestępczych błędów”. Potem zaś, jak pisze Bagley, zaczęły się w Agencji dziać dziwne rzeczy. Zniknęły materiały pierwotnego śledztwa, które zastąpiono wynikami „badań” komisji powołanych do ich przestudiowania (tym samym usunięto szczegółowe raporty niezgodności, na które powoływał się Angleton i jego zespół). W czasie szkoleń zapoznawano młodych funkcjonariuszy CIA jedynie z tezami komisji podważającymi ustalenia zespołu Angletona, ale bez umożliwienia im dostępu do materiałów źródłowych. Całkiem otwarcie przyjęto też kuriozalną tezę, że KGB **nigdy** nie podsuwa Agencji swoich kadrowych oficerów w charakterze podwójnych agentów.

Gdyby Bagley poprzestał na zrelacjonowaniu sprawy Nosenki, jego książka miałaby jedynie wartość wspomnień napisanych przez zgorzkniałego oficera obserwującego, jak bezmyślność i karierowiczostwo ułatwiają pracę śmiertelnym wrogom Ameryki. Bagley jednak nie załamuje jedynie rąk nad głupotą i zaślepieniem wielkich „szpiegokracji”. Zamiast emocji i goryczy, rozszerza dyskusję, włączając do swoich wspomnień analizę historii aktywności służb sowieckich, z których wyciąga logiczne wnioski dotyczące dominującego charakteru ich modus operandi. Trzeźwo konstatuje, że utworzona przez bolszewików Czeka pełnymi garściami czerpała z doświadczeń carskiej Ochrazy, która na długo przed rewolucją wypracowała model opanowywania ruchów opozycyjnych przez własną agenturę wprowadzoną w te struktury. Opisuje operację z początku lat 20. XX w., znaną jako „Trust”, która stała się podstawą do dalszych działań sowieckich służb. Bagley notuje, że według danych CIA, sowiecki kontrwywiad miał przeprowadzić do 1939 r. około 40 operacji opartych na doświadczeniach „Trustu”, a podczas II wojny światowej – zrealizować 185 operacji dezinformacyjnych wobec wojsk niemieckich, których podstawą były „radiogry” realizowane przez złapanych wcześniej przez NKWD agentów Abwehry oraz podsyłanych Niemcom podwójnych agentów. O skuteczności tamtych oszustw mają, zdaniem autora, świadczyć wspomnienia Waltera Schellenberga chwającego się pozyskaniem szpiegów w sztabie Rokossowskiego, którymi byli podsunięci przez NKWD podwójni agenci. Bagley wymienia podobne akcje: po wojnie Sowieci przeprowadzili identyczne operacje na Ukrainie („Arsenał 1”) i w Polsce („Arsenał 2” – operacje UB przeciwko organizacjom: WiN – operacja „Cezary”, oraz „Miecz i Pług”) czy w państwach Pribałtyki, w których powstawały zgrupowania partyzanckie złożone z agentów i oficerów NKWD. Bagley zauważa, że teoretyczne założenia wypracowane podczas operacji „Trust” zostały udoskonalone podczas kolejnych działań prowokacyjno-dezinformacyjnych, po czym stały się strategicznymi założeniami ofensywnego kontrwywiadu sowieckiego dzięki oficerom, którzy uczestniczyli w wyżej wymienionych operacjach, a co za tym idzie – w praktyce zdobyli wiedzę o ich skuteczności (Pitowranow, Gribanow, Fabrycznikow).

Opisując kolejne operacje inspiracyjne Sowietów, autor logicznie konstatuje, że elementem niezbędnym do ich przeprowadzenia jest posiadanie „kreta” wewnątrz organizacji, która jest ofiarą działań dezinformacyjnych. Infiltracja i dezinformacja, jak píše, są ściśle ze sobą powiązane i nie do przeprowadzenia oddzielnie, gdyż dezinformacja wykryta przez infiltrowaną organizację (ofiare) może stać się grobem dezinformatora wciągniętego w grę kontrwywiadowczą, w której oszust jest oszukiwany przez ofiarę i całkowicie traci inicjatywę, a w rezultacie – przegrywa starcie.

Autor podpira ten wniosek szczegółowymi analizami działań KGB nakierowanymi na próbę ochrony „kretów”. Podkreśla przy tym, że sowieckie służby wykazują stałą gotowość poświęcania własnych zasobów, a nade wszystko – mniej ważnych agentów, byle chronić cenniejszą, w ocenie KGB, agenturę. Gambit pionka ma być stałym elementem gier prowadzonych przez sowieckie (i rosyjskie) służby, a zatem, co podkreśla Bagley, musi być przyjmowany a priori w analizach działań sowieckich służb.

Jeśli analityk przyjmie dobrze udokumentowane rozważania Bagleya, to musi uznać, że wypływające z nich wnioski są druzgocące nie tylko w odniesieniu do afery Nosenki, lecz także do ogromnej liczby operacji przeprowadzonych przez zachodnie kontrwywiady wobec sowieckich i rosyjskich służb. Jeśli przyjmie się, że rosyjskie działania zawsze są połączone z pozorną aktywnością mającą na celu jedynie zwrócenie uwagi przeciwnika, to uprawnione staje się pytanie: ile dotychczasowych sukcesów było w istocie jedynie uwiarygodnianiem agentury i budowaniem karier „kretów”?

Bagley formuluje przewrotną, ale świetnie udokumentowaną tezę, że wykryć „kreta” można jedynie za pomocą innego „kreta”. Podaje wyliczenia statystyczne, z których wynika, że większość sowieckich wpadek była rezultatem zdrady w ich własnych szeregach. Bez zdrajców z drugiej strony kontrwywiad nie byłby w stanie wykryć zdrajców we własnej organizacji.

To jednak nie koniec rozważań Bagleya. Choć nie stawia on bezpośrednich zarzutów (zapewne chcąc uniknąć pozwów sądowych), daje jednak czytelnikowi kilka poważanych przesłanek, z których można wywnioskować, że w latach 50. i 60. XX w. CIA była penetrowana przez KGB, i to na najwyższych szczeblach. Miałoby to wynikać zarówno ze strategicznych założeń Sowietów sformułowanych już w 1920 r., zgodnie z którymi podstawowym zagadnieniem była penetracja kadry kierowniczej obcych wywiadów, jak i, co wyraźnie sugeruje Bagley, z przebiegu afery Nosenki.

Sprawa Jurija Nosenki była ewidentnym błędem CIA. Agencja, przynajmniej w tej konkretnej sytuacji, wykazała się niebywałą indolencją i, co gorsza, formułowała podczas przesłuchań wnioski i założenia, które nie tylko obrażały inteligencję, lecz także zostały następnie wprowadzone do procesu szkolenia kolejnych generacji funkcjonariuszy amerykańskiego wywiadu i kontrwywiadu.

Nie ma wątpliwości, że Nosenko kłamał. Udowodniły to bezspornie zarówno przesłuchania prowadzone przez Bagleya, jak i badania wariografem. Mało tego – informacje, do których zmyślenia Nosenko się przyznał, zostały potwierdzone przez innego oficera KGB, który współpracując przez 10 lat z FBI, ostatecznie został rozpoznany jako dezinformator. Co za tym idzie – nie było żadnych podstaw logicznych, aby uznać prawdziwość jego wypowiedzi, a już z całą pewnością nie należało Nosenki potem wykorzystywać w bieżącej pracy operacyjnej CIA. Mimo to, tak właśnie zrobiono. Nosenko został zrehabilitowany, przyjęty do pracy i był gloryfikowany przez kierownictwo Agencji.

Bagley stawia w książce proste pytanie, na które z oczywistych względów nie udziela jednoznacznej odpowiedzi: skoro kierownictwu CIA tak bardzo zależało na

uznaniu, że Nosenko nie jest prowokatorem podstawionym przez KGB, to biorąc pod uwagę fakt, że KGB wysyłało fałszywych uciekinierów, aby odciągnąć uwagę od „kreta” (lub „kretów”), czy wśród ludzi odpowiedzialnych za uznanie go za wiarygodne źródło mógł być ktoś, komu zagrażałyby wnioski zespołu Angletona, na których podstawie uznano, że Nosenko jednak jest prowokatorem?

Bagley sugeruje, że wśród osób stojących najwyżej w hierarchii służbowej CIA był przynajmniej jeden „kret”. Ten hipotetyczny zdrajca nie tylko musiał zdyskredytować ustalenia zespołu Angletona, ośmieszyć ich twórców, pozbyć się ich z Agencji, lecz także wpływać na wychowanie nowych kadr w pogardzie dla „paranoidalnych teorii” głoszących, że głównym celem rosyjskich służb jest zdobycie informatorów i agentów wpływu z kręgów kierowniczych wrogich wywiadów po to, aby następnie paraliżować je i podsyłać kolejnych oszustów z zadaniem wzmacniania pozycji już uplasowanej agentury.

Według Bagleya jednym z podstawowych zadań „kreta” jest typowanie następnych kandydatów do werbunku, co przychodzi mu łatwo z uwagi na jego wysoką pozycję w hierarchii organizacji. Jeśli rozważania Bagleya są poprawne pod względem logicznym, to w CIA od lat 60. XX w. może istnieć nieprzerwana infiltracja, której wykrycie jest uniemożliwiane przez błędne założenia teoretyczne przyjęte po zdyskredytowaniu sprawy Nosenki.

W tym punkcie należy się jednak zatrzymać i oddać głos krytykom też Angletona, którzy zauważyli, że jeśli raz wejdzie się w gąszcz podejrzeń wobec własnej organizacji, to ciężko jest znaleźć granicę, po której przekroczeniu zacznie się świat paranoi. Najlepiej wyraził to jeden z oficerów badających raport zespołu Angletona, który powiedział, że jeśli zważyć ogrom szkód wyrządzonych Agencji przez śledztwa Angletona, to sam Angleton musiał być agentem KGB.

To zdanie może najlepiej ilustruje charakter krytyki wobec ustaleń zespołu Angletona opierającej się na konstatacji, że w świecie ciągłych podejrzeń nikt nie jest bezpieczny. Trochę jak podczas polowań na komunistów za czasów McCarthy’ego lub tropienia czarownic, masonów czy krypto-Żydów. Słowem – przyjęcie perspektywy poznawczej Angletona musi w konsekwencji prowadzić do poważnych szkód wyrządzonych własnej organizacji. Tyle że 20 lat po zakończeniu sporu wokół Jurija Nosenki i rozwiązaniu zespołu Angletona historia dopisała epilog. W 1994 r. FBI aresztowało pracownika CIA Aldricha Amesa, który sprzedał KGB informacje o 30 agentach CIA w ZSRR.

Podstawowa teoria kontrwywiadowcza głosi, że tam, gdzie dochodzi do wykrycia jednego agenta, należy przyjąć istnienie wielu niewykrytych. Co bardziej wnikliwi obserwatorzy afery Amesa zauważyli, że wbrew 70-letniej praktyce KGB aresztowało wszystkich wskazanych przez Amesa zdrajców, niespecjalnie dbając o pozory pozwalające na ochronę źródła przecieku. A zatem albo KGB w latach upadku ZSRR było tak zdemoralizowane, że nie przestrzegało własnych podstawowych reguł, albo też pozwoliło Amerykanom wpaść na trop Amesa, aby ukryć ważniejsze źródło. W końcu Amesa, co podkreślają analitycy, był tylko naczelnikiem jednego wydziału w CIA.

Witajcie w świecie Jamesa Jesusa Angletona!

III
PRZEGLĄD
PRAC KONKURSOWYCH

V edycja ogólnopolskiego konkursu szefa ABW na najlepszą pracę licencjacką lub magisterską z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego państwa

Edycja 2014/2015 – wyniki konkursu

Na ogłoszony przez szefa Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego konkurs dla absolwentów studiów I i II stopnia wpłynęło 21 prac obronionych w roku akademickim 2014/2015.

Komitet konkursowy, po dokonaniu oceny nadesłanych prac, zdecydował przyznać następujące nagrody:

I nagroda:

– p. Kamil Baraniuk (Uniwersytet Wrocławski, Wydział Nauk Społecznych) – *Działalność służb wywiadowczych Federacji Rosyjskiej w świetle raportów służb specjalnych wybranych państw Unii Europejskiej.*

II nagroda:

– p. Sandra Kochanowicz (Uniwersytet Szczeciński, Wydział Humanistyczny) – *Powstanie, organizacja i działalność Urzędu Ochrony Państwa (1990–2002).*

III nagroda:

– p. Konrad Graczyk (Uniwersytet Śląski, Wydział Prawa i Administracji) – *Sprawa majora Jerzego Sosnowskiego w świetle niemieckich i polskich akt procesowych.*

– p. Jakub Dej (Uniwersytet Warszawski, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych) – *Przeciwdziałanie finansowaniu terroryzmu w świetle obowiązującego prawa.*

VI edycja ogólnopolskiego konkursu szefa ABW na najlepszą pracę licencjacką lub magisterską z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego państwa.

Edycja 2015/2016 – ogłoszenie konkursu

Celem konkursu jest promocja i upowszechnianie problematyki bezpieczeństwa wewnętrznego państwa wśród młodzieży i kadry akademickiej, zwiększenie świadomości społecznej w tym zakresie oraz profilaktyka i edukacja na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego państwa i jego porządku konstytucyjnego.

Obszary tematyczne konkursu:

1. Służby specjalne II RP.
2. Rola służb specjalnych w demokratycznym państwie prawa i w państwach autorytarnych.
3. Konstytucyjne prawa obywateli a uprawnienia służb specjalnych.
4. Bezpieczeństwo Polski w XXI wieku – zagrożenia i wyzwania przez pryzmat ustawowych zadań służb specjalnych.
5. Służby specjalne państw NATO, UE i krajów sąsiedzkich RP – współdziałanie i historia.
6. Obraz służb specjalnych w mediach – stereotypy i uprzedzenia.
7. Służby specjalne w literaturze, sztuce i w filmie.

Uczestnicy mogą zgłosić do konkursu własną pracę licencjacką lub magisterską napisaną w języku polskim i obronioną na oceną bardzo dobrą w roku akademickim 2015/2016. Prace powinny być przesłane w wersji papierowej i elektronicznej wraz z wypełnionym formularzem zgłoszenia (plik do pobrania). Do pracy powinny być dołączone opinie promotora (lub recenzentów) i ich pisemna zgoda na wykorzystanie opinii (lub recenzji) w celach konkursowych.

Prace powinny być przesłane na adres:

Gabinet Szefa ABW
00-993 Warszawa
ul. Rakowiecka 2a

z dopiskiem „KONKURS” na kopercie

e-mail: redakcja.pbw@abw.gov.pl

Prace należy przesłać do **30 września 2016 r.** (decyduje data stempla pocztowego).

Nadesłane prace będzie oceniać Komitet Konkursowy wyłoniony przez szefa ABW. Komitet wyłoni laureatów konkursu: I, II, III miejsce oraz wyróżnienia, w terminie do **30 listopada 2016 r.**

Wyniki konkursu zostaną opublikowane na stronie internetowej www.abw.gov.pl, w ciągu 14 dni od wyłonienia laureatów. Laureaci i ich macierzyste uczelnie otrzymają pisemne powiadomienia o wyniku konkursu.

Nagrody:

1. Pierwsza nagroda – nagroda finansowa – 3000 zł oraz publikacja fragmentów pracy w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego”.
2. Druga nagroda – nagroda finansowa – 2500 zł oraz publikacja fragmentów pracy w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego”.
3. Trzecia nagroda – nagroda finansowa – 2000 zł oraz publikacja fragmentów pracy w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego”.

Wyróżnienia:

nagroda rzeczowa oraz publikacja fragmentów pracy w „Przeglądzie Bezpieczeństwa Wewnętrznego”.

Osoby biorące udział w konkursie szefa ABW na najlepszą pracę licencjacką lub magisterską z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego państwa muszą oświadczyć, że wyrażają zgodę na upowszechnienie treści zawartych w ich pracy w celu promowania tematyki bezpieczeństwa państwa oraz w celach służbowych ABW. Muszą również wyrazić zgodę na przetwarzanie swoich danych osobowych. Jednocześnie mają prawo dostępu do swoich danych i ich poprawiania zgodnie z przepisami ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych (Dz.U. z 2016 r. poz. 922).

Kamil Baraniuk**Raporty z działalności służb specjalnych państw „nowej” UE¹****Republika Czeska**

Cywilną służbą specjalną odpowiedzialną w Republice Czeskiej za kontrwywiad jest Służba Bezpieczeństwa Informacji (czes. Bezpečnostní Informační Služba – BIS). Do zadań tej instytucji należy pozyskiwanie, analizowanie oraz ocenianie informacji dotyczących²:

- zagrożeń terrorystycznych,
- bezpieczeństwa ekonomicznego,
- działań wymierzonych w suwerenność oraz integralność terytorialną Republiki Czeskiej i jej fundamenty konstytucyjne,
- aktywności obcych służb specjalnych,
- przestępczości zorganizowanej,
- zabezpieczenia informacji niejawnych.

W odniesieniu do aktywności wywiadowczej na terenie Czech autorzy raportów BIS wskazują na przedstawicieli państw, które określono jako (...) *podejrzewane o wspieranie działalności terrorystycznej*, a także takich, które (...) *źle postrzegają członkostwo tego kraju w NATO i Unii Europejskiej*³. W kolejnych raportach podkreślano jednak, że najbardziej aktywnymi służbami są służby wywiadowcze Federacji Rosyjskiej⁴. Wymieniano również działalność wywiadu irackiego⁵, irańskiego⁶, północnokoreańskiego⁷, chińskiego⁸, białoruskiego oraz wywiadów innych państw WNP⁹.

¹ Fragment pracy magisterskiej pt. *Działalność służb wywiadowczych Federacji Rosyjskiej w świetle raportów służb specjalnych wybranych państw Unii Europejskiej*, która zajęła I miejsce w konkursie szefa ABW na najlepszą pracę magisterską/licencjacką z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego (edycja 2014/2015), rozdział 3, podrozdziały 3.1 i 3.3. Redakcja dokonała niezbędnych poprawek oraz zmian numeracji przypisów (przyp. red.).

² *Who we are* [online], <http://www.bis.cz/who-we-are.html> [dostęp: 5 I 2015].

³ *Annual Report of the Security Information Service for 2003* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2003en.pdf> [dostęp: 5 I 2015]. Wszystkie raporty są dostępne na stronie <https://www.bis.cz/vyrocnni-zpravyEN.html> (przyp. red.).

⁴ *Annual Report of the Security Information Service for 2011* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2011en.pdf> [dostęp: 5 I 2015]; *Annual Report of the Security Information Service for 2010* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2010en.pdf> [dostęp: 5 I 2015]; *Annual Report of the Security Information Service for 2004* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2004en.pdf> [dostęp: 5 I 2015]; *Annual Report of the Security Information Service for 2007* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2007en.pdf> [dostęp: 5 I 2015].

⁵ *Annual Report of the Security Information Service for 2003...*

⁶ Tamże; *Annual Report of the Security Information Service for 2004...*; *Annual Report of the Security Information Service for 2005* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2005en.pdf> [dostęp: 5 I 2015].

⁷ *Annual Report of the Security Information Service for 2003...*; *Annual Report of the Security Information Service for 2004...*; *Annual Report of the Security Information Service for 2005...*

⁸ *Annual Report of the Security Information Service for 2010...*; *Annual Report of the Security Information Service for 2011...*; *Annual Report of the Security Information Service for 2012* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2012en.pdf> [dostęp: 5 I 2015]. Warto zaznaczyć, że w latach 2010–2013 wywiady rosyjski i chiński zostały jako jedyne wymienione z nazwy.

⁹ *Annual Report of the Security Information Service for 2003...*

W publikacji z 2003 r. wskazano, że rosyjscy oficerowie działający w Republice Czeskiej wywodzą się zarówno z wywiadu cywilnego – Służby Wywiadu Zagranicznego (SWR), jak i wojskowego – Głównego Zarządu Wywiadowczego (GRU). Zaznaczono, że aktywni w tym kraju są również funkcjonariusze Federalnej Służby Bezpieczeństwa (FSB), jednak ich działalność wiąże się głównie z ochroną kontrwywiadowczą placówek dyplomatycznych, misji handlowych itd.¹⁰ Wywiad rosyjski pełni funkcję koordynacyjną w stosunku do takich służb państw WNP, jak: Białoruś, Kazachstan, Turkmenistan, Azerbejdżan oraz Mołdawia. Aktywność funkcjonariuszy tych krajów w Republice Czeskiej została określona jako znikoma lub niewielka¹¹.

Obszary zainteresowania wywiadowczego służb Federacji Rosyjskiej to przede wszystkim polityka, gospodarka i bezpieczeństwo Republiki Czeskiej. Działania w pierwszym z tych obszarów polegają głównie na monitorowaniu społecznego odbioru stosunków obu państw oraz na ocenie zmiany tych stosunków przez przedstawicieli klasy politycznej. Na tej podstawie są sporządzane prognozy co do dalszych możliwości ich rozwoju¹². Oficerowie rosyjskiego wywiadu podejmują również wiele działań z zakresu „środków aktywnych”, które zostaną omówione w kolejnej części niniejszego rozdziału.

Gospodarka Republiki Czeskiej jest, w ocenie autorów raportów BIS, jednym z najistotniejszych obszarów działalności rosyjskiego wywiadu. Ten obszar często pokrywa się z zagadnieniami politycznymi oraz sprawami z zakresu bezpieczeństwa. Wskazano przy tym na fakt, że prezydent Władimir Putin przy okazji mianowania nowego szefa SWR Michaiła Fradkowa podkreślił konieczność zwiększenia aktywności związanej z ochroną interesów gospodarczych rosyjskich firm za granicą¹³. W związku z tym wywiad tego kraju podejmuje działania polegające na monitorowaniu czesko-rosyjskich relacji gospodarczych; usiłuje także aktywnie wpływać na decyzje podejmowane w tym obszarze. W raporcie z 2005 r. wskazano, że została utworzona Rada Gospodarcza przy ambasadzie rosyjskiej, która składała się z członków misji dyplomatycznej tego państwa. Należeli do niej również oficerowie rosyjskiego wywiadu oraz przedstawiciele strategicznych rosyjskich przedsiębiorstw, które działają na terenie Republiki Czeskiej. Ponadto członkowie sekcji ekonomicznych ambasady rosyjskiej byli zaangażowani w negocjacje w sprawach gospodarczych i przemysłowych oraz możliwości współpracy naukowo-technicznej pomiędzy Moskwą a Pragą. Zaznaczono przy tym, że działalność oficerów rosyjskiego wywiadu w tym zakresie jest prowadzona na wielu płaszczyznach, które obejmują zarówno handel, jak i międzynarodowe stosunki gospodarcze. Wymieniono też przejęcie przez Rosjan dużych czeskich przedsiębiorstw, takich jak Stal Vitkovice (dokonane przez Everaz Group) oraz trzech fabryk Škoda Plzeň (przez holding OMZ kontrolowany przez Gazprom)¹⁴. Te działania są ukierunkowane przede wszystkim na osiągnięcie i utrzymanie silnej pozycji Rosji w stosunkach gospodarczych obu państw, co daje możliwość bezpośredniego oddziaływania politycznego i budowania klasy biznesowej w Czechach przychylniej Rosji¹⁵. Do istotnych obszarów zaintere-

¹⁰ Tamże, s. 8.

¹¹ Tamże.

¹² *Annual Report of the Security Information Service for 2005...*, s. 8.

¹³ *Annual Report of the Security Information Service for 2007...*, s. 4.

¹⁴ *Annual Report of the Security Information Service for 2005...*, s. 8.

¹⁵ *Annual Report of the Security Information Service for 2007...*, s. 4.

sowania funkcjonariuszy rosyjskiego wywiadu zalicza się również czeskie bezpieczeństwo energetyczne, przy czym autorzy raportów wskazali szczególnie na ich aktywność wokół przetargu na elektrownię jądrową Temelin¹⁶.

Autorzy publikacji sygnalizowali też działania służb rosyjskich ukierunkowane na zwalczanie terroryzmu. Zaznaczyli, że kontakty nawiązane z przedstawicielami służb specjalnych państw zachodnich po to, aby skoordynować walkę z tym zjawiskiem, bywają następnie wykorzystywane w celach stricte wywiadowczych¹⁷.

Według publikacji BIS rosyjskie metody wywiadowcze stały się jeszcze bardziej wyrafinowane, niż te, które były stosowane w czasach zimnej wojny. Jednak pomimo dynamicznego rozwoju nowoczesnych technologii, służby te nadal wykorzystują głównie źródła osobowe¹⁸. Rosyjscy oficerowie wywiadu nawiązują kontakty umożliwiające przeniknięcie do interesujących z ich punktu widzenia środowisk, które obejmują zarówno administrację publiczną, jak i podmioty prywatne¹⁹. W celu pozyskania do współpracy osób z tych kręgów Rosjanie stosują klasyczne metody werbunku oparte na zysku finansowym, przekonaniach ideologicznych czy różnego rodzaju motywach osobistych (może to być na przykład frustracja zawodowa). Stosują również szantaż, wykorzystując sytuacje kompromitujące, które mogą zagrozić reputacji werbowanej osoby²⁰. Autorzy raportu wymienili również kategorie osób, które z różnych powodów są podatne na próby pozyskania do współpracy. Są to²¹:

- byli współpracownicy służb sowieckich z lat 1948–1989,
- byli członkowie Komunistycznej Partii Czechosłowacji,
- pracownicy firm z kapitałem rosyjskim,
- byli studenci rosyjskich uczelni, zwłaszcza jeśli obecnie zajmują wysokie stanowiska w administracji publicznej lub w biznesie,
- ludność rosyjskojęzyczna, szczególnie przedsiębiorcy.

Zwerbowani agenci w zależności od miejsca ich uplasowania są wykorzystywani w różnym charakterze. W kontekście wyżej opisanej aktywności wśród podmiotów gospodarczych można podać przykład werbowania przedstawicieli klasy biznesowej (a szczególnie Rosjan mieszkających w Czechach) w celu zawarcia odpowiednich umów gospodarczych²². Należy również zaznaczyć, że nawiązywanie odpowiednich kontaktów w takim środowisku umożliwia ponadto dotarcie do polityków szczebla centralnego i lokalnego²³. Odnotowano także próby werbowania osób mających bezpośredni dostęp do informacji niejawnych, w tym o charakterze strategicznym, które umożliwiają podjęcie korzystnych dla Rosji decyzji w sprawach gospodarczych²⁴.

Wyżej wymienione środowiska nie są jedynymi, które pozostają w kręgu zainteresowań rosyjskiego wywiadu. Poza chęcią dotarcia do osób zatrudnionych w administracji publicznej służby są zainteresowane także różnego rodzaju grupami międzyna-

¹⁶ *Annual Report of the Security Information Service for 2011*..., s. 9.

¹⁷ *Annual Report of the Security Information Service for 2012*..., s. 13–14.

¹⁸ *Annual Report of the Security Information Service for 2005*..., s. 8.

¹⁹ *Annual Report of the Security Information Service for 2003*..., s. 8.

²⁰ *Annual Report of the Security Information Service for 2012*..., s. 13.

²¹ *Annual Report of the Security Information Service for 2003*..., s. 8.

²² *Annual Report of the Security Information Service for 2004*..., s. 9.

²³ *Annual Report of the Security Information Service for 2005*..., s. 8.

²⁴ Tamże, s. 9.

rodowymi oraz ruchami obywatelskimi, których działalność jest zbieżna z interesami rosyjskimi. Wobec ich członków często podejmuje się tzw. werbunki pod obcą flagą, co sprawia, że często nieświadomie pracują oni dla obcego wywiadu²⁵.

Według informacji zawartych w raportach BIS funkcjonariusze rosyjskich służb wywiadowczych operują zarówno z pozycji legalnych, jak i nielegalnych. Do pierwszej kategorii oficerów zalicza się osoby pracujące pod przykryciem dyplomatycznym w Ambasadzie Federacji Rosyjskiej w Pradze oraz konsulatach w Brnie i w Karlowych Varach. Służba Bezpieczeństwa Informacji podejrzewa, że oficerami wywiadu lub współpracownikami mogą być również osoby z obsługi techniczno-administracyjnej tych placówek²⁶. Autorzy raportów podkreślają też, że liczebność rosyjskiej misji dyplomatycznej znacznie przewyższa przedstawicielstwa innych państw. W 2005 r. w Czechach pracowało 60 dyplomatów Federacji Rosyjskiej i 93 członków administracji oraz obsługi technicznej wraz z rodzinami, przy czym, według szacunków BIS, 40–50 proc. z nich ma związek ze służbami wywiadowczymi²⁷.

Rosjanie działają w Czechach także z innych pozycji niż dyplomatyczne. Mogą to być na przykład akredytowani dziennikarze, biznesmani, eksperci, naukowcy bądź turyści²⁸. Oprócz nich do dyspozycji służb pozostają również nielegalowie, którzy są głęboko zakonspirowani i umieszczeni w obszarach będących w kręgu zainteresowań tej służby²⁹.

Autorzy zaznaczają także, że rosyjski wywiad wykorzystuje swoich byłych oficerów, którzy często piastują stanowiska w spółkach handlowych lub rosyjskich instytucjach państwowych³⁰. W tym kontekście warto zaznaczyć, że stosunkowo powszechną praktyką w sferze gospodarki jest tworzenie przez rosyjski wywiad spółek w celu prowadzenia odpowiednich działań i podejmowanie z takiej pozycji prób tzw. kapturowego pozyskania informacji. W raportach podkreśla się, że ze względu na rosnące znaczenie sektora gospodarczego w rosyjskiej doktrynie wywiadowczej granica między działalnością służb a działalnością podmiotów prywatnych bywa często trudna do uchwycenia³¹.

Rosyjskie służby mają również możliwość wykorzystywania przedstawicieli rosyjskojęzycznej mniejszości w Czechach. Autorzy raportów podkreślają, że szczególnie widoczne są kontakty wywiadu z rosyjskojęzyczną przestępczością zorganizowaną. Według informacji BIS te relacje są istotne z uwagi na wysokie zainteresowanie tego typu grup czeską sferą ekonomiczną³². Autorzy zwracają uwagę, że dysfunkcjonalne działanie samorządów terytorialnych w Czechach (rozumiane jako korupcjogenne) sprawia, że aktywność zarówno służb wywiadowczych, jak i przestępczości zorganizowanej jest na tym poziomie szczególnie niebezpieczna. Podkreślają, że urzędnicy szczebla samorządowego stanowią często przyszłą kadre centralnych organów admi-

²⁵ *Annual Report of the Security Information Service for 2007...*, s. 4.

²⁶ *Annual Report of the Security Information Service for 2004...*, s. 9.

²⁷ *Annual Report of the Security Information Service for 2005...*, s. 8.

²⁸ *Annual Report of the Security Information Service for 2013* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2013en.pdf>, s. 10 [dostęp: 5 I 2015].

²⁹ *Annual Report of the Security Information Service for 2003...*, s. 8.

³⁰ *Annual Report of the Security Information Service for 2016* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2006en.pdf>, s. 4 [dostęp: 5 I 2015].

³¹ *Annual Report of the Security Information Service for 2008* [online], Security Information Service (BIS), <http://www.bis.cz/n/ar2008en.pdf>, s. 5 [dostęp: 5 I 2015].

³² *Annual Report of the Security Information Service for 2005...*, s. 8.

nistracji państwowej. Z tego powodu korupcyjna przeszłość urzędnika może posłużyć w przyszłości jako materiał kompromitujący i na tej podstawie może dojść do próby werbunku³³.

Rosyjski wywiad usiłuje wpływać na życie polityczne i gospodarcze Republiki Czeskiej oraz kształtować wizerunek tego kraju na arenie międzynarodowej. Powszechnie wykorzystywane są znane z czasów zimnej wojny tzw. środki aktywne³⁴. Interesujące wydają się działania inspiracyjne i dezinformacyjne prowadzone przez Rosję, które są związane z planem budowy elementów obrony przeciwrakietowej Stanów Zjednoczonych na terytorium Czech. W 2007 r. zaobserwowano liczne próby nawiązania kontaktów przez przedstawicieli rosyjskiego wywiadu z czeskimi kręgami opiniotwórczymi i środowiskami politycznymi, które miały w tamtym czasie wpływ na toczącą się debatę w tej sprawie. Działania rosyjskie były obliczone na wywołanie wrażenia, że pod patronatem NATO i UE dochodzi do nieuzasadnionej ekspansji zachodnich instalacji wojskowych na wschód. Rozpowszechniano nawet informacje, że następuje powrót do ideologii nazistowskiej i że kontestuje się decydujący wkład ZSRR w pokonanie III Rzeszy podczas II wojny światowej³⁵. Te działania zostały obliczone na dezintegrację NATO i wzmocnienie antyamerykańskich nastrojów oraz były ocenione jako próba odzyskania przez Rosję wpływów na terenach postsowieckich w Europie, niezależnie od wyników ustaleń rozmów na temat tarczy antyrakietowej.

Powszechnie wykorzystuje się też metody znane z okresu zimnej wojny, polegające na oddziaływaniu na dane państwo przez budowanie pozytywnego wizerunku – dawniej ZSRR, a obecnie Federacji Rosyjskiej. Zakres tych działań jest szeroki i obejmuje wykorzystanie zarówno opiniotwórczych dziennikarzy oraz znanych polityków, jak i różnego rodzaju rosyjskich instytucji, na przykład instytucji kultury³⁶. (...)

Republika Estońska

Cywilną służbą specjalną Estonii jest Kaitsepolitseiamet (KAPO). Jest ona odpowiedzialna między innymi za bezpieczeństwo wewnętrzne państwa, a do jej zadań należy przede wszystkim³⁷:

- gromadzenie i przetwarzanie informacji w celu zapobiegania i zwalczania działalności:
 - wymierzonej w porządek konstytucyjny i integralność terytorialną Estonii,
 - wywiadowczej, wymierzonej w Estonię,
 - związanej z terroryzmem;
- przeciwdziałanie polifracji BMR, prowadzenie postępowań w sprawie przestępstw z wykorzystaniem materiałów wybuchowych;
- działalność antykorupcyjna;
- zabezpieczanie systemów informatycznych i procedur w zakresie informacji niejawnych.

³³ *Annual Report of the Security Information Service for 2011...*, s. 9.

³⁴ *Annual Report of the Security Information Service for 2013...*, s. 10–11. Na marginesie należy zaznaczyć, że w raportach pojawiają się informacje o podejmowaniu tego rodzaju działań również przez służby chińskie.

³⁵ *Annual Report of the Security Information Service for 2007...*, s. 4.

³⁶ *Annual Report of the Security Information Service for 2005...*, s. 8.

³⁷ <https://www.kapo.ee/eng> [dostęp: 27 IV 2015].

Według raportów KAPO krajem wykazującym największą aktywność wywiadowczą na terenie Estonii jest Federacja Rosyjska³⁸. Źródła tego stanu rzeczy upatruje się w tym, że interesy geopolityczne zdefiniowane przez Tallin pozostają w sprzeczności z polityką Rosji w stosunku do państw bałtyckich³⁹. Wzrost aktywności służb rosyjskich odnotowano przede wszystkim po wstąpieniu Estonii do UE i NATO⁴⁰.

Według sprawozdań KAPO na terenie Estonii są aktywne SWR, GRU oraz FSB. Służba Wywiadu Zagranicznego Rosji działa zarówno w Estonii, jak i z terytorium Federacji Rosyjskiej oraz państw trzecich. W kręgu zainteresowań jej funkcjonariuszy znajdują się instytucje ważne z punktu widzenia bezpieczeństwa narodowego Estonii oraz osoby, które mogą być źródłem cennych informacji politycznych oraz gospodarczych. Specyfika działania GRU oraz SWR jest podobna, z tą różnicą, że wywiad wojskowy skupia się głównie na siłach zbrojnych, przemyśle zbrojeniowym oraz estońskich sojuszach wojskowych⁴¹. W świetle działalności FSB autorzy podkreślają, że chociaż jest to wewnętrzna służba bezpieczeństwa, to na terytorium Estonii wykazuje również aktywność wywiadowczą, a więc zbiera informacje oraz podejmuje próby wywierania wpływu. Ta służba jest również istotnym elementem pionu wywiadu elektronicznego Federacji Rosyjskiej oraz prowadzi intensywną działalność wywiadowczą w rejonach przygranicznych. Próby werbunkowe podejmowane przez jej funkcjonariuszy odbywają się jednak najczęściej na terytorium Federacji Rosyjskiej. Autorzy raportów zwrócili uwagę na wzrastające możliwości kadrowe i finansowe rosyjskich służb, co wynika z przeprowadzanych w Rosji reform⁴². Podkreślili również zwiększające się możliwości ich oddziaływania na rosyjską politykę gospodarczą i zagraniczną⁴³.

W kręgu szczególnie zainteresowania rosyjskiego wywiadu pozostają procesy, trendy oraz główni aktorzy życia politycznego Estonii⁴⁴. W przypadku gdy wydarzenia polityczne mają istotne znaczenie dla Federacji Rosyjskiej, służby tego państwa podejmują działania, których celem jest takie ich ukierunkowanie, aby były one korzystne dla tego państwa⁴⁵. Służby podejmują również próby wpływania na wybory zarówno na szczeblu lokalnym, jak i centralnym. Trzeba także zaznaczyć, że Rosjanie wielokrotnie starali się wprowadzić swoich kandydatów do Parlamentu Europejskiego, wykorzystując do tego mniejszość rosyjską zamieszkujejącą Estonię. W sprawie wyborów do parlamentu krajowego (Riigikogu) oraz europejskiego autorzy raportu z 2008 r. sugerowali, że niepowodzenie przeprowadzenia takiej operacji może doprowadzić do podżegania do działań wywrotowych na terenie kraju, np. dążenia do autonomii północno-zachodniej

³⁸ W niektórych raportach wskazuje się również na aktywność służb byłego ZSRR. W 2006 r. były to wywiady ukraiński, białoruski, gruziński i mołdawski, zob. *Annual Review 2006* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202006.pdf, s. 17 [dostęp: 27 IV 2015] (wszystkie raporty są dostępne również na stronie: <https://www.kapo.ee/en/content/annual-reviews.html> – przyp. red.).

³⁹ *Annual Review 1999* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/cms-data/_text/138/124/files/aastaraamat-1999-eng.pdf, s. 7 [dostęp: 27 IV 2015].

⁴⁰ *Annual Review 2004* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/cms-data/_text/138/124/files/aastaraamat-2004-eng.pdf, s. 21 [dostęp: 27 IV 2015].

⁴¹ *Annual Review 2013* [online], Estonian Internal Security Service, https://www.kapo.ee/cms-data/_text/138/124/files/kapo-annual-review-2013-eng.pdf, s. 12 [dostęp: 27 IV 2015].

⁴² *Annual Review 2004...*, s. 21.

⁴³ *Annual Review 2005* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/cms-data/_text/138/124/files/aastaraamat-2005-eng.pdf, s. 8 [dostęp: 27 IV 2015].

⁴⁴ *Annual Review 2012* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/cms-data/_text/138/124/files/aastaraamat-2012-eng.pdf, s. 21 [dostęp: 27 IV 2015].

⁴⁵ *Annual Review 2004...*, s. 21.

Estonii lub podważenie wiarygodności i stabilności państwa w warunkach recesji gospodarczej: *Should both elections be a failure, it is quite probable that previously composed or used subversive projects (e.g. inciting application of territorial autonomy for Northeast Estonia) and attempts to harm Estonia's stability and reputation in the conditions of recession with other methods will be exploited*⁴⁶.

W raporcie z 2005 r. pojawia się również informacja, że funkcjonariusze FSB starają się nawiązywać kontakty z obywatelami państw bałtyckich, którzy pracują w strukturach UE. Zawieranie tego rodzaju znajomości służy budowaniu prorosyjskiego stronnictwa w unijnych instytucjach przy wykorzystaniu m.in. Estończyków. Autorzy raportu podają np. informację, że jedna z tego rodzaju operacji została przygotowana przez delegaturę FSB w Petersburgu i została ogłoszona Dyrektorowi Generalnemu FSB jako sukces: *One such operation worth of mentioning was doubtlessly the formation of European Russian Alliance at the European Parliament. The scenario for this was prepared in St. Petersburg and reported directly to the Director General of FSB as a triumph*⁴⁷. Należy nadmienić, że rosyjski wywiad podejmował na terenie Estonii także próby przeniknięcia do organizacji międzynarodowych oraz innych instytucji publicznych państw europejskich przez swoich przedstawicieli w tym kraju. Do zdobywania informacji o Estonii wykorzystywano również instytucje innych państw⁴⁸.

Funkcjonariusze rosyjskich służb wywiadowczych interesują się też estońską polityką zagraniczną. Należy tu wymienić m.in. zainteresowanie negocjacjami międzypaństwowymi, podczas których przekazywanie wiedzy o strategii planowanej przez partnera może być bardzo przydatne. Jak zauważyli autorzy raportu z 2000 r., jedna z wizyt funkcjonariuszy wywiadu pod przykryciem dyplomatycznym zbiegła się z organizacją międzynarodowych negocjacji akcesyjnych wysokiego szczebla⁴⁹. Po przystąpieniu Estonii do NATO i UE w kręgu zainteresowań Rosjan znalazły się sprawy związane z członkostwem w tych organizacjach⁵⁰. Rosyjski wywiad obserwował również reakcje Tallina na wojnę w Gruzji⁵¹.

Rosyjskie służby wywiadowcze wykazują również zainteresowanie estońskimi organami ścigania oraz innymi instytucjami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo narodowe, zwłaszcza związanymi ze zdolnościami obronnymi tego państwa. Interesują się planami budowy obrony przeciwrakietowej, rozmieszczeniem rakiet, rozwojem przemysłu wojskowego, próbami dotarcia do struktur NATO oraz zdolnościami obronnymi Sojuszu⁵².

⁴⁶ *Annual Review 2008* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202008.pdf, s. 11 [dostęp: 27 IV 2015]. W tłumaczeniu: *W przypadku gdyby te wybory (do Parlamentu Europejskiego i Zgromadzenia Państwowego – przyp. tłum.) okazały się fiaskiem, wielce możliwe byłoby wprowadzenie w życie wcześniej opracowanych lub wykorzystanych projektów (np. podsyćcie żądań autonomii terytorialnej dla Północno-Wschodniej Estonii) oraz innych prób zaszkodzenia stabilności i reputacji Estonii w warunkach recesji* (tłum. red.).

⁴⁷ *Annual Review 2005...*, s. 6. W tłumaczeniu: *Jedną z takich operacji, o której warto wspomnieć, było bez wątpienia utworzenie Wspólnoty Europejsko-Rosyjskiej w Parlamencie Europejskim. Scenariusz tego przedsięwzięcia był przygotowany w St. Petersburgu i przedstawiony bezpośrednio dyrektorowi FSB jako sukces* (tłum. red.).

⁴⁸ *Annual Review 2002* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202002.pdf, s. 11 [dostęp: 27 IV 2015].

⁴⁹ *Annual Review 2000* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202000.pdf, s. 13–14 [dostęp: 27 IV 2015].

⁵⁰ *Annual Review 2006* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202006.pdf, s. 17 [dostęp: 27 IV 2015].

⁵¹ *Annual Review 2008...*, s. 9.

⁵² *Annual Review 2012...*, s. 21.

W kontekście zagrożenia estońskiej gospodarki warto wspomnieć także o spostrzeżeniu autorów dotyczącym liberalnego klimatu gospodarczego w Estonii, który sprzyja napływowi kapitału z Rosji. KAPO zaobserwowała aktywność funkcjonariuszy SWR w tym obszarze, co jest zgodne z wymaganiami stawianymi tej służbie przez rosyjską elitę. Również FSB, pod pretekstem walki z terroryzmem, przeniknęła do struktur i środowisk gospodarczych. Ocenia się, że prowadzenie działań w tej sferze jest jednym z priorytetów Rosjan. Dlatego zalecono estońskim przedsiębiorcom współpracę z KAPO. Zwrócono też uwagę na działalność lobbingową, którą obecnie trudno odróżnić od działania na rzecz interesu podmiotu prywatnego lub publicznego⁵³.

Najważniejszym sektorem gospodarki estońskiej z punktu widzenia rosyjskich służb specjalnych jest branża energetyczna. Szczególnie istotne dla rosyjskiego wywiadu były informacje związane z możliwościami tranzytowymi w związku z budową rurociągu Nord Stream oraz możliwości przesyłowe elektrowni jądrowej na Litwie. Autorzy raportów KAPO informowali też o przejawach klasycznego wywiadu przemysłowego. Działania rosyjskiego wywiadu w sferze estońskiej gospodarki mają na celu stworzenie warunków wykorzystania narzędzi ekonomicznych jako dźwigni w relacjach politycznych pomiędzy obu państwami⁵⁴.

W raporcie z działalności KAPO z 2013 r. znajduje się stwierdzenie, że każda osoba zamieszkująca Estonię, która dysponuje informacjami istotnymi z punktu widzenia rosyjskich służb lub ma możliwość wpływania na różne procesy, może stać się obiektem zainteresowania tych służb⁵⁵. W pierwszej kolejności należy wymienić urzędników państwowych, przedsiębiorców, dziennikarzy oraz naukowców. Autorzy raportów wskazują, że szczególnie często dochodzi do werbowania mieszkańców Estonii podczas ich pobytu w Rosji. Taką metodę stosują zarówno FSB, jak i inne służby, co wynika z tego, że jest ona bezpieczniejsza niż podejmowanie tego rodzaju działań poza własnym terytorium. Często wykorzystywaną metodą jest szantaż i (lub) obietnica odniesienia korzyści materialnych. W przypadku małych i średnich przedsiębiorców może to być na przykład oferta ominięcia uciążliwych procedur biurokratycznych w zamian za informację, a w przypadku odmowy – utrudnianie działalności na terenie Federacji Rosyjskiej⁵⁶. Przydatnym narzędziem wykorzystywanym do charakteryzowania kandydata do werbunku jest przeanalizowanie zawartości jego kont w mediach społecznościowych. Powszechne jest również rozsyłanie wirusów i włamywanie się do komputerów⁵⁷. W raportach podano przykładowy proces werbunkowy, który może się składać z następujących etapów⁵⁸:

- nawiązanie kontaktu podczas imprezy publicznej pod pretekstem oficjalnego spotkania lub za pośrednictwem powiązań towarzyskich (były kolega, wspólny znajomy ze szkoły lub wojska),
- rozwijanie znajomości, wyrażenie życzenia ponownego spotkania,
- poznawanie obiektu zainteresowania, zadawanie pytań osobistych, chwalenie,
- wyrażenie życzenia, aby podzielić się jakimiś nieznaczącymi informacjami z pracy lub służby,

⁵³ *Annual Review 2005...*, s. 12.

⁵⁴ *Annual Review 2008 ...* s. 8.

⁵⁵ *Annual Review 2013...*, s. 12.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ *Annual Review 2010* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/cms-datta/_text/138/124/files/aastaraamat-2010-eng-1.pdf [dostęp: 15 IV 2015].

⁵⁸ *Annual Review 2009* [online], Security Police of the Republic of Estonia, https://www.kapo.ee/cms-datta/_text/138/124/files/aastaraamat-2009-eng-1.pdf [dostęp: 15 IV 2015].

- zwiększenie zainteresowania tego typu informacjami, obietnica zapłaty w przypadku dostarczenia większej ilości i lepszych jakościowo informacji,
- jeśli dojdzie do skorzystania z tej oferty, werbownik staje się śmielszy w oczekiwaniach. Wymaga lepszych i szybciej zdobywanych wyników. Spada chwalebnie, zmniejsza się także cena oferowana za informacje. Osoba werbowana wpada w krąg zdrady i żyje ze świadomością, że w każdej chwili może zostać zdekonspirowana,
- kontynuowanie współpracy i uczucie strachu aż do zakończenia kontaktu.

W Estonii oficerowie rosyjskiego wywiadu działają zarówno z pozycji legalnych, jak i nielegalnych. Zdarza się, że estońskie władze decydują się na ekspulsję rosyjskich dyplomatów, którzy prowadzą działalność wywiadowczą. Do takiej sytuacji doszło wiosną 1996 r.⁵⁹ oraz w 2004 r., kiedy to wydalono gen. por. SWR Anatolija Klimkina i mjr. Jewgienija Głubkina, którzy usiłowali mobilizować członków estońskiej mniejszości rosyjskojęzycznej do odpowiedniego, z punktu widzenia interesu Federacji Rosyjskiej, głosowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego⁶⁰. Część tego rodzaju decyzji nie przebija się jednak do opinii publicznej lub następuje to z opóźnieniem, o czym świadczy ujawnienie w jednym z dokumentów, że również w 2000 r. wydalono z Estonii dwóch rosyjskich dyplomatów⁶¹.

Rozwój technologii sprawił, że nowymi zagrożeniami zdefiniowanymi przez estońskie służby specjalne są przestępstwa komputerowe. Szczególnie zagrożone są sieci komputerowe wysoko rozwiniętych państw, w których obowiązuje zasada podłączania różnych baz danych do jednego systemu. Osobami, które mają do nich dostęp, obce służby interesują się w sposób szczególny. Dotyczy to również podwykonawców sieci, producentów oraz dostawców. Dlatego takie firmy należy kontrolować, a także stosować oprogramowania legalne. Ważne jest również, aby wiadomości przekazywane przez internet były zaszyfrowane. Najbezpieczniejsze pozostaje zatem używanie wersji papierowej dokumentów⁶².

W raportach KAPO część miejsca poświęcono rosyjskim operacjom wywierania wpływu. Warto zwrócić uwagę na aktywność związaną z finansowaniem i inspirowaniem rosyjskojęzycznych ekstremistycznych grup pravicowych. W raportach sprzed 15 lat zwracano uwagę przede wszystkim na aktywność neonazistowskich organizacji działających w Rosji, których idee przenikały również na terytorium Estonii. Jako przykład takich organizacji wymieniono m.in.:

- Rosyjskie Zjednoczenie Narodowe (ros. Всероссийское общественное патриотическое движение „Русское Национальное Единство”, ang. Russian National Unity), występujące w raportach również pod nazwą „Barkashovians”, której liderem jest Aleksander Barkaszow,
- Partię Narodowo-Bolszewicką (ros. Национал-большевистская партия, ang. National Bolshevik Party), nazywanej od nazwiska jej przewodniczącego „Limonovians” (przewodniczącym jest Edward Limonow).

Członkowie tych organizacji mieli często wywoływać burdy i zamieszki, które następnie były szeroko komentowane przez media i przez to wpływały na wizerunek Es-

⁵⁹ *Annual Review 1999...*, s. 8.

⁶⁰ *Annual Review 2004...*, s. 11.

⁶¹ *Annual Review 2000...*, s. 14.

⁶² *Annual Review 2001* [online], Estonian Internal Security Service, https://www.kapo.ee/sites/default/files/public/content_page/Annual%20Review%202001.pdf, s. 20 [dostęp: 15 IV 2015].

tonii jako państwa niestabilnego. W raporcie KAPO z 2000 r. opublikowano zdjęcie, na którym jest widoczny były oficer KGB znajdujący się wśród agresywnie nastawionych „Barkaszowców” oraz przedstawiciele Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Ma to być jedna z poszlak świadcząca o tym, że działalność tych grup może być inspirowana przez rosyjskie służby specjalne⁶³.

W kolejnych raportach wymieniono również inne skrajne organizacje rosyjskojęzyczne, m.in. Nocną Straż⁶⁴ (ros. Ночной дозор, ang. Night Watch). Jej działalność nie była jednak tak radykalna, jak wcześniej wymienionych organizacji, i ograniczała się głównie do mocno artykułowanych oskarżeń pod adresem estońskich instytucji państwowych, które, zdaniem autorów, były łudząco podobne do określeń wykorzystywanych przez rosyjską propagandę (np. „rusofobia”, „apartheid”, „chwalenie faszyzmu”). Członkowie Nocnej Straży brali również udział w spotkaniu inspirowanym przez rosyjską ambasadę w 2009 r., które było poświęcone (...) *upamiętnieniu tych, którzy zginęli podczas gruzińskiej agresji w 2008 r.* (w oryginale: *Commemorating those, who perished in the Georgian aggression in 2008*). Przedstawiciele tej organizacji kandydowali również do parlamentu krajowego i unijnego. W kontekście działalności tego rodzaju grup wymieniono też organizację Młode Słowo (ros. Молодое слово), działającą także na Łotwie oraz w Finlandii. Jednym z najbardziej aktywnych sympatyków tej organizacji jest lider Fińskiego Komitetu Antyfaszystowskiego (ang. Finnish Anti-Fasist Committee) Johan Bäckman, który publicznie określa siebie jako lewicowego ekstremistę. Przyznaje się on do prorosyjskich poglądów, Estonię określa jako kraj faszystowski, usprawiedliwia też politykę stalinowskiego ZSRR i okupowania państw bałtyckich. O nietuzinkowości Bäckmana świadczy to, że utrzymuje on dobre relacje z Risto Mikaelem Teinonem, który jest propagatorem ideologii narodowo-socjalistycznej. Autorzy raportu podali informację, że działalność Teinona nie cieszy się zbyt dużą popularnością w Finlandii i że jest podtrzymywana głównie dzięki wsparciu członków Nocnej Straży i Młodego Słowa. Przykładem tego jest pomoc udzielana tego typu grupom w organizowaniu demonstracji, opłacanie im biletów i usług cateringowych, a także zapewnianie relacji medialnych z organizowanymi przez nie pikiet⁶⁵. Obecnie, według raportu z 2013 r., zaangażowanie tego rodzaju środowisk nie jest już tak groźne, jak przed kilkoma laty, nadal jednak stanowią one istotne narzędzie rosyjskich działań związanych z wywieraniem wpływu. Zasadniczym celem skrajnych organizacji prorosyjskich jest wspieranie głównych tez rosyjskiej propagandy⁶⁶:

- Estonia wspiera nazizm,
- mniejszość rosyjskojęzyczna jest dyskryminowana w Estonii,
- Estonia jest państwem upadłym, które jedynie sprawia kłopoty swoim zachodnim partnerom.

W celu propagowania powyższych haseł często dochodzi do wykorzystania organizacji pozarządowych, np. Rossotrudnitchestva (w części finansowanej z budżetu Federacji Rosyjskiej), które w swoim statucie ma zapis o monitorowaniu przestrzegania praw mniejszości i ich ewentualnej ochrony prawnej. W praktyce, zdaniem KAPO, wnioski wyciągane z obserwacji prowadzonej przez tego rodzaju organizacje, są często zmani-

⁶³ *Annual Review 2000* ... s. 11–12.

⁶⁴ Jest to prorosyjska organizacja polityczna działająca w Estonii, która powstała latem 2006 r. w celu obroby przed przeniesieniem pomnika żołnierza sowieckiego w Tallinie.

⁶⁵ *Annual Review 2009*...

⁶⁶ *Annual Review 2013*..., s. 12.

pulowane – wyolbrzymia się incydenty ataków i łamanie praw mniejszości rosyjskiej. Następnie są one nagłaśniane jako przykłady łamania praw człowieka przez Estonię, a także wykorzystywane jako kontrprzykłady w raportach rosyjskiego MSZ do raportów zachodnich dotyczących problemu nierespektowania praw mniejszości w Rosji. W tym celu mają być również wykorzystywane organizacje o zasięgu międzynarodowym, takie jak Świat bez Nazizmu (ang. World Without Nazism) czy Przyszłość bez Faszyzmu (ang. Future Without Fascism)⁶⁷.

Podejmowano również próby oskarżania Estonii o wspieranie terroryzmu. W maju 2001 r. Agencja Interfax podała, że możliwe były transakcje broni pomiędzy estońskimi siłami zbrojnymi a czeczeńskim ruchem oporu. W ocenie KAPO za tą publikacją stało FSB. Zarzuty w tej sprawie kierowano wobec estońskiego aferzysty Vello Kutta, karanego w przeszłości za oszustwa i handel bronią, który miał się skontaktować z Czeczenami za pośrednictwem strony internetowej i tam poprosić o kontakt z ich przedstawicielem w krajach bałtyckich. Kontakt został nawiązany, a w ciągu trzech następnych dni przesłano do Kutty trzy mejle, których autor podpisywał się jako „Anzor” i twierdził, że jest synem prezydenta Czeczenii Asłana Maschadowa. Autorzy raportu z 2001 r. zauważają, że gdyby to była prawdziwa transakcja broni, to FSB musiałoby zainterweniować, a do niczego takiego nie doszło. Ich zdaniem była to więc prowokacja służb rosyjskich, która miała służyć zdyskredytowaniu Estonii w oczach zachodniej opinii publicznej⁶⁸.

W raportach KAPO podkreśla się, że działalność rosyjskiego wywiadu na terenie Estonii ma na celu aktywizowanie mniejszości rosyjskojęzycznej i inspirowanie jej do podejmowania działań politycznych. Pomocne okazują się zarówno media rosyjskojęzyczne, jak i działania pojedynczych dziennikarzy, którzy są wynagradzani np. przez zapraszanie ich na różnego rodzaju imprezy. Zaznacza się, że narzędzi wykorzystywanych do realizacji tych zadań jest wiele i że obejmują one: filmy fabularne, programy rozrywkowe, reklamy, konferencje naukowe, programy kulturalne, spotkania i warsztaty, książki, badania naukowe, prace popularnonaukowe. Przykładem takiego działania jest stowarzyszenie non profit „Impressum”, założone przez estońskiego biznesmana Igora Teterina i korespondenta rosyjskiej gazety „Komsomolskaja Prawda” Galina Sapizhniko, które organizuje spotkania i wieczory tematyczne dotyczące różnych dziedzin estońskiego życia publicznego. Do tego rodzaju wydarzeń są angażowane znane osoby i liderzy opinii publicznej z Rosji oraz innych państw. Często są zapraszani estońscy eksperci, którzy mają wpłynąć na bardziej obiektywny wizerunek tych wydarzeń. Uczestnikami imprez są również inni działacze, głównie związani ze środowiskiem lokalnej mniejszości. Przedmiotem dyskusji i ogólnej aktywności jest tęsknota za ZSRR i przekonanie społeczeństwa, że obecna sytuacja nie jest dla nich korzystna (np. atakowanie prób wejścia do strefy euro⁶⁹, krytyka UE i NATO). Dodatkowo są podejmowane próby wciągania w działalność stowarzyszenia estońskich dziennikarzy i rozpowszechniania za ich pośrednictwem informacji o jego działalności w mediach⁷⁰.

⁶⁷ *Annual Review 2011...*, s. 13.

⁶⁸ *Annual Review 2001...*, s. 19.

⁶⁹ Estonia przyjęła walutę euro od 1 stycznia 2011 r. – przyp. red.

⁷⁰ *Annual Review 2009...*, s. 18.

Sandra Kochanowicz

Powstanie, organizacja i działalność Urzędu Ochrony Państwa (1990–2002)¹

Współczesne państwo nie jest w stanie prawidłowo funkcjonować bez ochrony, jaką zapewniają mu służby specjalne. Pojęciem służby specjalne określa się zazwyczaj struktury prowadzące działania wywiadowcze² i kontrwywiadowcze³, a także służbę bezpieczeństwa lub policję polityczną czuwające nad zapewnieniem szeroko rozumianego bezpieczeństwa państwa. Służby specjalne wykonują swoje zadania w sposób niejawni, wykorzystując do tego metody pracy operacyjnej⁴.

W strukturze bezpieczeństwa państwa wyróżnia się cywilne i wojskowe służby specjalne. Służby cywilne stanowią część aparatu władzy państwowej, w którego ramach funkcjonują jako samodzielne organizacyjnie bądź też jako część innych instytucji, takich jak Ministerstwo Spraw Wewnętrznych⁵. Służby wojskowe natomiast realizują zadania na rzecz ochrony działań sił zbrojnych i obronności państwa⁶. Służby specjalne odgrywają zatem ważną rolę w systemach bezpieczeństwa państw demokratycznych. Pełnią przy tym trzy istotne funkcje: informacyjną, procesową oraz ochronno-kontrolną. Istotą funkcji procesowej stanowi pozyskiwanie, analizowanie oraz przekazywanie informacji o zagrożeniach do organów państwowych. Funkcja procesowa nakazuje traktować tego typu służby jako organy ścigania zajmujące się wykrywaniem szpiegostwa i działalności terrorystycznej. Z kolei funkcja ochronno-kontrolna jest związana z wypełnianiem obowiązków zapobiegających naruszeniom w zakresie ochrony informacji niejawnych⁷.

Służby specjalne odgrywają ważną rolę w strukturach wszystkich państw. Ich działalność pozwala na identyfikowanie zagrożeń oraz pozyskiwanie informacji szczególnie ważnych w procesach decyzyjnych. Dlatego też na tych organach spoczywa ogromna odpowiedzialność. Ich skuteczne działanie jest uzależnione od dostosowywania się do dynamicznych zmian zachodzących w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym państw, szczególnie w okresach, w których następuje załamywanie się systemów trwających dziesiątki lat, a nawet rozpad struktur państwowych.

¹ Streszczenie pracy magisterskiej pt. *Powstanie, organizacja i działalność Urzędu Ochrony Państwa (1990–2002)*, która zajęła drugie miejsce w konkursie szefa ABW na najlepszą pracę magisterską/licencjacką z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego (edycja V). Redakcja dokonała niezbędnych poprawek oraz zmian numeracji przypisów (przyp. red.).

² Pod pojęciem wywiad rozumie się prowadzenie działań poza granicami kraju, umożliwiające pozyskanie w sposób niejawni pożądaných i zastrzeżonych informacji na temat innego państwa, związanych m.in. z polityką, gospodarką i obronnością. Zob. *Polskie służby specjalne. Słownik*, K.A. Wojtaszczyk (red.), Warszawa 2011, s. 235.

³ Neutralizowaniem i zwalczaniem działań wywiadowczych i szpiegostwa, a także ochroną informacji niejawnych zajmuje się kontrwywiad. Zob. tamże, s. 104.

⁴ Wśród metod pracy operacyjnej wyróżnia się m.in. tworzenie agentury, analizę operacyjną i sprawdzenie operacyjne. Zob. tamże, s. 119.

⁵ Tamże, s. 54.

⁶ Tamże, s. 230.

⁷ S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie demokratycznym*, Warszawa 2005, s. 73 i in.

W obliczu zmian w środowisku międzynarodowym, regionalnym, a przede wszystkim wewnętrznym, do jakich doszło na przełomie lat 80. i 90. XX w., Polska, jako państwo odzyskujące suwerenność, musiała chronić swoje interesy przed zagrożeniami związanymi z demontażem systemu radzieckiego. Dlatego też w drugiej połowie 1989 r. rozpoczęto prace nad tworzeniem nowych cywilnych i wojskowych służb specjalnych. Przyjęcie opcji mieszanej⁸ skutkowało utworzeniem dwóch niezależnych służb – Urzędu Ochrony Państwa (UOP) i Wojskowych Służb Informacyjnych (WSI), które powstały na bazie istniejących dotychczas struktur wywiadowczych i kontrwywiadowczych. W przypadku UOP przystąpiono do weryfikacji 24 tysięcy funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa. Pozytywny wynik weryfikacji części z nich oraz pozyskanie nowych pracowników pozwoliły na rozpoczęcie działalności Urzędu, którego podstawy prawne określiła *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Urzędzie Ochrony Państwa*⁹.

Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej w 1989 r. a transformacja polskich służb specjalnych

Przystąpienie do rozważań na temat Urzędu Ochrony Państwa jako pierwszej cywilnej służby specjalnej III Rzeczypospolitej wymaga przedstawienia uwarunkowań politycznych, gospodarczych i społecznych, które dały początek transformacji ustrojowej w Polsce oraz w innych państwach zależnych od Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR) po 1945 r. Przemiany, jakie zaczęły się dokonywać za wschodnią granicą muru berlińskiego na przełomie lat 80. i 90. XX w., nie tylko oddziaływały na sytuację wewnętrzną państw satelickich ZSRR oraz republik związkowych, lecz także doprowadziły do rozpadu Związku Radzieckiego i tym samym zakończyły zimnowojenną rywalizację na linii Waszyngton–Moskwa. Nowa sytuacja geopolityczna stanowiła wyzwanie zarówno dla środowiska międzynarodowego, jak i państw odzyskujących suwerenność.

Uniezależnienie się państw satelickich od Związku Radzieckiego i rozpad bloku wschodniego nie były jedynymi problemami, z którymi ZSRR musiał się borykać na przełomie lat 80. i 90. ubiegłego stulecia. Poza wspomnianymi już trudnościami gospodarczymi i nieudolnymi próbami przeprowadzenia reform, na pogłębiający się kryzys wewnętrzny oddziaływały też dążenia narodowościowe republik związkowych. Wydarzenia w Europie Środkowo-Wschodniej stanowiły dla nich impuls do odzyskania niepodległości.

Kres istnieniu ZSRR położyło spotkanie przywódców Białorusi, Ukrainy i Rosji, którzy 8 grudnia 1991 r. podczas spotkania w Puszczy Białowieskiej podjęli decyzję o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw. Tym samym uznali Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich za nieistniejący podmiot prawa międzynarodowego. Do oficjalnego rozwiązania ZSRR doszło 25 grudnia 1991 r., gdy ze stanowiska prezydenta ustąpił Michaił Gorbaczow. Wówczas to ostatecznie zakończyła się epoka dwubiegunowego podziału świata¹⁰.

⁸ Opcja mieszana – jedna z koncepcji organizowania kadr w służbach specjalnych, zakładająca przyjęcie w szeregi nowo tworzonej struktury pozytywnie zweryfikowanych funkcjonariuszy, którzy odbywali służbę w likwidowanych organach bezpieczeństwa. Zob. *Polskie służby specjalne. Słownik...*, s. 148.

⁹ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej. (Wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*, Kraków 2005, s. 289–295.

¹⁰ Dopelnienie procesu przemian w Europie po 1989 r. stanowił rozpad Jugosławii, którego burzliwy przebieg skutkował wojnami na Półwyspie Bałkańskim. Zob. R. Kuźniar, *Pozimnowojenne dwudziestolecie 1989–*

Za punkt wyjścia do tworzenia się demokratycznych struktur państwa należy uznać przemiany, do jakich doszło w Europie Środkowo-Wschodniej na przełomie lat 80. i 90. XX w. Zakończenie zimnej wojny i nowa sytuacja geopolityczna w tej części świata wpływały na bezpieczeństwo państwa polskiego, a co za tym idzie – na utworzenie pierwszej cywilnej służby specjalnej III Rzeczypospolitej.

Tworzenie demokratycznych struktur państwa

Powołanie w Polsce pierwszego niekomunistycznego rządu z Tadeuszem Mazowieckim na czele przyspieszyło demokratyczne przemiany. Nowy rząd cieszył się dużym poparciem społecznym. Ogromnym wyzwaniem, z jakim musiał się mierzyć od początku swej działalności, było przejście od zasad gospodarki planowanej centralnie do zasad gospodarki wolnorynkowej. W tym celu wicepremier i minister finansów Leszek Balcerowicz przystąpił do wdrażania reformy gospodarczej. Ponadto nowe władze musiały się zmierzyć z gruntowną przebudową właściwie wszystkich sektorów państwa, wyprowadzeniem Polski ze struktur Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, a także z nawiązaniem kontaktów dyplomatycznych z państwami sąsiadującymi¹¹. Polska stanęła więc na trudnej drodze przemian, które miały doprowadzić do przejścia od władzy autorytarnej do władz demokratycznych, od partii monopolistycznej do wielopartyjności, od nomenklatury partyjnej do wielopartyjności i wreszcie – od nominacji do wybieralności naczelnych władz państwowych, od władzy komitetów partyjnych do rządów gabinetów ministrów oraz od monopolu władzy administracyjnej do samorządu terytorialnego¹². Kształtowanie się demokratycznych struktur państwa oddziaływało na tworzenie się i funkcjonowanie służb specjalnych, niezbędnych do zapewniania bezpieczeństwa w dynamicznie zmieniających się warunkach zarówno wewnątrz kraju, jak i poza jego granicami.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Służba Bezpieczeństwa – działalność cywilnych służb specjalnych Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej przed rokiem 1989

Jednoznaczne zdefiniowanie cywilnych służb specjalnych PRL wydaje się zadaniem trudnym, m.in. ze względu na częste zmiany organów odpowiedzialnych za tę sferę działalności. Pierwsze lata funkcjonowania państwa polskiego po II wojnie światowej to przede wszystkim wzmożona działalność aparatu bezpieczeństwa ukierunkowana na likwidację „wrogów systemu”. Na przestrzeni ponad czterdziestu lat istnienia systemu politycznego zorganizowanego na wzór państw bloku komunistycznego mianem służb specjalnych określano przede wszystkim Służbę Bezpieczeństwa, która realizowała swoje zadania, prowadząc działania operacyjne. Nie można jednak zapominać o pracy wywiadu i kontrwywiadu. Te jednostki odgrywały przecież niezwykle ważną rolę w zapewnianiu bezpieczeństwa państwa, choć według struktury organizacyjnej resortu spraw wewnętrznych nie stanowiły części SB aż do grudnia 1989 r.

2010. *Stosunki międzynarodowe na przełomie XX i XXI wieku*, Warszawa 2011, s. 65–67 i in.

¹¹ J. Eisler, *Ewolucja sytuacji politycznej w Polsce w latach 1989–2000*, w: *Polska polityka bezpieczeństwa 1989–2000*, R. Kuźniar (red.), Warszawa 2001, s. 27–29.

¹² E. Zieliński, *Przekształcenia ustrojowo-polityczne w Polsce*, w: *Transformacja ustrojowa państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 1996, s. 21–22.

Dnia 9 grudnia 1989 r. minister spraw wewnętrznych wydał zarządzenie na nowo regulujące zasady działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa¹³. Załącznik do tego aktu wymienia wśród jednostek operacyjnych SB, poza Departamentem Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, Departamentem Ochrony Gospodarki oraz Departamentem Studiów i Analiz¹⁴, właśnie Departament I (wywiadu) wraz z Departamentem II (kontrwywiadu).

Bez względu na to, czy wywiad i kontrwywiad oficjalnie wchodziły w skład Służby Bezpieczeństwa, czy funkcjonowały jako osobne departamenty w strukturach MSW, właśnie te trzy organy stanowiły cywilne służby specjalne PRL. Przy uwzględnieniu jednak specyfiki ustroju komunistycznego i uzależnienia państwa polskiego od Związku Radzieckiego, w analizie działalności tajnych służb po roku 1945 wyróżnia się przede wszystkim aktywność aparatu bezpieczeństwa wymierzoną w obywateli. Służby specjalne tamtego okresu były ściśle powiązane z partią rządzącą. Dzięki mechanizmom, jakimi dysponowały, stanowiły swoistą siłę sprawczą, stały nawet ponad władzą i mogły wpływać na obsadę najważniejszych stanowisk oraz na podejmowanie najistotniejszych decyzji. Ich rozbudowana struktura, zwłaszcza w pierwszych latach funkcjonowania, wynikała z potrzeby kontrolowania wszystkich dziedzin życia obywateli. Cywilne służby specjalne gwarantowały istnienie PRL. Niemniej to właśnie struktury Służby Bezpieczeństwa, reorganizowane jeszcze w 1989 r., dały początek działalności Urzędu Ochrony Państwa – pierwszej cywilnej służby specjalnej III RP.

Okoliczności poprzedzające utworzenie Urzędu Ochrony Państwa

Zmiany przeprowadzane przez MSW wewnątrz swoich struktur miały charakter czysto kosmetyczny. Dlatego też stało się jasne, że przebudowa aparatu bezpieczeństwa powinna być zainicjowana z zewnątrz – tylko w ten sposób można było dostosować jego działalność do standardów demokratycznych. Latem 1989 r. prace wznowiło Społeczne Centrum Inicjatyw Ustawodawczych przy NSZZ „Solidarność”, przy którym Jan Widacki¹⁵ stworzył zespół do spraw prawa policyjnego¹⁶. Skupieni w nim eksperci przystąpili do pracy nad znowelizowaniem ustawy o urzędzie ministra spraw wewnętrznych z 1983 r., w celu przystosowania jej zapisów do zasad demokratycznych. Zespół założył, że dzięki dokonaniu przejściowych zmian w istniejącym ustawodawstwie zyska czas na stworzenie nowych przepisów prawnych regulujących prace resortu spraw wewnętrznych i podległych mu służb. Efektem pracy tego zespołu było opracowanie tzw. ustaw po-

¹³ *Zarządzenie nr 00102 Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 9 grudnia 1989 roku w sprawie zasad działalności operacyjnej Służby Bezpieczeństwa*, w: *Instrukcje pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa 1945–1989*, T. Ruzikowski (oprac.), Warszawa 2004, s. 140.

¹⁴ Wraz z odpowiadającymi im komórkami organizacyjnymi w wojewódzkich urzędach spraw wewnętrznych i rejonowych urzędach spraw wewnętrznych.

¹⁵ Jan Widacki, ur. w 1948 r., prawnik, profesor nauk prawnych, specjalista w dziedzinie kryminalistyki, kryminologii oraz organizacji bezpieczeństwa i ochrony porządku. W latach 1990–1992 sprawował funkcję wiceministra spraw wewnętrznych. Zob. G. Chlasta, *Czterech. Brochwicz, Miodowicz, Niemczyk, Sienkiewicz*, Warszawa 2014, s. 276.

¹⁶ W pracach zespołu uczestniczyli m.in. Jerzy Konieczny, Aleksander Głazek, prof. Józef Wójcikiewicz i Aleksander Herzog – osoby związane ze światem nauk prawnych i kryminalistycznych. Ponadto swoim doświadczeniem nabytym w pionie dochodzeniowo-śledczym służył Stefan Tokarz, emerytowany funkcjonariusz MO. Działalność zespołu wspierali także dr Jerzy Nóżka i kpt. Roman Hula, a łącznikiem z OKP był poseł Jan Rokita. Zob. J. Widacki, *Prehistoria UOP*, w: „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydział specjalne: 20-lecie UOP/ABW”, Centralny Ośrodek Szkolenia ABW, Warszawa 2010, s. 19.

licyjnych. Te działania nie pozostały bez odpowiedzi samego MSW, które przystąpiło do tworzenia od podstaw własnej wersji ustawy¹⁷. Rozpoczęła się swoista rywalizacja pomiędzy utworzonym przez J. Widackiego zespołem a przedstawicielstwem resortu spraw wewnętrznych. Przewagą tego drugiego było dysponowanie większą liczbą ekspertów, co pozwalało na prowadzenie bardziej intensywnych prac. Członkowie zespołu do spraw prawa policyjnego musieli czas dzielić – w ciągu dnia wykonywali swoje obowiązki podstawowe, wieczorami zaś dyskutowali nad zakresem planowanych zmian. Ich założenia zostały zaprezentowane podczas konferencji prasowej, na której J. Widacki zapowiedział likwidację struktur Służby Bezpieczeństwa. Zwalczeniem zagrożeń bezpieczeństwa państwa miał się odjąć „urząd ochrony państwa”. Spontanicznie użyta przez J. Widackiego nazwa, mająca na celu określenie roli nowej struktury, zaczęła być używana przez media i przedstawiciele rządu. Tym samym stała się nazwą własną przyszłej cywilnej służby specjalnej¹⁸.

Rozpoczęcie prac nad stworzeniem nowych regulacji prawnych stanowiło wzmocnienie działań mających na celu odcięcie się od dziedzictwa PRL. Prawdziwą „rewolucję” w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych zapoczątkowało jednak pojawienie się w resorcie Krzysztofa Kozłowskiego – senatora Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego¹⁹, który 7 marca 1990 r. z polecenia premiera Tadeusza Mazowieckiego został mianowany podsekretarzem stanu w MSW. Zadaniem K. Kozłowskiego było jak najszybsze przejęcie kontroli nad resortem, stanowiącym, pomimo zmian wewnętrznych, ostoję starego systemu²⁰. Kozłowski, jako nowy wiceminister, dążył do przekształcenia zdominowanego przez wojskowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w ministerstwo cywilne. Stał się najważniejszą osobą odpowiedzialną za likwidację Służby Bezpieczeństwa i tworzenie od podstaw Urzędu Ochrony Państwa.

Urząd Ochrony Państwa rozpoczął działalność 10 maja 1990 r., a więc w dniu wejścia w życie wyżej wspomnianej ustawy. Tym samym rozwiązaniu uległa Służba Bezpieczeństwa. Pierwsza cywilna służba specjalna III RP miała być zorganizowana w ciągu trzech miesięcy. Na stanowisko szefa Urzędu premier T. Mazowiecki powołał 11 maja 1990 r. K. Kozłowskiego. W tym też dniu zastępcą szefa UOP został Andrzej Milczanowski²¹.

¹⁷ Kierownictwo MSW jeszcze w grudniu 1989 r. przekonywało swoich podwładnych, że pomimo zmian, pozostaną oni częścią systemu, a nową służbą, powstałą w miejsce SB, pokieruje jej ówczesny szef płk J. Karpacz. Zob. K. Kozłowski, *Rewolucja po polsku*, w: „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne: 20-lecie UOP/ABW...”, s. 14.

¹⁸ W trakcie prac nad stworzeniem nowej struktury, która miała zastąpić Służbę Bezpieczeństwa, przedstawiano różne jej nazwy. Proponowano m.in. zapożyczone od zachodnioniemieckiego kontrwywiadu określenie „Urząd Ochrony Konstytucji”. Ostatecznie, zarówno w projekcie zespołu, jak i rządowym nowo utworzonej służbie nadano wcześniej spontanicznie użytą nazwę „Urząd Ochrony Państwa” (UOP). Zob. „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne: 20-lecie UOP/ABW...”, s. 20–21.

¹⁹ Krzysztof Kozłowski – ur. w 1931 r., dziennikarz i doktor filozofii, wykładowca nauk politycznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W latach 1957–2007 członek redakcji „Tygodnika Powszechnego”. Działacz polityczny związany z Solidarnością, uczestniczył w obradach Okrągłego Stołu. Senator, podsekretarz stanu w MSW, pierwszy szef UOP, a następnie minister spraw wewnętrznych. Zmarł w 2013 r. Zob. G. Chłasta, *Czterech...*, s. 272.

²⁰ Krzysztof Kozłowski wskazywał w swoich wspomnieniach na to, że jeszcze w lutym 1990 r. w strukturach MSW służyło ok. 140 tys. osób, z czego część była uzbrojona. Taki potencjał mógł przecież zbrojnie przeciwstawić się postępującym przemianom, tym bardziej że w styczniu tego roku uległy rozwiązaniu struktury partyjne PZPR – politycznej podpory PRL. Zob. M. Komar, K. Kozłowski, *Historia z konsekwencjami: rozmawiają Krzysztof Kozłowski i Michał Komar*, Warszawa 2009, s. 255.

²¹ Andrzej Milczanowski – ur. w 1939 r., prawnik. Członek Solidarności działającej w Szczecinie, uczest-

Proces weryfikacji i rekrutacji funkcjonariuszy

Tworzenie nowej służby specjalnej w warunkach transformacji systemowej wiązało się przede wszystkim z podjęciem decyzji dotyczącej sposobu postępowania z kadrami zasilającą dotychczasowe struktury SB i MSW. Dlatego też przy doborze funkcjonariuszy do nowo powstałej służby twórcy UOP musieli zmierzyć się z wyborem odpowiedniej opcji. Zaproponowano wówczas dwie koncepcje wskazujące na drogę postępowania z pracownikami Służby Bezpieczeństwa.

Zagrożenia wynikające z likwidacji wywiadu i kontrwywiadu w tak niepewnych warunkach skłoniły polskich decydentów do wybrania opcji mieszanej. Ta koncepcja zakładała przyjęcie do nowej służby tych funkcjonariuszy zlikwidowanej SB, którzy poddali się weryfikacji i przeszli ją pozytywnie. Najlepsi spośród nich zostali zatrudnieni m.in. w Urzędzie Ochrony Państwa²².

Dnia 10 lipca 1990 r. przewodniczący Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej wydał decyzję, na której mocy prace rozpoczęły Komisja Kwalifikacyjna ds. Kadr Centralnych oraz wojewódzkie komisje kwalifikacyjne. W ten sposób rozpoczął się proces weryfikacji byłych funkcjonariuszy SB. Do postępowania kwalifikacyjnego stanęło ponad czternaście tysięcy uprawnionych²³.

Weryfikacja była postrzegana przez twórców UOP nie jako próba rozliczenia przeszłości, lecz jako potrzeba dokonania oceny przydatności do nowej służby. Nie oznaczało to jednak, że nie brano pod uwagę charakteru działalności byłych funkcjonariuszy, szczególnie tych, którzy pracowali w Departamencie III lub IV Służby Bezpieczeństwa. Jeżeli nawet poddawali się oni kwalifikacji, to z reguły otrzymywali opinię negatywną z prostej przyczyny – czynności przez nich wykonywane nie były przydatne w służbach specjalnych państwa demokratycznego²⁴. W nowej sytuacji geopolitycznej byli potrzebni specjaliści od wywiadu, kontrwywiadu, łączności, szyfrów i wsparcia technicznego. Dlatego też w strukturach UOP znalazło się również ponad pięć tysięcy pozytywnie zweryfikowanych byłych funkcjonariuszy SB²⁵.

Pozyskanie kadr dało Urzędowi możliwość rozpoczęcia działalności. Tym samym ostatecznie zakończyła się era Służby Bezpieczeństwa. Przypieczeniem zmian było mianowanie nowego ministra spraw wewnętrznych – 6 lipca 1990 r. generała Kiszcza

nik obrad Okrągłego Stołu (podstolik prawny). Zastępca szefa, a następnie szef Urzędu Ochrony Państwa. W latach 1992–1995 minister spraw wewnętrznych w rządach Hanny Suchockiej, Waldemara Pawlaka i Józefa Oleksego. Zob. G. Chlasta, *Czterech...*, s. 274; J. Karpiński, *Trzecia niepodległość. Najnowsza historia Polski*, Warszawa 2001, s. 322–324.

²² A. Milczanowski, *Jak trafiłem do Urzędu Ochrony Państwa*, w: „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Wydanie specjalne: 20-lecie UOP/ABW...”, s. 46.

²³ Jeszcze w czerwcu 1989 r. w szeregach SB służyło przeszło dwadzieścia cztery tysiące funkcjonariuszy. W całym resorcie spraw wewnętrznych w kwietniu następnego roku pracowało około stu trzydziestu tysięcy osób. Jak wspominał Krzysztof Kozłowski, weryfikacja rozpoczęła się znacznie wcześniej, co przejawiało się w samoistnym odchodzeniu kolejnych generałów, dowódców i komendantów, m.in. z wojewódzkich komend MO. Z samej centrali Ministerstwa odeszło ponad trzydziestu generałów, a ponad dwustu wyższych rangą oficerów podało się do dymisji. Po zakończeniu weryfikacji kadrami kierowniczą MSW stanowiło tylko dwadzieścia osób spośród reprezentantów starej ekipy, liczącej wcześniej przeszło sto trzydzieści osób. Zob. W. Beres, K. Burnetko, *Gliniarz z „Tygodnika”*. Krzysztof Kozłowski. *Sensacyjny wywiad z pierwszym niekomunistycznym szefem MSW*, Szczecin 1991, s. 41.

²⁴ Tamże, s. 44; M. Komar, K. Kozłowski, *Historia z konsekwencjami...*, s. 282.

²⁵ *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza. Tom III: 1975–1990*, P. Piotrowski (red. nauk.), Warszawa 2008, s. 22.

zastąpił Krzysztof Kozłowski²⁶, szefem UOP zaś został Andrzej Milczanowski²⁷. Proces organizowania pierwszej służby specjalnej wolnej demokratycznej Polski, pomimo wielu trudności wynikających przede wszystkim ze specyfiki środowiska wewnętrznego i zewnętrznego naszego kraju, zakończył się sukcesem: 1 sierpnia 1990 r. Urząd Ochrony Państwa rozpoczął działalność.

Organizacja Urzędu Ochrony Państwa w pierwszych latach jego działalności

Organizowanie prac Urzędu Ochrony Państwa zapoczątkowano jeszcze w maju 1990 r. Zapisy ustawy z 6 kwietnia 1990 r. zobowiązywały ministra spraw wewnętrznych do utworzenia nowej służby specjalnej w ciągu trzech miesięcy. Zintensyfikowanie działań szefa UOP Krzysztofa Kozłowskiego oraz jego najbliższych współpracowników pozwoliło na dotrzymanie tego terminu. Proces weryfikacji byłych funkcjonariuszy SB, który trwał od lipca, oraz nabór kandydatów do UOP dostarczyły osób, które odąd miały chronić demokratyczne państwo polskie. Siedzibą Urzędu stały się mury dotychczasowego ministerstwa spraw wewnętrznych, mieszczącego się w Warszawie przy ulicy Rakowieckiej 2²⁸. Struktura organizacyjna nowej służby przyjęta w 1990 r. nie była stała. Jej pierwotny kształt i późniejsze zmiany wynikały z ewoluującej sytuacji w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym państwa polskiego.

Zgodnie z zapisami ustawy o UOP stojący na jego czele szef, jako centralny organ administracji państwowej w dziedzinie ochrony bezpieczeństwa państwa, podlegał ministrowi spraw wewnętrznych. Minister kierował wnioskiem do prezesa Rady Ministrów, który to po zapoznaniu się z opinią Politycznego Komitetu Doradczego przy MSW powoływał szefa Urzędu Ochrony Państwa²⁹. Zadania postawione przed szefem Urzędu realizowały poszczególne pionierzy UOP. Minister spraw wewnętrznych na wniosek szefa UOP powoływał zastępcę szefa Urzędu³⁰.

Dnia 4 lipca 1990 r. prezes Rady Ministrów wydał zarządzenie, w którym szczegółowo zostały określone zadania UOP oraz jego struktura organizacyjna³¹. Wyróżniono w niej zarządy i biura, traktowane równorzędnie co do szerebła³². Jednostki organizacyjne Urzędu zostały przedstawione na schemacie poniżej.

²⁶ Generał Czesław Kiszczak zrezygnował z pełnienia funkcji ministra 21 czerwca 1990 r. Jego decyzja została zatwierdzona przez sejm dwa tygodnie później. Zob. W. Bereś, K. Burnetko, *Gliniarz z „Tygodnika”*..., s. 36.

²⁷ Wiceministrami w resorcie spraw wewnętrznych mianowano Jana Widackiego i Jerzego Zimowskiego. Zob. M. Komar, K. Kozłowski, *Historia z konsekwencjami*..., s. 283.

²⁸ J. Larecki, *Wielki leksykon służb specjalnych świata. Organizacje wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznych świata, terminologia profesjonalna i żargon operacyjny*, Warszawa 2007, s. 700.

²⁹ *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Urzędzie Ochrony Państwa*, art. 4 (tekst ogłoszony: Dz.U. z 1990 r. Nr 30 poz. 180).

³⁰ Przedstawiony sposób mianowania zastępcy szefa UOP został określony ustawowo dopiero w 1995 r. Zob. *Ustawa z dnia 21 lipca 1995 roku o zmianie ustaw: o urzędzie Ministra Spraw Wewnętrznych, o Policji, o Urzędzie Ochrony Państwa, o Straży Granicznej oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 1995 Nr 104 poz. 515), art. 3 ust. 3 lit. b.

³¹ *Zarządzenie nr 39 prezesa Rady Ministrów z dnia 4 lipca 1990 roku w sprawie szczegółowego określenia zadań oraz struktury organizacyjnej Urzędu Ochrony Państwa*, w: *Historyczno-prawna analiza struktur organów bezpieczeństwa państwa w Polsce Ludowej (1944–1990). Zbiór studiów*, A. Jusupović, R. Leśkiewicz (red.), Warszawa 2013, s. 305–307.

³² W. Bereś, K. Burnetko, *Gliniarz z „Tygodnika”*..., s. 68.

Schemat. Jednostki organizacyjne Urzędu Ochrony Państwa (lipiec 1990 r.).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Zarządzenia nr 39 prezesa Rady Ministrów z dnia 4 lipca 1990 roku w sprawie szczegółowego określenia zadań oraz struktury organizacyjnej Urzędu Ochrony Państwa.

Zmiany przeprowadzone w strukturach UOP w 1996 r.

Latem 1996 r. sejm przyjął pakiet ustaw, które wprowadzały zmiany w funkcjonowaniu Rady Ministrów oraz zwiększały uprawnienia premiera³³. Dotyczyły one także Urzędu Ochrony Państwa. Czynnikiem sprzyjającym przeprowadzaniu reformy struktury organizacyjnej UOP były również zagrożenia, których charakter i zakres ewoluowały wraz ze zmieniającą się sytuacją w środowisku zewnętrznym i wewnętrznym państwa. Europa Środkowo-Wschodnia zmagająca się z narastającą falą przestępczości zorganizowanej i z nasilającą się nielegalną migracją³⁴. Dlatego też służby specjalne musiały się przygotować do skutecznego zwalczania tych zjawisk.

W związku ze wspomnianymi wyżej zmianami w funkcjonowaniu rządu 1 października 1996 r. Urząd Ochrony Państwa został wyłączony ze struktur MSW. Od tej pory szef UOP podlegał bezpośrednio zwierzchnictwu prezesa Rady Ministrów³⁵.

Reformy przeprowadzone w organizacji Rady Ministrów w 1996 r. skutkowały również przyznaniem premierowi prawa do wyznaczania ministra – członka Rady Ministrów, do którego zadań należała koordynacja działań Urzędu Ochrony Państwa i Wojskowych Służb Informacyjnych³⁶. Stanowisko ministra koordynatora do spraw

³³ Należała do nich m.in. *Ustawa z dnia 8 sierpnia 1996 r. o zmianie niektórych ustaw normujących funkcjonowanie gospodarki i administracji publicznej* (Dz.U. z 1996 r. Nr 106 poz. 496).

³⁴ A. Misiuk, *Instytucjonalny system bezpieczeństwa wewnętrznego*, Warszawa 2013, s. 189.

³⁵ Z. Grzegorowski, *Służby specjalne a bezpieczeństwo państwa polskiego*, Toruń 2013, s. 184.

³⁶ W stosunku do ministra – członka Rady Ministrów właściwego w sprawie służb specjalnych używano określenia „minister koordynator do spraw służb specjalnych”. Zob. tamże, s. 185.

służb specjalnych zostało utworzone 1 stycznia 1997 r. Wówczas też rozpoczęło się bezpośrednie nadzorowanie i kontrolowanie działalności służb specjalnych, które minister wykonywał w imieniu premiera.

Kolejna reorganizacja Urzędu Ochrony Państwa

Dnia 1 stycznia 1999 r. została wdrożona reforma podziału administracyjnego kraju, zgodnie z którą w miejsce 49 województw utworzono 16 jednostek podziału administracyjnego najwyższego stopnia. W związku z tym w marcu 1999 r. zostało wydane rozporządzenie premiera regulujące zakres działania oraz właściwość terytorialną jednostek terenowych UOP³⁷. W załączniku do tego rozporządzenia wskazano siedziby delegatur Urzędu i jednocześnie określono obszar województw, na których miały one działać. Dwóm spośród czternastu delegatur powierzono prowadzenie działań obejmujących obszar większy niż jedno województwo. Delegatura poznańska miała realizować zadania na terenie województw wielkopolskiego i lubuskiego, a delegatura radomska – mazowieckiego (z wyłączeniem miasta stołecznego Warszawy) i świętokrzyskiego.

Zadania realizowane przez Urząd Ochrony Państwa

Gdy obserwuje się zmiany w zapisach dotyczących właściwości pierwszej cywilnej służby specjalnej, można zauważyć, że początkowo postawiono jej zadania typowe dla wywiadu i kontrwywiadu. Wraz ze zmieniającą się sytuacją w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym państwa polskiego rola Urzędu Ochrony Państwa w systemie bezpieczeństwa zaczęła wzrastać. Na znaczeniu zyskiwały zadania mające na celu zwalczanie przestępczości transnarodowej i gospodarczej wymierzonej w żywotne interesy państwa polskiego. Urząd stał się także organem właściwym do zapewniania bezpieczeństwa informacji niejawnych. W ciągu 12 lat działalności jego funkcjonariusze wykonywali obowiązki, które można podzielić na trzy grupy charakterystyczne dla organów wywiadu, kontrwywiadu i służby bezpieczeństwa. Pierwszą z nich stanowiły zadania informacyjne i analityczne, drugą – procesowe, trzecią – ochronno-kontrolne³⁸. Ich zakres zaprezentowano w tabeli zamieszczonej poniżej.

Tab. 1. Zadania Urzędu Ochrony Państwa.

ZADANIA UOP		
informacyjne i analityczne	procesowe	ochronno-kontrolne
– rozpoznawanie zagrożeń, – pozyskiwanie, analiza i wykorzystanie informacji o zagrożeniach	– zapobieganie przestępstwom, – wykrywanie przestępstw	– ochrona informacji niejawnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych...*, s. 67.

³⁷ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 19 marca 1999 r. w sprawie zakresu działania i właściwości terytorialnej delegatur Urzędu Ochrony Państwa (Dz.U. z 1999 r. Nr 26 poz. 232).

³⁸ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych...*, s. 67.

Należy stwierdzić, że powstały w 1990 r. Urząd Ochrony Państwa w ciągu swojej 12-letniej działalności zrealizował zadania nałożone na niego przez akty prawne oraz centralne organy państwa.

Formy i metody realizacji zadań Urzędu Ochrony Państwa. Uprawnienia funkcjonariuszy

Zadania postawione przed pierwszą cywilną służbą specjalną III RP wymagały wyposażenia jej w specjalne uprawnienia, gdyż od działania UOP zależało bezpieczeństwo naszego kraju. Dlatego też osoby pracujące nad ustawą regulującą funkcjonowanie Urzędu zawarły w niej zapisy określające formy i metody realizacji zadań nałożonych na tę instytucję. Uprawnienia przysługujące funkcjonariuszom UOP zostały opisane w rozdziale trzecim ustawy z 6 kwietnia 1990 r.³⁹ Za podstawowe formy wykonywania zadań przez funkcjonariuszy UOP uznano przeprowadzanie czynności operacyjno-rozpoznawczych, dochodzeniowo-śledczych oraz czynności wykonywanych na polecenie sądu lub prokuratury⁴⁰.

Czynności operacyjno-rozpoznawcze są prowadzone w sposób niejawnym. Służby specjalne wykonują je w ramach pracy operacyjnej, w celu zdobycia informacji ważnych z punktu widzenia postawionych przed nimi zadań⁴¹. Tego typu czynności uważa się za główny środek pracy służb, prowadzący do rozpoznania przestępstw, zapobiegania im oraz ich wykrywania⁴². W przypadku Urzędu Ochrony Państwa z wykonywaniem czynności operacyjno-rozpoznawczych wiązało się stosowanie takich metod, jak kontrola korespondencji oraz wykorzystywanie środków technicznych umożliwiających pozyskanie informacji, śladów i dowodów.

Przykłady działań prowadzonych przez Urząd Ochrony Państwa

Trzeba pamiętać, że skuteczne działanie służb specjalnych jest związane z zachowaniem tajemnicy. Dlatego zrozumiałe jest to, że trudno natrafić na szersze opisy realizowanych przez nie zadań, nawet w momentach osiągania przez nie sukcesów. Z reguły, aby zapewnić ochronę metod pracy operacyjnej, tego typu informacje ogranicza się do krótkich wzmianek w mediach. Z analizy materiałów dotyczących Urzędu Ochrony Państwa wynika, że jego działalność stosunkowo szybko zaczęła przynosić rezultaty. Starania funkcjonariuszy UOP były ukierunkowane na ochronę państwa polskiego w warunkach niestabilnej sytuacji wewnętrznej i zewnętrznej. Należy jednak pamiętać i o tym, że specyficzne warunki funkcjonowania tej służby, a zwłaszcza niestabilna sytuacja polityczna, w niektórych przypadkach wpłynęły także negatywnie na wyniki pracy Urzędu.

Za pierwszą udaną akcją UOP, która przyniosła tej służbie międzynarodowe uznanie, uważa się udział jej funkcjonariuszy w ewakuacji z Iraku uwięzionych agentów CIA. O zaangażowaniu się w pomoc Amerykanom zdecydował minister Krzysztof

³⁹ Szczegółowe regulacje dotyczące m.in. praw i obowiązków przysługujących funkcjonariuszom UOP zawarto w *Rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 10 stycznia 1998 roku w sprawie służby funkcjonariuszy Urzędu Ochrony Państwa* (Dz.U. z 1998 r. Nr 8 poz. 28).

⁴⁰ Przedstawione czynności mogły być wykonywane przez funkcjonariuszy UOP tylko w zakresie zadań postawionych przed Urzędem. Wówczas też funkcjonariuszom tej służby przysługiwały uprawnienia policjantów. Zob. *Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 roku o Urzędzie Ochrony Państwa...* (tekst ogłoszony), art. 6.

⁴¹ *Polskie służby specjalne. Słownik...*, s. 56.

⁴² A. Żebrowski, *Kontrola cywilna nad służbami specjalnymi III Rzeczypospolitej (1989–1999). Zagadnienia politologiczno-prawne*, Kraków 2001, s. 38.

Kozłowski, a operacji przeprowadzonej przez polski wywiad nadano kryptonim „Samum”⁴³. Działaniami agentów w Iraku kierował doświadczony oficer wywiadu płk Gromosław Czempiński, za koordynację w centrali odpowiadał zaś płk Henryk Jasik, dyrektor Zarządu Wywiadu. Operacja polegała na odnalezieniu Amerykanów, przekazaniu im polskich paszportów, a następnie ewakuowaniu ich w autobusie wiozącym polskich robotników⁴⁴. Sukces polskiego wywiadu początkowo nie był nagłośniony, ale jesienią 1990 r. w związku z tą akcją wielu oficerów Urzędu awansowało⁴⁵. Zaangażowanie polskiej służby specjalnej w uratowanie amerykańskich agentów skutkowało umorzeniem Polsce, jako nowemu sojusznikowi, części długu⁴⁶.

W zamieszczonej poniżej tabeli zestawiono ustawowe zadania UOP z przykładowymi działaniami w danym zakresie.

Tab. 2. Przykłady działalności Urzędu Ochrony Państwa.

DZIAŁALNOŚĆ URZĘDU OCHRONY PAŃSTWA 1990–2002	
zadania ustawowe	przykłady realizacji
Działania wywiadowcze	– operacja „Samum” – operacja „Most”
Ochrona kontrwywiadowcza	– operacja „Most” – zatrzymanie Piotra Hoffmana – zatrzymanie trzech oficerów WSI szpiegujących na rzecz ZSRR (a później Rosji)
Zapobieganie przestępstwom godzącym w podstawy ekonomiczne państwa i ich wykrywanie	– sprawa Art B – rozbicie „Ośmiornicy I” i „Ośmiornicy II”
Zapobieganie przestępstwom o charakterze (zasięgu) międzynarodowym i ich wykrywanie	– rozbicie międzynarodowej grupy przestępczej handlującej kokainą – rozpracowanie grupy przemycającej materiały radioaktywne – wykrycie nielegalnego handlu bronią prowadzonego przez spółki Cenrex i Steo
Rozpoznawanie i przeciwdziałanie naruszeniom tajemnicy państwowej, kryptograficzna ochrona informacji	– zatrzymanie trzech oficerów WSI szpiegujących na rzecz ZSRR (a później Rosji) – rola służby ochrony państwa – rola krajowej władzy bezpieczeństwa
Zbieranie informacji i przygotowywanie analiz	– instrukcja 0015/92
Umocnianie pozycji państwa na arenie międzynarodowej	– udział szefa UOP w Klubie BAROQUE – działania wspierające procesy integracyjne z NATO i UE

Źródło: Opracowanie własne.

⁴³ Pomocy w ewakuacji amerykańskich agentów, ze względu na duże ryzyko niepowodzenia, odmówiły wywiady Wielkiej Brytanii, Francji i Rosji. Wówczas to Stany Zjednoczone zwróciły się z prośbą do Polski, która utrzymywała dobre stosunki z Irakiem. Zob. *Polskie służby specjalne. Słownik...*, s. 150–151.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Awansowano oficerów, którzy brali udział w tej operacji. Zob. W. Bereś, K. Burnetko, *Gliniarz z „Tygodnika”...*, s. 5–7.

⁴⁶ A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych...*, s. 297.

Funkcjonariusze służący w Urzędzie Ochrony Państwa niejednokrotnie prowadzili działania niwelujące skutki zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych. Tym samym wykonywali zadania nałożone na UOP przez główne dokumenty regulujące zasady jego działania. Nie wszystkie przedsięwzięcia realizowane w tym czasie można ocenić pozytywnie. Kontrowersje budzą zwłaszcza sprawy związane z zaangażowaniem UOP w sprawy polityczne. Niemniej ta pierwsza cywilna służba specjalna III RP czuwała nad bezpieczeństwem państwa polskiego i umacniała jego pozycję na arenie międzynarodowej.

Przyczyny likwidacji Urzędu Ochrony Państwa

Widoczna rywalizacja instytucji odpowiedzialnych za zapewnianie bezpieczeństwa państwa została wykorzystana przez lewicę. W opracowywanym od końca lat 90. XX w. programie wskazywała ona na potrzebę przeprowadzenia gruntownych reform w służbach specjalnych. Jako główną przyczynę postulowanych wówczas zmian wskazywano niewydolność systemu cywilnej kontroli nad służbami. Za szczególny przykład podawano tu wadliwy nadzór na szczeblu rządowym, prowadzący do autonomizacji działań służb. Zwracano również uwagę na nakładanie się na siebie kompetencji Urzędu Ochrony Państwa i Wojskowych Służb Informacyjnych⁴⁷. Realizację programu umożliwiło zwycięstwo koalicji SLD-UP w wyborach parlamentarnych przeprowadzonych jesienią 2001 r. Jednym z pierwszych działań podjętych przez nową władzę było przygotowanie się do przeprowadzenia reformy UOP. W związku z tym dokonano zmian w jego szeregach. Odwołanego szefa UOP Zbigniewa Nowka zastąpił, jako pełniący obowiązki, Zbigniew Siemiątkowski, który doprowadził do wymiany większej części kierownictwa w centrali i delegaturach. Wówczas rząd utworzony przez Leszka Millera zdecydował o likwidacji Urzędu⁴⁸.

Likwidacja Urzędu Ochrony Państwa

Założenia przygotowywanej reformy służb specjalnych wprowadzono w życie w 2002 r. Jej głównym celem stała się zmiana modelu służb. Nowo przyjęte rozwiązania miały również prowadzić do lepszej koordynacji realizowanych przez nie zadań. W związku z tym przystąpiono do likwidacji struktur UOP. Stanowiło to podstawę do przyjęcia nowych rozwiązań organizacyjnych, przewidujących oddzielenie działania służb wywiadowczych i kontrwywiadowczych⁴⁹. Rozdzielono też funkcję procesową i informacyjną Urzędu. Reforma wprowadzała rozwiązania, które umożliwiały lepszą koordynację działań i sprawniejszą kontrolę służb. Wzmocniono także sferę stawiania im zadań – odtąd w formie wytycznych wyznaczał je premier⁵⁰. Zmiany przewidziane w reformie znalazły odzwierciedlenie w ustawie regulującej funkcjonowanie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego (ABW) oraz Agencji Wywiadu (AW) – cywilnych służb specjalnych, które przejęły zadania realizowane dotąd przez UOP⁵¹.

⁴⁷ Z. Siemiątkowski, *Kształtowanie się cywilnej, demokratycznej kontroli nad służbami specjalnymi w III RP*, w: *Lewica w praktyce rządzenia. Problemy wybrane*, D. Waniek (red.), Toruń 2010, s. 187–188.

⁴⁸ A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989–2012*, Kraków 2013, s. 465.

⁴⁹ Rozdzielenie instytucji wywiadu i kontrwywiadu wynikało z przyjęcia wzorców państw zachodnich. Zob. A. Misiuk, *Ewolucja cywilnych służb specjalnych...*, s. 90.

⁵⁰ S. Zalewski, *Służby specjalne w państwie demokratycznym...*, s. 48–49.

⁵¹ *Ustawa z dnia 24 maja 2002 roku o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu* tekst ogłoszony: (Dz.U. z 2002 Nr 74 poz. 676).

Pod koniec czerwca 2002 r. prezes Rady Ministrów wydał rozporządzenie, w którym szczegółowo zostały określone m.in. zasady podziału mienia UOP oraz przekazania jego dokumentacji⁵². Jako datę uzyskania przez ten akt mocy prawnej wskazano 29 czerwca 2002 r. W tym też dniu Urząd Ochrony Państwa ostatecznie zakończył działalność.

Apolityczną z założenia twórców pierwszą cywilną służbę specjalną demokratycznej Polski dość szybko wciągnięto w grę polityczną. Wykorzystywano w niej przede wszystkim materiały archiwalne byłej Służby Bezpieczeństwa, które pozostawały w dyspozycji UOP. Zaangażowanie Urzędu w politykę kilkakrotnie doprowadziło do zmian na polskiej scenie politycznej. Sytuacji nie zdołało poprawić tworzenie kolejnych mechanizmów cywilnej kontroli nad służbami. Okazywało się bowiem, że instrumenty prawne przegrywały z prezentowanymi poglądami politycznymi. Negatywnie wpływało również rywalizowanie ze sobą instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo państwa.

Przejmowanie władzy przez kolejne opcje polityczne wiązało się także z rozliczaniem działalności Urzędu oraz z dokonywaniem zmian kadrowych dotyczących zarówno kierownictwa, jak i funkcjonariuszy szeregowych. W ten sposób obniżano jakość funkcjonowania służby.

Upolitycznienie Urzędu Ochrony Państwa przyczyniło się również do nagłaśniania realizowanych przez tę służbę zadań. Opinia publiczna co chwilę była zapoznawana z kulisami działań UOP, które były prezentowane przez media na podstawie bardziej lub mniej wiarygodnych informacji. Fala przecieków medialnych nie tylko negatywnie wpływała na ocenę Urzędu, lecz także utrudniała prowadzenie czynności służbowych. W końcu doprowadziła do sytuacji, w której Urząd, zamiast z odnoszonymi sukcesami, był kojarzony przede wszystkim z aferami politycznymi. Wszystkie te czynniki złożyły się na decyzję o jego likwidacji.

W celu zwiększenia efektywności działań nowych służb dokonano podziału zadań wywiadu i kontrwywiadu. Podjęto również kroki mające na celu wzmocnienie mechanizmów nadzoru i kontroli funkcjonowania służb specjalnych przez organy cywilne. Dzięki temu Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencja Wywiadu mogły się skupić na wykonywaniu swoich zadań ustawowych.

Zakończenie

Pierwsza cywilna służba specjalna III RP – Urząd Ochrony Państwa – powstawała w trudnych warunkach wewnętrznych i zewnętrznych. Niemniej jej twórcom udało się stworzyć struktury, które dzięki prowadzeniu działań wywiadowczych i kontrwywiadowczych oraz zwalczaniu przestępstw gospodarczych i transnarodowych zapewniały bezpieczeństwo państwu polskiemu. UOP działał na rzecz wzmocnienia pozycji Polski na arenie międzynarodowej. W tym celu dbał o spokojny przebieg integracji ze strukturami zachodnimi. Narastające napięcia polityczne, wynikające m.in. z próby ujawnienia tajnych współpracowników aparatu bezpieczeństwa PRL, przyczyniły się do zaangażowania Urzędu w walkę na szczytach władzy. Zwycięstwa kolejnych opcji politycznych powodowały zmiany w szeregach UOP, co destabilizowało pracę tej służby. Coraz częst-

⁵² *Rozporządzenie prezesa Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 2002 roku w sprawie zasad i trybu podziału mienia, dokumentów, limitów zatrudnienia oraz środków budżetowych, pozostających w posiadaniu jednostek organizacyjnych Urzędu Ochrony Państwa i Wojskowych Służb Informacyjnych, między Agencją Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencją Wywiadu* (Dz.U. z 2002 r. Nr 93 poz. 832 – obecnie: tekst jednolity: Dz.U. z 2015 r. poz. 1929, ze zm. – przyp. red.).

sze głosy krytyki dotyczące funkcjonowania Urzędu, podsycane dodatkowo kolejnymi nagłaśnianymi aferami, przyczyniły się w końcu do podjęcia decyzji o likwidacji jego struktur. Należy jednak pamiętać, że bez utworzenia w 1990 r. Urzędu Ochrony Państwa Polska nie byłaby w stanie zwalczać zagrożeń wynikających z transformacji ustrojowej i wielkich przemian zachodzących wówczas w Europie Środkowo-Wschodniej. Przez 12 lat istnienia pierwsza cywilna służba specjalna wolnej demokratycznej Polski zwalczała zagrożenia, które mogłyby być przeszkodą w realizacji żywotnych interesów państwowych. Tym samym odgrywała ważną rolę w systemie bezpieczeństwa państwa polskiego.

IV
DOKUMENTY
I
SPRAWOZDANIA

Marcin Gołaszewski

Aktualne kierunki badań nad detekcją nieuczciwości – spostrzeżenia po międzynarodowej konferencji naukowej „Decepticon 2015”, Uniwersytet w Cambridge, 24–26 sierpnia 2015 r.

W dniach 24–26 sierpnia 2015 r. na Uniwersytecie w Cambridge zorganizowano konferencję naukową zatytułowaną „Decepticon 2015”. Była to pierwsza międzynarodowa konferencja na temat detekcji nieuczciwości, która miała charakter interdyscyplinarnej i zgromadziła przedstawicieli ośrodków akademickich (głównie psychologów) oraz praktyków z całego świata, zwłaszcza z Europy i Stanów Zjednoczonych. Swojego reprezentanta delegowała także Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego. Część prelekcji odbywała się na sali plenarnej, w formie wykładów i dyskusji panelowych. Pozostałe referaty zaprezentowano na dwóch sesjach plakatowych. Słuchacze zapoznali się z ponad 80 wystąpieniami, które pozwoliły im przyjrzeć się ich podstawowemu przedmiotowi zainteresowań, tj. nieuczciwości, przez pryzmat szczegółowych badań w ramach różnych dyscyplin. W związku z sukcesem organizacyjnym i wysoką wartością merytoryczną prezentacji organizatorzy podjęli decyzję o zorganizowaniu kolejnego tego typu spotkania w przyszłym roku.

Podczas pierwszego dnia konferencji badaniom poligraficznym poświęcono niewiele czasu, choć są one najczęściej wykorzystywane w praktyce i mają długoletnią historię. Naukowcy zgromadzeni na tym spotkaniu ukierunkowują na co dzień swoją aktywność na inne metody detekcji nieuczciwości – zarówno te nieinstrumentalne, jak i instrumentalne. Wydaje się, że z jednej strony obserwuje się sceptycyzm części środowiska psychologów i prawników wobec badań poligraficznych, z drugiej jednak – że badania te pozostają najlepiej zweryfikowaną metodą wykrywania kłamstw mającą relatywnie wysoką wartość diagnostyczną. Ale zdaniem części naukowców jej potencjał rozwojowy w sensie eksperymentalno-naukowym jest raczej niewielki w porównaniu z metodami nowszymi, znanymi od niedawna.

Badania naukowe dotyczące nieuczciwości przebiegają dwutorowo. Na płaszczyźnie teoretycznej koncentrują się wokół procesów zachodzących w organizmie człowieka. Nauki stosowane natomiast skupiają się na metodach detekcji nieuczciwości, które przydałyby się w praktyce. Jak zauważył Giorgio Ganis, nie ma bezpośredniego dostępu do stanów mentalnych związanych z nieuczciwością. Dlatego wszystkie metody poszukują mierzalnych procesów wewnętrznych (psychologicznych lub neurofizjologicznych), które korelują z takimi stanami umysłu. Szukamy więc różnych zmiennych – behawioralnych, psychofizjologicznych lub neuronalnych, następnie przetwarzamy je statystycznie, dokonujemy analizy i wnioskujemy, czy dana osoba jest w mentalnym stanie nieuczciwości. W przypadku tradycyjnych badań poligraficznych można powiedzieć w uproszczeniu, że proces wewnętrzny związany z nieuczciwością, na który zwraca się uwagę, to pobudzenie oceniane m.in. pod względem zmian w ciśnieniu krwi czy przewodności elektrycznej skóry. Przy podejściu neurokognitywnym patrzemy z kolei na procesy zachodzące w mózgu człowieka, bo przecież tam są przechowywane wspomnienia i rodzi się nieuczciwość. Jesteśmy w stanie rejestrować liczne sygnały przestrzenno-czasowe pochodzące z mózgu za pomocą różnych technologii: elektroencefalografii

(EEG, ERP), funkcjonalnego obrazowania metodą rezonansu magnetycznego (fMRI), magnetoencefalografii (MEG, ERF) oraz spektroskopii w bliskiej podczerwieni (NIRS). Najbardziej popularne z wymienionych technologii są dwie pierwsze. Dokładność metod opartych na ERP i fMRI nie jest większa niż pomiary peryferyjne (np. przewodność elektryczna skóry), ale potencjał neuronalnych korelatów nie szczerości nie został jeszcze w pełni zbadany, a sygnały płynące z mózgu są znacznie bogatsze niż obecnie dostępne narzędzia statystyczne wykorzystywane do ich analizy. Ponadto większość dotychczasowych eksperymentów odbywała się w laboratoriach, a nie w warunkach naturalnych, i przeważnie stosowano jedynie testy ukrytych informacji. Istotnym ograniczeniem mogą być także środki zakłócające w sferze poznawczej (mentalne sztuczki). Nie wiadomo, czy istnieją specyficzne, neuronalne oznaki takich zachowań.

Różne metody detekcji nie szczerości różnią się od siebie wykorzystywanymi technikami (kryteriami analizy) i technologiami pomiaru danych, wartością diagnostyczną (dokładnością), poziomem skomplikowania, wymaganym nakładem pracy, kosztami oraz zaawansowaniem badań naukowych związanych z walidacją tych metod. Wśród nich są metody nieinstrumentalne i instrumentalne.

Do pierwszej grupy zaliczamy m.in. analizę lingwistyczną (nie tylko manualną, lecz także zautomatyzowaną ocenę fragmentów tekstów pod względem występowania kilkunastu charakterystycznych cech wypowiedzi). Niestety, jest ona obciążona istotnymi wadami – wrażliwością na różnice kulturowe i wielością języków na świecie. Wśród innych metod nieinstrumentalnych wyróżniamy formy wywiadów strukturyzowanych różnymi kryteriami analizy szczerości wypowiedzi (np. CBCA – ang. *Criteria-Based Content Analysis* – ‘analiza treści oparta na kryteriach’) oraz niewerbalne wskaźniki kłamstwa, mikroekspresje. Te ostatnie, choć dość dobrze zbadane (m.in. przez Paula Ekmana), są jednak trudne do uchwycenia, trwają bardzo krótko (milisekundy), a ich interpretacja jest czasochłonna.

Badania naukowe wskazują, że ludzie nie potrafią skutecznie rozpoznawać kłamstw na podstawie zachowania. Robimy to trafnie jedynie w 54 proc. przypadków. Poza tym potencjalne wskaźniki kłamstwa bywają niejednoznaczne i nie są niezawodne. Dlatego przesłuchujący nie powinni polegać wyłącznie na własnej intuicji i własnym doświadczeniu, ale uzyskiwać stosowne wskazówki dotyczące szczerości wypowiedzi dzięki specjalnym procedurom prowadzenia wywiadu. Możliwość zadawania pytań, które będą wywoływać większy niepokój u osób nie szczerych niż prawdomównych, podaje się w wątpliwość. Z pewnością natomiast można stosować takie pytania, na które kłamcom będzie trudniej odpowiedzieć. Aldert Vrij zwrócił uwagę na trzy metody detekcji nie szczerości w wywiadzie poznawczym (ang. *Cognitive Lie Detection* – CLD): wywoływanie przeładowania poznawczego, zachęcanie rozmówcy do tego, by mówił więcej, oraz zadawanie pytań niespodziewanych.

W warunkach wywiadu i przesłuchania kłamanie jest trudniejsze niż mówienie prawdy. Osoby prowadzące rozmowy mogą to wykorzystać przez spowodowanie, aby taki wywiad stanowił jak największe wyzwanie dla drugiej strony – szczególnie jeśli mamy do czynienia z osobą nie szczera, która będzie miała mniej wolnych zasobów poznawczych. Istnieje kilka sposobów doprowadzenia do takiego stanu rzeczy, a mianowicie przez:

- 1) polecenie opowiedzenia historii danego zdarzenia w odwrotnej chronologii,
- 2) zwrócenie się do rozmówcy z prośbą, aby utrzymywał kontakt wzrokowy,
- 3) przydzielenie jakiegoś dodatkowego zadania niezależnie od przedstawianej relacji,

- 4) w przypadku jednoczesnego przesłuchiwania kilku osób – kontynuowanie wypowiedzi przez kolejnych przesłuchiowanych od momentu, na którym zakończyła ostatnia, ze zmianą co kilkadziesiąt sekund – w przypadku jednoczesnego przesłuchiwania kilku osób.

Osoby prawdopodobne we wstępnej fazie swobodnej wypowiedzi nie mówią wszystkiego. Dalsze zachęcanie ich do przekazania dodatkowych informacji sprawia, że powiedzą więcej. Kłamcy mogą nie być w stanie dodać więcej szczegółów, ponieważ nie wiedzą, co powiedzieć, albo nie chcą mówić więcej w obawie, że prawda wyjdzie na jaw. Brakuje im wyobraźni, by odpowiadać w sposób wiarygodny. Zachęta do udzielania wyczerpujących odpowiedzi przybiera różne formy. Przesłuchiwanemu można na przykład odtworzyć nagranie z pytaniem na temat niezwiązany ze sprawą i z bardzo szczegółową odpowiedzią, a następnie poprosić, aby wypowiadał się podobnie. Postawa osoby prowadzącej wywiad powinna być przy tym wspierająca i przyjazna.

Trzeba ponadto pamiętać o tym, że kłamcy zazwyczaj przygotowują się do wywiadów wcześniej i rozważają stawianie potencjalnych pytań, a zaplanowane kłamstwa są trudniejsze do wykrycia niż spontaniczne. Dlatego warto zadawać pytania, których rozmówca prawdopodobnie nie będzie się spodziewał, i mieszać je z tymi, które mógł przewidzieć. Należy zaczynać od tych najbardziej oczywistych. Kłamcy będą na nie odpowiadać chętnie. Następnie powinny być wprowadzane pytania, które mogą zaskoczyć przesłuchiwanego i sprawić mu pewne trudności w udzielaniu odpowiedzi. Warto też wykorzystywać pytania „przestrzenne”. Przykładowo, jeśli podejrzany zeznał, że był z przyjacielem w restauracji, to należy spytać, gdzie siedział, w którym miejscu siedziały osoby sąsiadujące z nimi itp. Na tego typu pytania kłamca nie jest przygotowany. Zaleca się także zadawanie pytań dotyczących procesu, a nie rezultatu jakiegoś działania. Osoby nieszczerze mają zaplanowane odpowiedzi dotyczące efektu końcowego, a nie zdarzeń, które zachodziły po drodze. Udzielanie odpowiedzi na takie pytania będzie wymagało od nich dodatkowego wysiłku. Gdy zostaną zmuszone do opowiedzenia o tym, co zaszło wcześniej krok po kroku, w ich relacjach raczej nie będzie miejsca na jakieś nieprzewidziane kwestie. A w rzeczywistości rzadko wszystko przebiega dokładnie tak, jak wstępnie się zaplanowało.

Średnia dokładność detekcji nieuczciwości w wywiadzie poznawczym (CLD) z zastosowaniem wyżej opisanych metod została oszacowana w różnych badaniach na 71 proc. w porównaniu do średniej dokładności wykrywania kłamstw podczas wywiadów standardowych, po których trafnych ocen dokonywano w 56 proc. przypadków. Podczas badania przeprowadzonego w Wielkiej Brytanii w 2015 r. okazało się, że po kilkugodzinnym szkoleniu śledczych w zakresie prowadzenia wywiadów techniką CLD ich skuteczność w detekcji nieuczciwości wzrosła z 59 proc. do 74 proc.

Innym podejściem jest wykorzystywanie podczas wywiadów szczegółów możliwych do zweryfikowania. To podejście koncentruje się na uzyskaniu dowodów i prawdopodobnie jest mniej wrażliwe na stosowanie środków zakłócających niż inne metody. Z jednej strony kłamcy chcą przedstawiać jak najwięcej szczegółów, by wypaść wiarygodnie, ale z drugiej wolą nie ujawniać dowodów swojej winy. Unikają zatem poruszania kwestii, które można sprawdzić (np. dotyczących połączeń telefonicznych). Tymczasem osoba prowadząca wywiad prosi o podanie takich właśnie informacji. Prawidłową odpowiedzią będzie zatem np.: *Byłem w restauracji X, co można potwierdzić nagraniem z zainstalowanych tam kamer przemysłowych.*

Do grupy metod instrumentalnych zaliczamy wszelkie metody dotyczące detekcji nieszczerości z wykorzystaniem specjalistycznej aparatury badawczej, w tym badania poligraficzne. Metody neurofizjologiczne stosowane w medycynie, takie jak wykorzystanie rezonansu magnetycznego (fMRI) i elektroencefalografii (EEG) charakteryzują się relatywnie wysokim poziomem skomplikowania oraz wysokimi kosztami badań, a ich wartość diagnostyczna nie jest wyższa niż tradycyjnego badania poligraficznego (średnio ok. 90 proc.). Zachęcające są natomiast metody, które umożliwiają przeprowadzenie badania bezkontaktowego. Naukowcy z Uniwersytetu Arizony (m.in. Judee K. Burgoon i Jay Nunamaker) dysponują komputerowymi systemami analizy różnych danych będących potencjalnymi wskaźnikami kłamstwa. Kilku wartościowych wskaźników tego typu, związanych z kierowaniem wzroku, ruchem gałek ocznych, źrenic i powiek może nam dostarczyć okulografia (ang. *eye tracking*). Z kolei system analizy kinezycznej (ruchu) uwzględnia tzw. śledzenie obszarów spójnych przedstawiających ludzką skórę (ang. *skin blob tracking*), śledzenie twarzy przez wykorzystanie tzw. aktywnego modelu kształtu (ang. *active shape model*), tj. struktury zawierającej informacje o średnim kształcie obiektu danego typu (twarzy), oraz dane opisujące najbardziej charakterystyczne modyfikacje tego kształtu.

Badania nad ruchami ciała w momentach nieszczerości są prowadzone także na uczelniach brytyjskich. Na początku do przeprowadzania tych badań wykorzystywano specjalne kombinezony, ale z powodu ograniczeń praktycznych zdecydowano się na przystosowanie do tego celu urządzenia typu Kinect, kompatybilnego z popularną konsolą do gier firmy Microsoft. Na zbyt wczesnym jeszcze etapie badań eksperymentalnych pozostaje natomiast wykorzystanie termowizji, choć testy są aktualnie kontynuowane, także w Polsce, w ramach programów grantowych instytucji finansujących projekty naukowe.

Większość z wyżej przedstawionych metod traktowanych odrębnie daje obiecujące, ale nie do końca zadowalające rezultaty. Dlatego podejmuje się próby powiązania danych zdobytych za pomocą różnych narzędzi diagnostycznych (tak jak w przypadku tradycyjnego poligrafu, który rejestruje co najmniej trzy różne zmienne, m.in.: zmiany w przewodności elektrycznej skóry, zmiany w ciśnieniu krwi i tętnie oraz cykl oddechowcy). Wspomniana grupa naukowców z Uniwersytetu w Arizonie zaprojektowała technologię o nazwie AVATAR (*Automated Virtual Agent for Truth Assessment in Real-time*), która służy ocenie potencjalnych zagrożeń ze strony podróżnych na granicach. Jest to urządzenie w formie kiosku elektronicznego, które rejestruje i przetwarza informacje związane z tożsamością człowieka (dokumenty, odciski palców, wzrost), głos, dane okulometryczne i kinezyczne (ruch).

Łącznie przeprowadzono 3000 badań w ramach 35 eksperymentów, w tym jedno we współpracy z polską Strażą Graniczną (w 2013 r.). Nieszczere zachowania udało się wówczas wykryć z dokładnością aż 94 proc., a średnia dokładność wszystkich badań wyniosła 80 proc.

Ciekawe wnioski wypływają także z innych badań eksperymentalnych referowanych podczas konferencji w Cambridge:

1. Na podstawie ekspresji negatywnych emocji na twarzy można odróżnić osoby kłamiące od szczerych z dokładnością do 75 proc. (Mark Frank i inni).
2. Autorzy fałszywych apeli medialnych dotyczących osób zaginionych częściej twierdzą, że byli obecni w pobliżu zdarzenia, kiedy doszło do zaginięcia lub śmierci bliskiej osoby. Odrzucają jakąkolwiek formę winy i deklarują: *Ja tego*

- nie zrobiłem*. Wypowiadają też zdania warunkowe. Nie odwołują się do religii, nadziei, tęsknoty za ofiarą i wyobrażeń o niej. Z kolei autorzy prawdziwych apeli przyjmują postawę aktywną, współpracują z otaczającą ich społecznością, częściej wyrażają emocje i stan mentalny, mówią o ofierze w czasie terażniejszym, z nadzieją, oraz odwołują się do wyższych instancji (Magdalene Ng – sic!)
3. Nie tylko nieszczerłość, lecz także oceny na temat wiarygodności innych ludzi mogą być manifestowane niewerbalnie (Steven Watson i in.).
 4. Autorzy nieszczerych zeznań przedstawiają więcej szczegółów niemożliwych do zweryfikowania (Zarah Vernham i in.).
 5. Osoby proszone z góry o udzielanie sprawdzalnych i szczerych informacji kłamały w eksperymentach rzadziej niż ci, którzy nie otrzymywali tego typu poleceń (Sharon Leal i in.).
 6. Z metaanalizy 85 niezależnych badań wynika, że przy komputerowym udzielaniu prostych odpowiedzi czas reakcji w przypadku kłamania jest dłuższy niż podczas mówienia prawdy. W związku z większym wysiłkiem poznawczym kłamanie zajmuje więcej czasu niż szczerze wypowiedzi (Kristina Suchotzki i in.).
 7. Fizyczne ograniczenia (np. przez założenie kajdanek) zmniejszają zdolność do swobodnej gestykulacji i przedstawienia siebie jako osoby szczerzej. Ponadto wpływają na trafność ocen odbiorców komunikatów (przesłuchujących) i zwiększających podejrzliwość (Mircea Zloteanu, Beth Richardson).
 8. Osoby nieszczerze, które potrzebują więcej zasobów poznawczych niż prawdomówne, będą miały mniejsze rezerwy tych zasobów. Jeśli procedura wywiadu, m.in. podczas rozmowy o pracę, będzie bardziej wymagająca (np. przez konieczność wykonywania dwóch różnych czynności jednocześnie), liczba przekazywanych kłamstw może spadać. I, jak się często okazywało, rzeczywiście w trakcie prowadzonych eksperymentów spadała o połowę (Samantha Mann, Aldert Vrij).
 9. Różne osoby, w tym policjanci, przy sporządzaniu listy wskaźników niewerbalnych, które w ich mniemaniu są typowe dla kłamstwa, zazwyczaj wskazywali na cechy stereotypowe, niediagnostyczne (Glynis Bogaard).
 10. Ludzie oszukują bardziej, gdy mają możliwość usprawiedliwienia swojej nieuczciwości motywami altruistycznymi (np. przysłużeniem się grupie). Co więcej – ich kłamstwa są trudniejsze do wykrycia podczas testów przeprowadzanych „wykrywaczem kłamstw” (Shahar Ayal i in.).
 11. Osoby z tendencjami do generowania spontanicznych, kontrfaktycznych myśli znacznie częściej angażują się w spontaniczną nieszczerłość. Jeśli są w stanie wyobrazić sobie większą liczbę alternatywnych scenariuszy odnoszących się do przeszłości, z większym prawdopodobieństwem dopuszczają się liczniejszych kłamstw (Raluca Briazu i in.).
 12. Badani, którzy uzyskali wyższe oceny w kwestionariuszu osiągnięć kreatywnych (CAQ – ang. *creativity achievement questionnaire*), zwłaszcza w zakresie zdolności artystycznych, byli zdolni do wypowiadania bardziej wiarygodnych kłamstw i kłamałi częściej. Natomiast osoby, które otrzymały wyższą punktację w nauce, lepiej radziły sobie z detekcją nieszczerłości (Chun-Wei Hsu, Georgio Ganis).
 13. Bardziej znaczące reakcje elektrodermalne przy krytycznym bodźcu w czasie testu CIT (ang. *concealed information test* – test ukrytych informacji) zauważono u osób, którym prezentowano sceny całego miejsca zdarzenia, a nie tylko pojedyncze przedmioty (Daniel Norman i in.).

14. Większość pierwszych fiksacji wzroku odnotowano podczas oddziaływania bodźców krytycznych (rozpoznanej twarzy) – zarówno w przypadku osób odpowiadających szczerze, jak i nieszczerze. Kłamcy, którzy wybierali odpowiedzi niepasujące do wcześniej zaprezentowanej sceny, dłużej zatrzymywali wzrok na bodźcu (twarzy), który odrzucali, a który byłby prawidłowym wyborem przy udzielaniu odpowiedzi prawdziwej (Ailsa Millen i in.).

Wiedza uzyskana podczas konferencji w Cambridge skłania do refleksji związanych z przyszłym tworzeniem procedur dotyczących oceny wiarygodności oraz organizacją szkoleń ekspertów. Obecnie wydziały badań psychofizjologicznych w różnych instytucjach to w rzeczywistości wydziały badań poligraficznych. Kwestią czasu pozostaje przemianowanie tych komórek w zespoły ekspertów stosujących interdyscyplinarne podejście w detekcji nieszczerości. Tak jest już w Stanach Zjednoczonych, gdzie w 2007 r. Instytut Badań Poligraficznych Departamentu Obrony najpierw przekształcił się w Akademię Oceny Wiarygodności, a w 2010 r. – w Narodowe Centrum Oceny Wiarygodności, które zajmuje się kontrolą jakości badań poligraficznych, szkoleniami i badaniami naukowymi. W przypadku polskich służb badania poligraficzne stanowią obecnie istotne wsparcie przy podejmowaniu decyzji kadrowych, współpracy z osobowymi źródłami informacji oraz przy prowadzeniu postępowań wyjaśniających i karnych. Potencjał szerszej rozumianych badań psychofizjologicznych jest jeszcze większy. Wydaje się, że osią oceny wiarygodności powinny nadal pozostać badania poligraficzne. Przemawia za tym wieloletnia praktyka oraz potwierdzona, relatywnie największa wartość diagnostyczna tych badań. Warto jednak rozważyć wprowadzenie w przyszłości dodatkowych rozwiązań, które udoskonalą procedurę przeprowadzania badań poligraficznych, zwłaszcza fazę prowadzenia wywiadu przed testami i po nich. Przy uwzględnieniu użyteczności, dokładności i kosztów zastosowania różnych metod racjonalne jest rozważenie wykorzystania przynajmniej części z nich, tj.:

- a) analizy kinezycznej, posturografii – zdalnej analizy ruchu i postawy ciała oraz mimiki twarzy. Tego typu badanie może dotyczyć zarówno poszczególnych faz wywiadu, jak i testów przeprowadzanych w czasie badania poligraficznego oraz rozmów operacyjnych,
- b) okulometrii – bezkontaktowego pomiaru ruchu gałek ocznych (śledzenie oczu), rozszerzania i zwięzania źrenic, czasu trwania spojrzenia oraz mrugnięć powiekami. Zastosowanie tej metody można brać pod uwagę w kontekście wywiadu (w tym z wykorzystaniem tzw. map umysłu podczas omawiania pytań w testach przesiewowych i wieloaspektowych) oraz analizy odpowiedzi badanego w zasadniczej części badania poligraficznego,
- c) analizy treści wypowiedzi (CBCA, MR) – na etapie składania wyjaśnień, podczas przesłuchania czy wywiadu przed testami poligraficznymi,
- d) termooobrazowania – pomiaru zmian temperatury wybranych rejonów twarzy. Bardziej adekwatne wnioski co do praktycznego wykorzystania tej metody w polskich warunkach być może uda się wyciągnąć po zakończeniu projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki, a realizowanego przez Krakowską Akademię im. A. Frycza Modrzewskiego w latach 2014–2017.

W przypadku uwzględniania rozwoju metod detekcji nieszczerości i postępu technologicznego niezwykle ważne jest przemyślane i długofalowe doskonalenie zawodowe ekspertów z zakresu badań psychofizjologicznych. Poza regularnym uaktualnianiem

wiedzy na temat badań poligraficznych (zgodnie z obecnymi zaleceniami American Polygraph Association – co najmniej 30 godzin w ciągu 2 lat) program szkoleń może obejmować m.in.:

- a) techniki detekcji nieuczciwości podczas wywiadów i przesłuchań, w tym: CBCA, CLD oraz RM (ang. *Reality Monitoring* – ‘monitorowanie rzeczywistości’),
- b) specjalistyczne szkolenia z obsługi ewentualnych nowych środków technicznych i analizy informacji uzyskanych za pomocą tych urządzeń (najlepiej prowadzone przez ośrodki, które opracowały określone metody badawcze, lub podmioty współpracujące z przedstawicielami handlowymi producentów sprzętu),
- c) kursy profilowane z elementów statystyki przydatnej w ocenie wyników testów oraz interpretacji wniosków z prowadzonych badań naukowych,
- d) szkolenia dla biegłych sądowych,
- e) kursy języków obcych odpowiadające potrzebie dostępu do literatury fachowej i wymiany doświadczeń z ekspertami z zagranicy.

Aleksandra Komar

VII Ogólnopolski Kongres Kobiet „Przywódstwo kobiet w służbach mundurowych” Warszawa, 11–12 września 2015 r.

W dniu 8 kwietnia 2014 r. premier Rzeczypospolitej Polskiej Donald Tusk powołał Zespół Opiniodawczo-Doradczy Pełnomocnika ds. Równego Traktowania „Kobiety w służbach mundurowych”. Pierwszą przewodniczącą Zespołu została kmdr Bożena Szubińska reprezentująca Wojsko Polskie.

Od 6 października 2014 r. nadzór nad funkcjonowaniem Zespołu sprawuje Pełnomocnik Rządu ds. Równego Traktowania prof. Małgorzata Fuszara. W prace Zespołu są zaangażowane również dyrektor Biura Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania Barbara Szymborska oraz koordynator Zespołu Rita Kameduła-Tomaszewska. Do Zespołu należą przedstawicielki dziewięciu polskich służb mundurowych: Policji, Wojska Polskiego, Straży Granicznej, Służby Więziennej, Biura Ochrony Rządu, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Państwowej Straży Pożarnej oraz Służby Celnej.

Dnia 7 maja 2015 r. w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów podczas VI posiedzenia Zespołu uległ zmianie dotychczasowy skład zarządu. Uroczyście pożegnano dotychczasową przewodniczącą kmdr Bożenę Szubińską, która otrzymała honorowe członkostwo w Zespole. Zastąpiła ją dyrektor Okręgowej Służby Więziennej w Warszawie płk Anna Osowska-Rembecka. Zgodnie z decyzją Zespołu zastępcą przewodniczącej została zastępca dyrektora Gabinetu Komendanta Głównego Policji insp. Kornela Oblińska, sekretarzem zaś – zastępca rzecznika prasowego Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Warszawie mł. chor. Daria Trela.

Celem powołanego Zespołu jest przede wszystkim współpraca poszczególnych służb w zakresie wymiany praktyk dotyczących realizacji wyrównywania szans kobiet i mężczyzn, tak aby potencjał kobiet był jak najbardziej doceniany i wykorzystywany. Do pozostałych zadań Zespołu należy m.in. tworzenie polityki antymobbingowej oraz antidyskryminacyjnej w służbach, monitorowanie zagadnień związanych z zasadami rekrutacji kobiet do poszczególnych formacji mundurowych oraz projektów mających na celu stymulowanie rozwoju kobiet w służbach mundurowych.

W dniach 11–12 września 2015 r. w hali widowiskowo-sportowej Torwar w Warszawie odbył się VII Ogólnopolski Kongres Kobiet. W wydarzeniu wzięły udział kobiety ze świata polityki, nauki, kultury, ekonomii oraz służb mundurowych. Kongres zaszczyliło swoją obecnością wiele ważnych osobistości, m.in.: ówczesna premier Ewa Kopacz, wicemarszałek sejmu Wanda Nowicka oraz Pełnomocnik ds. Równego Traktowania prof. Małgorzata Fuszara.

VII Ogólnopolski Kongres Kobiet został zorganizowany pod hasłem: „Jak nie my, to kto? Jak nie teraz, to kiedy?”. Nawiązywało ono do podjęcia debaty w sferach, które dla współczesnych kobiet są istotne: edukacja, rodzicielstwo, przedsiębiorczość, życie społeczne, aktywność polityczna oraz eliminowanie nierówności w sferze zawodowej.

Pierwszego dnia kongresu przeprowadzono m.in. panel dyskusyjny pt. „Przywódstwo kobiet w służbach mundurowych”. Była to druga edycja cyklu spotkań po-

święconych kobietom w służbach, organizowanych przez Ogólnopolski Kongres Kobiet. Moderatorem panelu była Marzena Chińcz – działaczka społeczna, publicystka, redaktor naczelna i wydawca magazynu FEMKA, prezes Fundacji Lorga oraz członkini Rady Programowej Kongresu Kobiet. Wstępem do dyskusji było wystąpienie gościa specjalnego – prof. zw. dr hab. Jadwigi Stawnickiej, pracownika naukowego Uniwersytetu Śląskiego (Wydział Filologiczny Instytutu Języka Polskiego). Przybliżyła ona uczestnikom pojęcia przywództwa oraz przywództwa politycznego. Wystąpienie zawierało opinię oraz spostrzeżenia pani profesor dotyczące przywództwa kobiet w służbach mundurowych. W panelu wzięły udział przedstawicielki dziewięciu polskich służb mundurowych: Policji, Służby Więziennej, Ministerstwa Obrony Narodowej, Państwowej Straży Pożarnej, Straży Granicznej, Biura Ochrony Rządu, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz Służby Celnej. Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego aktywnie reprezentowała mjr Fabiana Fetke – dyrektor Departamentu Postępowań Karnych.

Panel dyskusyjny miał na celu przedstawienie sytuacji kobiet na stanowiskach kierowniczych w polskich służbach mundurowych. Jego znaczną część poświęcono pierwszym w historii polskich służb mundurowych nominacjom generalskim kobiet, które otrzymały: dyrektor Izby Celnej w Szczecinie Lidia Mołdecka oraz komendant wojewódzki Policji w Opolu Irena Doroszkiewicz. Panie generał podzieliły się z uczestnikami spotkania swoimi doświadczeniami oraz spostrzeżeniami dotyczącymi pełnienia funkcji kierowniczych w służbach mundurowych. Ponadto poruszyły problem dotyczący barier awansu, czynników determinujących osiąganie sukcesu przez funkcjonariuszki oraz różnic występujących w przywództwie kobiet i mężczyzn.

Uczestnicy panelu dyskusyjnego otrzymali folder pt. *Przywództwo kobiet w służbach mundurowych* wydany przez Zespół Opiniodawczo-Doradczy Pełnomocnika Rządu ds. Równego Traktowania „Kobiety w służbach mundurowych”. Zawiera on prezentację służb mundurowych należących do Zespołu, ich spostrzeżenia na temat pozycji kobiet w formacjach mundurowych oraz wywiady z przedstawicielkami Zespołu.

O autorach

About the authors

Kamil Baraniuk – doktorant Studiów Doktoranckich Nauk o Polityce, Filozofii i Socjologii na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego, laureat V edycji konkursu szefa ABW na najlepszą pracę licencjacką lub magisterską z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego państwa.

Piotr Chorbot – funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Bartłomiej Gadecki – dr, p.o. Prokuratora Rejonowego Prokuratury Rejonowej Olsztyn-Północ.

Marcin Gołaszewski – funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Ewa Gruza – prof., dr hab., profesor nadzwyczajny Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

Stanisław Hoc – prof. zw., dr hab., kierownik Katedry Prawa Karnego Uniwersytetu Opolskiego, b. funkcjonariusz UOP; od 1998 r. na emeryturze.

Bartosz Jagodziński – pracownik Służby Celnej (Izba Celna we Wrocławiu).

Maciej Aleksander Kędziński – dr, dyrektor Departamentu Informacji Finansowej Ministerstwa Finansów.

Sandra Kochanowicz – doktorantka w Instytucie Politologii i Europeistyki Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Szczecińskiego, laureatka V edycji konkursu szefa ABW na najlepszą pracę licencjacką lub magisterską z dziedziny bezpieczeństwa wewnętrznego państwa.

Aleksandra Komar – funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Wojciech Pocheć – radca prawny, funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Tomasz Safjański – dr, Rzeszowska Szkoła Wyższa WSPiA.

Jerzy Surma – dr hab., inż., profesor nadzwyczajny Instytutu Informatyki i Gospodarki Cyfrowej Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie.

Marek Świerczek – funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Leszek Wiszniewski – funkcjonariusz Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego.

Informacje dla autorów „Przełądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego”

Redakcja zwraca się do autorów nadsyłających teksty do druku o stosowanie następujących zasad:

1. Wszystkie teksty należy przysyłać w postaci zapisu elektronicznego (Word, Open Office) na adres Redakcji: redakcja.pbw@abw.gov.pl.
2. Do artykułu należy dołączyć: bibliografię załącznikową (według schematu opisanego w pkt 10), streszczenie o objętości tekstu do pół strony wydruku komputerowego, notkę o autorze (zawód lub tytuł naukowy, miejsce pracy) oraz pięć słów kluczowych (w celu maksymalnie zwięzłego określenia tematyki artykułu – mają one ułatwić klasyfikację treści oraz wyszukiwanie artykułu w elektronicznych bazach danych; słowa kluczowe nie powinny być powtórzeniem tytułu). Streszczenie i słowa kluczowe powinny być przekazane również w języku angielskim.
3. Autorzy powinni wypełnić *Formularz zgody autora na publikację artykułu w czasopiśmie „PBW”* dostępny na stronie Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i przesłać go na adres Redakcji podany w pkt 1.
4. Wszelkie ilustracje, zdjęcia oraz schematy, które autor chciałby umieścić w artykule, powinny być dostarczone w oddzielnych oryginalnych plikach; ich wymiary powinny być nie mniejsze, niż te, które mają być otrzymane po wydruku oraz możliwie jak najlepszej jakości (min. 600 dpi). W przypadku dostarczenia ilustracji złej jakości Redakcja zastrzega sobie prawo do ich nieumieszczenia.
5. Należy podać źródła wszystkich materiałów ilustracyjnych (zdjęć, rysunków, wykresów, schematów, tabel itd.).
6. Na końcu podpisu pod materiałem ilustracyjnym należy stawiać kropkę.
7. Odsyłacze do przypisów powinny być umieszczone w tekście przed znakami interpunkcyjnymi – kropką kończącą zdanie (wyjątek: skrót r. – rok lub podobny), przecinkiem itd.
8. Cytaty ze źródeł i literatury przedmiotu, nazwy ustaw i innych aktów prawnych, tytuły prac naukowych, utworów literackich, muzycznych, dramatycznych, obrazów, konkursów należy wyróżniać kursywą.
9. Nazwy wystaw, konferencji i sesji naukowych należy pisać antykwą i wyróżnić cudzysłowem.
10. W przypisach powinien być zachowany następujący schemat opisu:
 - a) przypis zaczynamy wielką literą (wyjątek stanowi przypis internetowy) i kończymy kropką,
 - b) przypis archiwalny: nazwa archiwum, po przecinku – nazwa zespołu, po przecinku – sygnatura, po przecinku – nazwa dokumentu (kursywą) lub jego opis (np.: list, sprawozdanie) i data, po przecinku – numer karty (strony),

PRZYKŁADY:

AIPN, OBUiAD w Krakowie, IPN Kr 144/1, *Materiały Wojewódzkiej Komisji Kwalifikacyjnej. Oświadczenie Pawła Kosiby z dnia 4 X 1990 r.*, k. 57;

APK, UWŚl., sygn. 736, sprawozdanie z działalności Policji Województwa Śląskiego za 1928 r. z 5 I 1929 r., k. 57;

c) druki zwarte: inicjał imienia, nazwisko autora, po przecinku – tytuł (kursywą), po przecinku – ewentualnie tom, po przecinku – miejsce i rok wydania, po przecinku – wydawnictwo, po przecinku – numery stron; po tytule publikacji zamieszczonej w pracy zbiorowej stawiamy przecinek i piszemy: w: i tytuł pracy (kursywą),

PRZYKŁAD:

W. Nowak, *Urząd Ochrony Państwa*, w: *Historia służb specjalnych*, t. 3, K. Kowalski (red.), Warszawa 1999, PWN, s. 36;

d) artykuły w czasopismach: inicjał imienia, nazwisko autora, po przecinku – tytuł (kursywą), po przecinku – tytuł czasopisma w cudzysłowie, dalej (bez przecinka) rok wydania, po przecinku – tom, zeszyt, numer, część (w opisie należy stosować cyfry arabskie), po przecinku – numery stron,

PRZYKŁAD:

W. Nowak, *Służba więzienna*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, cz. 2, s. 13;

e) wydawnictwa internetowe: adres internetowy rozpoczynający się małą literą (bez podkreśleń i hiperłączy), po przecinku w nawiasie kwadratowym – informacja o dacie dostępu (w dacie miesiąc należy podać cyfrą rzymską),

PRZYKŁAD:

<http://www.pbw.gov/abw/cat.html> [dostęp: 1 XII 2011];

f) artykuły lub dokumenty zamieszczone na stronach internetowych: tytuł artykułu (dokumentu) kursywą, dalej (bez przecinka) w nawiasie kwadratowym – informacja o trybie dostępu, po przecinku – adres internetowy, po przecinku w nawiasie kwadratowym – informacja o dacie dostępu (w dacie miesiąc należy podać cyfrą rzymską),

PRZYKŁAD:

EU NAVFOR Somalia – mission [online], <http://www.eunavfor.eu/about-us/mission/> [dostęp: 20 VII 2014];

g) podając numer strony, należy stosować skrót: s. 30, zakres stron zaznaczyć półpauzą bez świąteł, np.: s. 24–27,

h) należy stosować oznaczenia: tamże, tenże, też (jeżeli tego typu zwroty rozpoczynają przypis, należy stosować wielką literę), inicjał imienia, nazwisko autora, po przecinku – skrót tytułu (kursywą), po przecinku – numery stron; nie stosujemy skrótów: op. cit., loc. cit.,

PRZYKŁAD:

W. Nowak, *Służba...*, s. 12.

Tamże, s. 14;

i) po skrócie: zob. i por. nie stawiamy dwukropka,

j) po skrócie: cyt. za: stawiamy dwukropek.

11. Przy zestawianiu bibliografii załącznikowej kolejne pozycje szeregujemy w porządku alfabetycznym. Opis każdej pozycji rozpoczynamy od nazwiska autora, po nim umieszczamy inicjał imienia, kropkę, przecinek, a następnie według schematu przypisu – tytuł zapisany kursywą itd. W przypadku druków zwartych na końcu opisu bibliograficznego należy podać łączną liczbę stron, w przypadku artykułu w czasopiśmie lub w pracy zbiorowej – zakres stron.

PRZYKŁAD:

Kowalski W., *Służba więzienna*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 4, cz. 2, s. 12–20.

Nowak W., *Urząd Ochrony Państwa*, w: *Historia służb specjalnych*, t. 3.

K. Kowalski (red.), Warszawa 1999, PWN, s. 32–47.

Sekretna wojna. Z dziejów kontrwywiadu II RP, Z. Nawrocki (red.), Poznań 2014, Zysk i S-ka, 542 s.

12. W tekście głównym należy stosować ogólnie przyjęte skróty (np., itp., m.in., rkps, mps, t., z. itd.), a także z reguły: r. (rok) i w. (wiek).
13. W tekście głównym, podając datę, nazwę miesiąca należy zapisywać słownie, np.: 3 lipca 1969 r. Wyjątek stanowi zapis podany w przypisie, gdy miesiąc zapisujemy cyfrą rzymską bez kropek rozdzielających dzień, miesiąc i rok.
14. Różne sposoby zapisu daty stosowane w tekście głównym powinny być ujednolicone do następującej formy, np. 12 VIII 1946; nie należy zamieniać na liczbę rzymską nazw miesięcy pisanych słownie w tekstach źródłowych.
15. Przy podawaniu daty dostępu do źródeł internetowych miesiąc zapisujemy cyfrą rzymską bez kropek rozdzielających dzień, miesiąc i rok.
16. W tekście głównym należy podawać pełne imię i nazwisko osoby, która jest wymieniana po raz pierwszy.
17. Należy podawać pełne nazwy instytucji, organizacji, urzędów itp., jeśli są wymieniane w tekście po raz pierwszy.
18. Obce nazwy organizacji oraz skróty od nich utworzone powinny być pisane antykwą (tekstem prostym).
19. Nie należy stosować tzw. twardych spacji.
20. Ortografię i interpunkcję tekstu należy uwspółcześniać.
21. Wszelkie wyróżnienia w oryginalnym tekście dokumentu, dokonane przez jego twórcę, powinny być wyróżnione wytłuszczoną czcionką.
22. Nawiasy ukośne /.../ powinny być zamieniane na nawiasy półokrągłe (...).
23. Skróty słownikowe należy pozostawić bez rozwinięcia.
24. Uzupełnienie odautorskie, od Redakcji itp. należy podawać w nawiasach kwadratowych antykwą.

25. Opuszczenia pochodzące od wydawcy powinny być zaznaczone trzema kropkami w nawiasie okrągłym.
26. Opuszczenia w cytacie pochodzące od autora artykułu należy zaznaczyć trzema kropkami w nawiasie okrągłym.
27. Redakcja zastrzega sobie prawo do zwracania autorom tekstów opracowanych bez uwzględnienia powyższych zasad.
28. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania zmian i skrótów w porozumieniu z autorem.
29. Redakcja zwraca uwagę, że *ghostwriting** i *guest authorship*** są przejawem nierzetelności naukowej, a wszelkie wykryte przypadki praktyk niezgodnych z zasadami etyki obowiązującej w nauce będą ujawniane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucji zatrudniających autorów, towarzystw naukowych, stowarzyszeń edytorów naukowych itp.).
30. Redakcja zwraca uwagę, że autorzy tekstów powinni w sposób przejrzysty, rzetelny i uczciwy prezentować rezultaty swojej pracy, a wszelkie przejawy nierzetelności naukowej, zwłaszcza łamanie i naruszanie zasad etyki obowiązujących w nauce, będą przez Redakcję dokumentowane.

* Z *ghostwriting* mamy do czynienia wówczas, gdy ktoś wniósł istotny wkład w powstanie publikacji, ale jego udział jako autora nie zostaje ujawniony lub choćby uwzględniony w podziękowaniach dołączonych do tekstu.

** Sytuacja określana też jako *honorary authorship* – osoba podana jako autor czy współautor tekstu miała znikomy udział lub wcale nie uczestniczyła w tworzeniu publikacji.

